

**The international scientific
peer reviewed journal**

**საერთაშორისო სამეცნიერო
რეცენზირებადი ჟურნალი**

GULANI

გულანი

**Akhaltsikhe ახალციხე
2017**

GULANI

Linguistics, Literature Studies, Onomastic and Education

Editor:

Maka Kachkachishvili –Beridze, Samtskhe-Javakheti State University, Georgia

Editor Council:

Linguistics:

Inga Rhutidze (Editor) Samtskhe-Javakheti State University, Georgia

Jerard Gavanakhi, Limerikis Technological Institute, Ireland

Klodin Blokhi, Freeburg University, Switzerland

Karmen Alen Garabato, Montphel Paul Valer University, France

Literary Studies

Nestan Sulava (Editor) Samtskhe-Javakheti State University, Georgia

Cornelia Horn, The Martin Luther University of Halle-Wittenberg, German

Natalia Sokolovskaia, Literary scholar, writer, Russia

Onomastics

Merab Beridze (Editor) Samtskhe-Javakheti State University, Georgia

Mustafa Shenel, Kafkas University, Georgia

Paata Tskhadaia, Tbilisi State University, Georgia

Igor Kekelia, Georgia

Education

Irma Kurdadze (Editor) Samtskhe-Javakheti State University, Georgia

Zakaria Furtskhvanidze, Frankfurt Goethe University, German

Ronda Sopher, Gorgon Education Academy Collage, Israel

Anzor Barkalaia, Tartu University, Estonia

გულანი

ენათმეცნიერება, ლიტერატურათმცოდნეობა, ონომასტიკა, განათლება

მთავარი რედაქტორი:

მაკა კატკაჭიშვილი-ბერიძე, სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო

სარედაქციო საბჭო:

ენათმეცნიერება

ინგა ღუბიძე (რედაქტორი), სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო

ჯერარდ გაგანაჰი, ლიმერიკის ტექნოლოგიების ინსტიტუტი, ირლანდია
კლოდინ ბლოხი, ფრიბურგის უნივერსიტეტი, შვეიცარია
კარმენ ალენ გარაბატო, მონტფელერის პაულ ვალერის უნივერსიტეტი,
საფრანგეთი

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნესტან სულავა (რედაქტორი), სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო

კორნელია ჰორნი, პალე-ვიტენბერგის მარტინ-ლუთერის უნივერსიტეტი,
გერმანია

ნატალია სოკოლოვსკაია, ლიტერატურათმცოდნე, მწერალი, რუსეთი
ონომასტიკა

მერაბ ბერიძე (რედაქტორი), სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო

მუსტაფა შენელი, კავკასიის უნივერსიტეტი, თურქეთი
პაატა ცხადაია, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
იგორ კეკელია, საქართველო

განათლება

ირმა ქერდაძე (რედაქტორი), სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო

ზაქარია ფურცხვანიძე, ფრანკფურტის გოეთეს უნივერსიტეტი, გერმანია
რონდა სოფერი, გორდონის განათლების აკადემიის კოლეჯი, ისრაელი
ანზორ ბარკალაია, ტარტუს უნივერსიტეტი, ესტონეთი

УДК (უაკ) 81+82+93/94+37
UDC გ 936

ინგლისურად თარგმნა გულნარა ჯანოვამ

მდივანი: მანანა იოსელიანი

რედაქციის მისამართი: ახალციხე, რუსთაველის ქ. №106

გამომცემლობა „ახალციხის უნივერსიტეტი“

**საგამომცემლო ჯგუფი: ღარისა გურგენიძე
ლია ზედგინიძე**

© სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2017
ISSN 1987-6157

**წმ. გიორგი მთაწმინდელის ჰიმნოლოგიური
მოღვაწეობიდან**

მოკლე შინაარსი

წმ. გიორგი მთაწმინდელის სამგალობლო მონაცემების თაობაზე გიორგი მცირე თავის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში მოგვითხრობს, რომ გიორგი ყმაწვილობაშივე განისწავლა გალობაში. იგი ხმათა შეწყობას ადვილად იმახსოვრებდა და ზეპირად იცოდა მთელი წლის საგალობლები, რითაც თავის თანამგალობელთ აღემატებოდა და რითაც საოცრად ჰგავდა თავის დიდ წინამორბედებს წმ. გრიგოლ ხანკთელს და მიქაელ მოდრეკილს.

წმ. გიორგი მთაწმინდელის ჰიმნოგრაფიული მოღვაწეობის, ქართული გალობის მრავალხმიანობისადმი მისი დამოკიდებულების შესასწავლად საგანგებო მნიშვნელობა ენიჭება მისივე ბიოგრაფის, გიორგი მცირის ჰაგიოგრაფიული თხზულების მონაცემებსა და წმ. გიორგი მთაწმინდელისეული ჰიმნოგრაფიული კრებულებისათვის მის მიერვე დართულ ანდერძებს, რომელთა გათვალისწინებით შესაძლებელი ხდება ზოგიერთი ვარაუდის გამოთქმა მეხელთა და მათი შემდგომი თაობის მგალობლების საქმიანობის, ქართული გალობის მრავალხმიანობის შესახებ. მეხელთა საქმიანობა XI საუკუნის ჰიმნოგრაფებისათვის გზამკვლევად დარჩა, რასაც წმ. გიორგი მთაწმინდელის ანდერძის სიტყვები მოწმობს, *მეხელნი მოძღურად მყვანანო*. წმ. გიორგი მთაწმინდელი ქართულ გალობას უკვე მრავალხმიანად რომ აღიქვამს, უპირველეს ყოვლისა, ამას გიორგი მცირის ჰაგიოგრაფიული თხზულების ტექსტი გვიდასტურებს. ივანე ჯავახიშვილმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა ამ თხზულებაში დაცულ ცნობას წმ. გიორგი მთაწმინდელის მიერ გაწვრთნილი ოთხმოცი ობოლი ბავშვის მიერ გალობის ბერძნულ გვარზე, ერთხმიანი გალობის, შესრულების შესახებ ბიზანტიის კეისრის წინაშე, რაც ბიზანტიის იმპერატორმა შენიშნა. ეს იმას ნიშნავს, რომ მან იცოდა ქართული და ბერძნული გალობების გვარების სხვადასხვაობა; მისი სიტყვები უცილობლად ამტკიცებენ ქართული და ბერძნული გალობის სხვადასხვაობას.

ქართული გალობის მრავალხმიანობა ეტაპობრივად უნდა მიღწეულიყო, თავდაპირველად, ჰიმნოგრაფიის განვითარების პირველ ეტაპზე იგი იყო ერთხმიანი, შემდეგ გახდა მრავალხმიანი, რაც იოანე პეტრიწს კლასიფიცირებული აქვს ხმათა მიხედვით („მზახრ/პირველი, ქირ/მეორე, ბამ/ბანი“).

ქართული გალობის მრავალხმიანობის კანონიკურობას ადასტურებს წმ. გიორგი მთაწმინდლის პოლემიკა ანტიოქიის პატრიარქთან, როდესაც მან დაამტკიცა ქართული ეკლესიის სამოციქულო წილხვედრილობა და დაასაბუთა მისი მრავალსაუკუნოვანი დამოუკიდებლობა. იმ დროისათვის, როდესაც ეს პოლემიკა გაიმართა წმ. გიორგი მთაწმინდელსა და ანტიოქიის პატრიარქს შორის, ქართული გალობის მრავალხმიანობის კანონიკურობა აღიარებული რომ არ ყოფილიყო, ანტიოქიის პატრიარქი წმ. გიორგი მთაწმინდელს უთუოდ უსაყვედურებდა და ლიტურგიის არაკანონიკურობაში დასდებდა ბრალს. წმ. გიორგი მთაწმინდელსა და ანტიოქიის პატრიარქს შორის კამათი მოწმობს იმას, რომ ამ დროისათვის ქართული გალობის მრავალხმიანობა საუკუნეებგამოვლილია და იგი კანონიკურია. საფიქრებელია, რომ IV საუკუნის დასაწყისში, ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებისას, საქართველოს ეკლესიის მრევლი, რომლის სმენა საუკუნეების მანძილზე მრავალხმიან ხალხურ სიმღერასა და წარმართული პერიოდის მრავალხმიან საკულტო გალობას იყო შენგვეული, დიდხანს ვერ იგუებდა ერთხმიან გალობას და მასში უთუოდ ადრევე შეიტანდა ეროვნული მუსიკალური სააზროვნო სისტემის უპირველეს, უმთავრეს მახასიათებელს – პოლიფონიურობას. მრავალფეროვნება ქართველი ერის აზროვნების, მისი ეროვნული ცნობიერების, შინაგანი სულიერი სამყაროს გამოვლინებაა, ქართველი ერის სააზროვნო სისტემაა. ამიტომ ქართულ საეკლესიო გალობაში მრავალხმიანობა ადრევე შევიდა, ისევე როგორც ქართული ჰიმნოგრაფიული პოეზიის წიაღში საგალობელთა პარალელურად არსებული ქართული ლექსის უძველესი ფორმები, როგორც ქართულ საეკლესიო ხუროთმოძღვრებაში – წინარექრისტიანული არქიტექტურის ელემენტები.

საკვანძო სიტყვები: წმ. გიორგი მთაწმინდელი, გალობის მრავალხმიანობა, ეროვნული ცნობიერება.

Nestan Sulava

FOR THE SAINT GIORGI MTATSMINDELI'S HYMNOLOGY

Abstract

Giorgi Mtsire in his hagiographical work tells us about the polyphony of the Saint Giorgi Mtatsmindeli. He says that Saint Giorgi Mtatsmindeli was educated in the art of polyphony in his youths. He knew all hymns of years and was easily adopted in oral teaching, for this he was excellent within his colleagues and as like his great ancestors Saint Grigol Khandzteli and Mikael Modrekili.

To study the hymnographical heritage and his attitude to the Georgian polyphony we must get acquainted his biography from the Giorgi Mtsire's hagiographical works and also with The Will added to the hymnographical works of Saint Giorgi Mtsatsmineli. On the based of abovementioned works we can say some interesting view about the works of Mekhels' and their heritage's hymnographical works. Traditions ruined from Mekhels' stayed like the guide for the hymnographs of XI century. The Saint Giorgi Mtatsmindeli said: *Mekhels' are my teachers, priests*. From the hagiographical works of Giorgi Mtsire we confirm that hymns of Giorgi Mtatsmindeli were polyphonic. Georgian science Ivane Javakhishvili payed great attention to the fact saved in this story about the 80 orphans grew up by the Saint Giorgi Mtatsmindeli, they chanted in front of the Caesar of Byzantium and the Caesar mentioned the polyphonic style of the song. It means that the Caesar knew about the differences of Georgian and Greece chants and he had already mentioned that.

The polyphone of Georgian chants did not begin at once, this was the long period of formation. From the beginning it was monophonic and then it becomes polyphonic. Joan Petritsi classified Georgian polyphonic chants according the phonics: (Mzakhr/first, Jhir/second, Bam/third).

From the polemics within the Patriarch of Antioch and the Saint Giorgi Mtatsmindeli we confirm the canonically of polyphony of Georgian chants. The Saint Giorgi Mtatsmindeli confirms the apostolic history and long independency of Georgian church. At the time of this polemics the canonicity of Georgian chant's polyphony had already been confirmed otherwise the Patriarch of Antioch would reprimanded Saint Giorgi Mtatsmindeli and he would have been accused in noncanonicallity of liturgy. This polemic confirms that the Georgian polyphonic chants are canonical and has long history. It is supposed that the first years Christianity and Christian people in churches did not get used the monophonic style of chants because Georgian folk and traditions were acquainted only to the polyphonic style of songs. It means that the changes in the style of chants must be made from the beginning. The Georgian chants would have changed from the monophonic to the polyphonic from the early stage of liturgy. Diversity is the main detection of Georgian mind, Georgian national spiritual life, diversity is the system of thinking. So it gives us the chance to say that the polyphony must have been the style of Georgian chants from the early stage of our church development. In parallel of Georgian hymnography there were used the old style of Georgian poetry as it was in architect of Georgian church, there are plenty of pre-Christianity elements on Georgian architect.

Key Words: Saint Giorgi Mtatsmindeli, The polyphony Hymns, the Georgian National Spiritual Life.

შესავალი. ქართული საეკლესიო გალობა ქრისტიანობის გავრცელების პირველ ეტაპზე ერთხმიანი უნდა ყოფილიყო. სხვაგვარად არც შეიძლებოდა, ვინაიდან გალობის ხასიათიც განსაზღვრა იმ ქვეყნების სამგალობლო პრაქტიკამ, საიდანაც ქრისტიანობა შემოვიდა, კერძოდ, პალესტინის, ბიზანტიის ეკლესიების გალობამ, რომელთაგან უპირველესი პალესტინაა, როგორც აკვანი ქრისტიანობისა. სამეცნიერო ლიტერატურაში დაისვა საკითხი, თუ როდის შეიძლებოდა ქართული გალობა ბერძნულს დაშორებოდა.

წმ. გიორგი მთაწმინდელის ჰიმნოგრაფიული მოღვაწეობისა და ქართული გალობის მრავალხმიანობისადმი მისი დამოკიდებულების შესასწავლად უადრესად მნიშვნელოვანია გიორგი მცირის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში დაცული ცნობები და წმ. გიორგი მთაწმინდელისეული ჰიმნოგრაფიული კრებულებისათვის („თთუენი“, „პარაკლიტონი“ და სხვ.) მის მიერვე დართულ ანდერძები, რომელთა საფუძველზე შესაძლებელი ხდება თვით წმ. გიორგი მთაწმინდელის ჰიმნოლოგიური მოღვაწეობის განსაზღვრა და ქართული გალობის მრავალხმიანობის შესახებ გამოთქმული შეხედულებების გათვალისწინება.

მსჯელობა. წმ. გიორგი მთაწმინდელის სამგალობლო-ჰიმნოგრაფიული მოღვაწეობა ორი მიმართულებითაა შესასწავლი და საკვლევი: 1. ჰიმნოგრაფიული; 2. სამგალობლო, რომელსაც მისი ჰიმნოლოგიური შეხედულებები უკავშირდება.

1. ქართული საღვთისმეტყველო წყაროებიდან და სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ საეკლესიო კალენდრისა და „დიდი სვინაქსარის“ მასალის საფუძველზე, გიორგი მთაწმინდელი შეუდგა თორმეტი თვის საგალობელთა კრებულის - „თთუენის“ შედგენას, რომლის „სრულად ღვთივბრწყინვალედ“ აღსრულებას მან დიდი დრო და ენერგია შეაღწია. IX-X საუკუნეების ცნობილმა ჰიმნოგრაფებმა წმ. გრიგოლ ხანძთელმა, იოანე მინჩხმა, გიორგი მერჩულემ, იოანე-ზოსიმემ, იოანე მტბევარმა, მიქაელ მოდრეკილმა და სხვებმა ჰიმნოგრაფიის განვითარების მტკიცე საფუძველი მოამზადეს, რის შემდეგაც აუცილებელი გახდა ეპოქის გაზრდილი მოთხოვნების გათვალისწინებით ახალი საფეხურის შექმნა ქართული ლიტურგიკისა და ჰიმნოგრაფიის ისტორიაში. წმ. გიორგი მთაწმინდელმა კარგად იცოდა, რომ საჭირო იყო ძველი ქართული ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობის გათვალისწინება და ახალ კრებულში ძველი ჰიმნების ჩართვაც. ამ მიზნით მან შეისწავლა ქართული და ბერძნული ჰიმნოგრაფიული ძეგლები, რომლებზეც მას ხელი მიუწვდებოდა და შეუდგა კალენდარული თანმიმდევრობით სე-

ქტემბრიდან აგვისტოს ჩათვლით ყოველი თვის საგალობელთა თარგმნასა და რედაქტირებას, რაც ძალზე რთული და შრომატევადი სამუშაო იყო. ძველ კრებულებში მოთავსებული საგალობლებიდან მან გამოარჩია საუკეთესო, შეუდარა ბერძნულ დედნებს და პოეტურად და მუსიკალურად გააწყო. რაც აკლდა, ვითონ თარგმნა ბერძნულიდან და ასე შექმნა სრული და უნაკლულო „თთუენი“. წმ. გიორგი მთაწმინდელმა თავად განსაზღვრა „თთუენთა“ მნიშვნელობა ქართველთათვის: „და ვიდრე აქამოდღე ჩუენგან დაფარული ცაჲ, მრავალფერითა მთიებითა მიერ აღსავსე, სახინოდ ყოველთა ქართველთა ზედა არა ჩუენ, არამედ ღმერთსა გარდაურთხამს, რაჲთა ჰნათობდეს კიდით კიდემდე ქუეყანისა ნათესავსა ჩუენსა“.

გიორგი მცირემ წმ. გიორგი მთაწმინდლის შედგენილ თუენს უწოდა „გვრგვნი კათოლიკე ეკლესიისაჲ, შემკული თუალითა და ანთრაკითა“. კ. კეკელიძემ სამართლიანად შეაფასა მისი ღირებულება ქართული კულტურისათვის: „ხისრულით ამის მხგავსი თთუენი ბერძნულ ენაზედაც კი არ არსებობდა. საქმე ისაა, რომ ამა თუ იმ წმინდანის ან დღესასწაულის სახელობაზე მრავალ ავტორს უწერია საგალობლები, ერთ ხელნაწერში ერთი რომელიმე ავტორის საგალობლებს აქვს ადგილი, მეორეში – მეორისას, გიორგის კი, შეძლებისამებრ, თავი მოუყრია ამა თუ იმ დღის წმინდანის ყველა ავტორის საგალობლისათვის, რომელიც კი ხელში ჩავარდნია მას. ასე რომ, მისი თხზულება წარმოადგენს ერთგვარ კრებულს მთელი წლის ჰიმნებისას. ამის შესახებ ეფრემ მცირე ამბობს: გიორგის „სათუეო საგალობელი არა ერთისა, არამედ მრავალთა დედათაგან შეკრებილ არს და ერთსა წიგნსა ბერძულად არა რომელსა იპოების ევადენი საგალობელი“. ამიტომ ეს შრომა ფასდაუდებელია ზოგადი ჰიმნოგრაფიის ისტორიის შესასწავლად“ (კეკელიძე, 1960: 226).

წმ. გიორგი მთაწმინდელს თავისი „თთუენის“ შედგენისას სამი ძირითადი წყაროთი უსარგებლია: 1. ანტიოქიაში, წმ. პეტრე მოციქულის სახელობის ტაძარში დაცული „სათუეე“; 2. წმ. სვიმეონ საკვირველთმოქმედის მონასტერში დაცული თვენი, გიორგი თვითონ მოღვაწეობდა ერთხანს ამ მონასტერში და ეწეოდა მთარგმნელობით მოღვაწეობას; 3. კონსტანტინეპოლის აია სოფიის მონასტრის თვენი. ი. ლოლაშვილის ვარაუდით, უნდა ვიფიქროთ, რომ თითოეული მათგანი დედანი იქნებოდა. პირველი ორიდან მას გადმოუღია ძირითადი საგალობლები, მესამიდან – სტიქარონი. გარდა ამისა, რიგი საგალობლებისა ამოუკრებია ქართული წყაროებიდან, რომლებშიც მოთავსებული ყოფილა მეხელების მიერ თარგმნილი ჰიმნები. „თუენის“

საგალობლებზე დაკვირვებამ მკვლევარი იმ დასკვნამდე მიიყვანა, რომ კრებულისათვის ძველი ქართული ჰიმნები შერჩეული და გამართულია იმ დროის მეცნიერულ დონეზე, ხოლო საკუთარი თარგმანები შესრულებულია პოეტურად და დედნებთან მიმართებით ზედმიწევნით. საამისოდ წმ. გიორგი მთაწმინდელს ხელი შეუწყო ბერძნული ენის ბრწყინვალე ცოდნამ, დიდმა სამთარგმნელო გამოცდილებამ, ქართული ენის საუცხოოდ ფლობამ და საფუძვლიანმა განათლებამ ჰიმნოგრაფიასა და ლიტურგიკაში.

წმ. გიორგი მთაწმინდელის „თვენის“ წყაროთა გამოვლენას სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა დ. ჯღამაია (ჯღამაია, 2007). მისი დაკვირვებით, მიუხედავად იმისა, რომ გიორგიმ „თვენის“ კალენდარს საფუძვლად მის მიერვე თარგმნილი სვინაქსარის კალენდარი დაუდო, ნათლად იკვეთება მათ შორის განსხვავებაც, რაც ორგვარად შეიძლება დაჯგუფდეს: პირველი, როდესაც თვენის კალენდარი განსხვავდება სვინაქსარის კალენდარი-საგან, მაგრამ შეესაბამება კონსტანტინეპოლის სვინაქსარს; მეორე განმასხვავებელი ნიშანი კი არსებითი მნიშვნელობისაა ქართული კულტურისათვის, ვინაიდან თვენის კალენდარში ისეთი წმინდანები მოიხსენიებიან, რომელთაც კონსტანტინეპოლის ეკლესია საერთოდ არ იცნობს და არც სვინაქსარშია მოხვედრილი (ჯღამაია, 2007: 16-17). მასში ერთიანდებიან ქართველი წმინდანებიც, რომლებიც გიორგიმ საგანგებოდ შეიტანა თვენში. ამით წმ. გიორგი მთაწმინდელი ერთგვარად ანგარიშს უწევს იერუსალიმურ-საბაწმიდურ ტრადიციას. აქედან გამომდინარე, კ. კეკელიძე ფიქრობდა, რომ საქართველოში XII საუკუნეშიც გრძელდებოდა იერუსალიმური და კონსტანტინეპოლური საღვთისმსახურო წესების თანაარსებობა.

„თვენი“ შეიცავს თორმეტი წიგნს, თითოეულში თითო თვის საგალობლებია მოთავსებული. ისინი კალენდარულადაა განლაგებული იმის მიხედვით, როდის რომელი წმინდანის ხსენებაა დაწესებული, ან როდის რა საუფლო დღესასწაული მოდის. საგანგებო კვლევის საგანია ქართული ელემენტის, ანუ ქართველ წმინდანთა შესახებ შექმნილ საგალობელთა ადგილის განსაზღვრა „თვენში“. ცნობილია, რომ ჰიმნოგრაფიის განვითარების ადრეულ ეტაპზე ითარგმნებოდა ლიტურგიკული დანიშნულების მქონე საგალობლები, რომლებიც მსოფლიო ეკლესიის წმინდანებს შეეხებოდა. მას შემდეგ, რაც საქართველოს ეკლესიას მოუპრავლდა წმინდანები, დაიწყო ორიგინალური ჰიმნოგრაფიული თხზულებების შექმნა. IX საუკუნიდან უკვე იქმნება საგალობლები ქართული ეკლესიის მიერ წმინდანებად შერაცხ-

ულ მოწამეთა და მოღვაწეთა შესახებ. მიქაელ მოდრეკილის იადგარში შეტანილია ქართველი ჰიმნოგრაფების თხზულებები, კერძოდ, იოანე მინჩხის, ეზრას, კურდანაძის, იოანე ქონქოხისძის, სტეფანე სანანოძის-ჭყონდიდელის, იოანე მტბევრის, თვით მიქაელ მოდრეკილის საგალობლები. აქვე მოთავსებულია ქართული ეკლესიის წმინდანთა, კერძოდ, აბო თბილელის, კონსტანტი კახის სახელზე შექმნილი საგალობლები.

წმ. გიორგი მთაწმინდელის „თვენი“ ამ მხრივ განსხვავებულია „თვენის“ პირველი რედაქციისაგან, სადაც წმ. აბოს, წმ. ნინოს და იოდასაფისადმი მიძღვნილი საგალობლებია მოთავსებული მსოფლიო ეკლესიის წმინდანთა საგალობლებთან ერთად. მან „თვენში“ შეიტანა იოდასაფის, წმ. ნინოს, წმ. ილარიონ ქართველისა და წმ. ეფთვიმესადმი მიძღვნილი საგალობლები. წმ. გიორგი მთაწმინდელმა „თვენში“ შეიტანა საგალობლები იმ ქართველ წმინდანთა სახელებზე, რომლებიც თავიანთი საქმიანობითა და ავტორიტეტით ეროვნული მოღვაწეები იყვნენ და მხოლოდ საქართველოს ეკლესიის სამსახურში არ იმყოფებოდნენ, ისინი საერთაშორისო ასპარეზზე გავიდნენ და მათ აღმოსავლეთის ქრისტიანული ეკლესიები იცნობდნენ.

წმ. ნინოსადმი მიძღვნილი საგალობლები სხვადასხვა რედაქციის იადგარებშიც იყო მოთავსებული, ამდენად, თვენში მათი შეტანა ტრადიციითაც იყო განპირობებული. მთავარი კი ის იყო, რომ წმ. ნინო, საზოგადოდ, აღმოსავლეთის ეკლესიის წმინდანად იყო აღიარებული. წმ. იოდასაფის მოსახსენებელი ქართულ ეკლესიას ბიზანტიურზე ადრე ჰქონდა შეტანილი სვინაქსარში. მაგრამ იადგარებში მის სახელზე საგალობლები არ დასტურდება, მხოლოდ თვენის პირველ რედაქციაში ჩნდება. წმ. გიორგი მთაწმინდელის ცნობით, ვარლაამისა და იოდასაფის სახელების შეტანა ბერძნულ მწერლობაში წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელის დამსახურებაა. მართალია, თვით იოდასაფი ქართველი მოღვაწე არ იყო, არც ქართული ეკლესიისთვის წამებული პირი, მაგრამ ქართულმა ეკლესიამ იგი წმინდანად აღიარა. წმ. გიორგი მთაწმინდელმა კი თვენის პირველი რედაქციის, ე.ი. წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელის, გავლენით შეიტანა იოდასაფის მოსახსენებელი „თვენში“.

განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა წმ. ილარიონ ქართველისა და წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელისადმი მიძღვნილ საგალობელთა შეტანა თვენში. ეს საგალობლები თვით წმ. გიორგი მთაწმინდელის შეთხზულია (H-1710, ფ. 64-66; ფ. 109-112). წმ. ეფთვიმეს სახელზე შექმნილ საგალობელთა თვენში შეტანა იმითაც უნდა ყოფილიყო განპირობებული, რომ ათონის მთის

ქართველთა მონასტრის კუთვნილება კიდევ ერთხელ დადასტურებულიყო, მისი დვაწლი ქართული კულტურის წინაშე ამითაც კიდევ ერთხელ წარმონეჩილიყო. საგულისხმოა, რომ გიორგის თავის სვინაქსარში მხოლოდ ეფთვიმეს სახელზე აქვს საკითხავი მოთავსებული, ხოლო წმ. ნინოს, წმ. იოდასაფისა და წმ. ილარიონ ქართველის საკითხავები – არა. ამას, როგორც ვარაუდობენ, საფუძვლად დაედო ის, რომ გიორგიმ თვენი სვინაქსარის შემდეგ შექმნა. „თვენში“ ძირითადად ბერძნულიდან ნათარგმნი საგალობლებია მოთავსებული. წმ. გიორგი მთაწმინდელის „თვენმა“ ლიტურგიკული პრაქტიკიდან ფაქტობრივად განდევნა მანამდე არსებული ჰიმნოგრაფიული კრებულები და იგი დარჩა ერთადერთ მოქმედ კრებულად. წმ. გიორგი მთაწმინდელის „თვენმა“ ქართულ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში მოიპოვა მოქალაქეობრივი უფლება. მაგრამ მან ცვლილებები განიცადა XI-XII საუკუნეების მიჯნაზე, როდესაც იგი არსენ იეალთოელის მიერ ბერძნულის მიხედვით შესწორდა და ქართველ წმიდანთა შესახებ დაწერილი საგალობლები ამოღებულ იქნა.

სექტემბრის თვის საგალობელთა კრებულს ახლავს ანდერძი, რომელშიც ქართული ჰიმნოგრაფიისათვის უმნიშვნელოვანესი ცნობებია დაცული. კერძოდ, მითითებულია, რომ კრებულში მოთავსებულ საგალობელთა თარგმანები ეკუთვნით მეხელებს, წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელსა და თვით გიორგის. წმ. ეფთვიმეს ნათარგმნისათვის გაუკეთებია წარწერა: „ეფთვიმე“. ეფთვიმეს სამ-სამი დასდებელი დაუწერია და „ღმრთისმშობლისად“ არ დაუწერია. როგორც ჩანს, გიორგი ღმრთისმშობლისანებს თვითონ ურთავდა ეფთვიმეს თარგმნილ საგალობლებს. ამასთანავე, როგორც თავადვე ამბობს ანდერძში, ღმრთისმშობლისანთა ნაწილი - „ჯეკმა კეთილნი“ – მეხელთა თარგმნილია. ასევე, მას დაურთავს „მოიხილესას“ თარგმანებიც.

წმ. გიორგი მთაწმინდელმა დიდი დრო მოანდომა ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული კრებულის „პარაკლიტონის“ ბერძნულიდან ქართულად თარგმნას. თუმცა, აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თარგმანის სრულყოფა ვერ მოასწრო, რადგან ტექსტი ლიტურგიკული თვალსაზრისით გასამართია. მიუხედავად ამისა, იგი ლიტურგიკული ჰიმნოგრაფიის ერთ-ერთ საუკეთესო ძეგლად უნდა ჩაითვალოს. მასში მოთავსებულია რვახმიანი საგალობლები, რომლებიც განლაგებულია კვირისა და სადა – ორშაბათი-შაბათი – დღეების მიხედვით. საკვირაო გალობათა კრებულს ბერძნულად „ოქტოიხოსი“ („რვახმიანი“) ეწოდებოდა, სადა დღეებისას კი – „პარაკლიტონი“ („ხუგეშინისსაცემელი“). ქართულ ლიტურგიკულ პრაქტიკაში ეს ორი კრებული

შეერთებულია და მთლიანობაში „პარაკლიტონად“ არის წარმოდგენილი. სტრუქტურულად იგი ორადაა გაყოფილი: პირველი შეიცავს პირველი ოთხი ხმის - ძირითადი ხმების საგალობლებს, მეორე კი დანარჩენი ოთხი ხმისა - დამატებითი, ანუ პლაგალური ხმების საგალობლებს. მასში მოთავსებულია „გალობანი ღმრთისმშობლისანი“, აღდგომისანი, ჯვარისანი, წინასწარმეტყველთა და მოწამეთანი, მოციქულთანი, ნათლისმცემლისანი, ჯვარცმისანი, მთავარანგელოზთანი, სამებისანი“. საგალობელთა უმრავლესობა ღმრთისმშობელს ეძღვნება. ამ თვალსაზრისით მეტად საგულისხმოა Ier-98 ხელნაწერს დართული გიორგი მთაწმიდლისეული ანდერძი, სადაც იგი წერს: „*ნემსა თარგმნილსა პარაკლიტონსა შინა ასორმეოცი გალობაჲ დამიწერია წმიდისა ღმრთისმშობლისაჲ*“.

წმ. გიორგი მთაწმინდელი საუკუნეების განმავლობაში კანონიზებულ საეკლესიო გალობის ჰანგებს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა, თუმცა შეეძლო ახალი მელოდიის შექმნა. საყურადღებოა გიორგისეული „პარაკლიტონის“ საგალობელთა განწესება შვიდეულის დღეთა მიხედვით, რაც განსხვავებულია საბაწმიდური კალენდრის განწესებისაგან. საბაწმიდური კალენდრით მიღებული განწესების მიხედვით, „*დღე კჳრიაკე დღესასწაული არს წმიდისა აღდგომისაჲ და ორშაბათი და სამშაბათი - სინანულისაჲ, და ოთხშაბათი და პარასკევი - ჯუარისაჲ, და ხუთშაბათი - ღმრთისმშობლისაჲ და შაბათი - წმიდათაჲ და სულისაჲ*“. კონსტანტინეპოლური, წმ. გიორგი მთაწმინდელის სიტყვით, რამდენადმე განსხვავებულია: ბერძნულად არის „*პირველად აღდგომისანი და მერმე აღდგომისათა შეუდგინნეს სინანულისანი და სინანულისათა - ჯუარისანი, და ჯუარისათა - მოციქულთანი და მოციქულთასა - წმიდათანი და წმიდათასა - მღვდელთმოდუართანი და მამათანი და დედათა მოწამეთანი მერმელა - სულისანი, და სულისათა - ღმრთისმშობლისანი და ესრეთღა დასრულდების კმაჲ და რვანი კმანი ამას გუარსა ზედა აღწერნეს*“ (Ath.-45, 1v).

წმ. გიორგი მთაწმინდელისეული „პარაკლიტონი“ საყურადღებოა მასში მოთავსებულ საგალობელთა წარმომავლობის მიხედვით. „თენის“ მსგავსად, ისიც რედაქციულად განსხვავდება ბიზანტიური და ადრინდელი ქართული პარაკლიტონებისაგან. მასში თავმოყრილია არა მხოლოდ თვით გიორგის მიერ ახლად თარგმნილი, არამედ ძველად სხვა ჰიმნოგრაფთაგან თარგმნილი თუ შეთხზული საგალობლები, ამოკრებილი სხვადასხვა კრებულებიდან. თვით წმ. გიორგი მთაწმინდელი ამბობდა: „*ნუვის აქუს ეკჳ, თუ ანუ ბერძნულად ანუ ქართულად*

მსგავსი ამისი პარაკლიტონი იპოვოს“, რაც იმას ნიშნავს, რომ „თვენის“ მსგავსად, გიორგის რედაქციის „პარაკლიტონი“ უმნიშვნელოვანესი კრებულია, რომელიც ადრეული და XI საუკუნის ჰიმნოგრაფიული პოეზიის ვითარებას წარმოაჩენს და ასახავს. ამასთან, მას ბერძნული პარაკლიტონის შესასწავლადაც ენიჭება მნიშვნელობა.

პარაკლიტონის ხელნაწერთაგან ყველაზე მნიშვნელოვანია Ath-45, წმ. გიორგი მთაწმინდლის ავტოგრაფი, რომელსაც წინ უძღვის საკმაოდ ვრცელი წინაბჭე მასში ჩართული კრებულის ზანდუკით. წინაბჭეში საუბარია „პარაკლიტონის“ რაობასა და შედგენილობაზე, იმაზეც, თუ რა გაჭირვებითა და შრომით თარგმნა ეს თხზულება. წინაბჭე გამოაქვეყნა ი. ლოლაშვილმა, რომელმაც მასზე დაკვირვებით დაადგინა „პარაკლიტონის“ ავტოგრაფის შედგენის დრო, 1057-1060 წლები, როდესაც გიორგი იმყოფებოდა შავ მთაზე. წინაბჭეში აღნიშნულია, რომ გიორგის „პარაკლიტონზე სწორედ შავ მთაზე სვიმეონ საკვირველმოქმედის ღაღრაში უმუშავებია. მან წინაბჭის მონაცემებით გაარკვია ის ფაქტიც, რომ გიორგის ეფთვიძე მთაწმიდელი წერტილდა სიემაწვილეში, რომლითაც უარყო თეაღსაზრისი იმის შესახებ, რომ გიორგი ეფთვიძეს არ იცნობდა“ (ლოლაშვილი, 1982: 18-26).

წმ. გიორგი მთაწმინდელს ეკუთვნის, აგრეთვე, სხვა ჰიმნოგრაფიულ-ლიტურგიკული კრებულები, კერძოდ: „სტიქარონი საწელიწდონი დღესასწაულისანი, რომელნი თთუეთაცა თანა სწერიან“, კ. კეკელიძის განმარტებით, ესაა თვენიდან გამოკრებილი საგალობლები, რომლის შემცველ კრებულს სტიქარონი ეწოდება (ბერძნ. – stixirarion); „სტიქარონი თვთავაჯნი უძლისპირონი, ვითარცა არიან ბერძულად“; ძლისპირთა მიხედვით გაწყობილი სტიქარონები; „ზატიკნი მრავალფერითა კეთილითა აღსავსე“; „დიდნი მარხვანი“, რომელშიც შეიტანა წმ. ანდრია კრიტელის „დიდი კანონის“ თარგმანი. მან იგი სრულად თარგმნა, მაგრამ მასშივე დატოვა ექვთიმეს დამატებები; „მას კმანი არ შეუცვლია, მაგრამ არც იმას ცდილა, რომ შეეთანხმებინა მათთვის შესაფერი ჰიმნები“ (კეკელიძე, 1960: 228).

წმ. გიორგი მთაწმინდელი იშვიათი პასუხისმგებლობითა და ნიჭიერებით გამორჩეული მთარგმნელი იყო და მისი მთარგმნელობითი ხელოვნება კიდევ უფრო საფუძვლიან შესწავლას საჭიროებს. საგულისხმოა, რომ დიდი მთარგმნელი უსაზღვროდ აქებდა და ადიდებდა მის სახელოვან წინამორბედს: „ბრწყინვალე იგი მნათობი ნათესავისა ჩუენისა დიდი ეფთვძე აღმოგვბრწყინდა ნათლად და სიხარულად, დიდებად და გვრგვინად, გონიერ მყოფელად და განმაბრძნობელად უცუნურებისა ჩუენი-

სა, რომელმან უმეცრებისა იგი საბურველი მოსძარცვა გონებათაგან ჩუენთა... რომელნი-ესე ბარბაროზ წოდებულ ვიევენით ელენთა მიერ უსწავლელობისათჳს და უმეცრებისა ჩუენისა, მათ თანავე აღგურაცხნა ღმრთისა მიერ მოცემულითა მით სიბრძნითა თჳსითა“.

წმ. გიორგი მთაწმინდლის ჰიმნოგრაფიული მემკვიდრეობისა და სამგალობლო მონაცემების თაობაზე თავის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში გიორგი მცირე მოგვითხრობს, რომ გიორგი ემაწვილობაშივე „უმეტეს ყოველთა ჰასაკის – სწორთა მისთასა წარემატა. და საგალობელნი იგი საწელიწდონი და შეწყობილებანი იგი გალობათანი მეცხა შინა ზეპირით დაისწავლნა“ (ძეგლები 1967: 116), რაც იმას ნიშნავს, რომ ხმათა შეწყობას ადვილად იმახსოვრებდა და ზეპირად იცოდა მთელი წლის საგალობლები ხმათა შეწყობით, რითაც იგი თავის თანამგალობელთ აღემატებოდა და რითაც საოცრად ჰგავდა თავის დიდ წინამორბედებს წმ. გრიგოლ ხანძთელს, რომელიც „წმიდისა კათოლიკე ეკლესიისა საქადაგებელსა გალობასა სრულიად წელიწადისა განგებითა მოძღუარი იყო განუკითხველად“ (ძეგლები 1963/1964: 281-282), ხოლო თავისი მოღვაწეობის გვიანდელ ეტაპზე საწელიწდო იადგარი შეადგინა, და მიქაელ მოდრეკილს, რომელმაც „იღუაწა და ყოველით კერძო შრომად აჩუენა უზეშთაეს ძაღისა მისისა“ (S-425, 24r), რათა ქართულ ენაზე არსებული ყველა მეხური საგალობელი შეეკრიბა და ჭეშმარიტებით ჩაეწერა.

2. წმ. გიორგი მთაწმინდლის ჰიმნოგრაფიული მოღვაწეობის, ქართული გალობის მრავალხმიანობისადმი მისი დამოკიდებულების შესასწავლად საგანგებო მნიშვნელობა ენიჭება მისივე ბიოგრაფიის, გიორგი მცირის ჰაგიოგრაფიული თხზულების მონაცემებსა და წმ. გიორგი მთაწმინდლისეული ჰიმნოგრაფიული კრებულებისათვის მის მიერვე დართულ ანდერძებს, რომელთა გათვალისწინებით შესაძლებელი ხდება ზოგიერთი ვარაუდის გამოთქმა მეხელთა და მათი შემდგომი თაობის მგალობლების საქმიანობის, ქართული გალობის მრავალხმიანობის შესახებ. მეხელებმა თავიანთი მოღვაწეობა X საუკუნის ბოლოსთვის დაასრულეს და XI საუკუნეში მეხური იადგარი უკვე აღარ იქმნებოდა. სამეცნიერო ლიტერატურაში მიუთითებენ, რომ, როგორც ჩანს, მეხელთა მოღვაწეობის დიდი, ბრწყინვალე ეპოქა დასრულდა, მაგრამ მათი საქმიანობა XI საუკუნის ჰიმნოგრაფებისათვის გზამკვლევად დარჩა, რასაც წმ. გიორგი მთაწმინდლის ანდერძის სიტყვები მოწმობს: „მეხელნი მოძღურად მეყანანო“. წმ. გიორგი მთაწმინდელი ქართულ გალობას

უკვე მრავალხმიანად რომ აღიქვამს, უპირველეს ყოვლისა, ამას გიორგი მცირის პაგიოგრაფიული თხზულების ტექსტი გვიდასტურებს. ივანე ჯავახიშვილმა განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა ამ თხზულებაში დაცულ ცნობას წმ. გიორგი მთაწმინდლის მიერ გაწვრთნილი ოთხმოცი ობოლი ბავშვის გალობის შესახებ ბიზანტიის კეისრის წინაშე, რომელმაც ქართველ წმიდა მამას უთხრა: „*განგისწავლიან ბერძულსა გუარსა ზედა, კეთილო ბერო, შენნი ობოლნი*“ (ძეგლები 1967: 184); ე. ი. ბიზანტიის იმპერატორმა იცოდა, რომ ქართული და ბერძნული გალობების გვარები სხვადასხვა იყო; ეს სიტყვები უცილობლად ამტკიცებენ ქართული და ბერძნული გალობის სხვადასხვაობას. ივ. ჯავახიშვილის განმარტებით: „ათონის ქართველი ბერები თავიანთ მონასტერში ქართულსა „გუარსა ზედა“ გალობენ და ის ბერძნული გვარი გალობა, რომელიც წმ. გიორგი მთაწმინდელმა მოასმენინა, პირადად მის საამებლად იყო მოწყობილი“ (ჯავახიშვილი, 1998: 600), ხოლო მიქაელ მოდრეკილის ანდერძის სიტყვები: „*საეუარელნი, უკუეთუ ერთსა ძლისპირსა ზედა რომელიმე კილოდ ერთი ორ-გუარად იყოს აღნიშნულ, ნუ უცხო-გინ, ნუცა ურთიერთას წინააღმდეგომ, რამეთუ რომელიმე მრავლისა ძლისპირისა ერთი კილოდ ორგუარად არს მეხურად; ხოლო შენ რომელი გინე, ბრძანე, რამეთუ ორივე ჭეშმარიტ არს*“ (S-425, 27r) – ორხმიანობის დადასტურებად მიაჩნია. „ორ ხმაზე რომ არ იყოს საუბარი, რატომ და რისთვის უნდა ყოფილიყო ორი პარალელური პანგი ერთი საგალობლისა?“ (ჯავახიშვილი, 1998: 600). მისივე შეხედულებით, ქართული გალობის მრავალხმიანობა ეტაპობრივად უნდა მიღწეულიყო, თავდაპირველად იგი იყო ერთხმიანი, შემდეგ გახდა ორხმიანი, რასაც ადასტურებენ X საუკუნის მონაცემები და ბოლოს გახდა სამხმიანი, რაც განმარტებული აქვს იოანე პეტრიწს („მზახრ, უირ, ბამ“).

ივანე ჯავახიშვილმა დასვა კითხვა, თუ როდის შეიძლებოდა ქართული გალობა დაშორებოდა ბერძნულს. იგი X საუკუნეში უკვე დადასტურებულ ფაქტად მიიჩნევს საეკლესიო ქართული გალობის მრავალხმიანობას. კერძოდ, მიქაელ მოდრეკილის ანდერძზე დაკვირვების საფუძველზე განაცხადა: „უკვე მიქაელ მოდრეკილამდე, ე. ი. X საუკუნემდე, „ენითა ქართველთაჲთა“ იყო სძლისპირნი და საგალობელნი, როგორც „ბერძულნი“, ისევე ქართულნიც. ამნაირად, ბერძნულისაგან განსხვავებული ქართული შემოქმედება საეკლესიო მუსიკის სფეროში მეთავე საუკუნეზე უწინარესაც ყოფილა“ (ჯავახიშვილი, 1998: 598).

ელენე მეტრეველმა 1971 წელს გამოქვეყნებულ გამოკვლევაში საკამათოდ მიიჩნია ივანე ჯავახიშვილის დათარიღებაც და

გიორგი მცირის ცნობაც. მან თავისი შეხედულება მეტად ფრთხილად გამოხატა: „ვინაიდან კონკრეტულად რა სახის უნდა ყოფილიყო ბერძნული საეკლესიო გაღობის კილოები მისი ჩამოყალიბებისა და განვითარების ადრეულ საფეხურზე, ამაზე დღეს ზუსტად არაფრის თქმა არ შეიძლება იმის გამო, რომ არ არის ამოხსნილი ადრეობრივი ნოტაცია. მით უმეტეს, არაფრის თქმა არ შეიძლება ქართული საგალობლების კილოების შესახებ, რომლებიც ბერძნული საეკლესიო გაღობის განვითარების იმაზე ადრეულ პერიოდს ასახავენ (ნევშინის თვალსაზრისით, ყოველ შემთხვევაში), ვიდრე დღემდე მოღწეული ბერძნული ნევშინიერი ხელნაწერების – (X საუკუნე) – მიხედვით შეიძლება წარმოვიდგინოთ“ (ძლისპირნი, 1971: 045-048). მანვე საკუთრით სამართლიანად შენიშნა, რომ საქართველოში მოქმედებდა მრავალკილოვანი საეკლესიო გაღობა, რომელსაც საფუძვლად უდევს ერთიანი მუსიკალური ქართული ფუძე. თუმცა ვარაუდობდა, რომ ქართული საეკლესიო გაღობა მრავალხმიანი გვიან, XII საუკუნიდან, გახდა (იქვე). შემდეგში მან რამდენადმე შეიცვალა თავისი შეხედულება და მრავალხმიანობა X საუკუნეში რეალურად არსებულ ფაქტად მიიჩნია (მეტრეველი, 2002: 113-114).

მართალია, საქართველოში ქრისტიანული რელიგიის სახელმწიფოებრივ რელიგიად გამოცხადების შემდეგ საეკლესიო გაღობაც, როგორც ზოგადად ლიტურგია, პალესტინიდან და საბერძნეთიდან შემოვიდა, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ იგი არ განვითარდებოდა და ეროვნულ, ქართულ ხასიათს არ შეიძენდა. ქართული ენის ბუნება და ქართული მუსიკალური მრავალხმიანობის სისტემა მოითხოვდა პალესტინური და ბერძნული წიადიდან წამოსული ქრისტიანული საეკლესიო გაღობის გაქართულებას. ცნობილია, ყოველი ერის წარმომადგენელი გარესამყაროს აღქმას და მის გამოხატვას ყველაზე უკეთ მშობლიურ ენაზე აღწევს, რაც იმას მიუთითებს, რომ რელიგიური განცდა და განწყობაც, მედლოსით გამოხატული, ყველაზე ნათლად მშობლიური მუსიკალური სისტემით აღიქმება და გადმოიცემა.

წმ. გიორგი მთაწმინდელის ანდერძ-მინაწერები და გიორგი მცირის „გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში“ დაცული ცნობები უტყუარად მოწმობენ, რომ წმ. გიორგი მთაწმინდელის მოღვაწეობის დროს ქართული გაღობა მრავალხმიანი იყო და მისი საწყისი საუკუნეებს მიღმაა საძიებელი. ყოველივე ეს იმას მიუთითებს, რომ ქართული საეკლესიო გაღობის მრავალხმიანობის პრინციპები შემუშავდა არა უგვიანეს VII-VIII საუკუნეების მიჯნისა, ბიზანტიაში მიმდინარე ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული

რეფორმების პარალელურად, რადგან ქართველები სწრაფად რეაგირებდნენ საზღვარგარეთის მონასტრებსა და საღვთისმეტყველო ცენტრებში მიმდინარე სიახლეებზე, და მალევე დაკანონდა; ტერმინოლოგია ჩამოყალიბდა X-XII საუკუნეებში, ხოლო საღვთისმეტყველო-ფილოსოფიური თვალსაზრისით განაზოგადა იოანე პეტრიწმა XII საუკუნეში. უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოებაც, რომ თეორიული განზოგადება და სპეციალური დარგობრივ-საგნობრივი ტერმინოლოგიის შემუშავება ხანგრძლივი დაკვირვებისა და პრაქტიკული გამოცდილების შედეგია. ტერმინთა ჩამოყალიბებას წინ უძღვის პრაქტიკული საქმიანობის ხანგრძლივი პროცესი, რასაც, შესაძლოა, საუკუნეები დასჭირდეს. ზემოხსენებულ ტერმინთა არსებობა X საუკუნეში კი იმას მოასწავებს, რომ საქართველოში ბევრად ადრე ითხზებოდა ორიგინალური, ქართული, მრავალხმიანი მელოსის მქონე საგალობლები, ე. ი. იქმნებოდა ქართული ეროვნული სამგალობლო ტრადიცია, რის დამკვიდრებასა და კანონიზებას საუკუნეები დასჭირდა. ამრიგად, საეკლესიო გალობის გაქართულება მის მრავალხმიანობაში გამომჟღავნდა, ხოლო მრავალხმიანობა ქართველი ერის მუსიკალური სააზროვნო კატეგორიაა.

ვფიქრობ, ქართული გალობის მრავალხმიანობის კანონიკურობას მოწმობს წმ. გიორგი მთაწმინდელის პოლემიკა ანტიოქიის პატრიარქთან, როდესაც ათონის ივირონის მონასტრის ერთ-ერთმა უდიდესმა მოღვაწემ აღნიშნა ქართული ეკლესიის სამოციქულო წილხვედრილობა და დაასაბუთა მისი მრავალსაუკუნოვანი დამოუკიდებლობა. გიორგი მცირის პაგიოგრაფიული თხზულება მოგვითხრობს წმ. გიორგი მთაწმინდელისა და ანტიოქიის პატრიარქის თევდოსის შეხვედრის მიზანზე. მსჯელობა შეეხებოდა ქართველთა მართლმადიდებლობისა და ქართულ ეკლესიაში ლიტურგიის აღსრულების საკითხს. პატრიარქმა წმ. გიორგი მთაწმინდელისაგან გამოიკითხა ყოველი, რაც მას აინტერესებდა, „გულისკმა-ყო პატრიარქთან, ვითარმედ მადლი ღმრთისაჲ დამკვდრებულ არს მის თანა“ და ბერს მიმართა შემდეგი სიტყვებით: „პატიოსნო მამო, კურთხეულ არს ღმერთი, რომელ ვიხილე სიწმიდე შენი. და აჰა ესერა, გხედავ მოწყალებითა ღმრთისაჲთა, დაღაცათუ ნათესავით ქართველი ხარ, სხვთა კელა ყოველითა სწავლულებითა სრულიად ბერძენი ხარ. ხოლო მითხარ ნათესავისა შენისათჳს, არს რაჲ ნაკლუდევეანებაჲ მართლისა ხარწმუნოებისაჲ მათ თანა გინა ურთიერთარს განყოფილებაჲ მათ შორის და ჩუენ შორის?“ (ძეგლები, 1967: 151). წმ. გიორგი მთაწმინდელმა მოატანიხა წმ. ანდრია პირველწოდებულის „მიმოსღვანი“ და ანტიოქიის პატრიარქს დაუდასტურა ქა-

როული ეკლესიის სამოციქულოდ მიხედვის საფუძველი, დაიცვა მისი ავტოკეფალურობა: „მ წმიდაო მეუფეო, რადსათჳს-მე ესრეთ აღვიღად ჳელ-ჳეავ დიდისა ამისა და მადლისა საქმისა მოგონებად და აღსრულებად, და ვინ-მე არიან უგუნურნი იგი გამზრახნი შენნი, ანუ რად ესრეთ უგუნურად შევირაცხიეს ნათესავი ქართველთად, წრფელი და უმანკოდ? აჰა ესერა ვარ მე უნარჩევნი და უმდაბლესი ყოველთა ძმათა ჩემთა“ (ძეგლები, 1967: 153); „... წმიდათა მოციქულთა განათლებულნი ვართ და ვინაფთჳან ერთი ღმერთი გვცნობიეს, არღარა უარ-გვეყოფიეს და არცა ოდეს წვალებისა მიმართ მიდრეკილ არს ნათესავი ჩუენი. და ყოველთა უარის-მყოფელთა და მწვალებელთა შევაჩუენებთ და ვსწყევთ. ამას საფუძველსა ზედა მართლმადიდებლობისასა და მცნებათა და ქადაგებათა ზედა წმიდათა მათ მოციქულთასა მტკიცე ვართ“ (ძეგლები, 1967: 154). ვფიქრობ, რომ წმ. გიორგი მთაწმინდლის პოლემიკა ანტიოქიის პატრიარქთან მოწმობს ქართული გალობის მრავალხმიანობის კანონიკურობას, როდესაც ათონის ივირონის მონასტრის ერთ-ერთმა უდიდესმა მოღვაწემ დაამტკიცა ქართული ეკლესიის საუკუნეობრივი დამოუკიდებლობა, სამოციქულო წილხვედრილობა და მართლმადიდებლობის განუხრელი დაცვა ისე, რომ არასოდეს მიდრეკილა რომელიმე მწვალებლური მიმდინარეობისაკენ: „ესე არს სარწმუნოებად მართალი ნათესავისა ჩუენისად. და რაჟამს ერთგზის გვცნობიეს, არღარა მიდრეკილ ვართ არცა მარცხელ, გინა მარჯულ და არცა მიუდრეკებით, თუ ღმერთსა უნდეს“ (ძეგლები, 1967: 178). ეს ვრცელი ამონარიდები „წმ. გიორგი მთაწმინდლის ცხორებიდან“ იმისთვის დავიმოწმეთ, რომ გვეჩვენებინა წმ. გიორგი მთაწმინდელის ბრძოლა საქართველოს ეკლესიის უფლებების დასაცავად. იმ დროისათვის, როდესაც ეს პოლემიკა გაიმართა წმ. გიორგი მთაწმინდელსა და ანტიოქიის პატრიარქს შორის, ქართული გალობის მრავალხმიანობის კანონიკურობა აღიარებული რომ არ ყოფილიყო, ცხადია, ანტიოქიის პატრიარქი წმ. გიორგი მთაწმინდელს უთუოდ უსაყვედურებდა და ლიტურგიის არაკანონიკურობაში დასდებდა ბრალს. წმ. გიორგი მთაწმინდელსა და ანტიოქიის პატრიარქს შორის კამათი მოწმობს იმას, რომ ამ დროისათვის ქართული გალობის მრავალხმიანობა საუკუნეებგამოვლილია და იგი კანონიკურია.

ჩემი აზრით, ქართული საეკლესიო გალობის გამრავალხმიანების დასრულება მოსალოდნელია არა უგვიანეს VIII საუკუნის I ნახევრისა, როდესაც ბიზანტიურ კიმნოგრაფიაში უკვე დამთავრდა სამგალობლო რეფორმა; საეკლესიო გალობის რეფორმას საქართველოშიც ამავე ეპოქაში უნდა ჰქონოდა ადგ-

ილი, რადგან ქართველები სწრაფად რეაგირებდნენ უცხოეთის ეკლესიების სიახლეებზე და ითვისებდნენ ყოველგვარ ახალ ლიტურგიკულ წესს. თუმცა იგი შეიძლება ადრინდელიც იყოს, ვინაიდან IV საუკუნის დასაწყისში გაქრისტიანებული საქართველოს ეკლესიის მრევლი, რომლის სმენა საუკუნეების მანძილზე მრავალხმიან ხალხურ სიმღერასა და წარმართული პერიოდის მრავალხმიან საკულტო გალობას იყო შეჩვეული, დიდხანს ვერ იგუებდა ერთხმიან გალობას და მასში უთუოდ ადრევე შეიტანდა ეროვნული მუსიკალური სააზროვნო სისტემის უპირველეს, უმთავრეს მახასიათებელს – პოლიფონიურობას.

მართალია, საქართველოში ქრისტიანული რელიგიის სახელმწიფოებრივ რელიგიად გამოცხადებისას საეკლესიო გალობაც, როგორც ზოგადად ლიტურგია, პალესტინიდან და საბერძნეთიდან შემოვიდა, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ იგი არ განვითარდებოდა და ეროვნულ, ქართულ ხასიათს არ შეიძენდა. ქართული ენის ბუნება და ქართული მუსიკალური მრავალხმიანობის სისტემა მოითხოვდა პალესტინური და ბერძნული წიადიდან წამოსული ქრისტიანული საეკლესიო გალობის გაქართულებას. ცნობილია, ყოველი ერის წარმომადგენელი გარესამყაროს აღქმის გამოხატვას მშობლიურ ენაზე აღწევს ყველაზე უკეთ, რაც იმას მიუთითებს, რომ რელიგიური განცდა და განწყობაც, მელოსით გამოხატული, ყველაზე ნათლად მშობლიური მუსიკალური სისტემით აღიქმება და გადმოიცემა. ქართველი ერი ფრთხილად ეკიდებოდა ყოველივე უცხოურს, რაც მისი სულიერი და ფსიქიკური წყობისათვის მიუღებელი იყო და ცდილობდა ეროვნულის შენარჩუნებას, ხოლო საჭირო შემთხვევაში – საუკუნეთა მანძილზე ოფიციალურ დონეზე მიჩქაღული, მაგრამ ერის მეხსიერებაში შემონახული ეროვნული ფენომენის აღორძინებას, გაქართულებას.

რას ნიშნავს გალობის გაქართულება? გალობის გაქართულება ნიშნავს ქართული გალობისათვის ეროვნული მუსიკალური თვისებების შეძინებას¹. ქართული ეროვნული მუსიკის, წინარექრისტიანული გალობა-სიმღერის უმთავრესი თვისება კი მისი პოლიფონიურობაა. ამრიგად, საეკლესიო გალობის გაქართულება მის მრავალხმიანობაში გამოძვლავნდა. ივანე ჯავახიშვილი წერდა: „მრავალხმიანობა ქართული მუსიკის ორსავე, საეკლესიო და

1. ნ. უსპენსკიმ მდიდარი მასალის საფუძველზე წარმოაჩინა სლავური გალობის განვითარების ისტორიული სურათი, ეტაპები, მისი მომდინარეობა და დამოკიდებულება ბიზანტიურ გალობაზე, ამავე დროს, მისი განვითარება ეროვნულ ნიადაგზე, რაც ეროვნული და სტილისტური ფორმების ხანგრძლივი ძიებით იქნა მიღწეული (უსპენსკი 1965: 55).

საერო შტოშიც გვაქვს. დაუჯერებელია, რომ მრავალხმიანობა ერთსაცა და მეორეშიც სრულებით დამოუკიდებელივ გაჩენილიყო, ამიტომ ერთი მათგანი უნდა მრავალხმიანობის დამწყები და შემქმნელი იყოს, მეორე მის შემთვისებლად და დამწინაურებლად არის საგულისხმებელი“ (ჯავახიშვილი, 1998: 663).

წმ. გიორგი მთაწმინდელი „თოუენის“ ერთ-ერთ ანდერძში მეხელების ზოგიერთ უზუსტობას, ტექსტის თარგმნისა და გალობის კილოს დადების შეუსაბამობას აღნიშნავს: „ესე რომელ მეხურნი გალობანი ზოგან ორგუარად დაგვწერია, გინა დასდებელსა შინა სიტყუაჲ გამოგვცვალეობია, ნუვის უკვრს, ნუცა ვინ ამაოდ ზრახავს. ესე ვითა დაგვწერია ნუენ, ბერძულად ესე არს, და ფრიაღი ჭირი მინახავს მათსა გამოძიებასა და შეწყობასა და შენდა ორივე დამიწერია, რომელ განჰნათლდე შენ, რად ზრახავ ამაოდ? მეხელთა მას ეამსა ახლად თარგმნეს და ესთენი მეცნიერება დასდებლისაჲ არა იყო, და გინათუ სიღრმისაგან სიტყვსა ვერ შეიგნეს, გინა თუ ბუნებასა ეგრე მოაშუნდა, და ვინ უწყის, ნუენ კულა, რადოდენ ეგების, ბერძულსა დაგვმსგავსებია. და თუ ვინ მეცნიერ იყოს ბერძულისა, ნახოს ძალი და ცნას, რომელ ჭეშმარიტსა ვიტყვთ. მეხელნი ჩემსა უფრო არავის უყუარან და მოძღურად მევანან და ღმერთშემოსილად“ (წმ. გიორგი მთაწმინდელი 2007: 467). წმ. გიორგი მთაწმინდელი ტექსტისა და გალობის კილოს უზუსტობას იმით ხსნის, რომ, ერთი მხრივ, დასდებლის მეცნიერება² ასე ღრმად განვითარებული არ იყო და სიტყვის სემანტიკურ სიღრმეს ვერ ნასწვდნენ, მეორე მხრივ, გალობის ბუნებას ასე შეჰფეროდა. ანდერძის შემდგენელი ბუნებაში ქართული ტექსტისა და გალობის შეწყობას, მუსიკალურ მხარეს გულისხმობს, ამიტომაც ტექსტი ყოველთვის სწორად ვერ ითარგმნებოდა. აუცილებელი იყო საგალობლის ტექსტისა და მუსიკის ზუსტი შეხამება ძლისპირებთან, ბოლოს მისი ნეკმირება (მეტრეველი, 1966: 170). მართალია, მეხელთა საქმიანობას იგი უმაღლეს შეფასებას აძლევს, მაგრამ მეხელები პროფესიონალ მუსიკოსებად მიაჩნია და არა პროფესიონალ მთარგმნელებად.

მეხელობა ურთულესი პროფესია იყო, მას რვა ხმის სხვადასხვა კილოზე საგალობელთა გაწყობა უნდა შეძლებოდა. მეხელი ისაა, ვინც ხმას უწყობს, ჰანგებს, მელოდიას ახამებს, ხმის შეწყობა კი მრავალ ხმას, ყოველ შემთხვევაში ერთზე მეტ ხმას, გულისხმობს. ტერმინი „მეხური“ კ. კეკელიძემ სრულიად

2. დასდებლის მეცნიერება (ცოდნა) გულისხმობს სტროფის რიტმული სახეს, ძლისპირთან მის რიტმულ შესატყვისობას (მეტრეველი 1966: 170).

სამართლიანად დაუკავშირა ბერძნულ იგოც-ს, რაც ქართულად ვმას აღნიშნავს: „ეს ტერმინი არის მუსიკალური და აღნიშნავს კილოს საგალობლისა, მეხურად წოდებული ჰიმნი უნდა გალობით იქნას შესრულებული და არა წაკითხვით... ამ მიზნით მათ ხშირად ნიშნები ან ნოტებიც აქვთ დართული“ (კეკელიძე 1960: 606). ე. მეტრეველმა თავდაპირველად ივარაუდა, რომ ნევმების ხმარება ქართველებმა შემოიღეს არა საბაწმიდის ქართველ მოღვაწეთა წრეში X საუკუნის I ნახევარში, არამედ II ნახევარში, კონსტანტინეპოლისა და ათონის ჰიმნოგრაფთა წრეში. მაგრამ ეს ვარაუდი თავადვე უარყო, ვინაიდან X საუკუნის I ნახევრის პალესტინური წარმომავლობის ორი უძველესი რედაქციის იადგარი – Sin. 1 და Sin. 14 ნევმირებულია. მისი შეხედულებით, „მეხური გალობა არის „ჰმეანი გალობის“ ახალი, ყველაზე სრულყოფილი სახე; მეხური საგალობლების შემცველ იადგარებს „მეხური იადგარები“ ეწოდება. ნევმირებული „მეხური იადგარი“ პირველ რიგში სასწავლო წიგნი იყო, განკუთვნილი მგალობელთა განსწავლისათვის“ (მეტრეველი, 1966: 175). მეხელნი იყვნენ პოეტებიც და კომპოზიტორებიც, ვინაიდან ისინი ქმნიდნენ საგალობლის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურულ ტექსტს, რომელსაც უხამებდნენ მელოდიას ძლისპირის მიხედვით, ხელნაწერებში ეს ნევმებით გადმოიცემოდა. ტერმინები „მეხელი“ და „მეხური“ უთუოდ „ჰმეანი გალობიდან“ მომდინარეობენ, ხოლო „ჰმეანი გალობის“ კანონიზება უკავშირდება იოანე დამასკელის სახელს. ამიტომ ეს მოვლენა, საგალობლის ტექსტის თხზვა და მისი მუსიკალურად გაწყობა ერთი და იმავე პირის მიერ, ქართულ ჰიმნოგრაფიაშიც, ბერძნულის კვალდაკვალ, მოსალოდნელია VIII საუკუნის შუა წლებიდან.

გალობის მოძღვრობა უთუოდ გულისხმობს ჰანგის, მელოდიის, კილოს სწავლებას; წმ. გიორგი მთაწმინდელი წერდა: „მეხელნი მოძღურად მევანან და ღმერთშემოსილად“, ე. ი. მეხელნი, ანუ საგალობელთა მუსიკალურად გამწყობნი, არიან მისი მოძღვრები.

ტერმინების „მეხურისა“ და „მეხელის“ X საუკუნეში არსებობა იმას ნიშნავს, რომ ქართულ გალობას უკვე ჰქონდა საკუთარი ჰმეანობა, მელოდია, ე. ი. ის უკვე იყო განსხვავებული მეორისაგან, ანუ ბერძნულისაგან. ყურადღება მივაქციოთ მიქაელ მოდრეკილის ანდერძში ნათქვამს, რომ მან შეკრიბა „საგალობელნი მეხურნი: ბერძენნი და ქართულნი“. აქ არა მხოლოდ საგალობელთა ბერძნულ-ქართული საგალობლები და მათი ხმით შესრულებაა ნაგულისხმები, არამედ ბერძნულ-ქართული გალობების განსხვავება იგულისხმება. ეს განსხვავება ერთხმიანობა-მრავალხმიანობაში ვლინდება.

ქართული გალობის მრავალხმიანობის პრობლემის შესწავლის საქმეში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება წმ. ანდრია კრიტელის „დიდი კანონის“ ქართულად თარგმნის ისტორიას. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ წმ. ეფთვიმე და წმ. გიორგი მთაწმინდელები წმ. ანდრია კრიტელის საგალობლის თარგმნისას ძლისპირებს არ თარგმნიდნენ, ისინი ადრე ნათარგმნ ძლისპირებს იყენებდნენ. ამ დროისათვის ქართულ ენაზე უკვე არსებობდა ნევძირებული ძლისპირები. წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელმა ხმა შეუცვალა წმ. ანდრია კრიტელის „დიდ კანონს“, „ჴმისაგანცა თჳსისა და ძლისპირთაგან შეეცვალნეს“ და მეექვსე ხმაზე დაწერილი კანონის ტექსტი მეოთხე ხმის მზა ძლისპირებს შეუფარდა, რითაც, ფაქტობრივად, მთლიანად შეცვალა პირველწყაროს სტრუქტურა. ძნელი განსამარტავია, თუ რატომ შეცვალა საგალობლის ხმა წმ. ეფთვიმე მთაწმინდელმა. შესაძლოა ვიფიქროთ, რომ იმ პერიოდში ხმას არ ჰქონდა მყარად გამოხატული კანონიკური ფუნქცია. წინააღმდეგ შემთხვევაში ისეთი დიდი ავტორიტეტი, როგორიც ეფთვიმე გახლდათ, ხმას არ შეცვლიდა. თუმცა ეს მხოლოდ ვარაუდის დონეზე შეიძლება ითქვას, რასაც საპირისპირო მხარეც აქვს.

მოგვიანებით წმ. გიორგი მთაწმინდელმა ეფთვიმესეული ხმა დატოვა, „დაღათუ ჴმას არა შეეცვალა, გარნა თჳსთა ძლისპირთა ზედა თარგმნას არცა მას გუღს-ედგინა“, თუმცა ქართულ სამგალობლო პრაქტიკაში ადაპტირებულ ძლისპირებზე გააწყო წმ. ანდრია კრიტელის „დიდი კანონის“ მისეული თარგმანის ვერსია. ძლისპირთა და მთელი კანონის მეტრული საზომის შეცვლამ საგალობლის ქართული ვერსია დედანს მკვეთრად დააცილა, რაც საფუძველი გახდა დავით აღმაშენებლის ეპოქაში მისი ტექსტის ხელახლა თარგმნისა არსენ ბერის მიერ, ხოლო მუსიკალურად იოანე კათალიკოსის მიერ გაწყოობისა. არსენის სიტყვით, „უცვალელებლად თჳსისაგან ჴმისა, თჳთ მათვე ძლისპირთა ზედა მათთა, რომელთა ზედა წმიდასა ანდრეას ბერძულად აღეწერნეს, ბრძანებითა და ჯერ-ჩინებითა კეთილად მსახურისა და ღმრთივ დაცუელისა დავით აფხაზთა და ქართველთა და რანთა და კახთა მეფისათა, რომელმან მე (ე. ი. არსენის) თარგმანებისა, ხოლო წმიდისა მწკემსთა-მწკემსისა იოანეს, ქართლისა კათალიკოზისა, ვითარცა კეთილად მორთულსა ორღანოსა ჴელოანთ-მთაერისა სულისასა, ჴმისა დადებისა ჴელ-ყოფად გვბრძანა, ვინაღთგან უცხონი იყვნეს ჩუენისა ენისაგან ძლისპირნი ამათნი“ (მეტრეველი 1966: 177). ყოველივე ეს იმას ნიშნავს, რომ X საუკუნის მიწურულისათვის მეხელის საქმიანობა უკვე ორადაა გაყოფილი: ერთი, რომელიც დაუფლუ-

ბულია „დასდებელის მეცნიერებას“, თარგმნის ტექსტს, მეორე, რომელიც ღვთიეშიმადღებულია მუსიკალური ნიჭით, მიმართავს გალობის კილოს დადებას ტექსტზე. ამიტომ მეხელები XI საუკუნეში უკვე აღარ არიან.

აქვე მინდა დავსვა საკითხი იმის შესახებ, რომ თარგმნა მხოლოდ ერთი ენიდან მეორეზე გადადებას არ გულისხმობს, არამედ განმარტებას, კომენტირებას. აქედან გამომდინარე, როგორ გავიგოთ გალობასთან დაკავშირებით ნათქვამი „მეხელთა მას ჟამსა ახლად თარგმნეს და ესთენი მეცნიერება დასდებლისაჲ არა იყო“? თარგმნა მხოლოდ ტექსტს შეეხება თუ გალობის კილოსაც? კილოს თარგმნა კი გულისხმობს კილოს ზუსტად გადმოღებას, ანუ ერთხმიანად შესრულებას? ეს კითხვები ბოლომდე პასუხგაცემული არ არის, მხოლოდ ვარაუდების დონეზე შეიძლება გამოითქვას ზოგიერთი მოსაზრება.

შედეგები და დასკვნები. ამრიგად, ქართველი ერის მუსიკალური აზროვნება ისევე ძველია, როგორც ქართული სიტყვა, ლექსი, ცეკვა, მითოპოეტური სამყარო, ფოლკლორი. დმერთმა ქართველი ერი გამოარჩია იმით, რომ პოლიფონიური საერო სიმღერა და საეკლესიო გალობა მიაჩნდა. მრავალფეროვნება ქართველი ერის აზროვნების, მისი ეროვნული ცნობიერების, შინაგანი სულიერი სამყაროს გამოვლინებაა, სააზროვნო სისტემაა. ქართულ საეკლესიო გალობაში ისევე შევიდა წინარე ქრისტიანული მრავალხმიანობის ტრადიცია, როგორც ქართული ჰიმნოგრაფიული პოეზიის წიაღში საგალობელთა პარალელურად არსებული ქართული ლექსის უძველესი ფორმები, ხეროთმოდვრებაში – ანტიკური ელემენტები, ქართულ ჰაგიოგრაფიაში – სამიჯნურო ამბები. ქართული ქრისტიანული გალობა უნდა გამრავალხმიანებულიყო იმ დროს, როდესაც ეროვნული ცნობიერება საქართველოს მოიაზრებდა მთლიანობაში. საშიშროება არსებობდა უძლიერესი ქრისტიანული იმპერიის – ბიზანტიის მხრიდან, რომლის პოლიტიკურ-იდეოლოგიური ორიენტაცია და გეგმა, სხვებთან ერთად, ერთმორწმუნე საქართველოს ბიზანტიზაციას ითვალისწინებდა. ამიტომ იყო აუცილებელი ყოველივეს გაქართულება, რათა ქართველი კაცის ცნობიერება ეროვნული იდეით, ქართველური ტომების შემკრები იდეით განმტკიცებულიყო, ეკლესია-მონასტრებში ქართულ ენაზე შესრულებული წირვა-ლოცვით ქვეყანა ძლიერ ქრისტიანულ სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებულიყო, საქართველოში ყოველივე ეროვნული აღორძინებულიყო, რაც ნათლად და ცხოვლად შეაგრძნობინებდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებს ერთმანეთის ნათესაობასა და სხვა სახელმწიფოთაგან განსხვავებულობას.

დამოუკიდებელი ლიტერატურა:

წმ. გიორგი მთაწმიდელი, 2007 – გიორგი მთაწმიდელის თვენი (სექტემბერი), გამოსცა, გამოკვლევა, საძიებლები და ლექსიკონი დაურთო ღალი ჯღამაია, თბ., 2007.

კეკელიძე, 1960 – კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., „საბჭოთა საქართველო“, 1960.

ლოლაშვილი, 1982 – ი. ლოლაშვილი, ათონურ ქართულ ხელნაწერთა სიახლენი, თბ., „მეცნიერება“, 1982.

მეტრეველი, 1966 – ე. მეტრეველი, „მეხელისა“ და „მეხურის“ გაგებისათვის, კრებულში: შოთა რუსთველი (ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი), თბ., „მეცნიერება“, 1966.

მეტრეველი, 1971 – ძლისპირნი, გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო ელენე მეტრეველმა, თბ., „მეცნიერება“, 1971.

მიქაელ მოდრეკილი, 1978 – მიქაელ მოდრეკილის ჰიმნები, I-II-III, გამოსაცემად მოამზადა ვაჟა გვახარია, თბ., 1978.

სუხიაშვილი, 2001 – მ. სუხიაშვილი, ქართული ორიგინალური ჰიმნოგრაფიის ისტორიული განვითარების ზოგიერთი საკითხის შესახებ. კრებულში: სასულიერო და საერო მუსიკის მრავალხმიანობის პრობლემები, თბ., 2001.

უსპენსკი, 1965 – Н. Успенский, Древнерусское певческое искусство. М., 1965.

ქართული საეკლესიო..., 2002 – ქართული საეკლესიო გალობის თანამედროვე პრობლემები, თბ., 2002.

ძეგლები, 1963/1964 – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ლ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ქაჯაიამ, (ვ. ქურციკიძემ და (ვ. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., „მეცნიერება“, 1963-1964.

ძეგლები, 1967 – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, გამოსაცემად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, მ. დოლაძიძემ, (ვ. ქურციკიძემ, (ვ. ჭანკიევმა და (ვ. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბ., „მეცნიერება“, 1967.

ჯავახიშვილი, 1998 – ი. ჯავახიშვილი, ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები, თხზ. XI, თბ., თსუ გამომც., 1998.

ღვთისმშობლის ხატ-სახე აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში

მოკლე შინაარსი

ნაშრომში განხილულია ღვთისმშობლის ხატ-სახე აკაკი წერეთლის რამდენიმე ნაწარმოების მიხედვით, რომელთა მხატვრულ ქსოვილში ფართოდაა განფენილი მისი მაღლიანი მფარველი კალთის ძაღმოსილება და რწმენა გამძლეობისა, მუდმივი არსებობისა.

ქართულ მხატვრულ აზროვნებაში ბიბლიური სახეების გაცოცხლებას ხშირად მიმართავენ შემოქმედნი, რაც მათ მეტ შესაძლებლობას აძლევს მხატვრულ ქსოვილში სიღრმისეულად განასახიერონ ის სათქმელი, რომელიც ნანაფიქრში აქვთ. ამ შემთხვევაში პოეტის სათქმელი ეხება მარიამ ღვთისმშობლის ხატ-სახეს, რომლის წარმოჩენას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია აკაკის სხვადასხვა ჟანრის ნაწარმოებებში, რომლის ძალითაც კიდევ უფრო ცოცხლდება ადამიანში მარიამ ღვთისმშობლის ძალა, მისი მფარველი კალთის მაღლი და უღვივდება რწმენა უკვდავებისა წარმატებულ წუთისოფელში, რაც გამძლეობას ანიჭებს მას.

ზეციურისა და ამქვეყნიურობის, მარადიულისა და წარმავალის დამაკავშირებელია რწმენა რელიგიისა, რაც ხაზგასმულია უფალთან ერთად მარიამ ღვთისმშობლის წილხვედრილობის იდეის წინ წამოწევით მხატვრულ აზროვნებაში და, აქედან გამომდინარე, ღვთისმშობლის ხატ-სახის მხატვრულ სიტყვაში მეტი სიღრმისეული განფენით, რაც მიმანიშნებელია იმისა, რომ ტანჯვის შემამსუბუქებელი და განმაქარებელი მარიამ ღვთისმშობლის მფარველი კალთაა, რომელიც მუდამ იცავდა თავის წილხვედრ საქართველოს.

აკაკი წერეთლის მხატვრულ ნააზრევში გაცოცხლებულია საქართველოს და ქართველი ერის მუდამ მფარველის, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატ-სახე, რომლის შემწეობით და თანადგომით ქართველი ადამიანი უმკლავდებოდა მრავალ განსაცდელს, გაუძლო საუკუნეებს და სამარადისო ცხოვრების მკვიდრობის შესაძლებლობის რწმენით გაძლიერდა, რაშიც ქართული მწერლობის ნიმუშებმა, ბიბლიასთან ერთად, უდიდესი როლი შეასრულა ადამიანის ცნობიერების სხვაგვარად ჩამოყალიბებაში და უკეთესი გზის დასახვის საქმეში.

საკვანძო სიტყვები: აკაკი წერეთელი, მარიამ ღვთისმშობელი, ღვთისმშობლის მფარველი კალთა, ღმერთი, იესო ქრისტე, „პატარა კახი“, „ნათელა“, „თამარ ცბიერი“, „ქართველი ქალი“, „განთიადი“, „ღოცვა“.

THE ICON-FACE OF THE VIRGIN MARIAM IN AKAKI TSERETELI'S WORKS

Abstract

The work discusses the iconography of the Virgin Mariam according to Akaki Tsereteli's works, whose artistic tissue is widely distributed by her powerful protector and faith in endurance and constant existence.

In the Georgian artistic thinking the creators often reshape the biblical forms which give them a great chance to express in depth in the artistic tissue that they have in mind.

In this case, the story of the poet is related to the icon-face of the Virgin Mariam, which has a significant place in Akaki's works of different genres, which will further strengthen the power of the Virgin Mariam, the grace of her patron, and the faith in the immortal world that enables her to endure.

The belief of the religious is the connector of the heaven and the world, eternity and transition which is highlighted in putting ahead the idea of Virgin Mariam's interest in the artistic thinking which indicates that the Mariam, Mother Goddess always protected her land -Georgia.

The icon-face of Virgin Mariam who is a protector of the Georgian people is set out in Akaki Tsreteli's artistic thinking. With her help and support Georgia always fought against trials, it has survived for many centuries and strengthened with the faith of eternal life. The samples of Georgian writing, along with the Bible, played the largest role in establishing the human consciousness in a different way and in seeing the better way.

Key words: Akaki Tsreteli, Virgin Mariam, The God, Jesus Christ, „Patara Kakhi“, „Natela“, „Tamar Tsbieri (Stealth)“, the „Georgian woman“, „dawn“, „praying“.

ქართულ მხატვრულ აზროვნებაში ბიბლიური სახეების გაცოცხლებას ხშირად მიმართავენ შემოქმედნი, რაც მათ მეტ შესაძლებლობას აძლევს მხატვრულ ქსოვილში სიღრმისეულად განასახიერონ ის სათქმელი, რომელიც ჩანაფიქრში აქვთ. ამ შემთხვევაში პოეტის სათქმელი ეხება მარიამ ღვთისმშობლის ხატ-სახეს, რომლის წარმონეხას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია აკაკის სხვადასხვა ეპოქის ნაწარმოებებში, რომლის ძალითაც კიდევ უფრო ცოცხლდება ადამიანში მარიამ ღვთისმშობლის ძალა, მისი მფარველი კალთის მადლი და უღვივდება

რწმენა უკვდავებისა წარმატად წუთისოფელში, რაც გამძლეობას ანიჭებს მას.

ღვთისმშობლის სახის გააზრებას მივყავართ იმ დაუსრულებლობისაკენ, მარადიულისაკენ, რასაც უფალი უსახავს მუდამ ადამიანს და შეახსენებს იმ უძლეველ ძალას, რასაც სიყვარული ჰქვია, რამეთუ მისი რწმენის გარეშე ნებისმიერი რამის წვდომა კი არა, უბრალოდ წარმოდგენაც კი შეუძლებელია; თითქოს სიყვარულმა შთანთქა და დაიმორჩილა ყოველივე, თავის საფარქვეშ მოაქცია სხვა უმთავრესი ღირებულებები, მაგალითად, რწმენა, სასოება... გავიხსენოთ პავლე მოციქულის ეპისტოლე: „ხოლო აწ ესერა ჰგიეს სარწმუნოებაჲ, სასოებაჲ და სიყვარული, სამი ესე; ხოლო უფროსს ამათსა სიყვარული არს“ (I კორ. 13, 13). სწორედ უფლისაგან მომდინარე სიყვარულის წყალობით ხდება ღვთისმშობლის სახესთან ზიარება, შერწყმა და გათავისება იმისა, რომ ის არის მთავარი, რამაც თითოეული ადამიანი ჩაახვდა საკუთარი სხეულის სიღრმეში დასადგურებულ ამოუცნობ ტკივილებში, გაააზრებინა იგი და ამით აზიარა სულიერებას, რომელიც არის მარადიული, დაუსრულებელი და დაუსაზღვრელი.

ღვთისმშობლის სახე იმდენად ტევადია და მრავლისმომცველი, რომ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში რაც უნდა მაღალმხატვრული სიტყვით იყოს გადმოტანილი, მაინც ვერ შეიძლება სრულყოფილად მისი სახის ახსნას და გადმოცემას, მაგრამ ადამიანის გონების სულიერის მიუწვდომლობას ცოტათი მაინც ამოავსებს, სიწმინდით აღაძვლებს, მადლს მოჰფენს და იღუმალისა და მისტიურობის ირეალობას აზიარებს, რის გარეშეც თვით ამქვეყნიური ცხოვრების არსის გაცნობიერებაც შეუძლებელია, რადგან მიწიერი ყოფა განუყოფელია სულიერი ცხოვრებისაგან, რომელიც დასახა შემოქმედმა და განხორციელდა ერთარსება სამი პირის მიერ და, მათ შორის, განუყოფლად მოიაზრება, რა თქმა უნდა, მარიამ ღვთისმშობელი, მისი მარადიული ხატ-სახე.

ღვთისმშობლის სახის სხვადასხვაგვარი ინტერპრეტაცია არის მოცემული ქართულ მწერლობაში, მაგრამ მისი ხატ-სახე ერთია და მთელი სიღრმით გაცხადებული და ადამიანის გონების მიერ აღქმული, გააზრებული და გადმოტანილი ამქვეყნიურობაში, უპირველესად, იმიტომ რომ, მიწიერმა გაითავისოს ის ტკივილი, ხვედრი და მისია, რაც მას ხვდა წილად და ადამიანი წაიყვანოს, მუდმივად მიაბრუნოს სულიერი სიღრმეებისაკენ და შეაცნობინოს მისი არდავიწყება; აქვე შეგვიძლია ზოგადად აღვნიშნოთ, რომ მისი სახე სხვადასხვა სიმ-

ბოლოს მეშვეობით გაიაზრება, კერძოდ: „მაყუადი“, რომელიც ბიბლიური მოსეს აღმოდებული ეკლის ბუნქის პიპოდიგმიდან გამომდინარეობს (გამოსლვ. 3,2), რომელიც „ფართოდ არის გავრცელებული ქრისტიანულ მწერლობაში და განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართული მწერლობისათვის მისი დაკავშირების გამო წმიდა ნინოს სახელთან“ (ბეზარაშვილი, კული, 2000: 56); „ეკლის ბუნქი“, „მაყუადი სულიერი, რომელი ეწეუნა მოსეს მთასა სინასა მოტყინარე შეუწველად, სახედ შენდა გამოჩნდა, ღმრთისმშობელი ქალწული“ (გერმანე პატრიარქი, ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი; ბეზარაშვილი, 2000: 67). „მაყუადი“ სახე წარმმართველია „წმიდა ნინოს ცხოვრებაში“, რამდენადაც იგი მოვიდა ღვთისმშობლის ნაცვლად და მისი ბრძანებით განსანათლებლად და საქადაგებლად საქართველოში, ამდენად, ამ სახეში გაერთიანებულია მიწიერი და ზეციური, პიპოდიგმურ-პარადიგმატური მიმართება ღვთისმშობელსა და წმ. ნინოს შორის; გარდა ამისა, როგორც ქ. ელაშვილი წერს, ორ უძველეს სასულიერო ძეგლში „წმიდა შუშანიკის წამება“, „წმიდა ნინოს ცხოვრება“ მცენარეთა (მაგალითად, მაყუადი) და საკუთარ სახელთა („შუშანიკ“) ქრისტიანული სახისმეტყველების საფუძველზე იკვეთება ღვთისმშობლის სიმბოლური სახე. „მაყუადი“ იგულისხმება ღვთისმშობელი ან ღვთისმშობლისგან „ხელდასხმულნი“, როგორც ეს არის მინიშნებული „წმინდა ნინოს ცხოვრებაში“ (ელაშვილი, 2000: 45). „წმინდა ნინო იყო „დედა“ ქართლის მკვიდრთა, მათი სულიერი დედა, აღბათ, ძირითადად ესეც ღვთისმშობლის ანალოგიიდან გამომდინარეობს“ (სირაძე, 1997: 106).

„იოანე ზედაზნელის ცხოვრებაში“ ვკითხულობთ: „გამოეცხადა ანგელოზი ღმრთისაჲ ცეცხლითა მაყუადიანსა მას შინა, საიდუმლოჲ ქალწულისაჲ, და ზარგანჯდილი მოვიდა ხილვად“ (ძეგლები, 1963: 193).

გარდა მცენარეული სიმბოლიკისა, ღვთისმშობლის სახე შეიძლება გამოიხატოს წმინდანთა სახელებშიც, მაგალითად, „წმინდა შუშანიკის წამებაში“ იაკობ ხუცესი წერს: „...მამისაგან ვარდან და სიყუარულით სახელი მისი შუშანიკ, მოშიში ღმრთისაჲ“ (ძეგლები, 1963: 11). ე.ი. ამ სახელში ჩატეულია სიწმინდე და უფლისძიერი სიყვარული. სიწმინდე კი ღვთისმშობელზე არის მინიშნება. „შუშანიკ“ ნიშნავს „წელის შროშანს“, „შროშანი“ კი ქრისტიანულ კულტურაში ასოცირდება ღვთისმშობელთან... ისიც ბუნებრივია, რომ პირველი მარტვილი ქალი სწორედ ღვთისმშობლის სახე-სიმბოლოთი უნდა შემოსულიყო ქართულ პაგიოგრაფიაში, როგორც ეს მოხდა შუშანიკის შემთხვევაში (ელაშვილი, 2000: 46, 47).

ღვთისმშობლის სახე წარმონდგება ძველი აღთქმისეული სიმბოლოებით: „კურთხი ძირისა იესესი“ (ესაია, 11, 1), „სადგური ღმრთისა იაკობისი, „ადგილი წმიდას ყოვლად წმიდისა სიტყვსა – „სახლი ღმრთისა“ და „ბჭე ზეცისა“ (დაბ. 28, 17).

იოანე დამასკელი გარკვეულ ადგილს უთმობს ღვთისმშობლის სიმბოლური სახეების ჩვენებას, ის არის: „კიბე იაკობისა“ – სულიერი კიბე, შემაერთებული ცისა და ქვეყნისა, „მთაა ღმრთისა, იგივე „მთაა სინაა“ – სულიერი მთა, რომლისგანაც ღვთის „სიტყვის“ განკაცება მოხდა. იოანე დამასკელი იყენებს აგრეთვე ღვთისმშობლის სახის ტრადიციულ ეპითეტებსა და მეტაფორებს: „ასული შუენიერებისა და სიტკბოებისა“, „შროშანი სულნელებისა“, „ვარდი საწადელი“, „ასული სიწმიდისა“, „ასული ადამისი“, „დედა ღმრთისა“, „ასული კურთხეული“, „ევანს აღმართება“, „ვენახი რქაშუენიერი, „ძეგლი საღმრთო სულიერი“, „ტაძარი ღმრთისა“, „ცათა მიმსგავსებული ეკლესია“, „დედოფალი დაბადებულთა, „კარავი ღმრთიერ-შემზადებული და ბჭეს ნათლისა“, „ტრაპეზი ღმრთიერდაგებული“, „ბეჭედი საუფლო“, „წიგნი დაბეჭდული“, „სძალი რჩეული“ და მრ. სხვ. (ძველი მეტაფორასული კრებულები, 1986: 105-125). ს. მახარაშვილის აღნიშვნით, „წმინდა ქალწულის დაბადება მომასწავებელია ქვეყნის კურთხევისა და კაცობრიობის გამოხსნის დასაწყისისა. იგი ნიშანია ევანს მიერ წაწყმედილი, ცოდვით დამძიმებული ადამის მოდგმის განახლებისა, რადგან მარიამისაგან იშვება ძე ახალი, ძე ღვთისა, რომელიც აღადგენს დარღვეულ სულიერ კავშირს მიწასა და ზეცას შორის“ (მახარაშვილი, 2000: 77).

ღვთისმშობლის ხატ-სახე ყველაზე მკვეთრად და ნათლად გამოკვეთილია გიორგი მთაწმიდლის ნაწარმოებში „იოანესა და ეფთჳმეს ცხორება“ (ძეგლები, 1963). გიორგი მთაწმიდელი გვაუწყებს, რომ, როდესაც ახალგაზრდობისას ეფთჳმე ავად იყო და სიკვდილს იყო მიახლოებული, ნეტარი იოანე იტყოდა: „სასოუბა წარვიწირე ცხორებისა მისისა...შეშფოთებულ ვიყავ, წარვედ ტაძარსა წმიდისა ღმრთისმშობელისასა და დავეარდი წინაშე ხატ-სა წმიდისა დედოფლისასა და ცრემლითა მხურვალითა ვევედრებოდე უხრწნელსა მარადის ქალწულსა ღმრთისმშობელსა, რათა შემწე ეყოს და ყოს ღხინება...რამეთუ იქმნა მოხედვა წმიდისა ღმრთისმშობელისა...“ (ლოლაშვილი, 1978: 239). აგრეთვე გიორგი მთაწმიდელი მკვეთრად შეგვახსენებს მარიამ ღვთისმშობლის მფარველობის იდეას: „...წმიდამან ღმრთისმშობელმან ჩვენ გლახაკთა გვიბოძა დიდებული იგი დიდებისა თვისისა ტაძარი და ყოვლადვე გვიღვწის და გვფარავს უღირსთა ამათ და უცხოთა მადიდებელთა და სამწყესთა თვისთა“ (ლოლაშვილი, 1978: 267).

ღვთისმშობელმა აღხოცა ევას მიერ დანერგილი პირველ-
ცოდვა, თავად იტვირთა ცოდვებისაგან განძარცვა, განწმენდა
კაცობრიობისა, რაც განხორციელდა მისი ძე-ღმერთით, რომე-
ლიც, როგორც ღვთისმშობლის მიერ შობილი, ქალწულებრივი,
უცოდველი სხეულით არის მოხილი. „ადამის ხსნაო და ევას
აღდგომაო“, – წერს იოანე შავთელი საგალობელში „გალობანი
ვარძიისა ღვთისმშობლისანი“ (ლოლაშვილი, 1978: 549).

ღვთისმშობლის ხატ-სახის წარმონეჩის ტრადიცია თვალნათ-
ლივ გამოკვეთილია საერო მწერლობაშიც, რისი დადასტურე-
ბაა აღორძინების ეპოქის მწერლობა, კონკრეტულად კი აკა-
კის ერთ-ერთ წინამორბედად შეიძლება მივიჩნიოთ თეიმურაზ
პირველი, რომელმაც პოემაში „წამება ქეთევან დედოფლისა“
(თეიმურაზ პირველი, 1934) ღვთისმშობლის სახე დედის მოწა-
მეობრივი დვაწლის გადმოცემისას წარმოაჩინა, აღბათ, იმიტომ,
რომ ქეთევანი დედოფალი იყო და მასაც მნიშვნელოვანი მის-
ია ჰქონდა დაკისრებული ქვეყნის და ერის წინაშე. ვფიქრობთ,
თეიმურაზ I-მა დედის სახეში ღვთისმშობლის მონაცვლეობა
დაინახა და ამიტომაც ასე მეტყველად და შთამბეჭდავად წარ-
მოაჩინა დედის სახე. ავტორი წერს:

„იესოვ, შენ გვედრები, მარიამ ქრისტეს დედაო,
აბრამ, ისაკ და იაკობ, ელია–ამაზედაო,
ფრიადნი სევდა-ნადველი დამერთო ზედი-ზედაო,
იმ თქვენი ღვთის გულისათვის მიშველეთ ამაზედაო!“ (სტრ.
5, 1-4). თვით ქეთევან წამებული საკუთარ ღოცვის სტრიქონებში
ვედრებას გამოხატავს შემოქმედი ღმერთისა და დედა ღვთისმ-
შობლისადმი:

„ჰე, მეუფეო, გვედრივარ მერმესა მას აღდგომასა,
ბრძენთა შემრაცხე ქალწულთა, ღირს მყავ მარჯვენიო დგომასა.
იოვანე ნათლისმცემელს, ან მიმაბარე თომასა,
დედაო მაცხოვრისაო, მიმწიე ჩემსა ნდომასა“ (სტრ. 41, 1-4).
მწერალი, შემოქმედი მხატვრული სიტყვით თითქოს ეჭიდება
იმ სათქმელს, რისი გადმოცემაც სურს, თანაც ისე, რომ უფრო
ახლობელი და მისაწვდომი იყოს მოკვდავი ადამიანისათვის.
გონებაში გატარებული, გარდაქმნილი სათქმელი ქაღალდზე
გადმოტანილი, მხატვრულად შეფერადებული, ჭეშმარიტებას-
თან არის ნაზიარები და სახე-იდების, ხატ-სახის წვდომის მეტ
შესაძლებლობას იძლევა. აქვე შეგვიძლია გავიხსენოთ თეიმუ-
რაზ პირველის პოემა „წამება ქეთევან დედოფლისა“, სადაც
ვკითხულობთ, რომ მხლებლების თხოვნაზე, ქეთევანმა თავი
აარიდოს სატანჯველს და თავისიანებს ნუ მიატოვებს (სიკვდი-
ლის შემთხვევაში), წმიდა ქეთევანი პასუხობს:

„მზემან მხლებელთა უბრძანა: „ჟამ ერთ აწ ეწამენითა, ქრისტეს იესოს ღვთის მადლსა, მოდით, თქვენც ეწამენითა, თუ არ ეწამოთ, ნუ წახვალთ, აქ დამემოწამენითა.

ვა ქაღალდისა მოთქმანი, ვითა ვთქვა აწ ამ ენითა“ (სტრ. 52, 1-4). ქეთევანი სთხოვს, მისი მოწამეობის მოწმენი მაინც იყვნენ, როგორც იესო ქრისტეს ჯვარზე გაკვრის და წამების მოწმე იყო ერთი, და ის გულისტკივილი, რაც მის არსებაში ტრიალებდა, ენასაც გაუჭირდება გამოთქმა და, მით უმეტეს, ქაღალდიც ვერ დაიტევს მას; ქაღალდად ამ შემთხვევაში ყველაფრის მტვирთველი გულიც ივარაუდება, იმ ტვირთისა, რაც ადამიანის ტკივილსა და სიხარულთან არის დაკავშირებული.

ღვთისმშობლის სახის გააზრებას უდროობასა და ზესივრცეში გადაჰყავს ადამიანი და შეაცნობინებს და უღვივებს რწმენას ღმერთთან დაბრუნებისა და ცხოვნებისა, უნერგავს და უძლიერებს ღმერთთან განუყოფლობის რწმენას, ეს კი ზემოქმედებას ახდენს ადამიანის სულიერ სამყაროზე, სრულქმნის განწყობას ქმნის ადამიანის არსებაში; ადამიანი, როგორც ერთი მთლიანი სამყარო – სულიერ-ხორციელის გაერთიანება, ქმნის ასევე ერთ მთლიანობას ღმერთთან, ღვთისმშობელთან, უფალთან. ეს უნივერსალური კანონი მოიცავს სიკვდილისა და სიცოცხლის, სიყვარულისა და სიკვდილის ცნებებს.

აკაკი წერეთლის პოემაში „თორნიკე ერისთავი“ ღვთისმშობლის ხატ-სახის წარმონეხას მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი, ფაქტობრივად, ამ საკითხის წარმონეხაა უფრო მეტად, მაგრამ ის გაანალიზებული მაქვს ადრინდელ ნაშრომში, ამიტომ ამჯერად სხვა რამდენიმე ნაწარმოების მიხედვით გავაანალიზებ, თუმცა უნდა ითქვას, რომ აკაკის მხატვრული შემოქმედება დატვირთულია ღვთისმშობლის ხატ-სახის და სხვა ბიბლიური პერსონაჟების წარმონეხით.

ზეციურისა და ამქვეყნიურობის, მარადიულისა და წარმავლის დამაკავშირებელია რწმენა რელიგიისა, რაც ხაზგასმულია უფალთან ერთად მარიამ ღვთისმშობლის წილხვედრილობის იდეის წინ წამოწევით მხატვრულ აზროვნებაში და, აქედან გამომდინარე, ღვთისმშობლის ხატ-სახის მხატვრულ სიტყვაში მეტი სიღრმისეული განფენით, რაც მიმანიშნებელია იმისა, რომ ტანჯვის შემამსუბუქებელი და განმაქარვებელი მარიამ ღვთისმშობლის მფარველი კალთაა, რომელიც მუდამ იცავდა თავის წილხვედრ საქართველოს; აქვე გავიხსენოთ, რომ, გადმოცემის მიხედვით, საქართველოს მფარველის, ღვთისმშობლის წილხვედრილობის რწმენა მომდინარეობს იქიდან, როდესაც მაცხოვარმა თავისი მოციქულები ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში

საქადაგებლად დააგზავნა, მარიამ ღვთისმშობელს წილად ხვდა საქართველო, მაგრამ ის არ წამოსულა საქართველოში, რადგან მისი მიძინების უამი მოახლოებულიყო. მან თავის ნაცვლად მაცხოვრის პირველი და უკანასკნელი მოწაფეები – ანდრია პირველწოდებული და სვიმონ კანანელი გამოაგზავნა; რადგან საქართველო მარიამს ხვდა წილად, ე.ი. ეს მეტყველებს იმაზე, რომ საქართველო მისი წილი და ხვედრია და მასზე მან უნდა იზრუნოს, რაც გამოიხატა იმაში, რომ მარიამ ღვთისმშობლის ხატი საქართველოში ჩამოაბრძანეს, მის მიწაზე დაივანა და იმ დღიდანვე ქართველ ერს და მის სამშობლოს მფარველი კალთა გადააფარა.

აკაკი წერეთლის ბევრ ნაწარმოებში არის ხაზგასმად ღვთისმშობლის წილხვედრილობის იდეისა საქართველოს მიმართ, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ამ ფაქტს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ქართველთათვის. აკაკი წერეთელი დრამატულ პოემაში „პატარა კახი“ დიდი შთაგონებით, რწმენით გაძლიერებული, იმედით აღსავსე თავდაჯერებულია, რომ ღვთისმშობლის წილხვედრი ერი არასოდეს მოკვდება და გადაშენდება. პოეტი პატარა კახის პირით აღნიშნავს:

„ღვთისმშობლის ხვედრი საქრისტიანო
რომ ამოვარდეს – სწორედ არ მჯერა!“ (წერეთელი, 1977: 345);
მოხუცი ბრმა, გელად წოდებული, საგანგებოდ აღნიშნავს:
„არა, უფალი სულ არ გასწირავს
ღვთისმშობლის წილ-ხვედრ საქრისტიანოს!
მხოლოდ გამოსცდის, რომ შეცოდება
მან იგულისხმოს და შეინახოს!“ (წერეთელი, 1977: 370).

ერისა და ქვეყნის განსაცდელი, ღმერთისაგან მოწვენილი, მხოლოდ ცოდვათა გათავისებისკენ არის მიმართული, რათა ადამიანმა გააცნობიეროს მის მიერ ჩადენილი ცოდვა, რაც მას სხვადასხვა განსაცდელში აგდებს და მიუთითებს გაისიგრძე განოს ის ხვედრი და მისია, რომელიც ღვთისაგან აქვს მინიჭებული და მისგან მიდრეკა, სწორი გზიდან გადახვევა ცოდვას ჩაადენინებს, დასაბამს სიკვდილისა და იავარქმნისა, ცოდვისაგან დასახსნელად კი ადამიანს ღმერთმა მიანიჭა შესაძლებლობა მონანიებისა, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სათნოება – გზა და საფეხური, რომელიც ადამიანმა უნდა განვლოს, კვლავ საღვთო გზას რომ დაადგეს, თავისი მოკვდავობა უკვდავების რწმენით ადავსოს, ისევ საკუთარი სატანჯველის შესამსუბუქებლად და სულიერი სიმტკიცის მოსაპოვებლად, სიცოცხლის დასაბრუნებლად, რათა ცხონდეს. სინანული სრულყოფს ადამიანის პიროვნებას წარმატად წუთისოფელში „მუნ“ დასამკვიდრებლად.

ღმერთთან სიახლოვით კი სიცოცხლე იპოვნება და ბრუნდება ადამიანში დედა მარიამ ღვთისმშობლის წიაღში დავანებული წილობითა და მადლით; ცოდვილი სულიც ღმერთს ეკუთვნის, როგორც ვკითხულობთ პოემაში „თორნიკე ერისთავი“:

„... ზეცას ეკუთვნის

ცოდვილი სული და ჩემი თავი“ (წერეთელი, 1977: 159).

ამიტომ ისევ ზეციურობიდან, საღვთო წიაღიდან არის შესაძლებელი ცოდვათა მიტევება; ამქვეყნიურ სიბრძნესაც ღმერთი განაგებს, რასაც გვიდასტურებს დედოფლის სიტყვები პოემიდან „პატარა-კახი“:

„... მაგრამ სიბრძნესაც კი ეჭირვება

ზეცის თანხმობა და ღვთის კურთხევა“ (წერეთელი, 1977: 393).

პოემაში „ნათელა“ ნათელას თქმით:

მტრებს „ეგონათ თუ ქართლის ბედი

საუკუნოდ მიეფარა

და მომავალ სიცოცხლესაც

შავი მიწა მიეყარა!...“

სწორედ ამ ძნელბედობის უამს:

„რა იცოდნენ, რომ მის წილხვედრს

დედა ღვთისა არ სწირავდა

და ტანჯვაში გამობრძმედილს

მომავლისთვის იფარავდა!“ (წერეთელი, 1977: 199).

ღვთისმშობელი ითავსებს ღვთისგან ბოძებულ იმ ნათელ ძალას, რომელიც სამოთხისაკენ მიმავალ კარს უღებს ადამიანებს. მისი მფარველი კალთის მიღმა ღვთაებრიობაა დავანებული, რომელიც მიუძღვება ქართველ ერს ზეციურისაკენ მიმავალ აღმართზე, რამეთუ ეს გზა რთულია და ძნელად ასასვლელი... პოეტისავე სიტყვების დამოწმებით ლექსიდან „აღმართ-აღმართ“:

„აღმართ-აღმართ მივდიოდი მე ნელა...“ (წერეთელი, 1977: 30).

მარიამ ღვთისმშობელი ადამიანებს უძლიერებს რწმენას იმის შესახებ, რომ დაჰყვნენ ღვთის ნებას, რაშიც მათ ღოცვა-ვედრება თანაშეეწევათ.

ღვთისმშობლისადმი ვედრება ნათლად ჩანს პოემაში „ნათელა“ თვით ნათელას მიმართვაში. ვედრება ჩაისახა მას შემდეგ, როდესაც ნათელას იმედი გადაეწურა, ვერ იპოვა ის ადამიანი, საქართველოს დამცველი გმირი, რომელსაც დიდი ხანია ეძებს და მისი შეკერილი თეთრი ჩოხა მოერგება. აქვე აღვნიშნავთ, რომ აქ თავს იჩენს თეთრი ფერის სიმბოლო, თეთრი ფერი, რომელიც ნათელთან არის დაკავშირებული, ნათელს კი უმეტესწილად, „თეთრი გამოსცემს, რაც სიხარულის, სათნოე-

ბის, მოთმინების, სარწმუნოების, ღვთის პატივია...” (ნოზაძე, 2004: 94), თეთრმა უნდა იხსნას საქართველო, როგორც თეთრ ცხენზე ამხედრებულმა წმიდა გიორგიმ სიბოროტე სძლია, სიბნელიდან ნათელში წარუძღვეს და გადაარჩინოს, რაც ჩადებულა ნათელას მიერ შეკერილ სამოსელში, რომლის მნიშვნელობა ღვთაებრივია, ამ სიმბოლოს არსი ძალიან ღრმაა და ტევადი, სამოსელშია არეკლილი ის მისია, რომელიც გმირმა უნდა ადასრულოს... გმირის ძიების პროცესში ნათელასთვის გამოსავალი ღმერთისადმი აღვლენილი თხოვნა-ვედრებაა, რის განხორციელებას ღვთისმშობლისადმი მიმართვით გამოხატავს უშუამდგომლოს ღმერთთან:

„დასთანხმდა ქალი, წამოდგა,

მიჰმართა დედაღვთისასა:

სთხოვდა მას შუამდგომლობას

და შემწეობას ძისასა!“ (წერეთელი, 1977: 207).

ღოცვით წართქმულ ვედრებაში გამოხატულია ცისა და ქვეყნის ერთიანობა, მათ შორის უწყვეტი კავშირი, რაც მშვენიერების განცდას იწვევს და სასოებას სახავს:

„ცა დედამიწას დაჰხარის

და ცას შეჰნატრის ძირს მიწა...

...

ქვეყანა აღტაცებული

უგალობს ქებათ-ქებასა

და ყვავილები სამსხვერპლოდ

უკმევენ სურნელებასა!..

არ სძინავს არცა ნათელას:

ხატის წინ მუხლმოყრილია,

ცრემლსა ღვრის სავედრებელსა,

მით სასოება ტკბილია!...” (წერეთელი, 1977: 207).

ხატის წინ მუხლმოდრეკილი ნათელა ღოცვით წართქვამს სავედრებელს, ცრემლით და ტანჯვით გამოხატულს (აკაკი წერეთლისათვის ნიშანდობლივია ხატის წინ ღოცვით წართქმული სათქმელის გადმოცემა, რისი დამადასტურებელია მისი შესანიშნავი ლექსი „ხატის წინ“ და, ამავე დროს აღვნიშნავ, რომ ცრემლის სახე, სიმბოლო აკაკის შემოქმედებას ნათელ ზოლად გასდევს) ღვთისმშობლის ხატ-სახე იქცა ბნელში მანათობელი, სინათლის დამამკვიდრებლად და გზის მანვენებლად. ნათლის მოფენის ძალა და მადლი მას ძე-ღმერთის – იესო ქრისტეს შემწეობით მიეცა; ბნელში, სატანჯველში მეოფე საქართველო, ქართველი ერი ხსნისათვის შეველას ღმერთთან ერთად ყოფ-

ელთვის ღვთისმშობლისადმი აღავლენს; ცოტნე დადიანი როცა გაიგებს თავისიანების მოსალოდნელი ხვედრის შესახებ, თვითონაც არ დანებდება მტერს და ნებაყოფლობით გადაწყვეტს თვითონაც წავიდეს მძიმე ბედის გასაზიარებლად ნოინთან ანის ქალაქში. ამ მძიმე მდგომარეობის დროს ცოტნეს აღმოხდება ტანჯვით შეზავებული სატკივარი:

„... რა შეგცოდეთ, ღმერთო, შენო, –

შენს მორწმუნეს, ღვთისმშობლის ხვედრს,

ამ სატანჯველს რომ უჩენო?“ (პოემა „ნათელა“) (წერეთელი, 1977: 219).

მორწმუნე, ღვთისმოშიშ ადამიანს მეტი განსაცდელი ხდევს, მაგრამ გამოსავალი ისევ ღმერთის გზით სვლაა... ნოინის მიერ ქალაქ ანისში ქართველებზე მოწეული სატანჯველი ძალიან მძიმე იყო, რადგან გმირებს:

„... შორსა ჰყავთ ჭირისუფლები

და მათი დამტირებელი!“ (წერეთელი, 1977: 222),

მაგრამ მათი ჭირისუფალი დედა ღვთისმშობელი იყო; და

„ჰკითხავს მტარვალთ: „ვინა გყავთ

მომხრე და მოზიარეო?“

– ამქვეყნად ზღვა და ხმელეთი,

მადლა ცა, მზე და მთვარეო!“ („ნათელა“) (წერეთელი, 1977: 222).

ქართველები მტერს მედგრად უპირისპირდებიან რწმენით, ღმერთთან თანაზიარნი რომ არიან და უფალი თანაშეეწევით განსაცდელის დათმენაში; სწორედ დედა ღვთისმშობელთან თანაზიარობას, მისგან მფარველობას აგრძნობინებენ მტერს და არ შედრკნენ განსაცდელის ეამს. ისინი მხოლოდ სასოებით იყვნენ გაჯერებულნი, სასოება კი ღმერთის რწმენით ებოძება ადამიანს... ნოინის შეთავაზებაზე რწმენას შეიცვლის, ოღონდ ნათელა ცოლად გაჰყვეს და, თუ უნდა ქართველები დაიხსნას მისი ტყვეობისაგან, ნათელას პასუხი ასეთია:

„– „ეგ არას უშლის! ღმერთი ხომ

ყველასთვის იგივე ერთია!

რჯული გზა არის სხვადასხვა,

იმ ქვეყნად შენაერთია!“ („ნათელა“) (წერეთელი, 1977: 228).

ნათელა ნოინს გმირულ სულს აჩვენებს, მას მხოლოდ მისი სატრფოს – ცოტნე დადიანის გათავისუფლება უნდა, თუ არადა ისიც მისი ტანჯვის მოზიარე გახდება. ნოინი მიხვდება, რომ ქალი მარტო ვნებებისთვის კი არ შექმნილა, არამედ სხვა ციურ-რი უფრო მეტია მასში და ბოროტის მოსურნე ნოინი სხვაგვარი, სიკეთისაკენ მიდრეკილი ადამიანი ხდება, რაშიც წვლილი ქა-

ლის ღვთაებრივი ძაღმოსილგების შედეგია. ნოინმა:

„იგრძნო რაღაცა ციური,

მიუწდომელი მან ძაღა!..

გარდიქმნა მისი არსება,

ბუნება გამოეცვალა“ (წერეთელი, 1977: 229).

ადამიანის სახის გამოცვლაზე მინიშნებაა პოემაში „თორნიკე ერისთავი“, როდესაც თორნიკეს შესთავაზებენ ჯვარის სანაცვლოდ ხმლით და ფარით აღიჭურვოს, რადგან ამ შემთხვევაში კეთილი საქმე ასე ითხოვს; ღმერთის განგებით განსაზღვრული საქმე სასიკეთოა, მის დიდებასაც კეთილი საქმე უნდა ვუძღვნათ, – მიმართავენ თორნიკეს:

„... და ეს ძღვენია კეთილი საქმე,

ქრისტიანობის სვეტიცხოველი,

...შეიბ მახვილი და გარეგნობით,

დროს შესაწონად, იცვალე ფერი

და გამოიხსენ განსაცდელისგან

ქრისტეს მშოსავი ბერძენთა ერი!“ (წერეთელი, 1977: 163-164).

თორნიკე გარეგნული აღჭურვილობით შეიცვალა, თორემ სულიერებით ისევ ქრისტიანობის, როგორც სვეტიცხოველის დამცველი და მქადაგებელი იყო; სწორედ ამქვეყნიურ კეთილ საქმეთა განხორციელებაში ჩანს ადამიანის ღვთაებრიობასთან მიახლოებული მაღლმოსილი სახე.

ღმერთის შემწეობით, მისი მაღლის გადმოსვლით, მაღალი სულიერებაა დასადგურებული ნათელას მხატვრულ სახეში, რომლის ღვთაებრიობამდე ამაღლებული ძაღმოსილგებით სხვა რჯულის მქონე ადამიანის, მარიამ ღვთისმშობლის მაღლთან ნაზიარები ქართველისადმი მტრად გადაქცეული ადამიანის ბუნებაც კი იცვლება სიკეთისაკენ მიდრეკილი. და ნოინის ენით პოეტი წერს:

„და უმაღლესის სურვილით

შეჰყურებს, როგორც ღვთაებას!...

...

სთქვა: „საქართველოს მფარველი

დიდი ყოფილა... ძლიერი!

სადაც შობილხარ, გაზრდილხარ,

რათ უნდა გაქრეს ის ერი?!” („ნათელა“) (წერეთელი, 1977: 229).

მარიამ ღვთისმშობლის კურთხევით და მისი მფარველი კალთის მაღლით ერი თავს აღწევს მტერს, მაგრამ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ღვთისმშობლის მფარველობის იდეასთან ერთად აკაკი წერეთელი გარკვეულ ადგილს აკუთვნებს „ბედს“, მის წი-

ნასწარგანსაზღვრულობას, როგორც პოემა „ვეფხისტყაოსანში“, სადაც უშუალოდ ბედი ნახსენებია პოემის ეპილოგში:

„რასა ვინ ეძებთ, რას აქნევთ? ბედია მაყივნებელი“ (1586, 3).

აკაკი წერეთელი ძნელბედობის ჟამს, რაც ნახსენებია პოემაში „ნათელა“, ბედს მიმართავს და მის ძალაზე ამახვილებს ყურადღებას:

„ძალდომრეობის კანონი

დღეს ერთი არის, ხვალ სხვისა...

ბედია მომნიჭებელი

წყალობის, გინა რისხვისა!“ (წერეთელი, 1977: 231-232).

ღმერთის განგებასა და ძალაზე აკაკი წერეთელი ყურადღებას მიაპყრობს დრამატულ პოემაში „თამარ ცბიერი“, სადაც გონა მგოსნის დახმარებით პოეტი აღნიშნავს:

„ღმერთო ძლიერო, კურთხეულ იყოს

შენი ძალა და შენი განგება!

შენა ხარ ჩვენი გულთამხილავი,

შენ გშვენის ქვეყნის ქებათაქება!“ (წერეთელი, 1977: 271).

სოლომონ ბრძენის „ქებისა ქებათაჲსას“ ხშირად მოიხმობს აკაკი თავის შემოქმედებაში, ღექსიც კი აქვს მისი ანალოგიით დაწერილი დასათაურებით „ქებათა-ქება“, რომელიც ცალკეა გასაანალიზებელი. აქ მხოლოდ აღვნიშნავ, რომ პოეტი, უპირველესად, ყურადღებას ამახვილებს საღვთო სიყვარულზე, რომელიც შემოქმედმა უბოძა ადამიანებს ძე-ღმერთის იესო ქრისტეს დახმარებით, რაც თითოეულ ადამიანში განხორციელდა ისევე ღმერთის სიყვარულის წყალობით, მარიამ ღვთისმშობლის შემწეობით და მადლით, მისი მფარველობით, რამეთუ მისი მეოხების გარეშე ვერ განხორციელდებოდა ქართველი ადამიანის მიერ სიბოროტის ძლევა, სიკვდილის დათრგუნვა, რომელიც იესო ქრისტემ თავისი ჯვარცმით, ე. ი. კაცთა სიყვარულით დაამოწმა, რაშიც დამხმარე ძალად სწორედ მარიამ ღვთისმშობლის წილხვედრილობა, მასთან მოზიარეობა იყო.

აკაკი წერეთელი საგანგებოდ მიაჩნებდა ღმერთისაგან კურთხევის ძალას, რაც გამოძახატველია იმისა, რომ მისი განგების, ნების გარეშე ყოფიერება შეუძლებელია, ის დავანებულია ადამის მოდგმის არსებაში, ღმერთი ანიჭებს სიყვარულს, რომელიც ადამიანს უნერგავს იმედის რწმენას და აძლევინებს წუთისოფლის მძიმე ხვედრს. ადამიანის ბნელით, უსიყვარულო ელფერით შეზავებულ ცხოვრებას ღმერთის სიყვარული ჰფენს ნათელს:

„კაცის ქვეყნიურს ბნელსა საქმესა

მადლით ციური აფენდა ნათელს“ („თორნიკე ერისთავი“)

(წერეთელი, 1977: 182). „შუამდგომელ იქმენ ღმრთისა და კაცთა, ქრისტე, ღმერთო ჩუენო, შენ მიერ განვერენით ბნელისაგან ღამისა წყუდიადისა, და ღირს ვიქმნენით ნათელსა მამისა შენისასა“ (ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971: 70); აქვე: „განამტკიცენ, უფალო, გონებანი ჩუენნი ნათლითა მით დაუღამებელითა...“ (ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971: 89).

ქართველი ერი ღმერთის თანადგომით, ღვთისმშობლის მფარველობით იობივით დაითმენს განსაცდელს და საცთურს გაუმკლავდება:

„დღეს მოხარკე ვართ ჩვენ თქვენი
და კიდევ ვიხდით ნებითა...
დროს ვუცდით... ჩვენს ღმერთს შევეურებთ
იობის მოთმინებითა“ („ნათელა“) (წერეთელი, 1977: 232).

შველას ღმერთისაგან მოელოდნენ, ხსნაში დიდი იყო ღვთისმშობლის ძალა, რომელიც ქართველ ერს მომავალი არსებობის რწმენას და მარადიული სიცოცხლის მინიჭების იმედს უსახავდა:

„ – „ღვთისგან!... რომ ჩვენმა შვილებმაც
ქვეყნისთვის სისხლი ღვაროსა!“
„ჩვენ წავაღოთ, ისინი მოვლენ
ტურფასა საბადნაროსა!...“ („ნათელა“) (წერეთელი, 1977: 232).

დამოწმებული სტროფის მესამე და მეოთხე სტრიქონი იმეორებს შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსნის“ ცნობილ ფრაზას:

„რა ვარდმან მისი ყვავილი გაახმოს, დაამჭნაროსა,
იგი წავა და სხვა მოვა, ტურფასა საბადნაროსა“ (35, 2-3),

სადაც გადმოცემულია სიკვდილისა და სიცოცხლის, არსებობის მარადცვალებადობისა და მარადმედინობის შეუცვლელი კანონი, რომელსაც მთელი სამყარო ექვემდებარება, რამეთუ მუდმივ ცვალებას, განახლებას და სიცოცხლეს ეზიაროს; ეს თვალსაზრისი მსჭვალავს აკაკი წერეთლის პოემის აღნიშნულ სტრიქონებსაც, რომლის ანალიზი პოემა „ვეფხისტყაოსანთან“ კავშირში სხვა ნაშრომში იქნება გაანალიზებული. აქ მხოლოდ დავამატებ, რომ აკაკი წერეთელი ქართველი ერის უკვდავებას, მის მარადიულ სიცოცხლეს გახაზავს, რომელიც ღმერთმა მიანიჭა ღვთისმშობლის დახმარებითა და თანაშეწევნით.

აკაკი წერეთელი ლექსში „ქართველი ქალი“ ქალის, დედის მხატვრულ სახეს წარმოაჩენს შვილისა და მამულის სამსხვერპლოზე გაწირულს. როგორც მარიამ ღვთისმშობელმა იხილა თავისი ძე – იესო ქრისტე ჯვარზე გაკრული, ასევე ქართველი ქალიც სწირავს თავის ორ შვილს მამულის საკეთილდღეოდ. ქართველი დედა, პირჯვრის გარდასახვით, რომელიც ღოცვის

გამოვლინებაა, ქართველ ერს შემდეგნაირად მოიხსენიებს:

„მადლი ზენა ქართველებსო!“ (წერეთელი, 1977: 48).

მოტანილი ფრაზის მიხედვით, ქართველი ერი ზეცამდე აღდგებულად, ღვთიურად არის შეფასებული, ე. ი. ქართველი უფლისგან ხელდასხმულია, კურთხეულია, ამიტომ მას მტერი იოლად ვერ მოერევა; ქართველმა ქალმა, ღვთისმშობლის ანალოგიით ბევრი ტანჯვა, განსაცდელი ნახა და დაითმინა, მაგრამ საკუთარი მზერა შორს გზისაკენ, ღმერთისაკენ მიმავალ გზას მიაპყრო, რაც მომასწავებელია ადამიანის ღმერთისაკენ კვლავ მიბრუნებისა, მასთან მისაახლებლად გზის ჩენაა, დაკარგული საღვთო სიყვარულის აღდგენაა, რამეთუ ასე უნდა დაიდლოს „შავბედითი შავი ყორანი“. ნიკოლოზ ბარათაშვილის სიტყვების პერიფრაზირება აკაკის ამ ლექსშიც არის დადასტურებული:

„... შავბედითსა ყორანს შავსო!“ („ქართველი ქალი“) (წერეთელი, 1977: 47).

დედა ღვთისმშობლის მსგავსად დათმენა მოკვდავი ადამიანის ჭირის განმეორება და დადასტურებაა უფლის გზის, სწორედ უფალმა დაუსახა ადამიანს ჭირი, მძიმე ჯვრის ტარება და სისხლის დაღვრა, მაგრამ სისხლის დათხევა ისევ ცოდვათა მისატევებლად და კვლავ განსაწმენდად. მოვიშველიებ ერთ-ერთ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებას, კერძოდ, იაკობ ხუცესის „წამებად წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაჲ“: წამების შემდეგ შუშანიკს სისხლი ჩამოსდის და იაკობი სთხოვს დედოფალს სისხლი ჩამობანოს, მაგრამ წმიდანის პასუხი ასეთია: „ხუცეს, მაგას ნუ იტყვ, რამეთუ სისხლი ესე განმწმედელი არს ცოდვათა ჩემთაჲ“ (ძეგლები, 2008: 178).

ღმერთისა და მარიამ ღვთისმშობლის კალთის ქვეშ დაფარულმა სამშობლომ ერის დაცვა უნდა განახორციელოს, მან უნდა უმფარველოს ამქვეყნადაც და მარადიულ ზესივრცეშიც, ცოცხალიც და მკვდარიც მისი წილია, მისი განუყოფელი ნაწილია. აკაკი წერეთელი ლექსში „განთიადი“ წერს:

„ნურც მკვდარს გამწირავ, ნურც

ცოცხალს,

ზე კალთა დამაფარეო...

და, რომ მოვკვდები, გახსოვდეს,

ანდერძი დავიბარეო:

„დედა-შვილობამ, ბევრს არ გთხოვ:

შენს მიწას მიმაბარეო!..

ცა-ფირუზ, ხმელეთ-ზურმუხტო,

ჩემო სამშობლო მხარეო!“ (წერეთელი, 1977: 79).

მარიამ ღვთისმშობლის წილხვედრი საქართველოც უმფარველებს შემოქმედს, რადგან სამშობლოც ხომ „ზე კაღთის“ მატარებელია, ზეციურია, უსაზღვრო, მარადიული, იდუმალი, როგორც ცა და იქ დავანებული ღვთაება, რომელიც წუთისოფელს მუდმივად განახლებულ, სიცოცხლით სავსეობას განსაზღვრავს და განაგებს... ადამიანი ამ წუთისოფელშიც და იმქვეყნადაც ღმერთის საფარველით არის მოსიდი. მარიამ ღვთისმშობლის კაღთა ქართველი ადამიანისათვის ქრისტიანობის, უმაღლესი სულიერი წიაღის მატარებელია, რადგან მის წიაღში განთავსებული წარმაველობა უზენაესს არის ნაზიარები და მარადსიცოცხლის რწმენით აღავსებს; ისევ ღმერთის სიყვარულის წყალობით და სიცოცხლის წყურვილით მიწას უერთდება, რადგან ამით სულიერი სიცოცხლის მეშვეობით შეუერთდეს შემოქმედს, რომელმაც შვა სიცოცხლის გადასარჩენად.

მარიამ ღვთისმშობლის მადლით კურთხეულია ქართველი ერი: „ვითარცა ჭეშმარიტად ღმრთისმშობელი ხარ, ყოველნი მორწმუნენი გიგალობთ შენ, რომელმან უთესლოდ მუცლად-იდე მოწყალე და გვშევ ჩუენ ჳორციტა განუყოფელი ღმრთეებად ორითა ბუნებითა მჳსნელად ჩუენ განწირულთა“ (ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971: 87); „ადიდე შენ, მაცხოვარ, ღმრთისმშობელი, რომელმან გშვა შენ, რომლისა მიერ მჳსნელმან ჳორცნი შეისხნა, რომლიტა მიჳსნა ჩუენ, ვითარცა სახიერმან ღმერთმან, ცოდვათა ჩუენთაგან. ჩუენ ყოველნი ვჳნატრით მას, და შენ მხოლოსა გალობით გადიდებთ“ (ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971: 86).

აკაკი წერეთლის შემოქმედება, განსახილველი საკითხის თვალსაზრისით, ამოუწურავია, მხოლოდ ერთი-ორი ნაშრომი ვერ იტვირთავს იქ თქმულის ამოკითხვას და გააზრებას, მაგრამ მცირეოდენ წვლილს კი შეიტანს მისი საღვთისმეტყველო ჳრიდში წაკითხვისა და შესწავლის საქმეში. მის მხატვრულ ნააზრევში გაცოცხლებულია საქართველოს და ქართველი ერის მუდამ მფარველის, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატსახე, რომლის შემწეობით და თანადგომით ქართველი ადამიანი უმკლავდებოდა მრავალ განსაცდელს, გაუძლო საუკუნეებს და სამარადისო ცხოვრების მკვიდრობის შესაძლებლობის რწმენით გაძლიერდა, რაშიც ქართული მწერლობის ნიმუშებმა, ბიბლიასთან ერთად, უდიდესი როლი შეასრულა ადამიანის ცნობიერების სხვაგვარად ჩამოყალიბებაში და უკეთესი გზის დასახვის საქმეში.

დამოუკიდებელი ლიტერატურა:

ახალი აღთქუმაჲ, 1963 – ახალი აღთქუმაჲ, საკათალიკოსო საბჭოს გამოცემა, ტფ., 1963.

ბეზარაშვილი, კული, 2000 – ბეზარაშვილი ქ., კული ბ., „მაყვლოვანის“ გაგებისათვის ძველ ქართულ მწერლობაში, კრებ. „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. XXI, თბ., 2000.

დეკანოზი გიორგი ზვიადაძე, 2000 – დეკანოზი გიორგი ზვიადაძე, ეოვლაძეშინდა დმრთისმშობლის ხარებისადმი მიძღვნილი საკითხავები ქართულ საეკლესიო ტრადიციაში, კრებ. „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. XXI, თბ., 2000.

ელაშვილი, 2000 – ელაშვილი ქ., ღვთისმშობლის სიმბოლური სახე და ადრეული პერიოდის ქართული პაგიოგრაფია, კრებ. „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. XXI, თბ., 2000.

თეიმურაზ პირველი, 1934 – თეიმურაზ პირველი, თხზულებათა სრული კრებული, აღ. ბარამიძისა და გ. ჯაკობიას რედაქციით, თბ., 1934.

ლოლაშვილი, 1978 – ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო ივ. ლოლაშვილმა, თბ., 1978.

მახარაშვილი, 2000 – მახარაშვილი ს., სადღესასწაულო პოზილიათა თეოფილესეული თარგმანები, კრებ. „ლიტერატურული ძიებანი“, ტ. XXI, თბ., 2000.

ნოზაძე, 2004 – ნოზაძე ვ., „ვეფხისტყაოსანის“ ფერთამეტყველება, ტ. I, გურამ შარაძის წინასიტყვი, გამოკვლევითა და რედაქციით, თბ., 2004.

სირაძე, 1997 – სირაძე რ., „წმინდა ნინოს ცხოვრება“ და დასაწყისი ქართული აგიოგრაფიისა, თბ., 1997.

ქართული პოეზია, 1979 – ქართული სასულიერო პოეზია, ტ. I, თბ., 1979.

შოთა რუსთველი, 1966 – შოთა რუსთველი, „ვეფხისტყაოსანი“, ტექსტი ძირითადი ვარიანტებით, კომენტარებით და ლექსიკონითურთ აკ. შანიძისა და აღ. ბარამიძის გამოცემა, თბ., 1966.

ძეგლები, 1963 – ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I (V-X სს.), დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ღ. ქაჯაიამ, ვ. ქურციკიძემ, ვ. ჭანკიევმა და ვ. ჯღამაიამ, ილია აბულაძის ხელმძღვანელობით და რედაქციით, თბ., 1963.

ძეგლები, 2008 – ქართული პაგიოგრაფიული ძეგლები, ორიგინალური ტექსტები და ახალი ქართული თარგმანები, ტ. I, რედ. ღ. აბაშიძე, თბ., 2008.

ძველი მეტაფრასული კრებულები, 1986 – ძველი მეტაფრასუ-

ლი კრებულები (სექტემბრის საკითხავები), ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, კომენტარები და საძიებლები დაურთო ნ. გოგუაძემ, თბ., 1986.

ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, 1971 – ძლისპირნი და ღმრთისმშობლისანი, ელენე მეტრეველის გამოცემა, თბ., 1971.

წერეთელი, 1980 – წერეთელი აკ., თხზულებათა სრული კრებული, თბ., 1980.

წერეთელი, 1977 – წერეთელი აკ., რჩეული ორ წიგნად, წიგნი I, ლექსები, პოემები, თბ., 1977.

ქართული გადამწერი ძალები

მოკლე შინაარსი

ქალები საქართველოში ოდითგანვე აქტიურად მონაწილეობდნენ სახელმწიფოს იდეოლოგიური, მატერიალური და სულიერი პოლიტიკის ფორმირებაში. ქართულ ხელნაწერთა ანდერძ-მინაწერებში დაცულია უამრავი ინფორმაცია მწიგნობარ, მეცენატ, კალიგრაფ ქალებზე. ჩვენ დავინტერესდით კალიგრაფი, გადამწერი ქალებით. სტატიაში შესწავლილია ინფორმაცია ქართველ გადამწერ ქალებზე. არის მცდელობა, ყველა არსებული, გამოცემული ხელნაწერთა აღწერილობების საფუძველზე შეივსოს მონაცემები გადამწერ ქალთა შესახებ.

გამოყენებულია მასალის დაკვირვების, ანალიზის მეთოდი.

პირველი კალიგრაფი ქალები დადასტურებულად ჩანს XIII საუკუნიდან. XVIII საუკუნემდე ისინი ძირითადად სასულიერო შინაარსის თხზულებებს ამრავლებდნენ (ესენია – ლატავრი, რუთი კოპაძე, ფოფა და ა.შ.), ხოლო შემდგომ პერიოდში საერო და სამეცნიერო შინაარსისაც (მარიამ-მაკრინე, ელენე გელევანიშვილი და ა.შ.). ცალკე აღხანიშნავია „ვეფხისტყაოსნის“ გადამწერი ქალები (ნინო ზედგენიძე, ნინო ამილახვარი). XVIII საუკუნიდან უკვე გვხვდება პოეტი ქალებიც (მანანა, სალომე და სხვები). XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში ქალები აგროვებდნენ და იწერდნენ ფოლკლორულ ნიმუშებსა და ეთნოგრაფიული შინაარსის მასალებს, განსაკუთრებით პროდუქტიული ჩანს ანეტა კაპანაძე. ცნობილია, რომ XIX საუკუნეში ჩამოყალიბდა ე.წ. „დედაბრული“ დამწერლობა. დედაბრული ხელნაწერის ანდერძ-მინაწერებში უამრავი გადამწერი ქალი ფიქსირდება (ელისაბედ ქურდიანი, მარიამ ჩივაძე). აღნიშნული ინფორმაცია და მონაცემები ადასტურებს ქართველი ქალების მაღალ ინტელექტს, საზოგადოებრივ პასუხისმგებლობას, აქტიუობას და ინტერესთა ფართო სფეროს.

ქართველ კალიგრაფ ქალებზე მოპოვებული მასალა საშუალებას იძლევა, დამაჯერებლად აღინიშნოს, რომ ქართველი ქალები გამოირჩეოდნენ მაღალი ლიტერატურული გემოვნებითა და აქტიურობით. ქალთა კალიგრაფიული ნიმუშები მოიცავს პერიოდს XIII საუკუნიდან XX საუკუნემდე.

სტატიაში მსჯელობა აგებულია ხელნაწერ კორპუსში დაცული ინფორმაციის საფუძველზე. ნაშრომში ჩამოთვლილია ყველა კალიგრაფი ქალი და მათი გადაწერილი თხზულებები. ინფორმაცია შეგროვებულია ხელნაწერთა აღწერილობების მიხედვით. ცალკეა გამოყოფილი „ვეფხისტყაოსნის“ გადამწერნი, დედაბრული ხელით გადაწერილ ხელნაწერებში ნახსენები კალიგრაფები, ასევე ფოლკლორული ნიმუშების შემკრებნი.

საკვანძო სიტყვები: ქართული ხელნაწერი წიგნი; კალიგრაფი ქალები; ანდერძ-მინაწერები; ხელნაწერთა აღწერილობა.

Nino Megeneishvili

GEORGIAN REWRITER WOMEN

Abstract

Women have actively taken part in formation of the state's ideological, material and Spiritual Culture since ancient age in Georgia. Much information is available about scribe, Maecenas, calligrapher women in the Georgian manuscripts will-notes. We are interested in Georgian calligrapher, with femaler women. The first calligrapher women have seemed confirmed since the 13th century. Up to the 18th century they spread mainly compositions having spiritual content (Latavri, Ruti Kopadze, Phopha), and in the later period ones having secular and scientific content (Mariam-Makrine, Elene Gedevanishvili and so forth). The women copyist of The Knight in the Panther's Skin (Vepkhistyaosani) (Nino Zedgenidze, Nino Amilakhvari) should be noted separately. Since 19th century, we have met the poet women (Manana, Salome and so on). At the end of the 19th century and at the beginning of 20th century the women collect and scribe folkloric samples and ethnographic materials, especially productive seems Aneta Kapanadze. It is well-known that in the 19th century the writing named "Dedabruli". Many woman scribes is detected in the Dedabruli manuscript will-notes (Elisabed Kurdiani, Mariam Chivadze). The mentioned information and data prove the intellect of Georgian women, their public responsiveness, activities and horizon of interest field.

Key words: Georgian manuscripts; Calligrapher women; Will-notes; Manuscripts description.

შესავალი. ქართველი ქალები ოდითგანვე გამოირჩეოდნენ საზოგადოებრივ ასპარეზზე აქტიურობითა და მაღალი დიპლომატიური სტანდარტების დაცვით. ამის უტყუარი დასტურია მოციქულთასწორი ნინო, რომელმაც სრულიად შეცვალა საქართველოს სახელმწიფოებრივი მსოფლმხედველობა, ხედვა, ქვეყნის იდეოლოგია და მართვის სტრატეგია. აქვე ისიც არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ მას აქ დახვდა დედოფალი ნანა და სწორედ ამ ტანდემის დამსახურება იყო ეს გარდამტეხი ცვლილება საქართველოს ისტორიაში. ინტერესი მოღვაწე ქართველ ქალებზე ყოველთვის ობიექტურად აქტუალური იყო.

ჩვენ დავინტერესდით ქართველი კალიგრაფი ქალებით. პირველივე წერილობით ნიმუშში, აგიოგრაფიულ თხზულებაში „შუშანიკის წამება“ დაფიქსირებულია ქალების სიყვარული და ინტერესი წიგნიერი კულტურის მიმართ, შუშანიკმა „თანა წარტანნა ევანგელს და წმიდანი იგი წიგნნი მოწამეთანი“. ეს ფაქტი ადასტურებს საქართველოში კერძო ბიბლიოთეკების არსებობას წარჩინებულ ოჯახებში და შესაბამისად, წიგნის გადაწერის აუცილებლობას, როგორც ტაძრებისთვის, ასევე კერძო პირებისთვისაც. ცნობილია, რომ კალიგრაფიული კერები არსებობდა სამონასტრო კომპლექსებთან, მონასტერთან კი მოიაზრება მამათა და დედათა ღაერები.

ხელნაწერს აქვს ერთი უნიკალური თვისება, ის არის არა მარტო ტექსტუალური საღარო, არამედ ინახავს უდიდესი წყაროთმცოდნეობითი მნიშვნელობის ინფორმაციას ხელნაწერის გადამწერის, დამკვეთის, მომგებელის, მთარგმნელის, გადაწერის ადგილის და ა. შ. შესახებ. ხელნაწერის გადამწერი ან შემდგომში სხვა პირი ამ შინაარსის ინფორმაციას ტექსტის ან აბზაცის ბოლოს მიაწერდა, ან თხზულების ანდერძში დაურთავდა. მკვლევარი, ხელნაწერის აღმწერი სწორედ ასე არკვევს, ვინ უნდა ყოფილიყო ტექსტის გადამწერი, დამკვეთი, მომგები, მთარგმნელი და ა.შ.

საქართველოში პირველი წერილობითი ძეგლები, სავარაუდოდ, სწორედ V საუკუნის უნდა იყოს. ეს არის პალიმფსესტური ხელნაწერების პირველი შრე, რომლის გარკვეული ნაწილი ჯერ ბოლომდე ამოკითხული არაა, ხოლო დადგენილი ტექსტები თხზულებების ფრაგმენტს წარმოადგენს და დიდი აღბათობით, გადამწერის ვინაობას ისინი არ ინახავენ.

ამ ეტაპზე ჩვენ დავინტერესდით გადამწერი ქალებით. 1994 წელს ი. ქაფიაშვილმა გამოსცა წიგნი „ძველი ქართველი მწიგნობარი ქალები“, სადაც ავტორს დასახელებული ჰყავს არა მარტო კალიგრაფი ქალები, არამედ სხვა მწიგნობარი ქალებიც – მომკაზმელები, დამკვეთები, მომგებლები და ა.შ. აღნიშნული გამოცემა არ შეიცავს სრულყოფილ ინფორმაციას ყველა კალიგრაფ ქალზე. ჩვენ შევეცადეთ, ყველა არსებული, გამოცემული ხელნაწერთა აღწერილობების საფუძველზე შეგვეგვსო მონაცემები გადამწერ ქალებზე.

ხელნაწერში შემონახულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით პირველი ქალი გადამწერი XIII საუკუნემდე არ გვხვდება. აქვე აღვნიშნავ, რომ XIII საუკუნიდან ვიდრე XVIII საუკუნემდე გადამწერი ქალები ძირითადად სასულიერო შინაარსის ტექსტებს გადაწერენ, ან ქმნიან ორიგინალურ თხზულებებს. XVIII

საუკუნის შემდგომ კი გადამწერი ქალები საერო შინაარსის ტექსტებსაც გადაწერდნენ. გადამწერ ქალებზე ცნობები მწირია. ძირითადი ინფორმაციორი მათ შესახებ, სწორედ, მათი გადაწერილი ხელნაწერებია.

ხელნაწერთა აღწერილობის მიხედვით პირველი გადამწერი ქალი ლატავრი უნდა ყოფილიყო. ინფორმაცია აღნიშნულ ქალბატონზე დაფიქსირებულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ ხელნაწერში A-491, „სადღესასწაულოში“, რომელიც თარიღდება XIII-XIV საუკუნეებით. ტექსტი დაწერილია ნუსხური შრიფტით, მასალად გამოყენებულია ეტრატი. ხელნაწერი თავბოლო ნაკლულია და მოღწეულია ფრაგმენტის სახით. გადამწერად სახელდება ვინმე ლატავრი. აღწერილობა შეადგინა თ. ბრეგაძემ, ხელნაწერი ეკუთვნოდა სვეტიცხოველს, რასაც ადასტურებს მხედრულად შესრულებული მინაწერი: „ქ. ეს ეტრატი სვეტიცხოვლისა არის“ (49r). მინაწერი მოგვიანოა, ამდენად სავარაუდოა, რომ გადამწერი სხვაგან მოღვაწეობდა. გასარკვევია, 1. ვინმე ლატავრი ქალია თუ მამაკაცი? 2. რის საფუძველზე მიიჩნევა დასახელებული პირი (ლატავრი) ხელნაწერის გადამწერად?

პირველ რიგში დავადგინეთ, რომ ლატავრი ნამდვილად ქალბატონი იყო. ცნობილია, ენობრივი ნორმების მიხედვით ერთი ასოს მონაცვლეობა ცვლის სქესს, ამგვარი შემთხვევა ხშირია. მაგ. იოანე – იოანა, ალექსანდრე – ალექსანდრა და ა.შ. ბ-ნ ზაზა ალექსიძე სტატიაში „მცხეთის ჯვარი – მცველი ყოვლისა ქართლისა“ ეხება რა მცხეთის ჯვრის აგების ისტორიას, აღნიშნავს: „სინას მთზე, წმ. ეკატერინეს მონასტერში აღმოჩენილ X საუკუნის I ნახევრის ხელნაწერ კრებულში, რომელიც შეიცავს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ უძველეს რედაქციას და, ასევე, „ასურელ მამათა ცხოვრების“ ჩვენამდე მოღწეულთაგან უძველეს რედაქციას, სხვა ჩანართებთან ერთად, ვკითხულობთ შემდეგს: „ოდეს გარდაიცვალა კურთხეული და დიდებული მამფალი ადარნასე, ძმ სტეფანოზისი, ძმისწული დემეტრესი, ძისწული დიდისა გუარამისი და მეოცე წელსა გარდაიცვალა კურთხეული მეუღლე მისი გუარამავრი, დეკენბერსა 2-ს. და თთუესა იანვარსა 20-ს გარდაიცვალა კურთხეული დედუფალი ლატავრი, ასული სტეფანოზისი, დაჲ ადარნერსჴსი, დედაჲ ბაგრატუნიანისაჲ და კუროპალატიანისაჲ, და დაეფლა ჯუარს, მარიამ – წმიდას, ძით და ასულის წულითურთ“ (ანალები, 2009: 155-156.)

ლატავრს მოიხსენიებს თავის წერილში ბ-ნ თეიმურაზ ჯოჯუა „1013 წლის ოთხთავის (ქუთ. 363-ის) გადაწერის ადგილ-

ისათვის“, სადაც ვინმე რატავრი ნახსენებია, როგორც ამ ხელნაწერის გადამწერი. აღწერილობა შეუსრულებია გიორგი ბოჭორიძეს. ამ აღწერილობის ანდერძის მიხედვით „ოთხთავი გადაუწერინებია გურგენ ერისთავის დედას რატავრს (სტრ. 74-76) მდ. ათანასი წიგნაურისათვის (110-112) 1013 წელს (128). სახელი რატავრი საისტორიო წყაროებში არსად არ გვხვდება, არის მხოლოდ მისივე ძირიდან ნაწარმოები სახელი ღატავრა, რომელიც ასეულია ადარნასე მთავრის შვილის შვილის შვილისა და მეუღლე ჯუანშერ მთავრისა (საქ. ისტ. ვახ., გ. ბაქრ. 118). ღატავრი იხსენიებს თავის შვილს გურგენ ერისთავს: „დღეგრძელობისათვის შვილისა და მეფისა ჩემისა გუ[რ]გენ ბერი ერისთავისა“ (საქართველოს სიძველენი, 2002, გვ. 76-77).

დასახელებული წყაროებიდან გამომდინარე, ეჭვს არ უნდა იწვევდეს ის, რომ ღატავრი მართლაც ქალია. ბევრად უფრო რთული დასადგენია, დასახელებული პიროვნება არის თუ არა ხელნაწერის გადამწერი.

ხელნაწერში 2r-ზე პირველი აბზაცის გაგრძელებაზე იმავე ხელით მიწერილია „უფალო ღმერთო შეუნდვენ ღატავრის ა[მინ]“. სამწუხაროდ, ვერ შევძელი მომეძებნა ქართულ საისტორიო წყაროებში დაფიქსირებული XIII საუკუნეში მოღვაწე ვინმე ღატავრი. ხელნაწერში სხვა ცნობა ამ პიროვნებაზე არ გვაქვს. როგორც ცნობილია, ამგვარი შინაარსის მინაწერი ჩნდება, როცა საუბარია ვინმე „ცოდვილის“ ან ოჯახის წევრის გულწრფელ სინანულზე, დამკვეთის ან მომგებლის მოხსენიებაზე და ა. შ. თუმცა ფონემათა მოხაზულობის მსგავსება გვავარაუდებინებს, რომ ღატავრი უნდა ყოფილიყო ამ ხელნაწერის გადამწერი.

ბევრად უფრო რთულადაა საქმე XIII საუკუნის მეორე ხელნაწერის გადამწერის შემთხვევაში ესაა A-101, „იოანე ოქროპირი, თარგმანება იოანეს სახარებისა“. ხელნაწერი შესრულებულია ქაღალდზე, ტექსტი მოღწეულია სრული სახით, იგი საკმაოდ მოცულობითია, შეადგენს დაახლოებით 300 ფურცელს. გადამწერი ყოფილა ვინმე ფოფა. ის ხელნაწერში ბევრგანაა მოხსენიებული: „წმინაო იოანე მახარებელო, მეოხ ექმენ ფოფასა“ 131r; „წმინდაო იოანე მახარებელო, შეუნდევ ფოფასა“ 152v; „წმინდაო იოვანე მახარებელო, მეოხ ექმენ ფოფასა, მუნ და აქა“ 193r. სხვა ცნობა ამ პირზე არც ხელნაწერშია დაცული და ვერც სხვა წერილობით ძეგლში მოვიძიეთ. რთული გასარკვევია, ნამდვილად ქალია გადამწერი თუ მამაკაცი. ორ საუკუნეზე მეტია წერილობით ძეგლებში ამ სახელით მხოლოდ ქალები ფიქსირდებიან, ამიტომ გამორიცხული არ არის, რომ ეს ყოფილიყო

რომელიმე სახელის კინობითი ფორმა, როგორც, მაგალითად, ეფემიას შემთხვევაში ხშირად გამოიყენებოდა ფეფო, ფეფელა და ა.შ.

ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია XIV-XV საუკუნეებით დათარიღებული ხელნაწერი „კონდაკი“ (A-1292). თ. ჟორდანიას მიიხსენებდა, რომ კონდაკი თოფურიას ქალს უნდა გადაეწერა. ამის საფუძველად მას მიაჩნდა ხელნაწერზე XVI საუკუნეში გაკეთებული მინაწერი: „ეს ხელნაწერი გადაწერილია თოფურიას ქალის მიერ“ (2v). ეს მინაწერი არ არის საკმარისი საფუძველი თ. ჟორდანიას აზრის გასაზიარებლად. სამწუხაროდ, სხვა ცნობა ამის დასადასტურებლად არც ამ და არც სხვა წერილობით წყაროში არ გვხვდება.

საინტერესოა ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში დაცული ერთი ხელნაწერის – „საკითხავები სახარებიდან“ (№521) – გადამწერი ქალის მოღვაწეობის ქრონოლოგიური არეალი. ხელნაწერი თარიღდება მე-15, მე-16, მე-17 საუკუნეებით და გადაწერილია ორი ფორმატის საწერ სტრუქტურაზე – ეტრატსა და ქაღალდზე, ხელნაწერის გადამწერად სახელდება ვინმე მონაზონი მარიამი. ეს ინფორმაცია დაცულია მინაწერის სახით: „ღმერთო, შეიწყალე ფრიად ცოდვილი ამისა მწერალი მონაზონი მარიამ, ამინ“ (90r). გაურკვეველია, მინაწერი როდისაა შესრულებული, ამდენად რთული დასადგენია კალიგრაფი მონაზონის მოღვაწეობის დრო, აღწერილობაში მითითებული სამი პერიოდიდან რომელ საუკუნეში მოღვაწეობდა ის.

XVI საუკუნემდე ადარ გვაქვს ცნობები ქალ გადამწერებზე. XVI საუკუნის ხელნაწერში „მარხვანი“ კი ფიქსირდება გადამწერი ქალი – თეკლა ბოლქვაძის ქალი. ხელნაწერი დაცულია S-1249 ფონდში და ჰყავს მეორე გადამწერი ვინმე გიორგი. გადამწერების ვინაობა შემოგვინახა გადამწერების ანდერძებმა: „ღ“თო ღ“ო ი“ვ ქე“ო, შეიწყალე ამის მწერალი თეკლა ბოლქვაძის ქალი, ვინაცა შენდობა მიბრძანოთ, თქვენცა შეგინდოს ღმერთმან. ამინ და კირიელესონ“ (15v). ამ ქალის შესახებ ცნობები მწირია.

ქალი გადამწერი ფიქსირდება მე-16 საუკუნის საუკუნის სხვა ხელნაწერში H-972, ეს არის „სასულიერო შინაარსის კრებული“. ხელნაწერი თარიღდება XVI, 1639, 1741 წწ. და ჰყავს რამდენიმე გადამწერი: იესე ბედისმწერლიშვილი, ნათანაელ ბედისმწერლიშვილი, მარკოზ აჭარელი, ისე ოსეს ძე და მეფის ასული ასთანდარ. ხელნაწერი, როგორც აღწერილობაშია მითითებული, ხელნაწერი სხვადასხვა დროსაა გადაწერილი, თხზულებუ-

ბი დათარიღებულია ხელის მიხედვით. ასთანდარს გადაუწერია სამი თხზულება: „წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა მარინასი“ (207r-222r), „წამება წმიდისა ირინასი“ (222v-251v) და „ცხოვრება და განგება წმიდისა და ნეტარისა ნესიმესი, რომელი იყო ასული მეფისა და იქმნა მამასახლის მრავალთა ზედა“ (251v-266v). სამივე თხზულებას ერთვის გადამწერის ანდერძი: „ღმერთო და წმინდაო მოწამეო ქრისტესო მარინა, დამიცვე მონა, მოსავი შენი მეფეთ-მეფისა ასული, ფრიად სულით საწყალობელი ასთანდარ და მეცხედრე ჩემი, ბატონი მანუჩარ და ძმანი ჩემნი და ამ სოფლით მიცვალებულთა ჩემთა შეეწიე, წმინდაო მარინა“ (222r). „ღმერთო შეიწყალე ასთანდარ“ (251r); „ღმერთო, შეიწყალე საწყალობელი ასთანდარ, ძმანი მისნი დრეგრძელობით დაიცვენ, ამინ. ქრისტე, შეიწყალე ასთანდარ“ (251v). „ღმერთო, შეიწყალე ფრიად ცოდვილი ასთანდარ და მშობელნი მათნი, და ძმანი მათნი, და მეცხედრე მისი ბატონი მანუჩარ. ღმერთო, შეგვეწიენ“ (266v). ხელნაწერის აღმწერი დ. ქუთათელაძე კრებული ამ ნაწილს მე-16 ს-ით ათარიღებს. აღნიშნული მინაწერების მიხედვით რთულია იმის გარკვევა, ვისი ასული იყო ასთანდარი, რომელ მეფეთ-მეფეზეა საუბარი, ვინ იყო მისი თანამეცხედრე მანუჩარი, სამწუხაროდ, სხვა ცნობა ასთანდარის შესახებ ხელნაწერში არ იძებნება.

ვინმე ასთანდარი ნახსენებია კ. კეკელიძის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ ორი ხელნაწერში: H-1299 – „სახარება“ (მე-15 საუკუნე), აქ სახელი მიწერილია „ასტანდარი“-ს ფორმით და H-3954 „სახარება“, რომელშიც მიწერილია ფორმა „ასთანდარი“. ასთანდარი ნახსენებია ასევე საქართველოს ცენტრალურ არქივში დაცულ ორ ხელნაწერში – №27, ეს არის მე-13 საუკუნით დათარიღებული „თვენი“. ხელნაწერს აქვს მინაწერი „ღმერთო შეიწყალე სული ფრიად ცოდვილისა ასთანდარისა და ძმანი უღლეგრძელენ (13v)“. აღნიშნული მინაწერი თარიღდება (ხელის მიხედვით) XIV-XV საუკუნეებით. მინაწერი ძალიან ჰგავს H-972-ს, აქაც ნახსენებია ასთანდარი და „ძმანი მისნი“. ასთანდარი ნახსენებია ასევე ცენტრალურ არქივში დაცულ მეორე ხელნაწერშიც №274, ეს არის XV-XVI საუკუნეებით დათარიღებული „კონდაკი“. ხელნაწერს აქვს მინაწერი: „მოიხსენე, უფალო, სასუფეველსა შენსა ასთანდარ“ (22r). რთულია იმის მტკიცებაც, დასახელებული ქალები არიან ერთი და იგივე პირია თუ არა, ერთი ფაქტია, გადამწერი ასთანდარი საზოგადოების ელიტარულ ნაწილს ეკუთვნოდა.

კ. კეკელიძის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია ორი დოკუმენტი, სადაც მოიხსენიება მონაზონი ანასტასია

ასთანდარ-ყოფილი: 1. Ad-483, დათარიღებული მე-18 ს-ით, ეს არის „მამულის ნასყიდობის წიგნი, მიცემული დემეტრე ქურხულის მიერ მონაზონ ანასტასია ასთანდარ ყოფილისათვის“: „ქ. ნებითა და შეწევნითა ღმრთისათა ესე ნასყიდობის წიგნი მოგეცით ჩვენ ქურხულმან დემეტრემ შეილმან ჩემმან შიომ, ზააღამ, პაპუამ და მომავალთა სახლისა ჩვენისათა თქვენ მონაზონს ანასტასიას ასტანდარ ყოფილს, ასე რომე მოგყიდეთ ჩვენი სამკვიდრო მამული მამისა და პაპის ნაქონი სადგომზე ბაგათავის გილაშვილის საზღვრამდინ აქათ გვერდით ლიგლიგის მიჯნამდი, იქით გვერდაით გზამდი და ბოლოს მჭედლის სამზღვრამდი. ავიდეთ სრული ფასი, რასაც ჩვენი გული შეგჯერდებოდა. არიან ამისი დამფასებელი და მოწამენი კეჭუაშვილი ბაინდურა და სულა გარეჯელნი“.

2. Ad-370, დათარიღებული 1713 წლით – „მამულის შეწირულობის წიგნი, მიცემული მონაზონ ანასტასია-ასთანდარ ყოფილის მიერ მონასტრისათვის“: „[თ]ქვენთა მინდობილმა ასთანდარ ყოფილმა ანასტასია მონაზონმან ასე რომე ქურხულის და [უნე]ტარესაგან ერთი სავენახე ადგილი ვიყიდე და ჩემი ძმაც და ის მამულიც თქვენის მონასტრისთვის შემომიწირავს, ვინაც იგი წმიდას დიდის შეგეცილოს ისამცა რისხავს და მეორედ მოსლვას ჩემის ცოდვის პასუხი მასამც ეკითხვის არას კაცს ვალი არა ჰქონდეს ჩემის ჯვლით მონაღუაწით მიყიდნია და შემომიწირავს არის ამისი მოწამე თავად ღმერთი და კაცთაგანი ნაცვალი თევდორე, ქურხული ბაინდურა და მისი განაყოფი ბერი გილაშვილი ესტატე და მე მახარებელს ხიხადეს მდღელს დამიწერია და მოწამეც ვარ ამისი. ქკს უა“. უდავოა, აღნიშნული დოკუმენტების შინაარსი და თარიღი ერთმანეთის თანადროულია და ირკვევა, რომ ვინმე ანასტასია ასთანდარ (ასტანდარ)-ყოფილს შეუძენია მიწა და შემდეგ შეუწირავს იგი მონასტრისათვის. ფაქტია, მიწის შეძენას ვერ შეძლებდა დაბალი სოციალური ფენის პირი, ამავდროულად დოკუმენტების მიხედვითაც ანასტასია-ასთანდარ ყოფილს ჰყოლია ძმა. H-972-ის მიწაწერისა და ცენტარულ არქივში დაცული ხელნაწერის – №27 დაცული ინფორმაციის მიხედვითაც ასთანდარს ჰყოლია ძმა. შესაძლოა, დასახელებულ ხელნაწერებსა და ისტორიულ დოკუმენტში ნახსენები „ასთანდარი-ასტანდარი“ ერთი და იგივე პიროვნება იყოს. როგორც აღვნიშნეთ, H-972-ი არის კრებული და თარიღდება სხვადასხვა დროით – XVI, 1639, 1741 წწ.

საინტერესოა ერთი ხელნაწერის ისტორია, ეს არის XVI საუკუნის ხელნაწერი ე.წ „მესხური დავითნი“. ხელნაწერის აღწერილობაში მითითებული არ არის გადამწერი არც ქალი და

არც მამაკაცი, თუმცა ქრისტიანე შარაშიძე მიიჩნევდა, რომ ამ ხელნაწერის ერთ-ერთი გადამწერი უნდა ყოფილიყო დედისიმედი, აშოთან მუხრანბატონის ასული, რომელიც გათხოვილა ქაიხოსრო ათაბაგზე 1545 წელს. ის ისტორიაში ცნობილია, როგორც „ქალი ესე გლისპი და შეუპოვარ და ღადი“. ქრისტიანე შარაშიძეს ამ ქალბატონის ღვაწლი დაუფასებლად მიაჩნდა. ის რომ აღნიშნული ხელნაწერის გადამწერი შესაძლოა ყოფილიყო დედისიმედი, მხოლოდ ქრისტიანე შარაშიძის მოსაზრებაა და ამას სხვა, მყარი არგუმენტაცია და მტკიცებულება ესაჭიროება.

XVI საუკუნეში მოღვაწეობდა საკმაოდ პროდუქტიული კალიგრაფი „ცოდვილი და უღირსი მონაზონი“ რუთი. რუთი ბევრ მკვლევარს მამაკაცის სახელი ეგონა. თუმცა 1156 წლით დათარიღებულ ხელნაწერში A-1661, „სვინაქსარი, რომელიც გადაწერილია იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში, არის ასეთი მინაწერი: „კოპადის ასულსა რუთის და მისთა მშობელთა შეუნდევ ღ“ო“ (50r). ამდენად, რუთი არის ქალის სახელი და ქვემოთ დასახელებული ხელნაწერის გადამწერიც ქალია და არა მამაკაცი.

მონაზონ რუთის გადაუწერია ორი ხელნაწერი: 1. A-306 „კურთევანი“. მის ვინაობას ადასტურებს მინაწერი: „რუთის, ცოდვილსა და უღირსსა მონაზონსა, და მისთა მშობელთა შეუნდნეს ღმერთმან“, ხელნაწერი XVI საუკუნით თარიღდება (53r); 2. A-382 „თვენი“. ამ თხზულებას ჰყავს სხვა გადამწერებიც: ეპიფანე, იერემია, დიმიტრი და რუთი. მას გადაუწერია „ცხოვრება და მოქალაქობა [ღირსისა და ნე]ტარისა დედისა ქსენისა“. ხელნაწერს ახლავს ანდერძი: „იანვარსა კდ, რუთის მონაზონსა და მისთა მშობელთა შეუნდნეს ღმერთმან ამინ“ (138r).

მწირია ცნობები XVII საუკუნის გადამწერ ქალზე თანუა, რომელსაც გადაუწერია „იოანე ოქროპირი – ჟამის წირვა“ Q-614. ხელნაწერი მცირე მოცულობისაა 39 ფ. მას ახლავს გადამწერის ანდერძი: „მოიხსენე, უფალო, თანუა ჩიქვილადის ქალი დღეგრძელობით და ცხონებით სასუფეველსა შენსა, ამინ“. (22r). უცნობია, თანუა საერო პირი იყო თუ მონაზონი.

1774 წლით თარიღდება ხელნაწერი H-1086 „წამება წმინდისა მარინასი“, როლის გადამწერი ყოფილა ვინმე ანა. ხელნაწერის ანდერძში ვკითხულობთ: „განსრულდა წმიდის მარინას წიგნი. ღმერთო, მშვიდობაში ახმარე მხევალსა შენსა [ანასა] ამინ“ (61r – 62v). სხვადასხვა ხელნაწერებში ნახსენებია უამრავი ანა-გადამწერები, დამკვეთნი, მომგებელნი: ანა ამილახვარი, ანა თუმანიშვილი და ა. შ. ჩვენთვის უცნობია ამ ხელნაწერის გადამწერი არის თუ არა რომელიმე მათგანი, და გადაწერა თუ არა მან სხვა თხზულება.

XVIII საუკუნეში მოღვაწეობდა ცნობილი მწიგნობარი, კალიგრაფი, მხატვარი ქალი – მარიამ-მაკრინე. ის კახეთის მეფის ერეკლე I-ის შვილი და დავით-იმამ-ყული-ხანის უმცროსი და იყო. მის შესახებ მცირე ცნობებია შემონახული. ის ცოლად გაჰყოლია სამეფო კარის სახლთუხუცეს ედიშერ ჩოღაყაშვილს, რომელიც ლეკებთან ბრძოლაში დაღუპულა. 1716 წელს, ქმრის სიკვდილის შემდეგ ის აღავერდში მონაზვნად აღიკვეცა და ეწოდა მაკრინე. მწიგნობარი ქალი ქმნიდა როგორც ორიგინალურ თხზულებებს, ასევე იყო გადამწერიც. მას შეუქმნია „სტიხნი საეკლესიონი“ იოსებ აღავერდელისადმი მიძღვნილი საგალობლები. ეს ჰიმნები დაცულია რამდენიმე ხელნაწერში (A-387, S-3259, H-1672). მარიამ-მაკრინეს უკავშირდება საბას ლექსიკონის ერთი ნუსხის H-1740 გადაწერა. ხელნაწერს ერთვის იამბიკო – ღვთისმშობლის შესმა, ამ თხზულების კიდურმწერლობით იკითხება „მაკრინა არს გადმომწერელი ლექსიკონისა“ (371r). მას დაუწერია საბუთებიც, კერძოდ, თეიმურაზ მეორის სიგელი ნინოწმიდისადმი (1733 წ.), სიგელი აღავერდისადმი (1741 წ.). მასვე გადაუწერია ნაწილი თავისი ძმის, დავით-იმამ-ყული-ხანის „ღვთაების გუჯრისა“. მარიამ-მაკრინე იყო პროდუქტიული მწიგნობარი, ის იყო შემომწირველიც, დამკვეთიც.

მარიამ ბატონიშვილი ასევე ცნობილია, როგორც ხელნაწერთა ერთადერთი მხატვარი ქალი. მას შეუძლია და მხატვრულად, თავსამკაულებით გაუფორმებია ორი ხელნაწერის A-379, A-380 (ორივე ხელნაწერი გულანია) სათაურები და საზედაო ასოები. აღნიშნული ინფორმაცია დაცულია ორივე ხელნაწერის ანდერძებში: „ასომთავრულისა ამის მწერელი ბატონიშვილი მარიამ მოიგსენე უფალო იესუ ქრისტე“ (A-379 1r). დასახელებულ ხელნაწერებში არაერთი მსგავსი შინაარსის ანდერძი გვხვდება (A-379 – 76r, 115v, 155v; A-380 – 1r, 49r, 101r, 146v). ხელნაწერის აღმწერის თ. ბრეგვაძის ვარაუდით, მარიამ ბატონიშვილს არა მარტო მხატვრულად გაუფორმებია აღნიშნული ხელნაწერები, არამედ მათი ერთ-ერთი გადამწერიც ყოფილა. მარიამ ბატონიშვილი მოღვაწეობდა ურთულეს პერიოდში და ამის მიუხედავად უდიდესი კვალი დატოვა როგორც შემოქმედმა და საზოგადო მოღვაწემ.

1783 წელს ბარბარე ერისთავისა და კოსტანტინე მუხრანბატონის ასულს ქეთევანს გადაუწერია აპოფთეგმების კრებული Q-821. ამას ვგებულობთ ხელნაწერის მინაწერით: „წიგნი ესე აღწერილია საქართველოს მეფის [...] სძლის, მუხრანის ბატონის ასულის ქეთევანის მიერ, თვესა მაისს აგ, წელსა ქე“სით ჩდპგ, ქართულსა ქ[ორონიკო]კ[ონ]სა ულა“(46r).

XVIII საუკუნეში მოღვაწეობდა მარიამ გაწერელია, რომელსაც გადაუწერია სასულიერო შინაარსის კრებული Q-611. ხელნაწერი საკმაოდ დაზიანებულია. ავტორის შესახებ ცნობა დაცულია ანდერძში: „მოიხსენე უფალო ამის მწერალი მარიამ გაწერელიას ქალი სულით და ხორციით. ამინ“ (53v).

XVIII საუკუნის კალიგრაფ, მწიგნობარ ქალთაგან აუცილებლად უნდა დავასახელოთ ქეთევან დიასამიძე, რომელმაც გადაწერა დათუნა ქვარიანის პოემა „წმიდა გიორგის წამება“ – S-1285. მას შეუცვლია პოემის დასაწყისის რამდენიმე სტრიქონი, ის, რომელიც ავტორის ავტობიოგრაფიულ ცნობებს შეიცავდა და თავისი გვარი ჩაუმატებია: „დიასამიძის ასულმა თქვა შესავალი ღვთისანი...“. ანდერძიც ლექსად მიუწერია, რომელიც ასე მთავრდება „...შენ ქეთევან შეიწყნარე მწერალი და ხელთუფალი“. ამ ქალბატონის შესახებ ცნობები მწირია, არ შემონახულა მისი ორიგინალური თხზულებები, თუმცა მდიდარი ფანტაზიისა და პოეტური ნიჭით დაჯილდოებულს, გამორიცხული არ არის, რაიმე შეექმნა.

XVIII საუკუნის ბოლოდან ჩვენში მომრავლდა გადამწერი ქალები. ისინი უფრო მეტად გადაწერდნენ საერო თხზულებებს. ამის დასტურია ვინმე მარიამი, რომელსაც გადაუწერია თეიმურაზ პირველის თხზულებები – იოსებ-ზილიხანიანი, ლეილ-მაჯნუნიანი, შამფარვანიანი, ვარდ-ბუღბულიანი და სხვები (A-1735). მარიამის შესახებ ცნობები არ არის შემონახული.

XVIII საუკუნეში უკვე გამოჩნდნენ ქართველი პოეტი ქალები, რომლებიც საინტერესო და ორიგინალური შემოქმედებით გამოირჩეოდნენ. აუცილებლად უნდა დავასახელოთ პოეტი ქალები: მანანა („შაირი“, „ციებასთან გაბაასება“), სალომე (ცნობილია მისი ანბანთქებანი), მაია გაბაშვილი, იგივე გაბაონი (ანბანთქებანი), მარიამი და სხვები. თუმცა გარდა ორიგინალური შემოქმედებისა დღემდე, სამწუხაროდ, არ მოიძებნება მათ მიერ გადაწერილი საერო თუ სასულიერო შინაარსის სხვა თხზულებები. მხოლოდ ვიცით, რომ მანანას გადაუწერია „ვეფხისტყაოსანი“.

XIX საუკუნეში მომრავლდა გადამწერი, კალიგრაფი ქალები. მათი ინტერესი ნაკლებად იყო სასულიერო შინაარსის თხზულებები. ისინი ქმნიდნენ ორიგინალურ თხზულებებს, გადაწერდნენ ლირიკული მწერლობის ნიმუშებსა და პეროდიკული შინაარსის ეპიკურ თხზულებებს. ცნობილია, XIX საუკუნე გამოირჩევა საღლონური ცხოვრებით, სადაც ისმენდნენ ახალ ლიტერატურულ თხზულებებს, თარგმანებს. ს. ჯანაშია წიგნში „გიორგი შარვაშიძე“ ჩამოთვლის მეგრელი გასათხოვარი ქალის სამზითვოს

აუცილებელ ნივთებს: „სამშითვოს ნივთებს შორის ყველაზე ადრე დასახელებულია წიგნები, ჯერ საეკლესიო, მიუცილებელი მაშინდელი თვალსაზრისით, შემდეგ-გარეშე (საერო): ა) ქართლის ცხოვრება სრული, ბ) ხრონოგრაფი, გ) ლექსიკონი სრული (აღბათ სულხან-საბასი), დ) ქილილა და დამანა, ე) ვეფხისტყაოსანი, ვ) სარკე თქმულთა (თეიმურაზ მეორის პოემა), ზ) სეილანიანი, თ) ვარდბუღბულიანი, ი) შამი-ფარვანიანი, კ) სამების დიდება, ლ) ანბანთქება, მ) მაჯამა, ნ) სიბრძნე სიცრუისა, ი) ვისრამიანი, ო) ჩარ-დავრიშიანი, პ) მირიანი, ჟ) ამბავი დაფნის ქალაქისა, რ) ყარამანიანი, ს) დრამატიკა, ტ) რიტორიკა, უ) დიალექტიკა, ფ) კატიდორია, ღ) პორფირი და სხვ.“ (ჯანაშია..., 1946: 45). შესაძლოა, სწორედ ეს ტენდენცია, სავალდებულო სამშითვო გამზადება, იყო კალიგრაფი ქალების ამგვარი ლიტერატურული გემოვნების ჩამოყალიბების მიზეზი.

XIX საუკუნეში მოღვაწეობდნენ და კალიგრაფიულ საქმიანობას ეწეოდნენ მაღალი წრის ქალები: ეკატერინე აბაშიძე, გადაუწერია ღოცვები (H-188); კონია ერისთავი, გადაუწერია ლექსების კრებული (H-208); ელისაბედ იოანეს ასული ჯანდიერი რუსიშვილისა (H-285, 286); ეკატერინე ამილახვარი, გადაუწერია ავგაროზი (H-1136ბ), სალომე დავითაძის ასული, გადაუწერია აპოკრიფების კრებული 1832 წელს (H-1434), 1811 წელს ეგნატე მდივნის ასულ ანნას გადაუწერია „ყარამანიანი“ (შ-2391), ელისაბედ ჩუბინიშვილი, სალომე და მანანა გვარამაძეები, მათ გადაუწერიათ „ბარამიანი“ 1846-1848 წლებში (S-5126), „დიდოთ მოურავის ნოდარ ჯორჯაძის ასული ელისაბედი“, რომელსაც 1831 წელს გადაუწერია „ყარამანიანი“ (A-1129), მელანია, დიმიტრი ღვდლის, დავიდოვის ასული, რომელსაც 1867 წელს გადაუწერია ბარამ-გულანდამიანი (A-1183), ანასტასია გრიგოლის ასული ჩოლოყაშვილი, მას გადაუწერია სასულიერო შინაარსის კრებული 1848 წელს (S-2452).

გადაუწვიტე, ცალკე გამომეყო ვეფხისტყაოსნის გადამწერი ქალები, აღსანიშნავია, რომ ისინი ძირითადად XIX საუკუნეში მოღვაწეობდნენ. სამწუხაროდ, მწირია ცნობები მათზე. აქ მოყვანილია ვეფხისტყაოსნის ის ხელნაწერები, რომლებიც ქალების გადაწერილია.

„ვეფხისტყაოსნის“ პირველი გადამწერი ქალები იყვნენ ნინო და მანანა ზედგენიძეები. მანანა ზედგენიძეს ვეფხისტყაოსანი ორჯერ გადაუწერია 1788 წელს, მეორედ 1839 წელს მონაზონ ფებრონიას სახელით; ნინო ზედგენიძეს – 1809 წელს, ხელნაწერი დაცულია თბილისის ლიტერატურულ მუზეუმში (სსღმ №10769); ინფორმაცია ნინო ზედგენიძეზე დაცულია სხვა ხელნაწერშიც,

კერძოდ S-101. ხელნაწერი შედგება 112 ფურცლისაგან. ეს არის „საერო შინაარსის კრებული“. კრებული ნინო ზედგენიძის გადაწერილი უნდა იყოს. ამას ადასტურებს ხელნაწერის ნუსხურად შესრულებული ანდერძი: „აღიწერა წიგნი ესე დიდმოურავიანი სრული და უნაკლო, ას თორმეტი ფურცელი არის, ზედგენიძის ქალის ნინოსაგან“ (ზემო ყდის v). ხელნაწერს დართული აქვს სხვა ანდერძიც: „ქ. დედაო დ“თისაო, მარიამ ქალწულო, ამისი დამწერი ცოდვილი და მხევალი შენი ზედგენიძის ასული ნინო და დედა მისი ივანიძის ასული სოფიო იხსენ საუკუნის სატანჯლისაგან და ყოველის განსაცდელისაგან[ნ] და ყოველთა გვედრებით, ვინც წაიკითხოთ ეს წიგნი, შენდობა უბრძანეთ მწერალსა, ამინ“ (25v).

„ვეფხისტყაოსნის“ ქალ გადამწერთაგან ერთ-ერთი იყო ნინო მაისურაძე, რომელსაც პოემა გადაუწერია 1812 წელს.

Q-798. შოთა რუსთაველი ვეფხისტყაოსანი. 1842 წ. 184 ფ. გადამწერი: ევემია სვიმონის ასული ჯავახოვი „აღიწერა წიგნი ესე ვეფხისტყაოსანი კეთილშობილის სვიმან ჯავახოვის ასულის ევემიას მიერ წელსა ჩემბსა, მარიამობისთვის ვ-სა დღესა“ (184 v).

H-66. გადამწერი – კნეინა ნინო ამილახვროვისა, 1832 წელი. ხელნაწერს ახლავს გადამწერის ანდერძი: „აღვწერე მე თავადის ნიკოლოზ ამილახვროვის კნეინა ნინომ. დასრულდა თვესა მაისსა ა. დღესა, წელსა ჩემბ“.

H-2930. გადამწერი ელისაბედ ჩუბინოვი, ხელნაწერი არის ვეფხისტყაოსნის ვრცელი რედაქცია.

S-1727. გადამწერი ანა ამილახვაროვისა. ხელნაწერი თარიღდება 1825 წლით და წარმოადგეს ვეფხისტყაოსნის ვრცელ რედაქციას. ხელნაწერს ახლავს გადამწერის ანდერძი: „დასრულდა თვესა ოქტონბერსა, [] დღესა, წელსა ჩემკ. აღვსწერე მე, თავადის ავთანდილ ამილახვროვის კნეინა ანნამ ეს ვეფხისტყაოსანი ძის ჩემის თ“ა აღექსანდრესათვის. ანნა“ (133v). ეს მინაწერი მიგვანიშნებს, რომ თავადის ქალს ტექსტი გადაუწერია არა სამზიითვოდ, არამედ შვილისთვის. აქვე აღვნიშნავ, რომ მას გადაუწერია „ვისრამიანიც“ 1825 წელს. ხელნაწერს (S-1728) ახლავს გადამწერის ანდერძი: „ესე ვისრამიანი შევასრულე მე, კნეინა ანნამ, ავთანდილ ამილახვაროვისამ. თვესა ივნისსა იე წელსა ჩემკ“ (გვ. 223). ყოველივე ეს ადასტურებს, რომ კნეინა ანნა მწიგნობარი ქალი ყოფილა.

XIX საუკუნის კალიგრაფ ქალბატონებში ცალკე გამოსაყოფია მაია-მარიამ ჩიქოვანი. ის პეტერბურგში მოღვაწეობდა. მას გადაუწერია ანსილიონის „ესტეტიკური განსჯანი“ (H-333).

ხელნაწერს ახლავს გადამწერის ანდერძი: „ეს ესტესტიკური განსჯანი სთარგმნა რუსულთ ქართულად საქართუელთს მეფის გიორგი მეცამეტის პირმშომან ძემან ღენერალ ლეიტენანტ-მან სენატისამან წმიდის აღექსანდრე ნეკსკისა და წმიდისა ანნასი პირველისა ხარისხისა კავალერმან დავით. ხოლო მე გარდავწუსხე თავადის ნიქოვანის პეტრეს ასულმან მარიამ სანკტ-პეტერბურდს, წელსა 1817-სა, ოგისტოს 4-სა“ (169r). მაია ნიქოვანი იყო პირველი ქართველი კარტოგრაფი ქალი. მასვე ანა დედოფლის ბრძანებით დაუმზადებია ვახუშტის რუკების პირები, რომლებიც მაღალი ხარისხით გამოირჩეოდა. სამწუხაროდ, არ ვიცით, სად მიიღო მან განათლება.

ცალკე უნდა აღვნიშნოთ ხალხური ზეპირსიტყვიერების შემკრები, ჩამწერი ქალები. ისინი ძირითადად მოღვაწეობდნენ XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში. სამწუხაროდ, ხშირ შემთხვევებში ხელნაწერებმა შემოგვინახა მხოლოდ მათი სახელები. ფოლკლორისტი ქალებიდან განსაკუთრებით პროდუქტიული ჩანს ანეტა კაპანაძე. მას ჩაუწერია ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები – თქმულებები, ზღაპრები, იგავები, ლექსები, შელოცვები და ა. შ. (H-1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 2448, 2449, 1450, 2451). ანეტა კაპანაძე წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების აქტიური წევრი ყოფილა. ის აურჩევიათ საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების აქტიურ წევრად. ანეტა კაპანაძე სოფელ-სოფელ დადიოდა და აგროვებდა ფოკლორულ ნიმუშებს, ეთნოგრაფიულ ნიმუშებს. 1921 წელს ის საქართველოს უპარტიო ქალთა აქტიური წევრი გახდა.

სიდნაღის მაზრის ფოკლორული ნიმუშები, ძირითადად ლექსები, ჩაუწერია თებრონია ჭრელაშვილს. ის XX საუკუნეში მოღვაწეობდა სიდნაღში (H-1992ი);

ქუთაისის მაზრის ფოკლორული ნიმუშები, მეტწილად ზღაპრები, 1891 წელს ჩაუწერია პოლთნური ეთნოსის წარმომადგენელს მარია ანგილოვსკის.

საინტერესო დასახელება აქვს დიზი-ედისაბედ ჩერქეზიშვილის ს. კუდბითში ჩაწერილ ლექსებს – „სახადხო ლექსები“. ხელნაწერი XIX საუკუნით თარიღდება (H-1999ზ).

1917 წელს სოფელ მეჯვრისხევში ჩაუწერია ხალხური ლექსები ანა ხახუტაშვილს (H-2019).

ნაყოფიერი ფოლკლორისტი ჩანს კიდევ ერთი ქალი სარა ბებიაშვილი. მას ჩაუწერია ხალხური ლექსები, გამოცანები, ანდაზები, ლეგენდები, ზღაპრები, თქმულებები. მის მიერ ჩაწერილი ფოლკლორული ნიმუშები თარიღდება 1915 – 1916 წლებით და დაცულია შემდეგ ხელნაწერებში – H-2022ა, H-2022ბ, H-2023.

XIX საუკუნის ფოლკლორისტი, ხალხური ზეპირსიტყვიერების შემკრები ქალებიდან უხუცესია ნინო ქობულაძე, რომელიც მოღვაწეობდა გორში. მის მიერ ჩაწერილი ლექსების კრებული თარიღდება 1843 წლით (H-2056).

XIX საუკუნეში ძალიან პოპულარული ყოფილა „ბეჟანიანი“ – ქართული ხალხური სიტყვიერების ძეგლი. მას საფუძვლად დაედო „როსტომიანის“ ერთი ეპიზოდი – ბეჟანისა და მანიჟავის სამიჯნურო თავგადასავალი. „ბეჟანიანი“ გადაუწერიათ: ესაკია ჩხეიძის ასულის 22 v. „დავწერე ესე ლექსი მე ესაკია ჩხეიძის ქალმა“ (Q-775); გუდბათიანთ ქალს – თაღაღას (21r): „ადიწერა ეს ბეჟანიანი დამდეგ გიორგობის თვეს, [დმერთი შემეწიოს. დამიწერია მე კეთილშობილის გუდბათიანთ ქალს თაღაღასა“ (S-1569); ელისაბედ ნაზარიშვილს (18r): „კვარხითში მაცხოვრებელი ნაზარიშვილი – ამის ქალის ელისაბედი[ს] დაწერილი ესე ბეჟანიანი დაწერილი და სალხინოთ მოხმარდეს უამს, ამინ“ (S-1572).

როცა საუბარია გადამწერ ქალებზე, გვერდს ვერ ავუვლით ე.წ. „დედაბრული ხელით“ შესრულებულ ხელნაწერებს. არა მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ დედაბრულ ხელნაწერებში ხშირად ფიქსირდება გადამწერი ქალები, არამედ მისი დასახელებიდან გამომდინარე. სიმონ ჯანაშია წიგნში „გიორგი შარვაშიძე“ აღნიშნავს: „ცნობილია, რომ ქართული კულტურის დაცვის მოვალეობა ქართველმა ქალმა ბევრ ადგილას და ბევრი ხიფათის დროს იკისრა და შეასრულა კიდევაც. იქ, მაგ., სადაც, დამპყრობელთა ძალადობისა და ისლამის გავლენის წყალობით, ვაჟებში ქრებოდა ქართულის ცოდნა და იფერფლებოდა ქართულის გრძნობაც კი, ეროვნულ თვითშეგნებას ქართულ ენასა და მწიგნობრობასთან ერთად ინახავდნენ ქალები. აჭარისა და ოსმალეთის მაჰმადიან ქართველებში უკანასკნელ დრომდე დაცული ქართული დამწერლობის განსაკუთრებული სახე ცნობილი იყო „დედაბრული ხელი“-ს სახელწოდებით, რადგან მას უმთავრესად ქალები ხმარობდნენ“ (ჯანაშია..., 1946: 36). ამ აზრს იზიარებენ სხვა მკვლევარებიც, მაგ: თ. ხაუოშია. ცნობილია, მაჰმადის რჯულზე, ძირითადად, მამაკაცები გადაჰყავდათ, ამიტომაც ენისა და ტრადიციების შენარჩუნება ქალებმა იტვირთეს. ეს იყო დამწერლობის ამგვარად სახელდების მიზეზი. დედაბრული ხელისათვის დამახასიათებელია წახნაგოვანი მოხაზულობა და სხვადასხვა ასოთა მეტობა (ყველა ხმოვნისა და ზოგიერთი თანხმოვნის).

ხელნაწერ კორპუსში შემორჩენილი „დედაბრული ხელით“ შესრულებული ხელნაწერები XIX საუკუნისაა და ძირითადად

არის კარაბადინები, შელოცვები, ავგაროხები და ა.შ. ხელნაწერები მცირე მოცულობისაა. ზოგიერთ ხელნაწერში დაფიქსირებულია გადამწერიც, უმეტესად ქალები. აქ დავასახელებთ მხოლოდ იმ ხელნაწერებს, რომლის გადამწერი ქალები არიან.

H-557, ლექსების კრებული, გადამწერი ელისაბედ ქურდიანი. ხელნაწერს ახასიათებს ა-მეტობა.

H-559ა, კრებული, გადამწერი მარიამ ნივაძე. ხელნაწერს აქვს ანდერძი: „ეს წიგნი დავწერე მე, ნივაძის ქალმა მარიამმა“.

H-560, კრებული, ნაკლული, გადამწერი მელანია გულიდანჯაური.

H-740, ლექსების კრებული, 1848 წელი, გადამწერი ეფემია გვარამაძე. ხელნაწერს ახლავს ეფემიას წერილი ბიძაშვილისადმი: „ეჰა სანატრელო, ბრძენთა მეტყველთა საქებურო, მშვენებით დახატულო, პირით მომცინარო, მოყვასთ ღხინო...დაო, ჩემდა საყვარელო, გიადერსებ ჩემს მოწყალეს პირსა, თქუენი უსიამოვნო ბიძაშვილი ეფემია გვარამაძის ასული“.

H-880, აგიოგრაფიული კრებული, გადამწერი მაკრინე. ხელნაწერს ახლავს გადამწერის ანდერძი: „განსრულდა ცხოვება მარინა ქალწულისა, აღწერა მაკრინასათა“.

H-904, აგიოგრაფიული კრებული, გადამწერი მარინასა და ქრისტინას ცხოვრებისა თამარი. ხელნაწერს ახლავს გადამწერის ანდერძი: „შემიწყალე და შემეწიე წმიდაო მოწამეო მარინა, წინაშე ქრისტესა მეოხ მექმენ ცოდვილსა მხევალსა შენსა თამარს“. ხელნაწერს აქვს მეორე ანდერძიც, სადაც ხაზგასმულია გადამწერის სოციალური მდგომარეობა. „წმიდაო ქალწულთ მოწამეო ქრისტინა, შემწე მექმენ ცოდვილსა კნეინა თამარს ყოველსა შინა საქმესა ჩემსა, რათა მარადის გაქებდე შენ“. გადამწერი მაღალი სოციალური ფენიდან უნდა ყოფილიყო, რადგან თავის თავს „კნეინას“ უწოდებს.

H-954, კრებული, 1855 წელი, გადამწერი ერთი ნაწილისა ეფემია ელიზბარის ასული ნათიევი. ხელნაწერს ახლავს გადამწერის ანდერძი: „აზნაურ ნათიევი, ელიზბარის ასული ეფემიას აღწერილი არის, და ვინც ესე წერილი იხილოთ და წარიკითხოთ, დღეგრძელობით ებრძანოს და მიუტევეს ცოდვათა საუკუნოთ, ამინ. ჩუენ წელსა, ივნისის ი დღესა“. როგორც ჩანს, ხელნაწერს პეოლია მეორე გადამწერიც, თუმცა მისი ვინაობა უცნობია.

H-2983, კრებული, გადამწერი ხელანიშვილი ქეთევან. ხელნაწერს ახლავს გადამწერის ანდერძი: „ეს წიგნი დავსწერე ქეთევანმა, ხელანიშვილ იოსების ასულმა ქეთევანმა, წამკითხველს [შ]ეგდობა, დამწერს დღეგრძელობა“.

H-2984, ჯოჯოხეთის მოხილვა (ღვთისმშობლის მიმოსვლა), გადამწერი დიდებულთ სალომე. ხელნაწერს ერთვის გადამწერის ანდერძი: „დამიწერია მე, დიდებულთ ქალს სალომეს, ვინც წაიკითხოს დღეგრძელობა უყავთ“.

H-2985, კრებული, 1830 წელი, გადამწერი რახიელ. ხელნაწერს ერთვის ანდერძი, სადაც მითითებულია გადამწერის სახელი და თარიღი.

A-1663, კრებული, გადამწერი ტასია. სხვა ცნობა, არც გვარი მითითებული არ არის.

დღეგრძელები ხელნაწერები, რასაკვირველია, გაცილებით მეტია. აქ ნამოვთვალეთ ის ხელნაწერები, სადაც ქალი გადამწერებია დაფიქსირებული. საქართველოს სამხრეთ ნაწილში, რომელიც ქართული საზღვრების მიღმა აღმოჩნდა, ნებისმიერი ეროვნული მნიშვნელობის აქტივობა გმირობის ტოლფასი იყო. როცა ცდილობენ ეთნოსის მოსპობას, ერის გენოციდის, უპირველესად, ენას ავიწყებენ მოსახლეობას, ამიტომაც მწიგნობრობის შენარჩუნება ერის გადარჩენის აუცილებელი პირობაა. სწორედ ამ მიზეზის გამო ჩავთვალო, ცალკე გამოძიეო ე.წ. „დღეგრძელები ხელნაწერების“ გადამწერი ქალები.

XIX საუკუნეში მომრეაღდნენ სამეცნიერო ლიტერატურით დაინტერესებული ქალები. ამ ტიპის ხელნაწერებშიც გვხვდებიან ქალი გადამწერებიც. მე-19 საუკუნის ბოლოსა და მე-20 საუკუნის დასაწყისში მოღვაწეობდა თამარ თარხნიშვილი. მას გადაუწერია კარაბაღინი და მიხეილ დანიელოვის შუშხუნას მომზადების წესი. ხელნაწერი 1915 წლით თარიღდება. ხელნაწერს ახლავს გადამწერის ანდერძი: „1915 წელს 10 ივლისს გადავწერე გრუზინის ხელნაწერი წიგნიდამ რვა გვერდი, უცვლელად არს გადაწერილი. სიტყვის გადატანის ნიშნები არ არის ხმარებული, დანარჩენი უცვლელად არის გადაწერილი. ნიშნები უცვლელად არის ნახმარი, როგორც ხელნაწერშია. თ. თარხნიშვილი“. ე. ი. ეს ტექსტი შესაძლოა რომელიმე ბაგრატიონმა თარგმნა და თამარ თარხნიშვილმა გადაწერა. ანდერძით გადამწერის ინტერესიც ნათელი ხდება, შესაძლოა, ის საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების შესწავლით ყოფილიყო გატაცებული.

1911 წელს ეგგენია ეგაძეს გადაუწერია ბაგრატიონი დავითის სამართალი (H-840).

1917 წელს ელენე იოსების ასულ გედევანიშვილს გადაუწერია პეტრე გილიარევსკის ფიზიკის სახელმძღვანელო (S-5307). ტექსტის ბოლოს დ. კარიჭაშვილს გაუკეთებია შენიშვნა: „გადაწერილი დედნითგან, რომელიც ინახება ქ.შ. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზ. წიგნთსაცავში (იხ. №3), ელენე იოსების

ასულის გედევანიშვილის მიერ, 1917 წელს“.

ქართველ კალიგრაფ ქალებზე მოპოვებული მასალა საშუალებას გვაძლევს, დამაჯერებლად აღვნიშნოთ, რომ ქართველი ქალები გამოირჩეოდნენ მაღალი ლიტერატურული გემოვნებითა და აქტიურობით. ქალთა კალიგრაფიული ნიმუშები მოიცავს პერიოდს მე-13 საუკუნიდან მე-20 საუკუნემდე. თუმცა გაურკვეველია, რატომ არ ჩანან კალიგრაფი ქალები მე-13 საუკუნემდე, შესაძლოა ერთგვარი ტრადიცია იყო, რომ მონაზონ დედებს თავიანთი ვინაობა არ გაემხილათ, ან შესაძლოა დედებს ტრადიცია სხვა საქმიანობას ავალებდა. ფაქტია, ხელნაწერებში დაფიქსირებულია მწიგნობარ ქალთა სხვა აქტივობა – დაკვეთა, შემოწირვები და ა.შ. ანუ ვინაობის გამხელა სულაც არ იქნებოდა მათთვის აკრძალული. შემდგომში საუკუნეებშიც დაამტკიცა, რომ ქართველ ქალებს არ აკლდათ არც შესაბამისი განათლება და კომპეტენცია, ჰქონდათ მაღალი ლიტერატურული გემოვნებაც და ინტერესთა ფართო დიაპაზონი. ამის დასტურია ხელნაწერ კორპუსში დაცული მდიდარი ინფორმაცია.

დასკვნა. ქართველი ქალები ოდითგანვე გამოირჩეოდნენ საზოგადოებრივ ასპარეზზე აქტიურობითა და მაღალი დიპლომატიური სტანდარტების დაცვით. ამის უტყუარი დასტურია მოციქულთასწორი ნინო, რომელმაც სრულიად შეცვალა საქართველოს სახელმწიფოებრივი მსოფლმხედველობა, ქვეყნის იდეოლოგია, ტრადიციული ნორმები და მართვის სტრატეგია.

ქალები აქტიურად მოღვაწეობდნენ ქვეყნის პოლიტიკურ, დიპლომატიურ, სოციალურ, კულტურულ ცხოვრებაში. ჩვენ დავინტერესდით ქართველი კალიგრაფი ქალებით. პირველივე წერილობით ნიმუშში, აგიოგრაფიულ თხზულებაში „შუშანიკის წამება“ დაფიქსირებულია ქალების სიყვარული და ინტერესი წიგნიერი კულტურის მიმართ. ეს ფაქტი ადასტურებს საქართველოში კერძო ბიბლიოთეკების არსებობას წარჩინებულ ოჯახებში. სტატიაში ჩამოთვლილია ყველა კალიგრაფი ქალი და მათი გადაწერილი თხზულებები. ინფორმაცია შეგროვებულია ხელნაწერთა აღწერილობების მიხედვით. ცალკეა გამოყოფილი „ვეფხისტყაოსნის“ გადამწერნი, დედაბრული ხელით გადაწერილ ხელნაწერებში ნახსენები კალიგრაფები, ასევე ფოლკლორული ნიმუშების შემკრებნი.

1994 წელს ი. ქაფიაშვილმა გამოსცა წიგნი „ქართველი მწიგნობარი ქალები“, სადაც ავტორს დასახელებული ჰყავს არა მარტო კალიგრაფი ქალები, არამედ სხვა მწიგნობარი ქალებიც. აღნიშნული გამოცემა არ შეიცავს სრულყოფილ ინფორმაციას ყველა კალიგრაფ ქალზე. ჩვენს სტატიაში შევეცადეთ, ხელნაწ-

ერ კორპუსში დაცული ინფორმაციის საფუძველზე შეგვევსო მონაცემები გადამწერ ქაღებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ასათიანი ღ., ქართველი პოეტი ქაღები, თბ., 1936.

კეკელიძე კ., ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, IV ტ. 1957.

კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, I ტ. 1951.

კეკელიძე კ., ქართული ლიტერატურის ისტორია, II ტ. 1958.

ქავთარია მ., XVIII ს. ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიიდან, მრავალთავი, II ტ., 1973.

ქავთარია მ., XVII-XVIII ს. ქართული ჰიმნოგრაფიის ისტორიიდან, მრავალთავი, III ტ., 1973.

ქაფიაშვილი ი., ძველი ქართველი მწიგნობარი ქაღები, თბ., 1994.

შარვაშიძე გ., ლირიკა, ეპოსი, დრამა, სოხუმი, 1946.

ვაიშვილი ს., ვეფხისტყაოსნის ძველი რედაქციები, თბ., 1963.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა (A კოლექცია) I-IV თბ., 1986.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა (A კოლექცია) 2-I. თბ., 1987.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა (A კოლექცია) IV, თბ., 1954.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა (A კოლექცია) V, თბ., 1955.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), I, 1946.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), II, 1951.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), III, 1948.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის

ხელნაწერები (Hკოლექცია), IV, 1950.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), V, 1949.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), VI, 1953.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (Sკოლექცია), I, 1959.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (Sკოლექცია), II, 1961.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (Sკოლექცია), III, 1963.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (Sკოლექცია), IV, 1965.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (Sკოლექცია), V, 1967.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (Sკოლექცია), VI, 1969.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (Sკოლექცია), VII, 1973.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრისახალი (Qკოლექცია, I, თბ., 1953.

კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრისახალი (Qკოლექცია, II, თბ., 1958.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, II, 1964.

გორის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბ. 2002 წ.

საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, I, თბ., 1949.

საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, II, თბ., 1950.

საქართველოს რეგიონალურ ხელნაწერთა კატალოგი, თბ., 2015.
ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა XII-XIX
სს. ნაკ. I; თბ., 2016.

Описание рукописей Тифлисского церковного музея, составленное Ф.
Жордания, II, ТБ. 1950 г.

ნ. ხაზარაძე, ქალი და მწიგნობრობა ძველ საქართველოში, გენ-
დერული პრობლემატიკა საქართველოში, 2002; www.nplg.gov.ge

სტატიას ვურთავთ შემდეგი ხელნაწერების ფოტო ილუსტრაციებს:

A-491, მე-13 საუკუნე, სადღესასწაულო, გადამწერი ლატავრი.

A-379, 1716 წ. გულანი, მხატვარი მარიამ ბატონიშვილი.

Q-798 1842 წ. ვეფხისტყაოსანი, გადამწერი ეფემია სვიმონის
ასული ჯავახოვი.

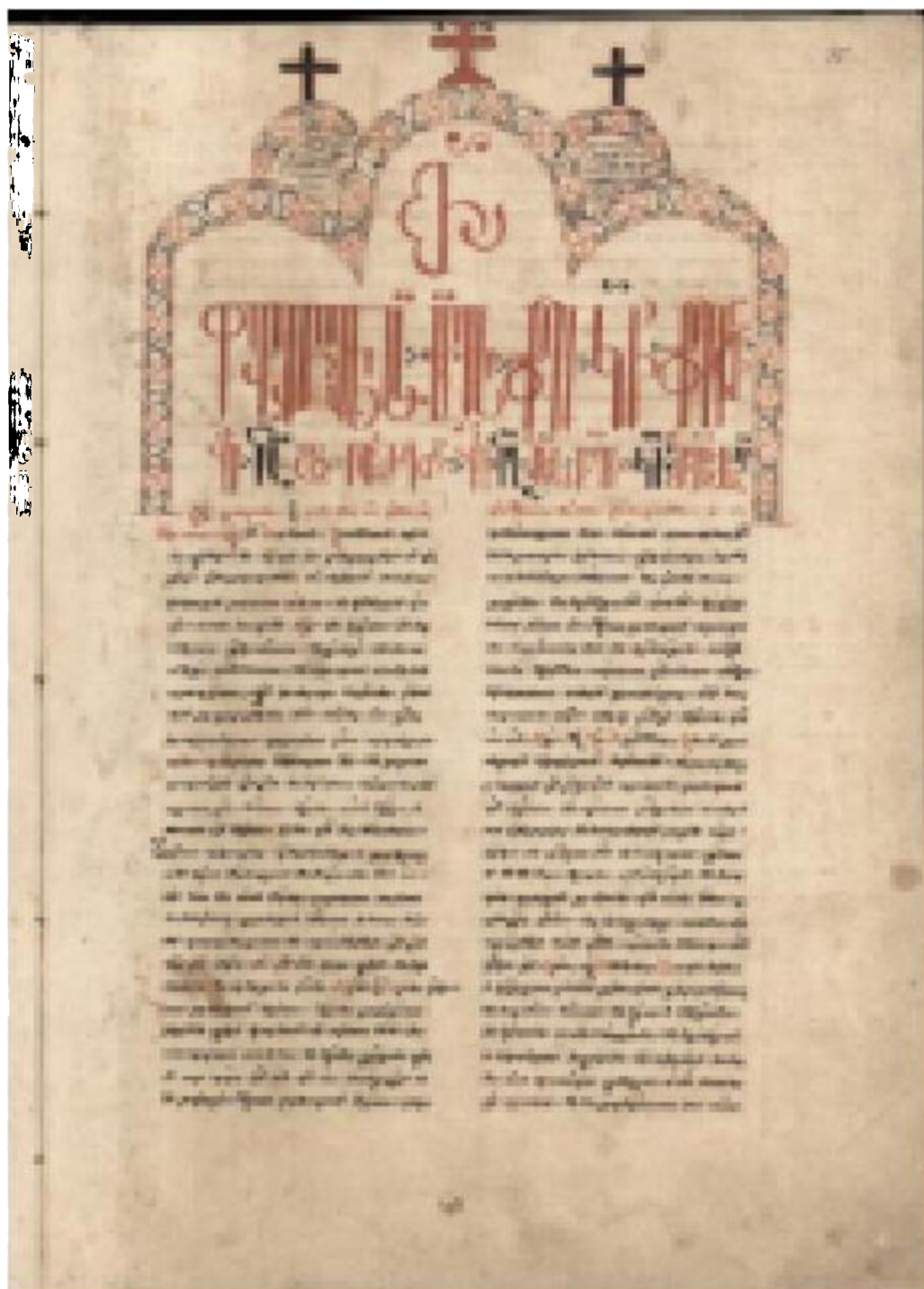
A-1292, მე-14 15 სს. კონდაკი გადამწერი „თოფურიას ქალი“.

H-880, მე-19 ს, „დედაბრული ხელი“, გადამწერი მაკრინე.

S-30 მარიამისეული ქართლის ცხოვრება, 1633–1646 წ.წ.

H-1940, 1915 წ. ხალხური სიტყვიერების ნიმუში. შემკრები ანეტა
კაპანაძე.

Handwritten text on a piece of aged, stained paper, likely a manuscript or letter. The text is written in a cursive script and is arranged in several lines. The paper is torn at the edges and has a small piece of tape or binding visible on the right side.

დიალექტიზმები და მხატვრული ნაწარმოების ენა

მოკლე შინაარსი

მხატვრული ნაწარმოების ენის შესწავლა ყოველთვის იქცეოდა განსაკუთრებულ ყურადღებას საქართველოშიც და მის ფარგლებს გარეთაც. მკვლევრები განსაკუთრებულ და განსხვავებულ მიდგომებზე საუბრობენ, როდესაც იხილავენ, ერთი მხრივ, პოეზიის ენას, ხოლო, მეორე მხრივ, პროზის ენას. ნაშრომში, უპირველეს ყოვლისა, დავსვით მხატვრული ენის რაობის საკითხი და განვიხილეთ მოსაზრებები ქართული, რუსული და ინგლისურენოვანი ლინგვისტური ენციკლოპედიებისა და მეცნიერული ნაშრომების მიხედვით. ამ საკითხის შესახებ დასკვნის სახით ვამბობთ, რომ, როგორც ასეთი (ანუ ინვარიანტულად) მხატვრული ლიტერატურის ენა შეიძლება დახასიათდეს როგორც იმ ენობრივი საშუალებებისა და წესების სისტემა, რომლებიც ყველა ეპოქაში განსხვავებულია, თუმცა თანაბრად იძლევიან საშუალებას შექმნან მხატვრულ ლიტერატურაში წარმოსახული სამყარო. სტატია მნიშვნელოვანია იმითაც, რომ მასში ტერმინი „ლინგვისტური მნიშვნელობა“ განხილულია მისი უახლესი, ანუ გაფართოებული მნიშვნელობით: ლინგვისტიკას მინიჭებული აქვს ენის ესთეტიკური ფუნქციის შესწავლა, როგორც ლიტერატურის ელემენტისა, ასევე მხატვრული ნაწარმოების კომპოზიციური სტრუქტურისა. სწორედ ლინგვისტური ანალიზის ახალი მიდგომების გათვალისწინებით განვიხილავთ დიალექტისა და თანამედროვე ქართული პროზის ენის ურთიერთმიმართების საკითხს რევაზ მიშველაძის, თემურ ჭკუასელისა და ზელდმხან მაღრაძის ნოველების მაგალითზე. მწერალთა შემოქმედების საფუძველზე გამოვეყოფთ დიალექტიზმების შემდეგ მთავარ ფუნქციებს: პერსონაჟების მეტყველების ინდივიდუალიზაციას; ადგილობრივი კოლორიტის გამოხატვას; დიალექტიზმების ესთეტიკურ ფუნქციას. ყურადღებას ვამახვილებთ ერთ ფაქტორზე: მწერალმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ მის ნაწარმოებს გაიცნობენ განსხვავებული დიალექტის წარმომადგენლები და ტექსტის დიალაქტური ელემენტებით ზედმეტი გადატვირთვა არამიზანშეწონილია. ამგვარი ენობრივი ერთეულების გამოყენება გამართლებული შეიძლება იყოს მხოლოდ ორი პირობით: ა) როდესაც არ არსებობს სალიტერატურო ენაში ეკვივალენტი, ბ) სტილისტური თვალსაზრისით უპირატესია დიალექტიზმი. ამიტომ მეორე პრინციპი დიალექტიზმების გამოყენებისა მხატვრულ ლიტერატურაში არის მათი გამოყენების მიზანშეწონილობა და სტილისტური განპირობებ-

უღობა. ამგვარი ანალიზის მეორე ეტაპად მივიჩნევთ ავთენტურ ტექსტებთან შედარებას და იმ თავისებურებების გამოვლენას, რომელიც აქვს მწერლის მიერ გამოყენებულ დიალექტს. სტატიაში განვიხილავთ ტექსტოცენტრულ მიდგომას, ანთროპოცენტრულ მიდგომას, კოგნიტურ მიდგომას. თითოეულ მათგანთან მიმართებით გამოგვაქვს შესაბამისი დასკვნები.

ნაშრომში გამოყენებულია დაკვირვებისა და ანალიზის მეთოდები.

საკვანძო სიტყვები: დიალექტიზმები, ლინგვისტური ანალიზი, პროზის ენა, პოეზიის ენა, დიალექტიზმების ფუნქციები.

Maka beridze

DIALECTICS AND LANGUAGE OF ARTISTIC WORK

Abstract

To study the language of artistic work always attracted a special attention in Georgia and even outside of Georgia. Researchers talk about different approaches when they discuss the language of poetry from one hand and the language of prose from the other hand.

We discussed the issue of language of artistic works and opinions according to scientific works and linguistic encyclopedias in Georgian, Russian and English languages.

In the conclusion about this issue, we can say that the language of artistic work is characterized as the system of those language means and rules which are different in every epoch though they give equal opportunity to create the world imagined in feature literature.

The article is very important because the term “linguistic value” is given in its recent or broad meaning: linguistics should study the esthetic function of the language as an element of literature and as a composite structure of a fiction. We will consider the interrelation of dialect and the language of modern Georgian prose with a new approach of linguistic analysis on the example of novels by Revaz Mishveladze, Temur Chkuaseli and Zelimkhan Maghradze. On the basis of writers' works we single out the following basic functions of dialecticism: individualization of characters' speech; expressing a local colour and esthetic function of dialecticism. The writer should envisage that his work will be read by the representatives of different dialects and if his work will be loaded by less used dialect elements maybe it will be difficult to understand it.

The usage of such language units may be justified with two conditions: 1. When there is no equivalent in the literary language 2. When dialecticism is predominant from the stylistic viewpoint. That's why the second principle of

using dialecticism in the fiction is its feasibility and stylistic conditioning. The second stage of such analysis is the comparison with authentic texts and revealing the peculiarities of the dialect used by a writer. The article discusses the textocentral, antropocentral and cognitive approaches. Accordingly, corresponding conclusions towards each of them have been made. Different methods, such as: observation, studying material and analysis are used in the article.

Key words: dialecticism, linguistic analysis, prose language, poetry language, functions of dialecticism.

შესავალი. „ჩემი სტუდენტები ხშირად ფიქრობენ, რომ პოეტი პროზაიკოსთან შედარებით ენის საშუალებით უფრო საინტერესო და თვალსაჩინო „მანევრებს“ ჩადის. არადა, ვფიქრობ, რომ პოეზიაში ესთეტიკური ეფექტი ლინგვისტური კოდების მანიპულაციებიდან შორს არ მიდის მაშინ, როდესაც პროზაში ენა უფრო ხანგრძლივად ცოცხლობს ისეთი ფაქტორების გამო, როგორებიცაა, მაგალითად, არგუმენტირება, თემატურობა, ხასიათის შექმნა და სხვა. უდიდესი რომანისტები ფლობენ უნარს სიტყვების გამოყენებით დახატონ სამყარო, ჩვენ კი ამოცანად გვჩვენება ავხსნათ ამგვარი ოსტატობის ბუნება და ვაჩვენოთ, როგორ არის შერწყმული ეს მწერლის დიდ მხატვრულ მიღწევებთან“, - აღნიშნავს ენათმეცნიერი ჯეფრი ლიჩი (ლიჩი, 2007: 45). მართლაც, არსებობს გარკვეული განსხვავება იმ მიდგომებს შორის, რომელთა მეშვეობითაც უნდა შევისწავლოთ, ერთი მხრივ, პოეზიის, ხოლო, მეორე მხრივ, პროზის ენა. მეცნიერი ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, რომ პოეტური მეტაფორები მაშინვე იქცევენ მკითხველის ყურადღებას მაშინ, როდესაც პროზის ენის თავისებურებანი თავს იჩენს შედარებით მოზრდილი ნაწევრების წაკითხვის შემდეგ. მოცულობის გათვალისწინებით ლინგვისტური მეთოდების ადაპტირება უფრო იოლია ლირიკულ ლექსზე, ვიდრე რომანის გრძელ ტექსტზე. პროზის ანალიზისას უფრო მეტია რისკი, რომ მკითხველს, შესაძლოა თავად მკვლევარსაც კი გაუჩნდეს დაუსრულებლობის, შესაბამისად, დაუკმაყოფილებლობის განცდა.

მკვლევარი ივენ სპიჯერი გამოუტყდა თავის მკითხველს: ხშირად ეოფილა, რომ წლების განმავლობაში პროზის ლინგვისტური ანალიზის სხვადასხვა მეთოდის გამოყენების მდიდარი გამოცდილების მიუხედავად უმოქმედოდ შევეყურებდი ფურცელს, რომელიც აღარ მავსებდა თავისი მაგიით. ამ უმოქმედო მდგომარეობიდან გამოსავალი იყო მხოლოდ კითხვა და გადაკითხვა“ (ლიჩი, 2007: 65).

კრიტიკოსმა იან ვატმმა, ო პენრი ჯეიმსის სტილის აღწერისას აღიარა: ამბასადორის პირველი თავის წაკითხვისთანავე ვიგრძენი უძლურება. პროზის განხილვის ჩემთვის ცნობილი ნებისმიერი მეთოდის გამოყენებელი აღმოჩნდა“ (ვატი, 1969: 267)

პროზის ერთ-ერთი მკვლევარი ედვარდ კორბეტი ენობრივი ანალიზისას მეცნიერებს ურჩევდა ძალიან შრომატევად სამუშაოს - გადმოეწერათ მთელი ტექსტი კვლევის წინასწარი ეტაპისთვის - რათა გონება მობილიზებულიყო. ცხადია, რომ მკვლევრები დღესაც გარკვეულ სირთულეებს აწყდებიან პროზის, განსაკუთრებით მისი მხატვრული ენის სრულყოფილად შესწავლისას.

ჩვენი ნაშრომის მიზანია განვიხილოთ ის მიდგომები, რომლებიც მხატვრული ტექსტის ლინგვისტურ ანალიზს გულისხმობს და ყურადღება გავამახვილოთ დიალექტიკების ფუნქციასა და მნიშვნელობაზე თანამედროვე პროზაიკოსთა ნაწარმოებების მაგალითზე.

მეთოდები. კვლევის მეთოდოლოგიურ საფუძვლად ავიღეთ თანამედროვე ენათმეცნიერებაში გამოყენებული თეორიული მეთოდები. ასევე გამოვიყენეთ დაკვირვების მეთოდი. აღწერისა და ანალიზის მეთოდის საშუალებით შევისწავლეთ მხატვრული ტექსტის ლინგვისტური შესწავლის დღემდე არსებული მიდგომები და განვიხილეთ ისინი ახალ შეხედულებებთან მიმართებით.

მსჯელობა. თუ გადავხედავთ ქართულ, რუსულ და ინგლისურენოვან ლინგვისტურ ენციკლოპედიებსა და განმარტებებს, მხატვრული ლიტერატურის ენის განმარტების რამდენიმე ვარიანტს შევხვდებით: „ენა, რომელზეც იქმნება მხატვრული ლიტერატურა (მისი ლექსიკონი, გრამატიკა, ფონეტიკა), ზოგიერთ საზოგადოებაში სრულიად განსხვავებული ყოველდღიური, საყოფაცხოვრებო (პრაქტიკული) ენისგან. ზოგადი გაგებით მხატვრული ლიტერატურის ენა მოიცავს როგორც ენის ისტორიას, ისე სალიტერატურო ენის ისტორიას. ბოლოს დროს ასევე ის გვხვდება მედიაშიც, სადაც ქმნის დრამატულ ეფექტს“ (ვოლკერი, 2009 :56).

„პოეტური ენა, წესების სისტემაა, რომელიც საფუძვლად უდევს მხატვრულ ტექსტებს, როგორც პროზაულს, ისე ლექსებს, მათ შექმნასა და აღქმას (ინტერპრეტაციას). ეს წესები ყოველთვის განსხვავებულია ყოფითი ენის შესაბამისი წესებისგან, მაშინაც კი, როდესაც, მაგალითად, თანამედროვე ინგლისურ ენაში, ლექსიკონი, გრამატიკა და ფონეტიკა ორივეს ერთი და იგივე აქვს. ამ თვალსაზრისით მხატვრული ლიტერატურის ენა

გამოხატავს რა ეროვნული ენის ესთეტიკურ ფუნქციას, იქცევა პოეტიკის შესწავლის საგნად, კერძოდ, ისტორიული პოეტიკის, ასევე სემიოტიკის, სახელდობრ ლიტერატურის სემიოტიკის“, – აღნიშნულია ოქსფორდის ლიტერატურულ ენციკლოპედიაში. (<https://en.oxforddictionaries.com/usage/literary-language>).

რუსულ ლიტერატურულ ენციკლოპედიაში ნათქვამია, რომ საზოგადოებაში, სადაც ყოველდღიური ურთიერთობა მიმდინარეობს დიალექტზე და საერთო ან ლიტერატურული ენა არ არსებობს, მხატვრული ლიტერატურის ენა გამოდის როგორც ზედიალექტური ფორმა მეტყველებისა. ასეთი იყო, როგორც ვარაუდობდნენ ძველი ინდოევროპული პოეზიის ენა. ანტიკურ საბერძნეთში ჰომეროსის პოემების „ილიადასა“ და „ოდისეას“ ენა ასევე არ არის დაკავშირებული რომელიმე ერთ ტერიტორიული დიალექტთან. ის არის მხოლოდ ხელოვნებისა და ეპოსის ენა. მსგავსი ვითარება შეინიშნება აღმოსავლეთის საზოგადოებებში (მიხაილენკო, 2006:45)

ახალ დროში ნებისმიერი ლიტერატურული მიმდინარეობა და ნებისმიერი ლიტერატურული მეთოდი-კლასიციზმი, რომანტიზმი, რეალიზმი, ნატურალიზმი, მოდერნიზმისა და ავანგარდიზმის სხვადასხვა მიმდინარეობა - თავიანთ პროგრამაში ყოველთვის რთავდნენ ახალ დამოკიდებულებას გამომსახველობითი საშუალებების სისტემის მიმართ, პოეტური ენის მიმართ, რითიც ხაზს უსვამდა თავის განსხვავებას სხვა მიმართულებებისა და მეთოდებისაგან. შეიძლება დავასკვნათ, რომ როგორც ასეთი, ანუ ინვარიანტულად მხატვრული ლიტერატურის ენა შეიძლება დახასიათდეს, როგორც იმ ენობრივი საშუალებებისა და წესების სისტემა, რომლებიც ყველა ეპოქაში განსხვავებულია, თუმცა თანაბრად იძლევიან საშუალებას შექმნან მხატვრულ ლიტერატურაში წარმოსახული სამყარო. ცნობილია გარსია ლორკას ნათქვამი: „რა არის მხატვრული ლიტერატურა? აი, რა: ორი სიტყვის კავშირი, რომლებზე ვერვინ იეჭვებდა, რომ შეეძლოთ შეერთება, და შეერთებულები, ყოველ ჯერზე, როცა კი წარმოთქვამენ, დაიტევდნენ ახალ-ახალ საიდუმლოს“.

თანამედროვე ენათმეცნიერთა შრომებში გაფართოებულია ტერმინ „ლინგვისტური ანალიზის“ მნიშვნელობა. თანამედროვე მიდგომით მხატვრული ტექსტის ლინგვისტური ანალიზისას იგულისხმება შემდეგი კომპონენტები:

1. ლინგვოცენტრული (მიმართება „ენა – ტექსტი“);
2. ტექსტოცენტრული (ტექსტი, როგორც ავტონომიური სტრუქტურულ-აზრობრივი ერთიანობა, ლიტერატურული კომუნიკაციის მონაწილეებისაგან დამოუკიდებელი);

3. ანთროპოცენტრული (მიმართება ავტორი - ტექსტი - მკითხველი);

4. კოგნიტური (მიმართება - „ავტორი - ტექსტი - ტექსტმიდმარეალობა“) (ტიომკინა, 2013).

როგორც მოგახსენეთ, თითოეული ეს კომპონენტი მხატვრული ნაწარმოების ენის შესწავლას ემსახურება.

ლინგვოცენტრული მიმართება, რომელიც დაფუძნებულია ენობრივი ერთეულებისა და კატეგორიების ფუნქციონირებაზე მხატვრულ ტექსტში, ბევრი მეცნიერის მიერ მიჩნეულია უფრო ტრადიციულად. ამგვარი მიდგომის ფარგლებში შესწავლის საგანია როგორც ლექსიკური, ისე ფონეტიური, გრამატიკული, სტილისტური ერთეულები და კატეგორიები. ჩვენი აზრით, ამ მიდგომის უპირატესობა ის გახლავთ, რომ ავლენს და აღწერს ამა თუ იმ ენობრივ ერთეულს და აღწერს იმ თავისებურებებს, რომლებიც სხვადასხვა შემოქმედისთვის არის დამახასიათებელი (იდიოლექტი/იდიოსტილი). თუმცა ეს მიდგომა არ იძლევა საშუალებას, სრულყოფილად გამოკვეთოს შესასწავლი ერთეულების ფუნქცია ტექსტში, მათი როლი ტექსტის სტრუქტურასა და სემანტიკაში. ტექსტოცენტრული მიდგომა განიხილავს ტექსტს, როგორც კვლევის მთლიან ობიექტს. ტექსტი განხილულია, როგორც უნიკალური სამეტყველო ნაწარმოები, საკუთარი ტექსტობრივი კატეგორიებით. ანთროპოცენტრული მიდგომა დაფუძნებულია ტექსტის ინტერპრეტაციაზე მისი შექმნისა (ავტორის პოზიცია) და მისი აღქმის პოზიციიდან (მკითხველის პოზიცია). ასევე განიხილება მკითხველზე ზემოქმედების თვალსაზრისით. ანთროპოცენტრული მიდგომის შიგნით გამოიყოფა ტექსტის შესწავლის შემდეგი მიმართულებები:

1) ფსიქოლოგიური (წარმოდგენილი ისეთი ლინგვისტებით, როგორებიც არიან (Л.С. Выготский, А.А. Леонтьев, И.А. Зимняя, Н.И. Жинкин, А.Р. Лурия и др.);

2) პრაგმატული (А.Н. Баранов);

3) დერივაციული (Е.С. Кубрякова, Л.Н. Мурзин);

4) კომუნიკაციური (Г.А. Золотова, Н.С. Болотнова);

5) სამეტყველო (ქანობრივ-სტილური), (М.М. Бахтина, М.Н. Кожиной, М.Ю. Федосюк, Т.В. Шмелевой).

ფსიქოლინგვისტური მიდგომა დაფუძნებულია იმაზე, რომ ტექსტი – ეს არის შერწყმული პროცესი შექმნისა და აღქმისა. ამგვარი შეხედულება უდევს საფუძვლად კომუნიკაციურ ქმედებას: ტექსტი ერთდროულად სამეტყველო ქმედების შედეგიცაა და პროდუქტიც, და თვითონ მოცემული ტექსტის შექმნის პროცესიცაა. ტექსტის შექმნისა და აღქმის მოდელები

წარმოდგენილია Л.С. Выготский, А.А. Леонтьев, А.Р. Лурия, А.М. Шахнарович, Ч. Осгуд, Т.М. Дридзе, Н.И. Жинкин, В.В. Красных, А.И. Новиков, Ю.А. Сорокин) შრომებში. ტექსტის, როგორც ორმაგი პროცესის, ინტერპრეტაციის საფუძველს წარმოადგენს ტექსტის აღქმისა და შექმნის საერთო თვისებები, ასევე ტექსტის შექმნის ის ერთიანი უნივერსალური მექანიზმი, რომელიც აღქმულია საპირისპირო პოზიციებიდან (ავტორი-მკითხველი).

შევეცდებით მხატვრული ლიტერატურის ენის ღინგვის-ტური ანალიზის ახალი მიდგომების გათვალისწინებით განვიხილოთ დიალექტისა და თანამედროვე ქართული პროზის ენის ურთიერთმიმართების საკითხი რევაზ მიშველაძის, თემურ ჭკუასელისა და ზელიმხან მაღრაძის ნოველების მაგალითზე.

როგორც აღვნიშნეთ, პირველი მიდგომა, ანუ ღინგვოცენტრული, გულისხმობს მიმართებას „ენა-ტექსტი“. ჩვენი ინტერესის სფეროს გათვალისწინებით, შევეცდებით, დავაკვირდეთ დიალექტიზმების ფუნქციას ნოველების ენაში.

შედეგები. ენათმეცნიერებაში „დიალექტიზმის“ მნიშვნელობის შესახებ ერთი აზრი არ არსებობს, მკვლევართა ერთი ნაწილს დიალექტიზმი ესმით, როგორც სიტყვა, გრამატიკული ფორმა და საშუალება, რომლებიც არსებობს დიალექტსა და თქმებში, სხვები კი მიიჩნევენ, რომ მხოლოდ ის სიტყვები და გამონათქვამებია დიალექტიზმები, რომლებიც გამოყენებულია მხატვრულ ლიტერატურაში და სალიტერატურო ენის ნორმებს არ შეესაბამება. ენათმეცნიერთა ერთი ნაწილი კი აღიარებს დიალექტიზმად არა ყველა სიტყვას, რომელიც გამოყენებულია მხატვრულ ლიტერატურაში, არამედ მხოლოდ მათ, რომლებიც ლექსიკონებშია შეტანილი* ტერმინ „დიალექტიზმს“ თანაბარი დოზით იყენებენ როგორც დიალექტოლოგები, ასევე სტილისტიკის მკვლევრები. ამიტომ ლექსიკონებში ტერმინი დიალექტიზმი განმარტებულია სტილისტიკის თვალსაზრისით. დიალექტიზმებად მიიჩნევა სიტყვები სხვადასხვა დიალექტიდან, რომლებიც არცთუ იშვიათად გამოიყენება მხატვრული ლიტერატურის ენაში სტილისტიკური ფუნქციით (ადგილობრივი კოლორიტის შესაქმნელად, პერსონაჟის მეტყველების დასახასიათებლად) (გორსკაია, http://ebooks.grsu.by/~prakt_sov_rus/11-dialektizmy.htm).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მეცნიერებაში დიალექტიზმების გამოყენებაზე მხატვრულ ლიტერატურაში ერთიანი აზრი არ არსებობს. საკითხი განიხილება ძველი ქართული ლიტერატურის ენის შესწავლიდან მოყოლებული დღემდე. თუმცა კვლევათა უმრავლესობა ვაჟა-შაველასა და მის ფენომენს ეხება და ძირითადად ტენდენცია გამოხატულია თამაზ ჩხენკელის სი-

ტყვეებში: „ის, რომ ვაჟას ღექსებსა და პოემებში გამოყენებული დიალექტიზმები ზოგ შემთხვევაში სალიტერატურო ენის საკუთრებად ვერ იქცევა, სრულიად არ ამცირებს ვაჟას პოეტური ენის სიდიადეს. „ლიტერატურული ნორმისაგან“ გადახვევის თვალსაზრისითაც კი ეს დიალექტიზმები ქართული ენის სიღრმისეულ პლანს გვიშიშვლებენ, სალიტერატურო ენის პოტენციურ რეზერვუარს გვიმხელენ, ქართული სიტყვის მიმოხრის ლიტერატურისათვის აქამდე უცნობ განსაცვიფრებელ დინამიზმს ამჟღავნებენ და ამითაც „ღირსსაცოდნელნი და ხელნასაჭიდნი“ არიან, მით უმეტეს, რომ ისინი უპირველესი პოეტური გენიის ბრძმედში არიან გამოხურვებულნი (ჩხენკელი, 1989:216).

ასე რომ, დიალექტიზმებს ჩვენ აღვიქვამთ დიალექტურ სიტყვად, სიტყვაშეერთებად, კონსტრუქციად, რომელიც ჩართული მხატვრულ ლიტერატურაში იმისათვის, რომ გადმოსცეს ადგილობრივი კოლორიტი, ან აღწეროს სოფლის ყოფა, მეტყველებით დაახასიათოს პერსონაჟი.

დიალექტიზმების ფუნქცია სხვადასხვაა, დამოკიდებულია იმაზე, რას ასახავენ. ნიმუშად მოვიყვანოთ მაგალითებს ნოველებიდან:

„სამუშაოზე გოფუგზავნე გუშინწინ წერილი და, თუ იქიდანაც ვერაფერი პასუხი მივიღე, თავი მექნება მოსაკლავი“ (მიშველაძე, 2012: 27).

„ღია კარში ვიდექ და სევდამოწოლილი შავსცქეროდი, როგორ უხდებოდნენ ერთმანეთს, როგორ შასიცილ-შახუმრებით ჩადიოდნენ. ხანდახან თოვლის ბილიკზე ხელს შააშველებდნენ ერთმანეთსა“ (მიშველაძე, 2016:39).

„ზედ მამაჩემის მამის, ლუკას საფლავთან შევიყარენით მე და დედა“ (მაღრაძე, 2016:338)

„ზაზას ცუდად ენიშნა ეს ყოველივე, სასწრაფოდ მძინარე ბავშვი ნამჯის ბუნულთან გადასხა, ზედ დააბრუნა ნამჯის ბუნული“ (მაღრაძე, 2016:40)

მწერლები არცთუ იშვიათად მიმართავენ თავიანთი ტერიტორიული დიალექტების ლექსიკო-ფრაზეოლოგიურ თავისებურებებს ან პერსონაჟებს ამეტყველებენ დიალექტზე მხატვრული ჩანაფიქრის სრული გახსნისა და ნაწარმოებების გმირების ხასიათის აღწერისათვის. ა. ა. პატებნია წერს: „არის გრძნობა და აზრები, რომელთაც ვერ გამოიწვევს სალიტერატურო ენაზე ვერანაირი ტალანტი, რომელიც ამას იოლად შეძლებს რომელიმე თქმაზე. არიან მწერლები, რომლებიც - თვითონ ბუნებრიობა, როდესაც ირჩევენ თავის ორგანოდ სალიტერატურო ენას, მაგრამ რომლებიც მშობლიურ თქმაზე ღრმად მხატვრულები

არიან. აქედან გამომდინარე, მხატვრულ ლიტერატურაში დიალექტური ენობრივი საშუალებების კვლევა მნიშვნელოვანია მხატვრული სტილის განვითარების თვისებურებების განსაზღვრისათვის, ასევე ცალკეული მწერლების წვლილის გამოსავლენად როგორც ლიტერატურული ენის განვითარებაში, ისე სალიტერატურო ენის სისტემის ნორმის შესაცნობად (პატებნია, 1989: 35 http://philologos.narod.ru/potebnja/poteb_lth.htm).

„რიონისპირას, იქ სადაც ქალაქი თავდება და ლითოფონის ქარხნის შემორაგვეულ ნარჩენთა რუხმწვანე ტბაა, შლამიან ნაპირზე ძეწნას მიაბეს პეტრა“ (მიშველაძე, 2012:34).

„ღმერთი მაღალია, ეგეთი პატარ-პატარა ცოდვებითვინ რო მისდევდეს ადამიანებსა, ქვეყნად ადამი მოდგმა აღარ დარჩებოდა“ (მიშველაძე, 2012:35)

„მაიმუნის შთამომავალი თურმე ყველაფერ ეჩვევა“ (მიშველაძე, 2012:35).

„ბლუზა-შარვალი გამოიცვალა, ფეხზე წურა -მესტები მოირგო, ჭიშკარს ურდული გაუყარა და თავქვე დაეშვა“ (მიშველაძე, 2012:44)

„შენ წარმაიდგინე, ლამის განწირულს, ქალიც უფრო გემრიელი მეჩვენა“ (მიშველაძე, 2012:36)

შადვრა და კოხტადაც მოთავსდა (მიშველაძე, 2012: 36).

ვ. ნ. პროხოროვა, დიალექტური ლექსიკის ერთ-ერთი პირველი მკვლევარი რუსული მხატვრული ლიტერატურის საფუძველზე დიალექტიზმებს დიალექტების განმასხვავებელი ენობრივი თვისებურებების გათვალისწინებით 4 ნაწილად ყოფდა: ლექსიკური, ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური (პროხოროვა, 1990).

მოგვიანებით ნ. მ. შანსკიმ მხოლოდ ლექსიკური დიალექტები გაყო 5 ნაწილად: საკუთრივ ლექსიკური, ლექსიკურ-ფონეტიკური, ლექსიკურ-სიტყვაწარმოებითი, ლექსიკურ-სემანტიკური და ეთნოგრაფიული. დიალექტიზმი, როგორც ერთ-ერთი ლექსიკური სახე თუ ფენა, მხატვრულ ლიტერატურაში სტილისტური მიზნით გამოიყენება (შანსკი, 2002). მათი სტილისტური ფუნქცია განისაზღვრება მხოლოდ ანალიზის პროცესში ნაწარმოების იდეური თუ შინაარსისა და შემოქმედებითი ამოცანის გასახსნელად.

1. დიალექტიზმების ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია პერსონაჟების მეტყველების ინდივიდუალიზაციაა. ცნობილია, რომ მხატვრული ლიტერატურის ენა პირველ რიგში გამოხატავს ქმედებასა და ქცევას, აზრს, მტკიცებას, წარმოდგენებს. მხატვრული ნაწარმოების ავტორი მათდამი საკუთარ დამოკიდებულებას ენობრივი საშუალებების მეშვეობით გამოხატავს - აქედან

დასკვნა, რომ - მხატვრული ნაწარმოების გმირის მეტყველება უმნიშვნელოვანესი საშუალებაა მის დასახასიათებლად. ამიტომ მწერლის ერთ-ერთ უპირველესი ამოცანა ნაწარმოების შექმნისას არის პერსონაჟის მეტყველების ინდივიდუალიზაცია. მხატვრულ ნაწარმოებში პერსონაჟის მეტყველება, როგორც წესი, გამოხატავს მის ასაკს, მსოფლხედვას, სოციალურ მიკუთვნებულობას, ამიტომ ცნობილი ნაწარმოებების პერსონაჟთა მეტყველების მიხედვით შეიძლება ითქვას განსაზღვრო მათი საცხოვრებელი ადგილი, ეპოქა და გარემო. ბევრი მწერლისთვის დიალექტიზმი ერთ-ერთ ფაქტორს წარმოადგენს პერსონაჟის მეტყველების ინდივიდუალიზაციისთვის, სხვა ავტორები ამას საერთოეროვნული ენის ბაზე ქმნიან.

„ბაგრატ რიონისპირელი სახლ-მუზეუმის დარაჯ-მეექსკურსიეთ ვარ გაფორმებული. კომუნისტების დროს დამნიშნეს. კომუნისტებმა ასე იცოდნენ: ჯერ ხალხს დანიშნავდნ და მერე ხსნიდნ ობიექტს

- ვინ იყო ბაგრატ რიონისპირელი?

- მწერალი იყო. ნამდვილი გვარი მხეცაძეა. არ იყო გლახა მწერალი, მარა რათ გინდა, მუზეუმი არ გეიხსნა.

- რამ შეუსაღაყენ ხელი? - ხელთმანიანი თითები უფრო ნერვიულად აათამაშა სათვალთანმა.

- მაგერ ნაცხოვრება, პოლიკლინიკის გვერდით რომ ძველი, კრამიტით გადახურული სახლია. ოცდაჩვიდმეტში დოუჭერიათ თვითონ ბაგრატი და მისი ოჯახი ქე გამოუსახლებიათ“ (მიშველაძე, 2012: 59).

2. ადგილობრივი კოლორიტის გამოხატვა - მეორე სტილისტიკური ფუნქცია დიალექტური სიტყვებისა არის აღსაწერი მოვლენების ადგილობრივი თავისებურებებისა და შემდეგ კი გარკვეული გამოსახველობითობის, მეტყველების ექსპრესიულობის შექმნა. მხატვრული სახეები, წესები და ჩვეულებები, მატერიალურ-კულტურული მოვლენები, დაკავშირებული ნაწარმოების გმირებთან, პირდაპირ კავშირშია გარკვეულ ადგილთან. ბუნებრივია, რომ ამ თავისებურებათა ოსტატურად გამოყენება ხელს უწყობს ადგილობრივი კოლორიტის უკეთ აღქმას. მწერალი იყენებს მხოლოდ იმ ეოფისთვის დამახასიათებელ ეთნოგრაფიულ ტერმინებს. ლექსიკური დიალექტიზმების ნაირსახეობად განიხილება ეთნოგრაფიული დიალექტიზმები. ისინი ასახელებენ საგნებს, ტანსაცმელს, რომელიც დამახასიათებელია მხოლოდ კონკრეტული ტერიტორიის მცხოვრებთათვის:

„მე გიუჟანთთან ჩავირბინე და კარგა მოზრდილი ნაკოდალი (ნახევრად დამწვარ, ჯერ კიდევ ცეცხლიან ხის ნაჭერს ეძახიან

მესხები) ავუტანე მოხუცს“ (მაღრაძე, 39).

გარდა იმისა, რომ აქ ორი დიალექტური ფორმა გვხვდება, ეს წინადადება საინტერესოა ავტორის დიალექტურ მასალასთან დამოკიდებულების თვალსაზრისითაც. ამ ორი ფორმიდან მხოლოდ ერთი ლექსიკური ერთეულის განმარტება ჩათვალა საჭიროდ. რა თქმა უნდა, გაითვალისწინა მკითხველის პოზიცია და მიიჩნია, რომ ერთი თანამედროვე მკითხველისთვის გასაგებია.

ასევე განმარტებული აქვს „ფეშხუმ მაგიდა“. „დარბაზულ შენობაში საკმაოდ მოზრდილი ფეშხუმ მაგიდა იდგა, რომლის სიმაღლე მესხეთში მტკაველ-ნახევარს არ აღემატებოდა, იგი იდგმებოდა საქვებს შორის მუხლებზე ან სკამზე, ან საერთოდ, საქვეზე და ტრაპეზობის შემდეგ მას საქვეზე ააყუდებდნენ, ან კედელზე ეკიდა ხოლმე.“ ასევე განმარტა „შიგანა ოთახი“ ფრჩხილებში კი მიუთითებს: ასე ვეძახდით სასტუმრო ოთახს. მისივე განმარტებით, სიტყვა „მორბელს“ მესხები ხმარობენ. მორბელს უწოდებენ სწრაფმავალ ბავშვს, რომელიც შეიძლება ჭიდან წყლის მოსატანად გაგზავნო ან კრავების საძოვრად დაასაქმო. საინტერესო განმარტება აქვს სულხან-საბა ორბელიანს: მორბელი-მორბენალი. ვარსკვლავ მორბელი. მნათობი. წინამორბედი“ (მაღრაძე, 2016: 38).

წინადადებაში „ეგ კი არა, მათი ცხოვრების წლების ასათუღელი ჭდეც გახლდათ.“ სიტყვა ჭდე გიორგი ზედგინიძემ წიგნში „ჯავახური დიალექტი“ ასე განგვიმარტა: „ჭდე ხანულობას იხმარება. ორი ცილა სიგრძის (25-30სმ) და ბავშვის ნეკა თითის სიმაღლი ხის კანიანი ნაჭერი, რა ჭურჭლითაც (ჭაღანი) მიაქვთ რძე, იმაში ჩააყენებდნენ, სადაც მოსწვდება რძის ზედაპირი, იქ ბაჭდევს აკეთებდნენ (დააჭდობდნენ), შემდეგ რძის ბრუნვისას დამაჭდევის მიხედვით იანგარიშებენ ხანულში რამდენი სავალი რძე აქვთ მიტანილი. 2) ჭდეზე გაკეთებულ ნაჭდობსაც ჭდეს უხმობენ, „ერთი ჭდე ავჭერი“.

3. დიალექტიზმების ესთეტიკური ფუნქცია - მხატვრული ნაწარმოებში დილაექტიზმები, მათი გამოყენების თავისებურებიდან გამომდინარე, ორ ჯგუფს ქმნიან. პირველს მიეკუთვნება დიალექტიზმები ექსპრესიულ-ემოციური ელფერის გარეშე, მხოლოდ სახელდების, დასახელების - ნომინაციის ფუნქციით:

„შინდაბრუნებულ ბავას ჭიშკართან ჭიჭია მამაგეიშვილი დახვდა კალანჩხით ხელში“ (მიშველაძე, 2012: 25).

მეორე ჯგუფს მიეკუთვნება დიალექტიზმები, რომლებიც აზრს ექსპრესიულ-ემოციურ ელფერს ანიჭებენ, მაგალითად სიტყვა "луммондан" აძლიერებს ემოციურ შეფერილობას და აძირავს განწყობას ადწერის ობიექტის მიმართ:

„კარგა ხანს ჩემსკენ მოშეერილი ჰქონდა ღამაში ტუჩსახეი, მე რე სახლისკენ შებრუნდა“ (მიშველაძე, 2012: 29).

მწერალმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ მის ნაწარმოებს გაიცნობენ განსხვავებული დიალექტის წარმომადგენლები და ისეთი დიალექტური ელემენტებით გადატვირთვამ, რომელთაც ძალიან შეზღუდული მნიშვნელობა და გამოყენების არეალი აქვთ, შეიძლება გაართულოს მისი გაგება. ამგვარი ენობრივი ერთეულების გამოყენება გამართლებული შეიძლება იყოს ორი პირობით: ა) როდესაც არ არსებობს სალიტერატურო ენაში ეკვივალენტი, ბ) სტილისტური თვალსაზრისით უპირატესია დიალექტიზმი. ამიტომ მეორე პრინციპი დიალექტიზმების გამოყენებისა მხატვრულ ლიტერატურაში მათი გამოყენების მიზანშეწონილობა და სტილისტური განპირობებულობაა.

ამგვარი ანალიზის მეორე ეტაპია ავთენტურ დიალექტურ ტექსტებთან შედარება და იმ თავისებურებების გამოვლენა, რომელიც აქვს მწერლის მიერ გამოყენებულ დიალექტს. ასეთი კვლევის შედეგად თუ განსხვავებები მნიშვნელოვანია, მაშინ ვიდებთ ახალ ენობრივ ნაირსახეობას - ლიტერატურულად გადამუშავებულ დიალექტს.

მხატვრული ლიტერატურის ენა, მიიჩნევა აკაკი გაწერელია, როგორც განსხვავებული ფენომენი, მოიცავს ყველა არსებულ ენობრივ სახესხვაობას. მთავარი ის არის, რომ ასეთი ჩართვა იყოს მოტივირებული, გამართლებული მხატვრული ჩანაფიქრით. ეჭვგარეშეა, რომ თვითონ სიტყვა, რომელიც დიალექტიდან მოვიდა, გასაგები უნდა იყოს მკითხველისთვის. ამ მიზნით ერთი რიგი მწერლებისა დიალექტიზმებს თვითონ ტექსტშივე ხსნიან, სხვები იძლევიან მინიშნებას.

მეორე მიდგომა ტექსტოცენტრული მიდგომაა, რომელიც გულისხმობს ტექსტის გააზრებას, როგორც ავტონომიური სტრუქტურულ-აზრობრივი ერთიანობისას, რომელიც ლიტერატურული კომუნიკაციის მონაწილეებისაგან დამოუკიდებელია და თავისი კონკრეტული ფუნქციითაც შეიძლება მოგვევლინოს.

„ლიტერატურული ენის ექსპანსიას ემოციურ სფეროში ჩვენ ვაკავშირებთ მხატვრული ლიტერატურის საერთო გავლენასთან სალიტერატურო ენაზე, სადაც ემოცია გამოიხატება მხოლოდ სალიტერატურო ენის საშუალებით. ემოციის გამოხატვის საშუალებების, იზომორფიზმის ანალიზი იძლევა საშუალებას გამოიყოს დიალექტური და სალიტერატურო ელემენტების ფუნქციები, რომელნიც დიალექტზე დაწერილ დრამებში თანაბარი უფლებებით სარგებლობენ და უახლოვდება ენის არსებობის ფორმების თანამედროვე აღქმას რეალურ კომუნიკაციაში. დია-

დექტზე შექმნილ მეოცე საუკუნის დიტერატურაში დიალექტმა უკვე არ იცის თემატური საზღვრები და მის გამოყენებას ინტენსიური ხასიათი აქვს“ (ვაღესი, 2001: 105).

თანამედროვე პროზის მაგალითზე, შესაძლა, ეს ვერ განვაზოგადოთ, მაგრამ საინტერესო შემთხვევებს ამ მიმართულებითაც ვხვდებით:

„იცით რა, მოდით, გავხალისდეთ და პატარა ექსპერიმენტი ჩავატაროთ. მე ახლა ერთ ზღაპარს მოგიყვებით, ოღონდ გურულად. ხასიათის გამოსაკეთებლად ხშირად მაყოლებენ ხოლმე მეგობრები და დავიზებირე უკვე. ვნახოთ თუ გაიგებთ რამეს. თავიდან ნორმალურად დავიწყებ, ანუ, ნორმალური ქართულით. გურულზე რომ გადავალ, მერე ნურც გამაჩერებთ და ნურც ხმამაღლა გაიცინებთ, თორემ შეიძლება თავი და ბოლო ამებნეს და ვეღარ ჩავამთავრო. თუკი რამეს ვერ გაიგებთ, ეგერ ფურცელი და ეგერ კალმისტარი, ჩაინიშნეთ და ბოლოს მკითხეთ. შევთანხმდით?“. ამგვარ შეთანხმებას აღწევს მთხრობელი თანამოსაუბრესთან და, შესაბამისად, მკითხველიც ჩართული აღმოჩნდება ავტორის მიერ შემოთავაზებულ ექსპერიმენტში. მართლაც, ნოველაში რამდენიმე გვარდი ეთმობა გურულ დიალექტზე ზღაპრის თხრობას: „ასთე ასრულდა ანგელოზების სიტყვა. მართლა დარჩა წიფლიას ვაჭრის თელი ქონება და ვოქრო-ვერცხლი... აიანთარი, მაიანთარი, წყეული იყოს ფულის ყანტარი, გამგონმა გაძლოს აი ზამთარი, რავარც აი ყველაყაი არაა მართალი“ (ჭკუასელი, 2014: 56).

ზღაპარს კვლავ მთხრობელის კომენტარი ერთვის: „ეს ზღაპრის ერთ-ერთი დამთავრებაა გურიაში. სხვებიც იციან, ვთქვათ, ასეთი იმათ დათმობა და ცავენ გართობა, ანდა ცხრაი ვაშლი ჩამოვაგდე, კიდო ცხრაი ბროწეული, ღმერთმა ყველას მოგახმაროთ ჩქვენი კლავით მოწეული. ხშირად ასეთსაც გაიგონებდით, აღი-ართალი, მაღი-მართალი, ასი ტყვილი და ერთი მართალი. სხვაც ბევრია, მაგრამ არ მახსოვს, თქვენ ის მითხარით, ზღაპარი მოგეწონათ თუ არა, შიგადაშიგ მგონი მაგრად გედიმებოდათ“.

როგორც ვხედავთ, დიალექტური ტექსტი დამოუკიდებელია სტრუქტურული ნაწილია ნოველის ტექსტისა და თავისი კონკრეტული ადგილი აქვს მწერლის მხატვრული ჩანაფიქრის აღსრულებაში. იგი ნოველაში თავისთავადია, იმის მიუხედავად, რა დამოკიდებულება ექნებათ მის მიმართ კომუნიკანტებს.

შემდეგი მიდგომა ანთროპოცენტრულია მიმართებით: ავტორი-ტექსტი-მკითხველი; ჩვენთვის საინტერესო აღმოჩნდა იმ გერმანულენოვანი დრამების ენობრივი ანალიზი, რომლებშიც

ავტორები დიალექტს იყენებენ. „გერმანულენოვან დრამებში განსაკუთრებით თვალშისაცემია მეტაკომუნიკაციური ფუნქციები დიალექტისა და სალიტერატურო ენისა. ენობრივი თვითშეგნების დონე იმ დრამატურგებისა, რომლებიც ლიტერატურულად დამუშავებულ დიალექტს იყენებენ, ძალიან მაღალია. დრამების პერსონაჟები, შესაბამისად, დრამატურგები მსჯელობენ საკუთარ მეტყველებაზე, სხვა პერსონაჟთა მეტყველებაზე და ზოგადად ასეთი მიდგომები ავითარებს ლინგვისტურ აღდოსა და მკითხველთა თუ მაყურებელთა სმენას, აქცევს მას უფრო კარგ მსმენელად, აღმქმელად. ასეთ დრამებში ბევრი პერსონაჟი კომუნიკაციის პროცესთან დაკავშირებით აცხადებს (თუ მათ ნათქვამს სამეცნიერო ენაზე გავუკეთებთ პერიფრაზირებას), რომ ისინი იმის გამო, რომ ვერ ფლობენ სალიტერატურო ენას ან არასათანადოდ ფლობენ მას, თავს გრძნობენ დანაგრულად და გარიყულადაც კი.

ავტორის, ტექსტისა და მკითხველის მიმართება საუკეთესოდ იკითხება თემურ ჭკუასელის ნოველაში.

„-თქვენ თუ გაქვთ გურულების ლაპარაკი მოსმენილი?

-თუკი ქალაქელი გურულების საუბარი ითვლება, მაშინ კი.

-აჰ, აჰ, ეგ სულ სხვა რამეა, ეგ დაახლოებით იგივეა, თბილი ნაყინი რომ შეხვრიპო და ნაყინის გემო ვიციო, თქვა... გურიაში წადი. ნაღდი გურულები კი ისე ლაპარაკობენ, რომ თუ კარგად გაფაციცდი, შესაძლოა, საერთოდ ვერ გაიგოთ ვერაფერი. მიჩვევა უნდა (გვ. 50).

-რას ამბობ, მართლა გავხალისდი... ზოგიერთი სიტყვა საერთოდ არ მესმოდა, მაგრამ შინაარსის მიხედვით თითქმის ყველაფერი გასაგები იყო.

-მაინც რომელ სიტყვებს გულისხმობთ, თუ გახსოვთ...

-როგორ არა, მაგალითად ამასობაში გატიალდაო, ერთგან თქვით, მგონი თავშივე, ვერ მივხვდი, კაცი არ სვამდა, ეძინა და როგორ გატიალდებოდა?!

-გასაგებია, აქ გატიალდა მაგ გაგებით არა არის. გატიალებას გურულები გათენებას ეძახიან, დილით ბინდ-ბუნდი რომ დღეში გადადის, აი, მაშინ ამბობენ, გატიალდა უკვეო... სხვა კიდევ?!

-კიდევ... კიდევ წინწიპერა, მეიწონია ბოლი და სხვებიც. თუმცა შინაარსის მიხედვით მაინც ვხვდებოდი, რომელი რას ნიშნავდა. მაგალითად, მეზობელი რომ მყავს გურული, სიმღერას ღიღინებს-მეთქი, ხომ გახსოვთ, იმისგან ვიცი, რომ მაგალითად, ბოლი გურულად ტოტი ყოფილა. რომ არ ეთქვა, ბოლი ტოტი კი არა, ბუნებრივია, კვამლი მეგონებოდა.

- მასეა, ბოლი გურიაში ტოტია, კვამლი კი ფუტი. კაცი თუ

ბევრს იტყუება, ანდა ბევრს ტრაბახობს, ასეთ კაცზე გურულუბი მბობენ, ფუტავსო... ჰოდა, ჩემზეც მასე რომ არ თქვათ, ცოტა ხნით უნდა შევისვენოთ“ (ჭკუასელი, 2014: 57).

მეოთხე მიდგომაა კოგნიტური მიმართებით - „ავტორი-ტექსტი-ტექსტს მიღმა არსებული რეალობა“.

ამ შემთხვევაშიც მნიშვნელოვანია დიალექტის როლისა და ფუნქციის განსაზღვრა. მხოლოდ ეს უკვე ის მიდგომაა, როდესაც მკვლევარი შედარებით თავისუფალია და თავად შეუძლია ტექსტს მიღმა არსებული რეალობის ინტერპრეტაცია მოგვცეს. ჩვენ მიერ მოხმობილი ნოველების თითოეული ავტორი დიალექტს იყენებს, მაგრამ რადიკალურად განსხვავებულია მათ მიერ შექმნილი ტექსტს მიღმა არსებული რეალობა. რევაზ მიშველაძის ნოველების ტექსტს მიღმა - ადამიანების ბედი, მათი, ყოფა და რეალობის ირონიანარევი შეფასება იკითხება. თემურ ჭკუასელის ნოველების ტექსტს მიღმა რეალობა სიღრმეების, საკუთარი ფესვებისა და გენებისაკენ მიაპყრობს მკითხველის გონებას, ზედიზემ მადრადის ტექსტშიღმა სათქმელი ისტორიის არდავიწყება, კადრებივით მათი გაცოცხლებაა.

ბამოყენებული ლიტერატურა:

ვატი, 1969 - Watt, i. (1960) ‘The first paragraph of The Ambassadors: an explication’, Essays in Criticism, 10, 250–74; reprinted in Love, G.A. and Payne, M. 1969.

ვოლკერი, ...2009 - Walker, E. and Wales, R., eds (1976) New Approaches to Language Mechanisms, Amsterdam, North-Holland, 2009.

ლიჩი, 2007 - Leech Geoffrey, Style in Fiction, A Linguistic Introduction to English Fictional Prose, Second edition, Emeritus Professor of Linguistics and English Language, Lancaster University, 2007.

მადრაძე, 2016 - მადრაძე ზ., მოვლემარე რაინდები, ახალციხე, 2016.

ოლე, 2017 - ოქსფორდის ლიტერატურული ენციკლოპედია, <https://en.oxford-dictionaries.com/usage/literary-language>

პროხოროვა 1990 - Прохорова В.Н. Диалектизмы в языке художественной литературы, 1990 <http://shu.bg/tadmin/upload/storage/1827.pdf>, ნანახია 2017 წლის 18 იანვარს)

ტიმკინა, 2013 - Темкина В.Л., Семенина О. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К АНАЛИЗУ ЯЗЫКА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВЕСТНИК ОГУ №11 (160)/ноябрь`2013.

ჩხენკელი, 1989 - თამაზ ჩხენკელი, „ვაჟას ქართული“, მშენიერი მძლევალი, თბილისი, მერანი, 1989.

ჭკუასელი, 2014 - ჭკუასელი თ., სიძვერით გამთბარი მიწა, თბილისი, 2014

ენობრივი ბანუშობა – „აღამიანის მემკვიდრის მემანოზი“

მოკლე შინაარსი

წინამდებარე ნაშრომში ლაპარაკია ენის საკითხებზე, განხილულია სხვადასხვა დისციპლინის მონაცემები. ძირითადად განხილულია ენის ფორმები დიმიტრი უზნაძის კვლევის მოდელის მიხედვით. მისი აზრით, როდესაც ვსაუბრობთ რომელიმე უცხო ენაზე, ვიყენებთ აღნიშნული ენისათვის მახასიათებელ გამოთქმებს და არა მშობლიური ენის მახასიათებლებს.

დ. უზნაძემ ჩამოაყალიბა ბილინგვური ბავშვის მაგალითიც: როცა ბილინგვური ბავშვი პირველად ხვდება დედას, ის კონცენტრირდება რომელიმე ენაზე და ისე ელაპარაკება მას, ხოლო ძიძას შეიძლება სხვა, მეორე ენაზე ვსაუბროს. მეორე და მეტად საინტერესო ფაქტია, როდესაც ვერ აღწევს მარტივად ენის სწავლის დროს წარმოიქმნის სირთულეებს თავს, არასოდეს ურევს ერთმანეთში სხვადასხვა კონსტრუქცია და ზუსტად იყენებს მას.

დ. უზნაძის კვლევების მიხედვით, ყველა შემთხვევაში ჩვენ ვაწყდებით ენის სწავლისათვის მზადების პროცესს. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა გამახვილდეს უმაღლეს დაწესებულებებში ენის სწავლების მხრივ განსაკუთრებით პროფესურაზე, ან ბავშვების შემთხვევაში მშობლების დიდ სურვილს, რომ ენა ისწავლონ აქვს დიდი მნიშვნელობა (ასეთი შემთხვევები არის ინგლისურზე მაგალითად საქართველოში). ჩვენ გვაქვს ინტენსიური ურთიერთობა იმ ადამიანებთან ვინც იცის კარგად თავისი პროფესია და ფლობს ინგლისურს, ან სწავლობს რამე დისციპლინას ინგლისურად მას მივანიჭეთ ბაკალავრის ხარისხი. კვლევებმა უჩვენა, რომ ყოველ სტუდენტს (რომელიც სწავლობს ინგლისურს ბავშობიდან და თვლის, რომ მან ენა კარგად იცის) მიაჩნია, რომ ინგლისურად დისციპლინების სწავლა მტანჯველი პროცესია და აღიზიანებთ მათ. აქედან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ენისათვის მზადება უცხო ენის დროს არ მუშაობს.

საკვანძო სიტყვები: ენის ფორმები, დიმიტრი უზნაძე, ბილინგვი ბავშვი, ენის სწავლების პროცესი.

LANGUAGE PREDISPOSE – A MECHANISM OF HUMAN BEING SPEECH

Abstract

Inner Form of a Language by Dimitri Uznadze is a generally acknowledged model of an interdisciplinary research. Speaking about language issues, data of other disciplines are discussed and thoroughly provided in this above-mentioned paper.

D. Uznadze points out, that when we speak in any concrete (foreign) language, usually we use the words and forms of this language and not of our mother tongue, firmly graving in our memory than any other language.

D. Uznadze cited an example of bilingual children: while bilingual children meet and manage language finally, they try to speak with their mothers in a concrete language and with their nurse in another language. The most interesting fact, that deserves our interest, is that they, not getting over the language difficulties quite well, never mix words and forms of these two languages and use them in the relevant contexts.

According to D. Uznadze, *in every case we dealt with language predispose*. We should draw our attention to the students of high educational institutions mastering at their professions in a foreign language by their own or parents' volition (generally in English in the case of Georgia). We had an intensive relationships with those one mastering at their professions in English or studying some disciplines in English to be awarded with Bachelor's Degree in high educational institutions in Georgia. Questionnaire survey shows that every student (they have been learning English since their early childhood and think to know it well) considers learning in English and learning disciplines in English as a rack-ing process and getting irritated. It goes without saying that *language predispose* does not work to a foreign, non-native language's good in this case despite its good knowledge. *Language predispose* decides in favor of the language of consciousness in the profession mastering process.

Key Words: Form of Language, Dimitri Uznadze, Bilingual kid, process of learning language.

შესავალი. დ. უზნაძე თავის შესანიშნავ გამოკვლევას „ენის შინაფორმა“ ასე იწვევს: „ყოველი მეცნიერება იმ კანონზომიერებათა ასახვას ეხწრაფვის, რომელთა არსებობაც მისი შესწავლის საგნის – სინამდვილის გარკვეული მონაკვეთის ფარგლებში იგულისხმება“ (უზნაძე, 1947: 165) და საკითხსაც იქვე

სვამს: რა უფლება აქვს საზოგადოებრივ მეცნიერებას – ჩვენ ამ შემთხვევაში ენათმეცნიერება გვაინტერესებს – რა უფლება აქვს ენათმეცნიერებას ენობრივ სამყაროში მიმდინარე ცვლილებებს დამოუკიდებელი კანონზომიერებითი ხასიათი მიაწეროს. საქმე ისაა, რომ სინამდვილის ის არე, რომელსაც ენათმეცნიერება სწავლობს, სრულიად არ წარმოადგენს მთლიანად ობიექტურს, ადამიანისაგან დამოუკიდებელ არეს სინამდვილისას, მაგალითად, ისეთს, როგორსაც ფიზიკის კვლევის საგანი – ფიზიკურ მოვლენათა სამკვიდრო – შეადგენს (უზნაძე, 1947: 265-266) და აქედან გამომდინარე, შეუძლებელია ენობრივ მოვლენათა კვლევა ადამიანისაგან დამოუკიდებლად.

ამ საკითხის პირველად დაყენება უდიდესი ენათმეცნიერის ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტის სახელთანაა დაკავშირებული, რომელმაც ენის ყველა კანონზომიერების ასახსნელად ენის შინაფორმის ცნება შექმნა. ენის შინაფორმა ეწოდება ყველაფერს, რაშიც ენის მთლიანი ხასიათი ჩანს. ენის შინაფორმა ჰუმბოლდტისათვის სიტყვის „ინტელექტუალურ ნაწილს“ წარმოადგენს, ობიექტის გონითს ასახვას, მის ცნებას, – მაშასადამე, გარკვეულს ლოგიკურ შინაარსს, რომელსაც ენობრივი შემოქმედების პროცესი „სიტყვის შესახვედრად სახავს“ (უზნაძე, 1947: 169). დ. უზნაძის აზრით, ამ თვალსაზრისით ჰუმბოლდტმა ენათმეცნიერებაში კარი გაუღო ლოგიკისტურ და ფსიქოლოგისტურ მიმართულებებს, რაც მცდარია.

დ. უზნაძე ენის თეორეტიკოსთა ნააზრევის განხილვის შემდეგ საკითხს ამგვარად სვამს: თუ ენის შინაფორმა საერთოდ არსებობს და მართებული ცნებაა, მაშინ მან ბგერისა და მნიშვნელობის ერთიანობის, ანუ სინთეზის ფაქტი უნდა გახადოს გასაგები, ასევე გარკვეული ანგარიში უნდა გაუწიოს ენის ფსიქოლოგიურ და ლოგიკურ ბუნებას, თვითონ არც ფსიქოლოგიის სფეროს ეკუთვნოდეს და არც ლოგიკისას, მაგრამ მაინც ენის სამყაროს კუთვნილება უნდა იყოს.

დღეს, როდესაც ქართულ ენათმეცნიერებაში თითქმის აღარავინ მუშაობს ენის ფილოსოფიასა და ფსიქოლოგიაში და, შესაბამისად, ამ საკითხის ირგვლივ არსებული კვლევების რაოდენობაც ძალზე მცირეა, XX საუკუნის პირველ ნახევარში შესრულებული დ. უზნაძის გამოკვლევა არათუ მოძველებული, არამედ იშვიათი ნიმუშია დრმა, ფუნდამენტური საენათმეცნიერო გამოკვლევისა მხოლოდ საკითხის დასმის წესითაც კი. დ. უზნაძის „ენის შინაფორმა“ არა მხოლოდ ენის ყველაზე პრობლემური ნაწილის შესახებ სვამს კითხვებს, არამედ ანალიზებს მათ და ქმნის ახალ საენათმეცნიერო თეორიას, რომელსაც საე-

ტაპო მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა. დ. უზნაძის ეს ნაშრომი დღეს საყოველთაოდ აღიარებული ინტერდისციპლინარული კვლევის იშვიათი ნიმუშია, სადაც ენობრივი საკითხების განხილვისას სხვა დისციპლინათა მონაცემები ზედმიწევნითაა განხილული და გათვალისწინებული.

დ. უზნაძე მიუთითებს: „როდესაც ჩვენ რომელსაღე გარკვეულ ენაზე ვმეტყველებთ, ჩვენ ჩვეულებრივ ამ ენის სიტყვები და ფორმები გვადგება ენაზე და არა, ვთქვათ, დედაენისა, რომელიც, როგორც ვეხსი, გაცილებით უფრო მტკიცედ გვაქვს აღბეჭდილი მეხსიერებაში, ვიდრე რომელიმე სხვა ენა. მაგალ., როდესაც რუსულად ვლაპარაკობ, ჩემს ირგვლივ მდებარე ნივთები რუსული სიტყვების სახით ტრიალებენ ჩემს ცნობიერებაში“ (უზნაძე, 1947: 174).

ზემოთქმული ბევრ კითხვას აჩენს. როგორც სპეციალური ლიტერატურიდან ცნობილია, ცნობიერებას მხოლოდ ერთი ფორმა აქვს, ამიტომ შესაძლებელია თუ არა ადამიანის ცნობიერებაში სიტყვებმა გარდა აზროვნების ენისა, რომელიც მხოლოდ ერთი შეიძლება იყოს, სხვადასხვა ენაზე იტრიალოს? როდესაც რომელიმე სხვა კონკრეტულ ენაზე ვმეტყველებთ, ინფორმაციის მიღება და აზრის ფორმირებაც მხოლოდ აზროვნების ენაზე ხდება, რომელსაც მეხსიერი თარგმანი მოსდევს სხვა, ამა თუ იმ კონკრეტულ ენაზე და ეს პროცესი ისე სწრაფად ხდება, რომ ადამიანი ამაზე დაფიქრებასაც ვერ ასწრებს. დ. უზნაძეს მოჰყავს დაკვირვება ორ ენაზე მოლაპარაკე ბავშვების შესახებ: „შენიშნულია, რომ ორ ენაზე მოლაპარაკე ბავშვები – ჯერ კიდევ სანამ საბოლოოდ სძლევდნენ ენას – უკვე მეორე წელშიც კი – დედას ერთ ენაზე ცდილობენ ელაპარაკონ და თავის, მეორე ენაზე მოლაპარაკე მომვლელს – მეორეზე. და საინტერესოა აქ ისაა, რომ თითოეული ამ ენის ცალკეული სიტყვები, ისე როგორც ფორმებიც, რომელიც მათ ჯერ კიდევ არც კი აქვთ რიგიანად დაძლეული, იშვიათად ერევათ ერთმანეთში და თავ-თავის კონტექსტში ხმარობენ“ (უზნაძე, 1947: 174).

დ. უზნაძის დაკვირვებით, „ყველგან მეტყველების განწყობასთან უნდა გვქონდეს საქმე“ (უზნაძე, 1947: 174) და კიდევ უფრო მეტი: „რომელიმე გარკვეულ ენაზე გაბმული ლაპარაკი – ისე, რომ ყოველ ნაბიჯზე ცნობიერების ჩარევა არ იყოს აუცილებელი – მხოლოდ განწყობის მონაწილეობის წყალობითაა შესაძლებელი: სხვა ფაქტორი ამ შემთხვევაში სრულიად გამორიცხულია“ (უზნაძე, 1947: 174).

საინტერესოა, რა არის ის მდგომარეობა, რომელიც ორი წლის ბავშვის შემთხვევაში სამეტყველო უბნების უცთომელ

განაწილებას აპირობებს და კიდევ რით განსხვავდება ეს პროცესი ზრდასრულ ადამიანებსა და ორი წლის ბავშვებში? ამ შემთხვევაში ერთ პროცესთან გვაქვს საქმე თუ სხვადასხვასთან?

ეურადლება გვინდა გავამახვილოთ იმ შემთხვევაზე, როდესაც უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტები თავიანთი თუ მშობლების ნება-სურვილით უმაღლეს განათლებას იღებენ რომელიმე უცხო ენაზე (საქართველოს შემთხვევაში ინგლისურ ენაზე). ჩვენ ინტენსიური ურთიერთობა გვქონდა და მცირე კვლევა ჩავატარეთ იმ სტუდენტებთან, რომლებიც ინგლისურად ეუფლებიან პროფესიას საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლების ბაკალავრიატის საფეხურზე ან საგნების გარკვეულ ნაწილს ინგლისურად სწავლობენ. გამოკითხვის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ყველა სტუდენტისათვის (ისინი ბავშვობიდან, ადრეული ასაკიდან ეუფლებიან ინგლისურ ენას და მიიჩნევენ, რომ კარგად იციან ეს ენა) საგნების სწავლება და სწავლა ინგლისურ ენაზე მტანჯველი პროცესია და ხშირად ზიზღი და აგრესია ეუფლებათ ამ პროცესში. ამ შემთხვევაში ენობრივი განწყობა ვერ მუშაობს უცხო, არამშობლიური ენის სასარგებლოდ მისი კარგი ცოდნის მიუხედავად. მათი ცნობიერება გაორებულია, აზრის ფორმირება, როგორც წესი, ხდება ქართულ ენაზე და გადმოცემა მეორეზე, რასაც დიდი დრო მიაქვს ამ შემთხვევაში და მათ გადიზიანებას იწვევს. იმავე პროცესთან აქვს საქმე თითოეულ ჩვენგანს უცხო ენაზე საუბრისას, მაგრამ ეს არც გადიზიანებას იწვევს და მით უფრო აგრესიას (თუ ის პოლიტიკურად არ არის მოტივირებული). პროფესიას ადამიანი მხოლოდ და მხოლოდ ცნობიერების ენაზე უნდა დაეუფლოს. პროფესიის დაუფლება რთული პროცესია და როდესაც მას სხვა სირთულეც ემატება, ამის შედეგია ის რეაქციები, რომლებიც სტუდენტებს უჩნდებათ. გარკვეული, ოღონდ არცთუ მცირე პერიოდის შემდეგ, ეს გარკვეულწილად ადვილდება, მაგრამ გაორებული მდგომარეობა რჩება. ენობრივი განწყობა პროფესიის დაუფლებისას არჩევანს ცნობიერების ენის სასარგებლოდ წვევებს.

დ. უზნაძე „ენის შინაფორმაში“ განწყობის თეორიას ბევრ სხვადასხვა საკითხს უკავშირებს, მაგრამ ყველაზე მნიშვნელოვანი, ვფიქრობთ, ის ნაწილია, რომელიც დღემდე თავსატეხს წარმოადგენს კაცობრიობისთვის, კერძოდ, სიტყვის დაბადების, სიტყვის შემოქმედების პროცესი. სიტყვის შემოქმედების პროცესი დიდ მეცნიერს ასე აქვს წარმოდგენილი: ობიექტივირებული შინაარსი – გარკვეული იდეის ჩამოყალიბება – კომუნიკაციის საჭიროების შემთხვევაში იდეის ზემოქმედება სუბიექტზე და

მასში გარკვეული განწყობის გამოწვევა – იდეის მოდლიანობითი ასახვა სუბიექტის თავისებური მოდიფიკაციით, რომელიც ამ იდეის ინტელექტუალური შინაარსისა და ბგერით-მოტორული გამოხატულების ერთიან წყაროს გვაძლევს: „სიტყვა, როგორც იდეისა და ბგერით-მოტორულ ფორმის განაწევრებული მოდლიანობა, ამ სპეციფიკური განწყობის – ენობრივი განწყობის – რეალიზაციას წარმოადგენს“ (უზნაძე, 1947: 178). ენობრივი განწყობა სიტყვის „შინაფორმის“ როლს ასრულებს. დ. უზნაძის მიხედვით, სიტყვას ქმნის არა ესა თუ ფსიქიკური შინაარსი, ესა თუ ის კონცეპტი თუ იდეა, არამედ განწყობა (უზნაძე, 1947: 179).

თუ ზემოთქმულს უპირობოდ გავიზიარებთ, აიხსნება სინონიმის წარმოქმნის არსი, რაც დღემდე ბუნდოვანია. ის, რომ საგანი ერთია და სახელწოდება მრავალი, განწყობის თეორიის მიხედვით იმით უნდა აიხსნებოდეს, რომ ერთი და იმავე საგნის, მოვლენის მიმართ ადამიანს შეიძლება სხვადასხვა განწყობა ჰქონდეს და სხვადასხვა ასპექტში ასახავდეს მას: „უმბოლდტი დარწმუნებულია, ერთი და იმავე საგნის სხვადასხვა სიტყვით აღნიშვნის ფაქტი ამით უნდა იქნეს ახსნილი“ (უმბოლდტი, 1996:356; უზნაძე, 1947:178). ის, რომ დროის გარკვეული მონაკვეთი რამდენიმე სიტყვით გამოიხატება: საკუთრივ დილა, აისი, ალიონი, რიურაჟი, გამთენიის ხანი... დროის ამ მონაკვეთის სხვადასხვა ასპექტში თუ ასპექტით ასახვის შედეგია ისევე, როგორც გარდაცვალებისა, სიკვდილისა, მოკვდინებისა, გაგუდვისა, დახრჩობისა... და ა.შ. აქ დაბრკოლებას ქმნის თვით ასახვის ფაქტი, რომლის შესახებაც შენიშნავს დ. უზნაძე. ასახვა მეორეული მოვლენაა და თვითონ საჭიროებს როგორც ახსნას, ასევე ადამიანის ფსიქიკის იმ ფაზების ახსნას, რომელიც წინ უსწრებს საგნის ასახვას. საინტერესოა, აგრეთვე ერთგვარ ვითარებასთან გვაქვს თუ არა საქმე კონკრეტული სახელებისა და აბსტრაქტული სახელების შემთხვევაში (მაგალითად, სილანრე – სიმხდალე, შეუპოვრობა – შეუდრეკლობა – ქედუხრელობა, წინსვლა – წარმატება, ავადმყოფობა – დაავადება ან კიდევ ისეთი შემთხვევები, როგორიცაა სწამს – სჯერა...

დ. უზნაძე ენობრივი შემოქმედების პარალელურად საუბრობს მეტყველების აღმოცენების პროცესზე. როგორ ახერხებს ადამიანი ამას? თავისთავად ცხადია, რომ „რომელსამე ენაზე რომ ილაპარაკო, საჭიროა ეს ენა იცოდე, საჭიროა იგი შესწავლილი გქონდეს. ამიტომაც, პირველ რიგში ენის შესწავლის საკითხები უნდა გაირკვეს, როგორ სწავლობს ბავშვი ენას, როგორ ეუფლება იგი მას? დ. უზნაძეს ამ კითხვაზე პასუხი გასაცემად არა უცხო ენის, არამედ დედაენის შესწავლის

საკითხი აინტერესებს, რაც დღევანდელ რეალობაში, როდესაც ყურადღება ამ თვალსაზრისით უცხო ენას ექცევა და არა დუდაენას, მნიშვნელოვანი ფაქტორია.

ჰუმბოლდტის მიხედვით, „ენის სწავლა ბავშვის მიერ სიტყვების მიზომვა კი არაა, მათი მეხსიერებაში ჩაწობა და შემდეგ ტუჩებით მათი ამოტიტინება, არამედ იგი ზრდაა ენის უნარისა, ასაკისა და ვარჯიშის წყალობით. გაგონილი მეტს შვება, ვიდრე მხოლოდ იმას, რომ გადაეცეს იგი სხვას; იგი უნარს ანიჭებს სულს უკეთ გაიგოს ის, რაც ჯერ კიდევ არ მოუსმენია...“ (უზნაძე, 1947: 179). ცნობილია, რომ ბავშვი ენის შესწავლის პროცესში მეტს სწავლობს, ვიდრე მას ასწავლიან, და ბოლოს მან გაცილებით მეტი იცის, ვიდრე მას ასწავლეს. რის საფუძველზე ხდება ეს? სწორედ აქ ხსნის მეტყველების მექანიზმის არსს დ. უზნაძე, რომლის მიხედვითაც საკითხი თვითონ ფორმებსა და სიტყვებს კი არ ეხება, ამ ენობრივი მასალის შეთვისებას, არამედ რაღაც სხვას, რის საფუძველზეც ამ ფორმებისა და სიტყვების აღმოცენება თითქოს თავისთავად ხდება. იმისათვის, რომ ეს ღრმა ფენა მომწიფდეს, ამ მასალის განმეორებითი ზემოქმედებაა საჭირო. ენის შესწავლის პროცესი ენის შინაფორმის დაუფლებაა: „ენის შესწავლა თვითონ სუბიექტის, როგორც მთელის, გარდაქმნის პროცესია: იგი მისი ენობრივი განწყობის განვითარებასა და დაზუსტებაში პოულობს თავის რეალიზაციას“ (უზნაძე, 1947: 180). ცხადია, საკითხი ძალზე რთულია და კითხვებს ბადებს: თუკი ნაშრომის წინა გვერდებზე განვითარებული მსჯელობის მიხედვით განწყობა საფუძველია ამა თუ იმ კონკრეტულ ენაზე სალაპარაკოდ (უზნაძე, 1947: 174), აქ უკვე ის (განწყობა) შედეგია ენის შესწავლისა: „ბავშვს ენის შესწავლის შედეგად შესატყვისი განწყობა უმუშავდება. კონკრეტულად ეს იმას ნიშნავს, რომ მასში მოცემული ენის ფორმებისა და სიტყვების მრავალგზისი ზედმოქმედების შედეგად – შესატყვისი განწყობის ფიქსაცია ხდება, და ამიტომ, როდესაც მას მეტყველების ამოცანა უწნდება და ამა თუ იმ სიტუაციაში რაიმე უნდა თქვას, მას – ნაცვლად სათანადო განწყობისა, ასე ვთქვათ, პირველ აღმოცენებისა და მისი რომელსამე ორიგინალურ სიტყვასა თუ ფორმაში გამოვლენისა – ფიქსირებული განწყობა აღეძვრის, რომელიც ნასწავლი სიტყვებისა და ფორმების გამოყენებაში პოულობს თავის რეალიზაციას“ (უზნაძე, 1947: 180). გარდა იმისა, რომ განწყობა ერთსა და იმავე დროს გვევლინება როგორც საფუძველი და შედეგი მეტყველებისა, ენის დაუფლებისა, ამ მსჯელობის მიხედვით ამას ემატება ის გარემოება, რომ ის (განწყობა) ორგვარია: სათანადო და ფიქ-

სირებულო; პირველი რომელიმე ორიგინალური სიტყვისა თუ ფორმის აღმოცენებაში ვლინდება, მეორე კი ფიქსირებული განწყობაა, რომელიც უკვე ნასწავლი სიტყვებისა და ფორმების გამოვლენაში ვლინდება. ეს მსჯელობა კიდევ ერთხელ ავლენს საკითხის სირთულეს. განწყობა აპირობებს ყოველგვარ ქცევას, განწყობა ქმნის სიტყვას, მეტყველებას.

გენიალურად აქვს წარმოდგენილი დ. უზნაძეს ენის გაგების პროცესის ანალიზი განწყობის თეორიის თვალსაზრისით: „როდესაც ადამიანი მსმენელის როლშია, სიტყვა მას პირველ რიგში განწყობას უაქტუალებს, რომელიც ამ სიტყვის წარსულში მრავალგზისი ზედმოქმედების შედეგად აქვს მას ფიქსირებული. ამ განწყობის ნიადაგზე მას სათანადო ფსიქიკური შინაარსი უჩნდება, რომელსაც ის როგორც სიტყვის მნიშვნელობას განიცდის. ეს იმას ნიშნავს, რომ მან სიტყვა გაიგო... გაგება იმავე დროს გაუგებრობაცაა და „შეთანხმება – შეუთანხმებლობაც“.

დასკვნა. ამრიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ სიტყვა ყოველთვის ინდივიდუალურია, რაკი იგი განწყობის რეალიზაციას წარმოადგენს“ (უზნაძე, 1947: 182).

ამგვარია ადამიანის მეტყველების მექანიზმი როგორც ახალი ენის შესწავლის, ისე მშობლიურ ენაზე ლაპარაკის შემთხვევაში, როდესაც ენის ყველა მნიშვნელოვანი თავისებურება სუბიექტის განწყობაშია საძიებელი და სპეციფიკური მთლიანობითი ასახვაა სიტუაციის, რომელიც გენიალური დაკვირვებებისა და ანალიზის მიუხედავად მაინც ღიად ტოვებს საკითხს იმ პირველადი ფაქტორის შესახებ, რომელსაც ჰუმბოლდტი ენის შინაფორმას უწოდებდა. ჰუმბოლდტი შინაფორმას მიაწერდა ენის ყველა გამოვლენილ თავისებურებას, მაგრამ არსი მაინც აუხსნელი რჩებოდა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

უზნაძე, 1947 – დ. უზნაძე, ენის შინაფორმა, ფსიქოლოგია. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. V, თბილისი, 1947.

ჰუმბოლდტი, 1996 – Wilhelm von Humboldt. Werke in fuenf Baende. Band 3. Schriften zur Sprachphilosophie. Herausgegeben von Andreas Flitner und Klaus Giel. J.G. Cotta'sche Buchhandlung. Stuttgart. 1996 (S. 762).

ხათურ ტოპონიმ ^{URU}lahz(a) ეტიმოლოგიისათვის

მოკლე შინაარსი

ნაშრომში განხილულია ხათურ ტოპონიმ ^{URU}lahz(a) ეტიმოლოგია. ჩვენი აზრით **lahza**-ს ფორმა წარმოადგენს **lah-** ფესვებიდან რომელიც ითარგმნება როგორც „მთა“ ხოლო სუფიქსი **-za** აქვს კრებითობის მნიშვნელობა. ეს ფორმა ხათურში ფორმირებულია როგორც **lihz(-in)**. ხათური **lah-** ძირის შესატყვისი ქართველურ ენათაგან სვანურს (ქართველურ ენათა ჯგუფი) აღმოაჩნდა, სადაც **ლახჷ** „მთას“ ნიშნავს. სუფიქსი **-z(a)** შეესაბამება ქართველურ ენათა **-et/-at** ბოლოსართებს. (მაგალითად **kax-et-i**, **mesx-et-i**, **kolx. zan-at-i**, **abed-at-i**, **xuf-at-i** და ასე შემდეგ.

აქედან გამომდინარე შეიძლება თამამად ითქვას რომ ხათურ ტოპონიმს **lahza** აქვს „მთის“ მნიშვნელობა.

Levan Kochlamazashvili

TOWARDS THE HATTIAN TOPONYM ^{URU}lahz(a)

Abstract

The paper deals with the Hattian toponym ^{URU}lahz(a). The problem of translation of Hattian toponym in Hittite texts is studied in the following paper. In our opinion the form **lahza** is formed with the root of **lah-** denominating “mountain” and with the suffix **-za** that has the meaning of collectivity. The form has been translated in Hittite such as **lihz(-in)**. Hattian **lah-** root has its own correspondences in the Caucasian languages: Svan. **lax-w** “mountain” (kartvelian group of languages) and Ubykh **l'ax-a** (Abkhaz-Adyghe group of languages). The suffix **-z(a)** corresponds to suffix **-et/-at** with the same meaning of collectivity in the Kartvelian languages (Georgian.: **kax-et-i**, **Mesx-et-i** etc. Kolkhian **Zan-at-i**, **Abed-at-i**, **Xup-at-i** and etc.).

Thus, we can conclude that Hattian toponym **Lahza** has got the meaning of “Mountains”.

ძველი ახლო აღმოსავლეთის ენებისა და კულტურის შემსწავლელ მეცნიერებას – ასირიოლოგიას ქართულ მეცნიერებაში საუკუნოვანი ისტორია აქვს. 1918 წელს თბილისის უნივერსიტეტში გაიხსნა ძველი აღმოსავლეთის ისტორიისა და ასირიოლოგიის კათედრა, რომელიც მიზნად ისახავდა მახლო-

ბელი აღმოსავლეთის ძველ ენათა და კულტურათა შესწავლას და მათთან ქართულ სიძველეთა მიმართების კვლევას.¹ დროის სვლასთან ერთად იზრდებოდა კვლევითი სფეროც და დღეისათვის შემერული, აქადური (resp. ასურულ-ბაბილონური), ხეთური, ურარტული ენებისა და ცივილიზაციების შესწავლას შეემატა ხათურიც – მცირე აზიის ერთ-ერთი უძველესი ენა, რომელიც გავრცელებული იყო დაახ. ძვ. წ. III-II ათასწლეულთა მიჯნაზე, სავარაუდოდ, XXIII-XII სს. ცნობილია, რომ იგი, მსგავსად იმ ხანის აღმოსავლეთის სხვა ენებისა (ხეთური, აქადური, ხურიტული, ურარტული...), ღერსმული დამწერლობით შესრულებული ტექსტების მეშვეობით გახდა ცნობილი. განსაკუთრებული მნიშვნელობა დღემდე ენიჭება ხეთურ-ხათურ ორენოვან წერილობით ძეგლებს, რომლის მეშვეობითაც შინაარსის გაგება ხდება შესაძლებელი. რასაკვირველია, ტექსტების შესწავლა განაპირობებს ხათების (resp. პროტოხეთების) ენის, კულტურის, რელიგიის შესახებ ცნობიერებას და საბოლოოდ ხათოლოგიური კვლევების, როგორც ხეთოლოგიის ერთ-ერთი უბნის, განვითარებას.

ამჯერად ჩემი კვლევის საგანია ხათური ტოპონიმია. დღეისათვის ცნობილია რამდენიმე ხათური დასახლების სახელწოდება: **ხათუსა** – ხეთების სამეფოს დედაქალაქი, **არინა** – ხათური საკულტო-რელიგიური ცენტრი, **ხათი** – ხათეთი, ანუ ხათების ქვეყანა, **საქთუნუვა** – მთა და სხვ. პოლიტიკური პროცესების ცვლილებამ და სამეფო ხელისუფლებაში ხეთების მოხვლამ გამოიწვია სახელმწიფოს მართვის ხეთურ სისტემაზე გადასვლა: ყურადღება მახვილდება ხეთების ინტენსიურ დაწინაურებაზე. სახელმწიფო და დვთისმსახურების ენად ხეთური იქცა, ქურუმთა დასშიც ხეთი მსახურები მომრავლდნენ, ვაჭრობა-ხელოსნობაც მათ ხელქვეშ აღმოჩნდა და ხათური ენის სტატუსი უფრო და უფრო ვიწროვდებოდა, საჭიროება, სავარაუდოდ, ოჯახისა და უბნის ფარგლებს აღარ სცილდებოდა, რაც დასრულდა გაქრობით. ეს, ბუნებრივია, აისახა კიდევ მათ საცხოვრის გარემოზეც: დასახლებებს, მდინარეებს, მთა-ბარს ხათურის ნაცვლად ხეთურ სახელებს უწოდებდნენ და ნელ-ნელა სამეტყველო ენაშიც იმავე ფორმით ამკვიდრებდნენ. ამის ერთ-ერთი ნიმუშია **lahza**, სადაც მზის ღმერთ ეშთანის სასახლე მდებარეობდა, მისი ხეთური ფორმა **lihzin** იყო. „ურდულის დაყენების რიტუალის“² სახელით ცნობილ ხათურ-ხეთურ ბილინგვაში ეს გეოგრაფიული სახელები გვერდიგვერდ გვხვდება: ხათურში – ^{URU}lahza, ხეთურში კი – ^{URU}lihzin.

1. ვრცლად იხ. ტატიშვილი 2013, გვ. 86-142.

2. იგულისხმება ტექსტი: KBo 37.1.

ხათური წინადადება: eštan ^{URU}lahzan le-wael anteh³ „ეშთანი ღახცის სასახლეს აშენებს“

ხეთური წინადადება: ^DUTU-uš-wa-az ^{URU}lihzini wetet⁴ „მზის ღმერთმა ღიხცინაში [სასახლე] აიშენა“

ხათურ ტექსტში დამოწმებული ^{URU}lahzan ფორმაში სახელის ფუძეა **lahza-**, **-n** (<in) ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანია: როგორც სწვევია ხათურ ხმოვანფუძიან სახელებს, -VC შედგენილობის ბრუნვის ნიშნის დართვისას უშლის ვოკალურ ელემენტს. თავის მხრივ, უნდა იშლებოდეს **lahza** ფუძეც, საიდანაც ძირად გამოიყოფა **lah-**, **-za** კი კრებითობის სემანტიკის გეოგრაფიულ სახელთა მაწარმოებელი სუფიქსი ჩანს. მისი პირველსახე შესაძლოა **-az/-at** ყოფილიყო, რადგან ხათურში ხშირია z-ელემენტთან აფიქსთა შემთხვევაში CV/VC მარცვალთა მონაცვლეობა წერილობით ფორმებში: lah-za < *lah-az.⁵

ხათური **lah-** ძირის შესატყვისი ქართველურ ენათაგან სვანურს აღმოაჩნდა, სადაც **ლახჷ** „მთას“ ნიშნავს. შდრ. **ლახჷ-ჶ-ნ-ი** „მთიანი“.

თუ **-za** სუფიქსის კრებითობის ფუნქცია რეალური იქნებოდა, ხათურისათვის ჩვეული z/t/d ბგერათმონაცვლეობის გათვალისწინებით შესაძლოა მისი ქართველურ ენათა **-ეთ/-ათ** ბოლოსართებთან დაკავშირებაც მართებული ყოფილიყო, რადგან ამ უკანასკნელთაც კრებითობის შინაარსი და გეოგრაფიულ სახელთა წარმოების საშუალება გააჩნიათ. შდრ. ქართ. **კახეთ-ი**, **მესხეთ-ი**, **წყნეთ-ი** და **მისთ. მეგრ. ზანათ-ი**, **აბეღათ-ი**, **ხუფათ-ი** და **სხვ.** ამ შემთხვევაში როგორც ფონეტიკურ-აგებულებითი, ისე შინაარსობრივი იგივეობა გვეჩვენება.

ამ მონაცემების გათვალისწინებით, დასაშვებია ვარაუდი, რომ ხათური **lahza-** „გორეთის“ მსგავსი აგებულების ტოპონიმი ყოფილიყო.

ხეთური წერილობითი ძეგლების შესწავლამ ცხადყო მის წიაღში ხათური სუპერსტრატის არსებობა, რაც გარკვეულ წილად ტოპონიმიკაშიც აისახა. სწორედ ხათურ სუპერსტრატად უნდა კვალიფიცირდეს გეოგრაფიული სახელი ^{URU}lihzin, რომელიც დედანიც სხვა შემთხვევათაგან განსხვავებით შემოგვრჩენია ხათურ ტექსტებშიც: ^{URU}lahz(a). აქ ორაზროვნება იქმნება: ეს ხათური სიტყვის ხეთური ტრანსლიტერაციის შემთხვევაა თუ ფონეტიკურ გარდაქმნას საფუძველი ხათურშივე დაედო?

გადავამოწმე რა ო. სოსხალის ორთოგრაფიულ-ფონეტიკურ

3. KBo 37.1 I 3-4.

4. KBo 37.1 II 3.

5. z/t ბგერათმონაცვლეობის შესახებ იხ. კოჭლამაზაშვილი 2016, 40-41; 46.

ცვლილებათა ჩამონათვალი და შემხვდა **a/i** სახის სუბსტიტუცის რამდენიმე ნიმუში: **kurkuana/kurkuina**, **laar/liar**, ^{URU}**Nerak/URU****Nerik**, **ḫaḫnuaḫnu/ ḫeḫnuiḫnu** და სხვ. მათ შორის ერთი ^{URU}**Nerak/URU****Nerik** სხვაობა ტოპონიმს ეხება. მიუხედავად იმისა, რომ ხათური ფონეტიკური პროცესების მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, ყველა შემთხვევის ერთნაირი კვალიფიკაცია არ იქნებოდა ზუსტი. ვფიქრობ, ეს ორთოგრაფიულ ნიადაგზე წარმოქმნილი შეცდომებია, რადგან ხათურისათვის ღერსმული სამწერლობო ტრადიცია უცხო იყო და კოდირების პირველი შემთხვევები უნდა ყოფილიყო. ხათური **lahz-** ფუძე ხეთურში **lihz(in)-** ფორმით ასახული ჩანს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება სვანურ **ლახჷ** „მთა“ და უბიხურ **ლ'ახა** „მთა“ ძირთა ურთიერთკავშირის შესახებ (მ. ჩუხუა). ვფიქრობ, წარმოდგენილი ხათური **lahz-** ძირის შემოტანა ამ სემანტიკურ-ეტიმოლოგიურ კონტექსტში დამატებით არგუმენტაციას წარმოადგენს ხათურის იბერიულ-კავკასიურ ენებთან მიმართების საკითხის კვლევაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

კოჭლამაზაშვილი, 2016 – კოჭლამაზაშვილი ლ., ხათური ენის სტრუქტურის საკითხები, თბილისი, 2016.

სოფსალი, 2004 – Soysal O. Hattischer Wortschatz in hethitischer Textüberlieferung, Leiden, 2004.

ტატიშვილი, 2013 – ტატიშვილი ი., ასირიოლოგიის შესავალი, კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული XV, თბილისი, 2013.

ჩუხუა – ჩუხუა მ., ქართველურ-ნერქესული ეტიმოლოგიური ძიებანი (იბეჭდება).

KBo 37 – Keilschrifttexte aus Boghazköi, #37 (Ed. by H. Otten and Chr. Rüster), Berlin, 1996.

**აფხაზეთის რამდენიმე ტოპონიმის ახლებური
ბაზრებისათვის**

მოკლე შინაარსი

აფხაზეთის ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმის საკითხებით არაერთი მეცნიერი დაინტერესებულა. ასეთი ინტერესის მიუხედავად, შეიძლება დაბეჭდითი ითქვას, რომ ბევრი რამ გამოსამზეურებელია და აფხაზეთის გეოგრაფიული სახელწოდებანი კვლავ საგანგებო კვლევას საჭიროებს. შესასწავლია მრავალი ტოპონიმის ისტორია-ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებული, ბურუსით მოცული მთელი რიგი საკითხებისა.

გამოყენებულია კვლევის კომპლექსური მეთოდები: მონაცემთა და წყაროთა ანალიზი, ასევე სინთეზური მეთოდის გამოყენებით გაკეთებულია დასკვნები. შესწავლილია და შეპირისპირებულია სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული თვალსაზრისები.

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილია აფხაზეთის გეოგრაფიულ სახელწოდებათა – **დარენის, თესგრის/თეგწრის, მარუხის, ოჩამჩირის, ტყაურის, ტყვარჩელის, ტყუბუნის, ღურძაულის, წურწუხის/წუწახოსა და წყუზამელის** ისტორია და ეტიმოლოგიური ანალიზი. თითოეული ტოპონიმის შესახებ გამოთქმულია გარკვეული ვარაუდი, რომელიც ეფუძნება მეგრულის მონაცემებს.

დარენი/დარინი იგივეა, რაც სამყოფელი, საცხოვრისი, სადგომი, გასაჩერებელი, დასაბინავებელი ადგილი.

თოუმიში/თუმუში შესაძლოა უკავშირდება ბაღახის სახელწოდებას და სახელი მდინარეს უნდა დარქმეოდა მის ნაპირებზე ან ხეობის რომელიმე მონაკვეთში თომის „წერექვას“ გავრცელებას.

მარუხი უნდა ნიშნავდეს ქვათაცვენის ადგილს, ან ჩამორღვეულ, ჩამოშლილ, ჩამოშმევლებულ კლდეს; ადგილს, სადაც დიდრონი ქვები ყრია; ღოდნარი.

ოჩამჩირე შესაძლებელია იგი გავიაზროთ როგორც „რბილი, წყლით გაჯერებული ერცელი მინდორი“; „ერცელი ნაჭაობარი“; „ტეჭყიანი ერცელი მინდორი, სადაც ნაწვიმარი წყალი დიდხანს არ შრება“.

ტოპონიმ **„ტყვარჩელის“** ეტიმოლოგიაზე მსჯელობისას საგულისხმოდ და ანგარიშგასაწევად გვეხველება მეგრულში დადასტურებული ამ სიტყვის კიდევ ერთი მნიშვნელობა. კერძოდ, **ტყვარჩელი** ამასთანავე ნიშნავს „ხერგილს, დასტა-დასტა დაკეცილს, ერთმანეთზე დაწყობილ-დადგებულს“.

მოტივაციისთვის საგულისხმოდ გვეზენება **ტყუბუნი** სიტყვის კიდევ ორი მნიშვნელობა მეგრულში: 1. გაუვალი ტყე; 2. ორპირი, ორ-
წეაღი

ღურძაულის ამოსავალი მნიშვნელობა შესაძლებელია დაუკავ-
შირდეს მკენარეს - **ღუარძლი, ღვარძლი**. მეგრულში მისი შესატყვისია
ღურძული. ასე ეწოდება სარეველა ბაღახს, რაც პურის ნათესებში
იცის.

წყუზამელა/წყუზამელი – ტოპონიმისთვის შესაძლებელია ამო-
სავალი იყოს მხოლოდ **წყუზა** „წყაროს გზა“. -ელა პიდროფორმანტის
დართვით კი მივიღეთ მდინარის სახელწოდება. „წყუზამელაში“ -ელა
პიდროფორმანტი ფუნქციით ქართული -**ურა**-ს შესატყვისია.

ამრიგად, ნაშრომში წარმოდგენილია რამდენიმე ტოპონიმის ისტო-
რია და ეტიმოლოგიური ანალიზი.

საკვანძო სიტყვები: აფხაზეთი, ისტორიული ტოპონიმია, ეტიმო-
ლოგია, ტოპონიმის ისტორია.

Igor Kekelia

FOR A NEW UNDERSTANDING OF SEVERAL TOPONYMS OF ABKHAZIA

Abstract

Many scholars are interested in Abkhazian historical and modern toponyms. In spite of such interest, a lot should be studied and geographical names of Abkhazia need a special research. A number of ambiguous issues related to the history and etymology of many toponyms should be studied.

Complex methods of research, such as the analysis of data and sources have been used, conclusions have been made by using a synthesis method, points of views given in special scientific literature have been studied and compared.

The present work presents the history and etymological analysis of geo-
graphical names of Abkhazia-Dareni, **Tesgri//Tegtsri, Marukhi, Ochamchire, Tkauri, Tkvarcheli, Tkubuni, Ghurdzauli, Tsurtsukhi//Tsutsakho and Tskuzameli**. The researcher makes a special assumption on each toponym which is based on the Megrelian data. According to his opinion, **Dareni/ Darini** is the same as a dwelling, housing, an area to have a rest and a place to stay.

Toumishi /Tumushi maybe is associated with the name of the grass and the name should be given to the river or to the spread of Toma's "wereka"

Marukhi may mean the place of stone falling or broken down, crushed rock cliff, the place where great stones are thrown.

Ochamchire can be assumed as “a soft, vast field filled with water”; “vast former marsh”; “a wide field where the rain water has not been dried up for a long time.”

While discussing the etymology of toponym “Tkvarcheli”, we should take into consideration, the other important meaning of the word confirmed in Megrelian. In particular, Tkvarcheli” means “**khergili**” (barrier, gate), folding, putting on each other”.

For motivation, we have two more important meanings of the word-Tkubuni in Megrelian: 1. **The impassable forest**; 2. **Orpiri** (two-faced), ortskali (two-watered). The starting meaning of **ghurdzauli** may be connected to the plant – **ghuardzli**, **ghvardzli**. In Megrelian it corresponds with **ghurdzuli**. It is so-called a weed herb grown in the crop fields.

For toponyms -**Tskuzamela** // **tskuzameli** the starting point may be only -**tskuza** “the way of the spring”. Adding hydroformat-**ela**, we have got the name of the river. In **Tskuzamela**, “**ela**” hydroformant has the function of Georgian –“**ura**”.

Thus, the work presents the history and etymological analysis of some toponyms.

Key Words: Abkhazia, historical toponymy, ethymology, history of Toponymy

შესავალი. აფხაზეთის ისტორიული გეოგრაფიისა და ტოპონიმის საკითხებით არაერთი მეცნიერი დაინტერესებულა. უკანასკნელ ხანს საგრძნობლად გაიზარდა ინტერესი ამ თემატიკისადმი. გამოქვეყნდა მრავალი მონოგრაფია თუ სტატია, მაგრამ ასეთი მზარდი ინტერესის მიუხედავად შეიძლება, დაბეჭდვით ითქვას შემდეგი: რა კუთხითაც არ უნდა განვიხილოთ ეს საკითხები, აფხაზეთის ტოპონიმთა ლინგვისტური, ექსტრალინგვისტური თუ ისტორიული ანალიზისადმი მიძღვნილი დღემდე გამოცემული და ჩვენ ხელთ არსებული რამდენიმე მონოგრაფიისა და გამოკვლევის შემთხვევაშიც კი საბოლოოდ მაინც იმ აპრობირებული შეხედულების აღიარება მოგვიწევს, რომლის თანახმადაც ბევრი რამ გამოსამზეურებელია და კვლავ საგანგებო კვლევას საჭიროებს. შესასწავლია მრავალი ტოპონიმის ისტორია-ეტიმოლოგიასთან დაკავშირებული ბურუსით მოცული მთელი რიგი საკითხებისა.

წინამდებარე ნაშრომში წარმოვადგენთ აფხაზეთის ზოგიერ-

თი ტოპონიმის ისტორიასა და ეტიმოლოგიურ ანალიზს.

დარენი – ადრეული შუა საუკუნეების ბიზანტიურ წყაროებში, კერძოდ, მენანდრე პროტექტორის თხზულებაში მოხსენიებული **დარინის უღელტეხილი** ბზიფისა და კოდორის სათავეებს შორის მდებარეობდა. მენანდრე წერს: „შინ დაბრუნება უმჯობესია ეგრეთწოდებული დარინის გზითო... ზემარქე დარინის გზით მივიდა აფსილიაში: მისიმიანთა გზა მან უარჰყო, დასტოვა ის მარცხნივ: ამ გზით საფიქრებელი იყო, რომ თავს დაესხმოდნენ სპარსელები“ (გეორგიკა, III, 1936: 236).

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „მისიმიანთა გზაში“ დღევანდელი **ქლუხორის უღელტეხილი** იგულისხმება, ხოლო „დარინის გზა“ ერქვა მის დასავლეთით მდებარე რომელიღაც გადასასვლელს (მიბჩუანი, 1989: 133).

თ. მიბჩუანი ტოპონიმ „დარინის“ წარმომავლობას სვანურ სიტყვას – **ლადრენი**, უკავშირებს, რაც „ნასასაფრებელ ადგილს“ აღნიშნავს. „ეს ტერმინი ასე დაიშლება: **ლა-დრენ-ი**, სადაც **ლა-** პრეფიქსია, დაბოლოება **-ი** სახელობითი ბრუნვის ნიშანი, ხოლო ფუძეა „დრენ“, რომელშიც **ლა-** პრეფიქსის დართვის შედეგად მოხდა **დ-სა** და **რ-ს** შორის **ა** ხმოვნის რედუქცია. თუკი ფუძეში ამ ხმოვანს აღვადგენთ, გვექნება „დარენ“-ი. **დარენი** წარსულში საერთო ქართული სიტყვა უნდა ყოფილიყო“ (მიბჩუანი, 1989: 133). „ვეფხისტყაოსანში“ ერთხელ გამოყენებული სიტყვა „სადარნო“ („მას ღამით უქმნეს სადარნო, უცრუო, ანაჩქარები...“) ნასასაფრებელ ადგილს ნიშნავს. „მას ღამით უქმნეს სადარნო“ ნიშნავს, რომ ტარიელმა, ავთანდილმა და ფრიდონმა მონახეს სადარაჯო, საგუშაგო ადგილი (მიბჩუანი, 1989: 133). თ. მიბჩუანი დაასკვნის: „ბერძენი ავტორის მიერ ნახმარი ტერმინი „დარინი“ სვანური „დარენ“-ის მისიმიანთა დიალექტურ ფორმად უნდა ჩაითვალოს. მაშასადამე, ბიზანტიელი ავტორების მიერ სადღაც კოდორის სათავეებში უღელტეხილის სახელწოდება დარენი ქართული (სვანური) წარმოშობის უნდა იყოს და ნიშნავს სადარაჯოს, საგუშაგოს. თუ არა ქართულ (სვანურ) ენაზე მოლაპარაკე ხალხს, სხვას ვის შეეძლო ასეთი სახელის შერქმევა ამ უღელტეხილისათვის?“ (მიბჩუანი, 1989: 133-134).

მენანდრეს ცნობიდან ჩვენ მიერ ზემოთ მოხმობილ ციტირებაში ვკითხულობთ, რომ აფსილიაში დასაბრუნებლად უმჯობესი იყო დარინის გზა და ზემარქე სწორედ ამ გზით მივიდა აფსილიაში. ამასთანავე, მან სპარსელთა თავდასხმების შიშით მისიმიანთა გზა მარცხნივ დატოვა. მაშასადამე, დარინის გზა სვანეთის (მისიმიანეთის) ქვეყნის მახლობლად, აფსილეთში გადიოდა. პ. ინგოროყვა შენიშნავს, რომ VI ს-ის ბიზანტიუ-

ლი ისტორიკოსის – მენანდრე პროტექტორის მიერ აღწერილი მარშრუტით, ჩრდილოეთ კავკასიიდან აფხილეტში მომავალი მგზავრი გამოივლიდა კავკასიონის უღელტეხილს - მდ. ჩხალთის (მარუხის) სათავეებს – ამტყეფლის ხეობას და კოდორის შუა წელში, წებელდის რაიონში მდებარე დაბა კოდორს. აქედან გზა კოდორის ხეობის გაყოფებით შავი ზღვისკენ მიემართებოდა. პ. ინგოროყვა აზრით, დარენი მარუხის უღელტეხილის სახელწოდება იყო. თუკი დარენში მარუხის ნაცვლად ვიგულისხმებთ ნაურის ან ცაგერ-კარის უღელტეხილს, მაშინ, მკვლევრის აზრით, მენანდრეს მიერ მოცემული მარშრუტი უღელტეხილიდან გაივლიდა არა კოდორამდე, არამედ – ცხომამდე (ინგოროყვა, 1954: 187). პ. ინგოროყვა ტოპონიმ დარენს უკავშირებს კავკასიონის მთების მეზობელი სექტორის გეოგრაფიულ სახელწოდებას – საკენს, სადაც -ნ მრავლობითი რიცხვის ნიშანია (ინგოროყვა, 1954: 188).

VIII-XI საუკუნეებში, აფხილეტად/აფშილეტად იწოდებოდა ტერიტორია გუმისთასა და ღალიძგას შორის. დ. მუსხელიშვილის აზრით, **აფშილი** „ძველი ეთნონიმია და დღევანდელი აფხაზეთის ძველი მოსახლეობის მხოლოდ ნაწილს ეწოდებოდა“ (მუსხელიშვილი, „არტანუჯი“, 10, 2000: 19).

ქ. შ. I საუკუნეში პლინიუსთან პირველად ნახსენები აფშილეტის ეთნიკური წარმომავლობის შესახებ პ. ინგოროყვა შენიშნავს, რომ „აფშილეტი ენის მიხედვით, საფიქრებელია, არ განსხვავდებოდნენ კოლხებისაგან“ (ინგოროყვა, 1954: 145). V ს-ის ბიზანტიელი ანონიმის ცნობით, „დიოსკურიიდან ანუ სებასტოპოლისიდან მდ. აფსაროსამდე (ჭოროხამდე) წინათ ცხოვრობდა ხალხი კოლხებად წოდებული, ახლა ღაზებად სახელშეცვლილი“ (ანონიმი, გეორგიკა, II, 1965: 6).

მაშასადამე, აფშილეტი მინეულია ერთ-ერთ დასავლურ-ქართულ ტომად, რომელიც გვიან შუა საუკუნეებში ნაწილობრივ შეერწყნენ მეგრელებს, ნაწილობრივ კი გააფხაზდნენ/გააფსუვდნენ (მუსხელიშვილი, „არტანუჯი“, 10, 2000: 22).

ზემოთ თქმულის გათვალისწინებით, გამორიცხული არაა, რომ აფშილეტის ტერიტორიაზე, ბზიფისა და კოდორის სათავეებს შორის მდებარე უღელტეხილის სახელწოდება **დარენი/დარინი** მეგრული წარმომავლობისა იყოს და ნიშნავდეს სადგომს, სამყოფელს, გასაჩერებელ ადგილს. შესაძლებელია, რომ ამ უღელტეხილზე იყო შესასვენებლად მოხერხებული, სულმოხატული ადგილი მგზავრობით დადდილთათვის.

ტოპონიმზე მსჯელობისას გასათვალისწინებელია **დარენ(ჯ)ი**, **დარინი** სიტყვის მეგრული მნიშვნელობა. **დარინალი** მეგრულ-

ში აღნიშნავს „სამყოფელს, საცხოვრისს, სადგომს“; **დარინა-ფალი** იგივეა, რაც „დასაყენებელი“. **დარენჯი** ეწოდება „საცხოვრისს, სადგომს, სამყოფელს, გასახერებელ ადგილს“ (ქობაღია, 2010: 235). **დორინა/დორინი** იგივეა, რაც „დადგომა, დაბინავენა“; **დორინელი** „დამდგარს, დაბინავენბულს“ ნიშნავს (იქვე). მაშასადამე, დარენი/დარინი იგივეა, რაც სამყოფელი, საცხოვრისი, სადგომი, გასახერებელი, დასაბინავენბელი ადგილი.

თესზრი/თეწზრი ერქვა მდინარეს გაგრის ჩრდილოეთით და ადღერის სექტორის (ენანთიას) სამხრეთით. პ. ინგოროყვას აზრით, კლავდიოს პტოლემეაიოსის გეოგრაფიის თანახმად ამ მდინარის ამჟამინდელი სახელწოდებაა **ფსოუ**. სახელწოდება თესზრს/თეწზრს სიტყვაწარმოების თვალსაზრისით მკვლევარი უკავშირებს ტოპონიმებს – ტარსურას, თაგურს//თაგურას, სვირს, დეხვირს, ტეხურს და სხვ. ფუძე-სიტყვას **თეს-** და **თეწ-**, გამოყოფს მდინარეების – თესის//თეზისა და თეზამის//თეძამის სახელწოდებებში (ინგოროყვა, 1954: 179). **თესირი** სამურზაყანოს მეგრულში აღნიშნავს წყლის თეთრ ნაკადს (ქობაღია, 2010: 314). სავსებით შესაძლებელია, რომ ეტიმოლოგიურად სიტყვის სწორედ ამ მნიშვნელობას უკავშირდებოდეს ფსოუს უწინდელი სახელწოდება თესზრი.

თოუმიში/თუმეუში მდინარის სახელწოდებაა ოჩამჩირის რაიონში. ერთვის შავ ზღვას. მდინარის პირას მდებარეობს სოფელი ამავე სახელწოდებით (ორთოგრ., 1987: 49). ვ. ზუხბაია აღნიშნავს, რომ -ში ბოლოკიდურიანი მდინარის სახელწოდება ქართულია, მაგრამ თოუმი ფუძის მნიშვნელობასა და ჰიდრონიმის მოტივაციაზე არაფერს ამბობს (ზუხბაია, 2000: 83).

ა. ქობაღიას „მეგრული ლექსიკონის“ მიხედვით **თომი** ერთგვარი ბაღახია, რასაც ქალამანში იფენენ სითბოსათვის და ჩიტებიც ეტანებიან ბუდის გასაკეთებლად“ (ქობაღია, 2010: 319). ა. მაყაშვილის „ბოტანიკურ ლექსიკონში“ აღნიშნულია, რომ თომი ესაა „*Festuca djimilensis* Boiss. Et. Bal. ღნხ. წერაქო, წერექო; მგრ. წერაქვა, წოთვა; სვნ. წერექე, წერექო, წერქვა“ (მაყაშვილი, 1991: 32). პ. ცხადაიას მიერ ნაწერილი გადმოცემით, წერექვა ეწოდება ბოლქვიან მცენარეს. იგი დაბალზე იზრდება, არ ხმება და არც ითიბება. საქონელი ზამთარშიც ძოვს (ცხადაია, VI, 2012: 541). ჰიდრონიმს თუკი ამ ბაღახის სახელწოდებას დავეკავშირებთ, მაშინ თოუმიში მდინარეს უნდა დარქმეოდა მის ნაპირებზე ან ხეობის რომელიმე მონაკვეთში თომის „წერექვას“ გავრცელებას.

მარუხი ეწოდება მთას, მყინვარს და უღელტეხილს გუღორიფშის რაიონში, აფხაზეთის კავკასიონზე. აქვე მოედინება მდ.

მარუხი – ჩხატოის მარცხენა შენაკადი (ორთოგრ., 1987: 66).

შ. ინალიფას აზრით, მარუხი „მარშანიას მთას“ ნიშნავს. იგი მისიმიანეთის მთებს მარშანიებს მიაკუთვნებდა და ამ გზით ცდილობდა მისიმიანეთის აფხაზური წარმომადგენლობის მტკიცებას (Инал-ина, 1976: 234). ეს თვალსაზრისი არ გაიზიარა თ. მიბნუანმა: „მარუხი თუ მარშანიას მთას ნიშნავს და მსიბისთა მისიმიანიდან მომდინარეობს, ეს აფხაზურში მისიმიანური ელემენტის არსებობაზე მიგვანიშნებს და არა მათ აფხაზურობაზე“ – წერს იგი (მიბნუანი, 1989: 142).

რუხი/რუხუ მეგრულში აღნიშნავს როხს, ღოდს; **რუხუი**/**რუხულია** იგივეა, რაც ღოდით დიდი, კეება; **რუხილი** და **რუხული** „ღოდებით ნაშენებია“ (ქობაღია, 2010: 574). იმავე ლექსიკონში **მარუხია** სიტყვა განმარტებულია როგორც „ღოდების ცვენის, პოვების ადგილი“ (ქობაღია, 2010: 391). ხომ არ ნიშნავს **მარუხი** ქვათაცვენის ადგილს, ან ჩამორღვეულ, ჩამოშლილ, ჩამოშვებულ კლდე; ადგილს, სადაც დიდრონი ქვები ყრია; ღოდნარს?

ოჩამჩირე პირველად მოიხსენიება ფ. ზავადსკის რუსულ ენაზე დაწერილ სტატიაში. სახელწოდების ორგვარი ახსნა არსებობს. თ. სახოკია, ნ. მარი და ი. ყიფშიძე ტოპონიმს ბზის თურქულ სახელს - ჩიმშირ, უკავშირებდნენ და მასში გამოჰყოფდნენ ო-ე მეგრულ-ჭანურ აფიქსებს. XIX საუკუნეში აქედან გაჰქონდათ ბზა; მაშასადამე, ოჩამჩირეს ბზის გასაყიდ ადგილად (საბზე) მიიჩნევდნენ.

ტოპონიმ „ოჩამჩირის“ ეტიმოლოგიის ლინგვისტური ანალიზი მოცემულია გ. როგავას სტატიაში. მკვლევარი ფიქრობდა, რომ „ოჩამჩირე“ კომპოზიტური ტოპონიმია და მეგრულ ენაზე აიხსნება როგორც „ვრცელი ყანა“ – ოჩე მჩირე (როგავა, თსუ, 1960: 181-183). ვ. ზუხბაიას აზრით, ოჩამჩირე ქართული ტოპონიმია: **ოჩე** მეგრულად საყანე ადგილს, ხოლო **ჩირე** პატარა გუბეს ნიშნავს. „ადვილი წარმოსადგენია, რომ აქ, ამ დაბლობზე პატარა გუბეები იქნებოდა საყანე ადგილებზე“ – დაასკვნის მკვლევარი (ზუხბაია, 2000: 71).

აფხაზები ამ ქალაქს ოჩამჩირას ეძახიან. ვ. ზუხბაია იმოწმებს შვეიცარიელი მკვლევრის – ფრედერიკ დიუბუა დე მონპერეს ცნობას მდ. მოქვსა და ღაღიძგას შორის, შავი ზღვის ნაპირას, თანამედროვე ოჩამჩირის ადგილზე ქალაქ იენ-შერის (ახალი ქალაქის) გაშენების შესახებ (ზუხბაია, 2000: 71). აღ. შანავას კურიოზული „განმარტება“ ასეთია: ოჩამჩირე – ოჩამი ჩირე „ვაციანი ჭაობი“ (შანავა, 1998).

სამეგრელოში **ოჩეს** ეძახიან დიდ ყანას, ხოდაბუნს, დიდ

და ნაყოფიერ საყანე ადგილს. უხუცესის კუთვნილ მიწას, საუფროსო, საუხუცესო მამულს ონე ეწოდება (ქობაღია, 2010: 552). საქმე ისაა, რომ **(მ)ჩირე** მეგრულში აღნიშნავს როგორც დიდ, ვრცელ ყანას, ისე ტალახს, საფლობს, ჭაობს, ჭაობის წყალს (იქვე: 674). ა. ქობაღია იმოწმებს მეგრულ შესიტყვებას – **ჩირეშ ელუაფირი**, რაც „ტალახში ამოვლებულს ნიშნავს“ (იქვე: 674).

მ. აღაგიძე ტოპონიმ „ტყაჩირის“ საზღვრულ ფუძედ **ჩირ-// მჩირ-** სიტყვას მიიხსენებდა, ტოპონიმს ზანური წარმომავლობისად მიიხსენებდა და განმარტავდა როგორც „ტყევრცელს“. ანალოგიურად განმარტავდა ტყაჩირს ზ. ჭუმბურიძეც: „ტყე ფართო“, „ტყე ვრცელი“ (ჭუმბურიძე, 1987: 508; „ტყაჩირის“ შესახებ ვრცლად იხ. კეკელია, „კ. კ.“ №11, 2010: 12-13).

ჩირე ჰიდრონიმიული ტერმინია და მეგრულში ღიას, საფლობს, ტალახს, ან ისლიან ჭაობს ნიშნავს. ტერმინი გამოიყოფა სამეგრელო-სამურზაყანოს რამდენიმე ტოპონიმში, რომელთა ძირითად ნაწილს აქვე ვახსენებთ:

ბახვაშ ჩირე – გუბურა უტორის ნაპირას (სოფ. ცაცხვი, ცაიშის თემი);

ბიგვეფიშ ჩირე – ტლაპო ჭანისწყლის ჭალაში (ნარაზენი);

გოჩიშ ჩირე – გუბე ხაშისკურის საზღვართან, უტორის ნაპირზე (ცაცხვი, ცაიშის თემი);

ნაჩურუ/ჩირე – ნატყევარი საჯღარკოში. უწინ ტლაპო ყოფილა (ნხოუში, ცაიშის თემი);

დიდჩირე – ჭაობი რეყეში (ანაკლიის თემი, ზუგდიდის რ.);

ნაჩურუ/ოხარკალუ/ხარკალუ – ტბა სოფ. თიქორში (ზუგდიდის რ.);

ნოჩურია//ნოჩერია//ნოჩურელა//ნაჩურა//ნაბურჭუფუ – ლენჭვი დიდ ინხურში, მდ. აბაშის მარცხენა მხარეს (მარტვილის რ.);

ლაჩერე/ლაჩირე – ჭაობიანი დელე ლესიჭინესა და მონგირში. აკონკრეტებენ: **დიდი ლაჩერე, ჭიჭე ლაჩერე** (ნხოროწყუს რ.);

ფართო ჩირე „ფართო ტლაპო“ – ქვიშილის მარჯვენა შენაკადი დიდი ნეძის თემში (ზუგდიდის რ.);

ჩიბორძალ(იშ) ჩირე – საჩაიე დარჩელის თემში. უწინ დელე-ჭაობი და ტყე ყოფილა (ზუგდიდის რ.);

ჩირე – 1. ტლაპო-დელე ანაკლიაში; ენგურის ტოტი იყო საფორშიოში, რაც შემდეგ დააშრეს; 2. ჭაობიანი ტყე გალენწყარსა და ჭიჭე ინგირს შუა (ზუგდიდის რ.); 3. ჭაობი ქვედა ნხოროწყუში; 4. დელე, შაშიკვარის მარცხენა შენაკადი აკვარიქვაში (რეფი-შეშელეთის თემი, გაღის რ.); 5. ტლაპო ნაბაკევში, ქირწყარის მარჯვენა მხარეს (გაღის რ.); 5. დელე-ტლაპო დარჩელში, გალენწყარის შენაკადი; 7. დელე-ტლაპო საქობაღიოში, მერეწყ

არის შენაკადი (დარჩელის თემი); 8. ჭეჭყობი ინგირის თემში, კუნხობონუს მარჯვენა მხარეს; 9. **ჩირე/ოლებე** – ფერდობი საკუკავოში, გობოგილის სათავესთან (ხამისკურის თემი, ხობის რ.);

ჩირეშდული – დელე ნაბაკევეში; სათავე აქვს ჩირეში (გაღის რ.) (ცხადია, ჯოჯუა, 2003: 199; ცხადია, II, 2007: 62, 65, 67, 80, 117, 122, 127, 151, 203; მისივე, III, 2007: 29, 259...).

ტოპონიმთა ამ რიგს უნდა მიეკუთვნოს სახელწოდება **ოჩამჩირეც**. შესაძლებელია იგი გაგიაზროთ როგორც „რბილი, წყლით გაჯერებული ვრცელი მინდორი“; „ვრცელი ნაჭაობარი“; „ჭეჭყიანი ვრცელი მინდორი, სადაც ნაწვიმარი წყალი დიდხანს არ შრება“.

ტყაურუ. აფხაზეთის საკათალიკოსოს დოკუმენტებში მოხსენიებული ტყაურუ, პ. ინგოროევას აზრით, ზღვისპირას მდებარე სოფელი უნდა ყოფილიყო. „ამას გვიხსენებს ის გარემოება, რომ ამ სოფლის მოსახლეობას ბეგარად ეღვა მენავეობა (მეთევზეობასთან ერთად)“, – წერს მეცნიერი (იქვე: 176, სქოლიო 5). „აფხაზეთის საკათალიკოსო დიდი დაუთარი“ გვაუწყებს: „არის ტყაურუს მეთევზე და მენავტე...“ (კაკაბაძე, 1914: 39). დასახელებულია ტყაურელი გლეხები და მათზე დაკისრებული ბეგარაც: თავაზა შამბიას, მაშუტუა შამბიას, ქუქუაღია შამბიას, უჩაკონი ჭეჭყურიას და გავაშელს დ-თიას ემართათ „მენავტობაჲ, მეთევზეობაჲ, საპურობო“ (იქვე: 39).

პ. ინგოროევა შეეცადა ტოპონიმ „ტყაურუს“ ეტიმოლოგიის დადგენას და სახელწოდების ფუძე-სიტყვად გამოყო მეგრული **ტყა** სიტყვა, რაც ტყეს ნიშნავს, და შესადარებლად იქვე დაიმოწმა ზუგდიდის რაიონის სოფლის სახელწოდება **ტყაია** (იქვე: 176).

ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ტოპონიმი ტყაური სამეგრელოში სხვაგანაც გვხვდება. კერძოდ, ხობის რაიონის სოფ. გამოდმა შუა ხორგაში ტყესთან მდებარე სახნავს „ტყაურს“ ეძახიან. პ. ცხადია შენიშნავს, რომ ტყაური, საერთოდ, ტყისპირა სახნავის სახელწოდებაა (ცხადია, III, 2007: 232). ტყაური ეწოდება აგრეთვე მთას ხონის რაიონის სოფ. მათხოჯში (საქტობ., III, 2003: 303). ა. ფაილოძე შედარებით ზუსტ დოკალიზაციას წარმოგვიდგენს და წერს, რომ ტყაური სადორაღას შემდეგ იწეება. ტოპონიმს ახლავს შემდეგი განმარტება: „**ტყა** მეგრულად ტყეა, **ტყაური** ტყიანს ნიშნავს“ (ფაილოძე, 2014: 55). ამასთანავე, ტყაური რქმევია პატარა სოფელს ამ ტყეში. „შავმა ჭირმა აჰყარა. სახელი ტყიანს ნიშნავს“, – წერს ა. ფაილოძე (ფაილოძე, 2014: 141). **ტყაურისეული** ვიწრო გზა-გასასვლელია მთაში, სოფ. მათხოჯში, სადაც მარხილსაც კი უჭირს გაველა

(ფაილოძე, 2014: 141).

ტოპონიმში – **ნატყაურგ**, ნა- პრეფიქსი წინავითარებას გამოხატავს. დამოწმებულ გეოგრაფიულ სახელში დაკარგულია -**უ** სუფიქსი (შდრ. ნაკარგ, ნაჯიხ, ნა/ვანგ, ნაქერგ, ნაჭკიდგ. ამოსავალი ფუძე-სიტყვაა **ტყაურგ**. ნატყაურგ ეწოდება მინდორს ხობის რაიონის სოფ. გამოდმა ქარიატაში, ხობისწყლის მარჯვენა მხარეს, საწურწუმოდ სახელდებული უბნის ჩრდილოეთ შემოგარენში. პ. ცხადაიას მიერ ჩაწერილ ტოპონიმს ახლავს ინფორმანტის შემდეგი ცნობა: „უწინ აქ ყოფილა ტყაურუ, ე. ი. სახნავი ახალნაკაფზე, ან ტყისპირა ამონადირკვზე“ (ცხადაია, III, 2007: 187).

ტყაური სიტყვას მეგრულში რამდენიმე მნიშვნელობა შეუძენია. კერძოდ, ტყაური ეწოდება ტყიან, ბაღახ-ბუღახიან ადგილს (**ქობაღია, 2010: 176**). თუკი ჩავთვლით, რომ ტოპონიმ ტყაურის უწინდელი ფორმა **ტყაურუ** იყო, მაშინ სახელწოდება უნდა გავიაზროთ, როგორც „ერუ, გაუვალი, უდრანი ტყე“; ან „სახნავი ტყისპირა ახალნაკაფზე, ამონადირკვზე“. შდრ. **ტყაურუმი** – დაბურული, უდრანი ტყე; ტყაურინუ – უსიერი ტყე (**იქვე: 606**).

ტყის სახელწოდება მეტონიმის გზით იმ სოფლის სახელად ქცეულა, რომელიც ამ ტყის მახლობლად მდებარეობდა (შდრ. ტერმინი ტყირი – დრიმონიმი ტყირი – ოიკონიმი ტყირი).

ტყვარჩელი მდებარეობს დადიშის ხეობაში, ზ. დ. 200-600 მ-ზე. მდინარის გასწვრივ 17 კმ-ზე გაშენებული ქალაქი სოხუმიდან 80 კმ-ით არის დაშორებული. ქვემო დასახლებაში მდებარე ადმინისტრაციულ ცენტრს კვაზანი//კვეზანი ეწოდება. სამურზაყანოელნი სწორედ ამ დასახლებას მიიჩნევენ უწინდელ ტყვარჩელად. კვეზანის გარდა ტყვარჩელში მდებარე სხვა დასახლებებია: აკარმარა, ჯანტუხა და კუმიზი (ცხადაია, ჯოჯუა, 2003: 296).

აფხაზეთში 1890-1921 წლებში მოქმედი მართლმადიდებლური ეკლესია-მონასტრების სიაში დასახელებულია ტყვარჩელის 12 მოციქულის სახელობის ხის ეკლესია (გახვიანი, 2011: 215).

კავკასიის მხარის 1886 წლის სტატისტიკური ცნობარის მიხედვით, ტყვარჩელი სოფელია კოდორის ხეობაში, გუფის თემში. მ/შ 743 სული მამაკაცია, 683 – ქალი. სულ 1426 სული (Сводь..., 1893: 14).

ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის 1925 წლის ცნობარი გვაუწყებს, რომ **ტყვარჩელი** სასოფლო საბჭოა კოდორის მაზრაში (დაყოფა, 1925: 127). ადმ. – ტერიტ. დაყოფის 1930 წლის ცნობარიდან ირკვევა, რომ კოდორის მაზრაში არსებული ტყვარჩელის სასოფლო საბჭო ოთხ სოფელს აერთიანებდა:

ათიშადუს, აკუარნაპანს, აძხიდას და ტკვარჩელს/აბგიგდარას. ამ უკანასკნელში 108 კომლი (507 სული) სახლობდა. მ/შ ერთი რუსი იყო, დანარჩენი – აფხაზი (დაყოფა, 1930: 163). 1961 წლის ცნობარის მიხედვით ტკვარჩელის სასოფლო საბჭოში კვლავ ოთხი სოფელი შედის: ატიშადუ, აბდიდარა, აძხიდა და აკუარნაფანი (დაყოფა, 1961: 125).

ისტორიკოსი ბ. ხორავა ფიქრობს, რომ XVII ს. იტალიელი მისიონერების - ლამბერტისა და კასტელის რუკებზე აღნიშნული **ტკვაჯა** იგივე სოფ. ტკვარჩელია. მკვლევარი იზიარებს ტოპონიმის თ. გვანცველაძისეულ განმარტებას (ხორავა, 2004: 103; იხ. აგრეთვე ბერაძე, ხორავა, „ქ. ო.“, VI, 2013: 108). რუკაზე დატანილი **Tqugia** (ტკვაჯა), ჩვენი აზრით, ტკვარჩელი კი არ უნდა იყოს, არამედ არსებობდა სოფელი ამ სახელწოდებით. ტკვაჯა, ვ. ზუხბაიას აზრით, ჯგერდეს სექტორში მდებარე სოფელი იყო, ასეთი სახელწოდების სოფელი კი ამჟამად არ არსებობს (ზუხბაია, 2000: 82).

ხალხური ეტიმოლოგია ოიკონიმ „ტკვარჩელისა“ ასეთია: ბზის გასატანი მასალა აქ იყო „ტკვარჩილი“ – გრძლად დაწყობილი (ცხადაია, ჯოჯუა, 2003: 296). ტკვარჩელის ეტიმოლოგიას პირველად ი. ყიფშიძე შეეხო. მან ამოსავალ ვარიანტად მიიჩნეული **ტკვარჩელი** „თეთრ კიბედ“ განმარტა. **ტკვა/ტყვა** იგივეა, რაც საფეხურებით ჩატრილი მორი, საცალფეხო კიბე, ხოლო **ჩე** „თეთრის“ შესატყვისია (**მსჯელობისათვის იხ. ყიფშიძე, 1914: 329**).

პ. ინგოროყვა **ტკვარჩელში** გამოყოფდა ორ სიტყვას: **ტკვა** „კიბე“, **რჩელი** „დაფენილი“ (ინგოროყვა, 1954: 172). ვ. ზუხბაია იზიარებს იმ თვალსაზრისს, რომ ღალბიგის ხეობაში, ქვედა მინერალურ წყაროსთან ჩასასვლელად დაგებულ-დაფენილი ყოფილა კიბე (ტკვა რჩელი), რამაც სახელი მისცა დასახლებულ პუნქტს (ზუხბაია, 2000: 81). ქ. ლომთათიძემ ტოპონიმში მეორე კომპონენტად გამოყო ქართული **რეც** ფუძის ზანური შესატყვისიდან მომდინარე **ფენილის** (განფენილის) შინაარსის მქონე სიტყვა, ხოლო **ტყვა** დაუკავშირა **ტყვ(ი)ა** სიტყვას, რაც, მკვლევრის აზრით, „უნდა მიუთითებდეს ტყვის (ე. ი. მადნის) არსებობაზე აღნიშნულ ადგილას. შესაბამისად **ტყვარჩელი** უნდა ნიშნავდეს ტყვია (resp. მადან) – ფენილს (მოფენილს, განფენილს)“ (ლომთათიძე, 1994: 9). კ. ოკუჯავა სახელწოდებაში გამოყოფს **ტკვა** „კიბე“ სიტყვას, მაგრამ არაფერს ამბობს მეორე კომპონენტზე – **რჩელი** (ოკუჯავა, 2002: 102). ტოპონიმ „ტკვარჩელის“ შესახებ გამოთქმული მოსაზრებების ანალიზი მოცემულია თ. გვანცველაძის ნაშრომში. მისი აზრით, სახელწოდების ი. ყიფშიძისეული და პ. ინგოროყვასეული განმარტება ხალხ-

ურ ეტიმოლოგიას უფრო მიაგავს. ქ. ლომთათიძის ვარაუდი ქ. ტყვარჩელის ტერიტორიაზე სამრეწველო მნიშვნელობის მქონე ქვანახშირის საბადოს არსებობას ემყარება. თუმცა გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ საბადოს სამრეწველო დამუშავება აქ მხოლოდ 1935 წელს დაიწყო და XX ს-ის 20-30-იან წლებამდე ტყვარჩელში საბადოს არსებობის შესახებ ადგილობრივმა მოსახლეობამ არაფერი იცოდა (გვანცელაძე, 2000: 91).

თეიმურაზ გვანცელაძემ ტოპონიმ ტყვარჩელის სხვაგვარი ახსნა შემოგვთავაზა. მან ტოპონიმი მცენარის სახელის მხედლობითი რიცხვის ფორმას დაუკავშირა. მკვლევრის აზრით, სახელწოდების ამოსავალია მცენარე **ყოჩივარდას** მეგრული შესატყვისი **ტყვარჩელია//ტკვარჩელია**. თვით მცენარის მეგრული სახელწოდება ტყვარჩელია//ტკვარჩელია კომპოზიტია და „ტყავგაშლილს, ტყავდაფენილს, ტყავდაგებულს“ ნიშნავს. მცენარის ბოტანიკურ-მორფოლოგიური თავისებურება – მიწაზე მცენარის ღეროს ირგვლივ ტყავით სქელი და უხეში ფოთლების როზეტით დაფენა, მხარს უჭერს სახელწოდების ამგვარ ეტიმოლოგიას (გვანცელაძე, 2000: 91-92).

თ. გვანცელაძის ზოგადი დასკვნა ასეთია: ტყვარჩელის აფხაზური სახელი **ტყვარჩალ** მიღებულია აფხაზური ენისათვის დამახასიათებელი ნასესხები სიტყვების ადაპტაციის წესების სრული დაცვით: **ტყვ** კომპლექსი არ არის დამახასიათებელი აფხაზური წარმოშობის სიტყვებისათვის, სამაგიეროდ გვხვდება მხოლოდ ქართველიზმებში. მოხმობილია საილუსტრაციო მასალაც: აფხაზ. **ატყვა** – ქართ. **ტყვე**, **ატყვაცრა** „გასკდომა, აფეთქება“ – მეგრ. **ტყვაცი** „მეხის გავარდნა“ და ა. შ. მეგრულ მახვილიან ე ხმოვანს აფხაზურში კანონზომიერად ცვლის ა ხმოვანი. გარდა ამისა, რამდენადაც XVII-XVIII სს-მდე კოდორის მარცხენა ნაპირზე აფხაზური მოსახლეობა არ იყო, აფხაზური **ტყვარჩალ** ფორმა ამ დრომდე ვერ განხდებოდა (გვანცელაძე, 2000: 92).

სრულიად განსხვავებული თვალსაზრისი წამოაყენა გ. გასვიანმა, რომელმაც ტოპონიმი **ტყვარჩელი←ტყვარჩვალ** სვანურზე დაყრდნობით განმარტა, როგორც „შავტალახიანი მეწყერი“ (გასვიანი, 2011: 191).

ტკვარჩელია//ტყვარჩელია მეგრულში „ყოჩივარდას“ შესატყვისია, ხოლო **ტკვარჩელი** აღნიშნავს ხის ფენილ კიბეს, ხეფენილს. მაგრამ ტოპონიმ „ტყვარჩელის“ ეტიმოლოგიაზე მსჯელობისას საგულისხმოდ და ანგარიშგასაწევად გვეჩვენება მეგრულში დადასტურებული ამ სიტყვის კიდევ ერთი მნიშვნელობა. კერძოდ, **ტკვარჩელი** ამასთანავე ნიშნავს „ხერგილს, დას-

ტა-დასტა დაკეცილს, ერთმანეთზე დაწყობილ-დაღაგებულს“. ტკვარჩელს ისეთ ხერგილზე, ყორეზე იტყვიან, სადაც ღოდები, ქვა-ღორღი, ხის მორები, ტოტები და ძეძვი ერთმანეთზეა დახერგილ-დახევაგებული.

ტყუბუნი. ქალაქ სოხუმის სამხრეთით, 4 კმ-ის დაშორებით, შავ ზღვასთან მდ. კელასურის შესართავთან მდებარეობს ნაქალაქარი, რაც ძველ წყაროებში დიოსკურიის სახელით არის ცნობილი. მისი პარალელური სახელწოდებაა **ტყუბუნი//ტყუბზნი**. პ. ინგოროყვა მსჯელობს ამ ორი სახელწოდების ურთიერთმიმართებაზე და აღნიშნავს, რომ ქალაქის ბერძნული სახელწოდება დიოსკურია დაკავშირებულია ღვთის შვილებად წოდებული ტყუპი ძმების – კასტორისა და პოლუქსის ღვებნდასთან, და წარმოადგენდა ქალაქის ადგილობრივი სახელწოდების – ტყუბუნის (ტყუბზნი resp.*ტყუბნი) ბერძნულ თარგმანს. „ქართული წარმოშობა ძველი დიოსკურიის სახელისა (დიოსკურია=ტყუბზნი, *ტყუბნი) უდავოდ უნდა ჩაითვალოს“ (ინგოროყვა, 1954: 147).

ზ. ანჩაბაძის ვარაუდით, სოხუმის აღმოსავლეთით მდებარე ადგილის სახელწოდება **ტყუბუნი**, ალბათ, კასტორისა და პოლიდევკეს, – ტყუპი ძმების ასოციაციით უნდა შექმნილიყო და ქართულ „ტყუპს“ უკავშირდება (ანჩაბაძე, 1964: 152). ამ მოსაზრებას არ იზიარებს თ. მიბნუანი. მისი აზრით, სვანური სიტყვიდან **ტყუბულ** „სოკო“ უნდა წარმოქმნილიყო ტოპონიმი **ტყუბუნი** (მიბნუანი, 1989: 82). იმავე ნაშრომში, სოხუმის რაიონის სვანური წარმოშობის ტოპონიმების ეტიმოლოგიაზე მსჯელობისას თ. მიბნუანი შენიშნავს, რომ **ტყუბუნ** ტოპონიმის ქართული „ტყუპ“ სიტყვიდან წარმომავლობა ნაკლებ სარწმუნოა, მით უმეტეს, თუკი გამოირიცხება დიოსკურიის ტყუპთან დაკავშირება. „ტყუბუნ“ არის სვანური „ტყუბულ“, რაც სოკოს ნიშნავს. ანალოგიური წარმოშობისაა ქ. ტყიბული... **ტყუბუნი//ტყიბული** სვანურად გაიგება როგორც სოკოიანი ადგილი“ (მიბნუანი, 1989: 268).

ტყუბი, ტყუბური მეგრულში „ტყუპის“, „შეტყუპებულის“ შესატყვისია. **ტყუბა** „შეტყუპებულს“ ნიშნავს, ხოლო **ტყუბუნი** ა. ქობაღიას განმარტებით იგივეა, რაც „ხშირი, ტყუპად გამოხმული, შეტყუპებული“ (ქობაღია, 2010: 607). საკვლევი ტოპონიმის მოტივაციისთვის საგულისხმოდ გვეჩვენება **ტყუბუნი** სიტყვის კიდევ ორი მნიშვნელობა მეგრულში: 1. გაუვალი ტყე; 2. ორპირი, ორწეაღი (მიბნუანი, 1989: 607).

ღურძაული ეწოდება მთაგრეხილს კოდორსა და მაჭარწყაღს შუა, და სოფელს გულრიფშის რაიონის მერხეულის თემ-

ში. პ. ინგოროვეა სახელწოდებაში გამოყოფს ბოლოკიდურს -აულ, და გრამატიკული გაფორმებით ტოპონიმთა იმავე ჯგუფში მიაკუთვნებს ადგილს, სადაცაა კვიტაული, ბერძენაული, ჩარექაული, ბუთურაული... ამასთანავე, ფუძე-სიტყვის მიხედვით აფხაზეთის ღურძაულს აკავშირებს აჭარაში, ხულოს რაიონში მდებარე ღურძაულთან (მიბჩუანი, 1989: 170). **ღურძ** ფუძის შესახებ პ. ინგოროვეას ნაშრომში არაფერია ნათქვამი. ვ. ზუხბაია გუდრიფშის რაიონში ასახელებს სოფ. ღურძულს და ბოლოკიდურ -აულის გამოყოფით ქართულ ტოპონიმად მიიჩნევს. თუმცა **ღურძ** ფუძის შინაარსზე ისიც არაფერს ამბობს (ზუხბაია, 2000: 67). გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიულ დექსიკონში დაფიქსირებულია სოფელი **ღურზული** (ორთოგრ., 1987: 112).

სახელწოდების ამოსავალი მნიშვნელობა შესაძლებელია დაუკავშირდეს მცენარეს - **ღუარძლი, ღვარძლი** (მაყაშვილი, 1991: 131). მეგრულში მისი შესატყვისია **ღურძული**. ასე ეწოდება ხარვეჯლა ბაღახს, რაც პურის ნათესებში იცის (ქობაღია, 2010: 648).

წურწუხი/წუწახო. XIV-XVI სს. რუკებზე ქალაქ ტუაფსის უწინდელ სახელწოდებად ნახვენებია წურწუხი, წუწახო. პ. ვესკონტის 1318 წელს შედგენილ რუკაზე გვხვდება პუნქტი **Zurzuchi**-ს, კ. ლუქსორის XIV ს. დასაწყისში შედგენილ რუკაზე – **Zorzuqui**-ს, დანარჩენ რუკებზე (XIV ს. II ნახევარი – XVI ს. დასაწყისი) **Susakho**-ს, **Susako**-ს ფორმით, რაც ფონეტიკურად იშიფრება როგორც **წურწუხი, წუწახო**. XVII ს-ის ავტორის – ევლია ჩელების თხზულებაში დამოწმებულია სახელწოდება თურქული ტრანსკრიფციით – **Susku**, რაც ფონეტიკურად უნდა გაიშიფროს როგორც **წუხწუ**. ბიანკოს 1436 წელს შედგენილ იტალიურ რუკაზე ამ პუნქტის სახელწოდებად დატანილია **porto de Laio**, ე. ი. ნავსადგური **Laio**. პ. ინგოროვეას მოსაზრებით, სახელწოდება **Laio** იგივეა, რაც V საუკუნის ანონიმი გეოგრაფის – პერიპლუსის მიერ მოხსენიებული **Laia** (ინგოროვეა, 1954: 164, სქოლიო).

ლაია/ლია და **წურწუხი, წუწახო** სახელწოდებანი სინონიმებია. წურწუხის ამოსავალია ქართულში არსებული სიტყვა **წუნწუხი**, რაც „საფლობს, ღაფს“ ნიშნავს. მდინარის შესართავთან მდებარე ნავსადგურს ეს სახელი მდინარის შლამიანი სანაპიროს გამო დარქმევია (**იქვე: 164**). „დასასრულ, დაგვრჩენია ხაზი გავუსვათ იმ გარემოებას, რომ ამ პუნქტის ეს ორმაგი სახელწოდება, რომლებიც ერთსა და იმავე შინაარსს შეიცავს, იძლევა გარანტიას იმისას, რომ აქ არ შეიძლება ადგილი ჰქონდეს რაიმე შემთხვევითს მსგავსებას სიტყვებისას; ასეთი ორმაგი

დამთხვევა სახელწოდებათა შინაარსისა იძლევა მეტად მნიშვნელოვან საკონტროლო შემოწმებას და მკვიდრ საბუთს იმისა, რომ ეს სახელწოდებანი ქართული წარმოშობისაა“ – დაასკვნის პ. ინგოროყვა (იქვე: 164).

წყუზამელა//წყუზამელი. სკურიის/ისკურიის ნავსადგურთან შავ ზღვას შეერთვის მდინარე სკურნას//მარმარწყარის სახელწოდებით, ხოლო მესამე და ძირითადი სახელწოდება ამ მდინარისა არის წყუზამელა//წყუზამელი. წყუზამელა დღემდე ცოცხალი სახელია. პ. ინგოროყვა ჰიდრონიმსა და კომონიმში გამოყოფდა თავკიდურს – წყუ „წყარო“ (ინგოროყვა, 1954: 179).

ჰიდრონიმი წყუზამელა შესაძლებელია სამ კომპონენტად დაიშალოს: პირველი – წყუ მეგრულში იგივეა, რაც „წყარო“; მეორე კომპონენტი უნდა იყოს ზა „გზა“ (ქართულიდან სესხების გზით). სათანადო ქართული სიტყვის თავკიდური გ მეგრულში დაიკარგა, რამაც ასახვა ჰპოვა სამეგრელოს გეოგრაფიულ ნომენკლატურაშიც. შდრ. ზაორთუ – 1. გზაჯვარედინი ახუთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში; 2. გზაგასაყარი ნახურცილაგოში. მარტვილი-დიდი ჭყონის გზატკეცილიდან გამოყოფილი გზა გურძემისკენ მიემართება (ცხადია, VI, 2012: 230-231); ზაკადარი – ფერდობი ტაბაკონის მთაზე, სოფ. დიდ ინხურში; შქაზა „შუაგზა“ – გზა მესამე ბაღდაში. ტობაშსა და ონიორეს სათავეს შუა გამავალი გზით სვანები ჩამოდიოდნენ სამეგრელოში (ცხადია, VI, 2012: 619). მესამე კომპონენტი სავარაუდოდ მელე „გაღმა“ უნდა იყოს. თუკი ჩვენი ვარაუდი საკვლევი ჰიდრონიმის სამ სიტყვად დაყოფის შესახებ მართებულია, მაშინ წყუზამელა -წყუზამელე უნდა გავიაზროთ, როგორც „წყაროს გზის გაღმა (მდებარე)“. შდრ. წამელონი//წ(ყ)ამელო – ტყე-ხევი და დელე მაგანის სატყეოში. დელე ერთვის მდ. მაგანას (ცხადია, I, 2004: 203). წყუზა „წყაროს გზა“, „წყაროსკენ მიმავალი გზა“ თავდაპირველად უნდა რქმეოდა გზას, შემდგომ მინდორს წყაროსთან და ბოლოს მდინარესაც, ან მასში ჩამდინარე წყაროს (მეტონიმის გზით: დროშონიმი – აგრონიმი – ჰიდრონიმი).

არ გამოვრიცხავთ ჰიდრონიმის სხვაგვარ გააზრებასაც. კერძოდ, შესაძლებელია ამოსავალი იყოს მხოლოდ წყუზა „წყაროს გზა“. -ელა ჰიდროფორმანტის დართვით კი მივიღეთ მდინარის სახელწოდება. „წყუზამელაში“ -ელა ჰიდროფორმანტი ფუნქციით ქართული -ურა-ს შესატყვისია. პ. ცხადიას დაკვირვებით, -ელა სუფიქსის ფუნქცია შემდეგია: ადგილის აღმნიშვნელი საზოგადო თუ საკუთარი სახელისაგან აწარმოოს ამ ადგილას (ან ამ ადგილიდან) გამავალი მდინარის სახელი – ჰიდრონიმი (ცხადია, 1985: 174-175; მისივე, I, 2004: 22).

აქვე დავასახელებთ საანალიზო მასალას სამეგრელოს ტოპონიმიდან: გარამელა – ჭანისწყლის მარცხენა შენაკადი და მისი ხეობა კურორტ სჭურში; კაბარჭელა//კაპარჭელა – მდინარე და ხეობა ღესალეში; კრზალა//კრძალა – მდინარე და ხეობა ჩხოროწყუს სატყეოში; ლაგრძმელა – დელე ვახაში; ლუგელა – მინერალური წყალი და ხეობა ჩხოროწყუს ხეობაში; ნოდელა – მდინარე მარტვილისა და აბაშის რაიონებში; ქვარჩელა – დელე ნახურცილაგოში; დარჩელა – ნაკადული გაჭედის სატყეოში; ჭყონიშელა – დელე წახურში (მსჯელობისათვის ვრცლად იხ. ცხადაია, 1985: 174-175).

ვ. ზუხბაია ოჩამჩირის რაიონის აძიუბუის საკრებულოში სოფლისა და დელის სახელწოდებად იმოწმებს ტოპონიმს **ცხუზამელის** ფორმით და გამოყოფს ბოლოკიდურს – ელი (ზუხბაია, 2000: 81).

გამოყენებული ლიტერატურა:

ანონიმი, 1965 – ანონიმი V საუკუნისა. PERIPLUS PONTI EUXINI. წგ.: გეორგიკა. ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ. II. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო სიმონ ყაუხჩიშვილმა. მეორე შევსებული გამოცემა. თბ., 1965.

აფრიდონიძე, 1987 – აფრიდონიძე შ., ზანური ანთროპონიმიის ზოგიერთი საკითხისათვის (კვლავ ჯაკობია, ჟორდანიას ტიპის გვარების შესახებ). კრ. „ონომასტიკა“, I, თბ., 1987.

ბერაძე..., 2013 – ბერაძე თ., ხორავა ბ., ოდიშის სამთავროს ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილი XVII საუკუნის 50-იანი წლების იტალიური რუკების მიხედვით. კრ. „ქართველური ონომასტიკა“, VI, თბ., 2013.

ბერუღლავა, 1951 – ბერუღლავა კ., აფხაზეთის ისტორიული ადგილები. თბ., 1951.

გასვიანი, 2011 – გასვიანი გ., აფხაზეთი ისტორიული საქართველოა. თბ., 2011

გეორგიკა, 1936 – გეორგიკა, III, ტექსტები გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა. ტფ., 1936.

გვანცელაძე, 2000 – გვანცელაძე თ., ქართველური ქრისტიანული ტერმინების აფხაზურ ენაში სესხების დროის საკითხისათვის. ჟურნ. „არტანუჯი“. 10, თბ., 2000.

დონდუა, 2001 – დონდუა კ., სვანურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი. თბ., 2001.

ელიავა, 1989 – ელიავა გ., სენაკის რაიონის ტოპონიმია. თბ., 1989.

ზუხბაია, 2000 – ზუხბაია ვ., ქართული გვარ-სახელები და ტო-

პონიშები აფხაზეთში. თბ., 2000

ინგოროყვა, 1954 – ინგოროყვა პ., გიორგი მერხულე ქართველი მწერალი მეთე საუკუნისა. თბ., 1954.

კაკაბაძე, 1914 – კაკაბაძე ს., აფხაზეთის საკათალიკოზო გლეხების დიდი დავთარი, ტფ., 1914.

კეკელია, 2010 – კეკელია ი., „ტყაჩირის“ ისტორია-ეტიმოლოგია-სათვის. ჟურნ. „კულტურათაშორისი კომუნიკაციები“, №11, თბ., 2010.

ლომთათიძე, 1994 – ლომთათიძე ქ., ტყვარჩელის გაგებისათვის. ბესარიონ ჯორბენაძის საზოგადოების სამეცნიერო კონფერენცია. მოხსენებათა თეზისები. თბ., 1994

მაყაშვილი, 1991 – მაყაშვილი ა., ბოტანიკური ლექსიკონი (მცენარეთა სახელწოდებანი). თბ., 1991.

მიბჩუანი, 1989 – მიბჩუანი თ., დასავლეთ საქართველოს ქართველ მთიელთა ეთნოგენეზის, განსახლებისა და კულტურის ისტორიიდან. თბ., 1989.

მუსხელიშვილი, 2000 – მუსხელიშვილი დ., აფშილთა ეთნიკური კუთვნილების საკითხისათვის. ჟურნ. „არტანუჯი“, 10, თბ., 2000.

ოკუჯავა, 2002 – ოკუჯავა კ., აფხაზეთი XVII საუკუნეში. თბ., 2002.

როგავა, 1960 – როგავა გ., ზოგი გეოგრაფიული სახელის (ოჩამჩირე, ტყაურე) შედგენილობისათვის., თსუ შრომები, 93. ფილოლოგიურ მეცნიერებატა სერია. თბ., 1960

სამუშია, 1990 – სამუშია კ., ქართული ზეპირსიტყვიერება. მერგული ნიმუშები. თბ., 1990.

სსსრ. ადმინისტრაციული დაყოფა (შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის გამოცემა). ტფ., 1925.

საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. ტფ., 1930.

საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. თბ., 1949.

საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. თბ., 1961.

საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. თბ., 1966.

საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. თბ., 1977.

საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა. თბ., 1987.

საქართველოს ტოპონიმია (მასალები), ქვემო იმერეთი. შემდგენლები: შ. აფრიდონიძე, ვ. ჯოჯუა, მ. კემულარია. ტ. III, თბ., 2003.

საქართველოს სსრ ორთოგრაფიული ლექსიკონი (მასალები). რედაქტორები: ი. აფხაზავა, ი. გიგინეიშვილი, ა. კობახიძე, დ. უკ-

ლება, მ. ჭაბაშვილი. თბ., 1987.

ფაილოძე, 2014 – ფაილოძე ა., ხონის რაიონი. ტოპონიმია და გეარსახელები. ქუთ., 2014.

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. II, თბ., 1979.

ქობაღია, 2010 – ქობაღია ა., მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010.

შანავე, 1989 – შანავე აღ., ეტიუდები მეგრული ენის შესახებ. თბ., 1998

ცხადაია, 1985 – ცხადაია პ., მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმია (ენათმეცნიერული ანალიზი). თბ., 1985.

ცხადაია, 1999 – ცხადაია პ., ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმიიდან. I, თბ., 1999.

ცხადაია, 2000 – ცხადაია პ., გვარები და გვართა დასახლებანი სამეგრელოში. თბ., 2000.

ცხადაია, ..., 2003 – ცხადაია პ., ჯოჯუა ვ., სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2003.

ცხადაია, 2004 – ცხადაია პ., სამურზაყანოს ისტორიული და თანამედროვე ტოპონიმია. თბ., 2004.

ცხადაია, 2004 – ცხადაია პ., სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი (წალენჯიხის რაიონი). I, თბ., 2004.

ცხადაია, 2007 – ცხადაია პ., სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, ზუგდიდის რაიონი, II, თბ., 2007.

ცხადაია, 2007 – ცხადაია პ., სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი. (ხობის რაიონი, ქ ფოთი). III, თბ., 2007.

ცხადაია, 2008 – ცხადაია პ., სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი (ჩხოროწყუს რაიონი), IV, თბ., 2008.

ცხადაია, 2012 – ცხადაია პ., სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, მარტვილის რაიონი (ჩრდილოეთი ნაწილი). VI, თბ., 2012.

ჭუმბურიძე, 1987 – ჭუმბურიძე ზ., დედაენა ქართული. თბ., 1987.

ხორავე, 2004 – ხორავე ბ., აფხაზთა მუჰაჯირობა. თბ., 2004.

ანჩაბაძე, 1964 – Анчабадзе З., История и культура древней Абхазии. Москва. 1964.

ინალ-ინა, 1976 – Инал-ина Ш. Д., Вопросы этно-культурной истории Абхазов. 1976.

ყოფშიძე, 1914 – Кипшидзе И., Грамматика мингрельского(иверского) языка. С.-ПБ., 1914.

Сводъ статистическихъ данныхъ о населении закавказского края, извлеченныхъ изъ посемейныхъ списковъ 1886 г. Тифлисъ. 1893

ასპინძის მუნიციპალიტეტის მეთსახელები, სტრუქტურა და სემანტიკა

მოკლე შინაარსი

ნაშრომში მიმოხილულია ასპინძის მუნიციპალიტეტის მეტსახელები როგორც სემანტიკური, ისე სტრუქტურული თვალსაზრისით; დახასიათებულია მეტსახელი, როგორც ინფორმაციული სახელი, გვიან შერქმეული მეტი სინამდვილის გამომხატველი სახელი. საუბარია სახელდების მოტივაციასზე, მეტსახელთა წარმოშობის საფუძველზე.

გამიჯნულია ოფიციალური სახელი და მეტსახელი. განხილულია საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებში გავრცელებული მეტსახელის შესატყვისები; დადასტურებულია ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფლებში გავრცელებული „ლადაბი“ სახელის არაბულიდან მომდინარეობის საკითხი. დახასიათებულია უწყინარი და დაცინვითი, გამახელებელი და ზურგსუკანა მეტსახელები.

გამოკვეთილია: გარეგნულ მახასიათებლებზე დამყარებული, მსგავსების გამომხატველი, შინაგანი ბუნების მიმანიშნებელი, მეტყველებასთან დაკავშირებული და ბავშვობისდროინდელი მეტსახელები; ასევე: ფუძეგაორკეცებული, ატრიბუტულ და მართულმსაზღვრელიანი, ტოლადშერწყმული, ეპითეტიანი მეტსახელები.

გამჭვირვალე სემანტიკის მეტსახელების გარდა მითითებულია გაურკვეველი მნიშვნელობის მეტსახელებიც.

საანალიზო მასალის მიხედვით გამორკვეულია: საიდან მომდინარეობს მარტივფუძიანი გაუფორმებელი მეტსახელები; რა სუფიქსები აწარმოებს წარმოქმნილსა და რთულფუძიან მეტსახელებს; რომელია ზმნური წარმოშობის, მიმღეობით გამოხატული, ფონეტიკური პროცესებით (რედუქცია, ბგერათმონაცვლეობა, მეტათეზისი) განპირობებული მეტსახელები. მითითებულია ატრიბუტულმსაზღვრელიანი მეტსახელების პრეპოზიციური და პოსტპოზიციური წყობა; მართულმსაზღვრელიანი მეტსახელების სრულად შენარჩუნებული ფორმები.

საკვანძო სიტყვები: მეტსახელი, ლადაბი სახელი, დენოტატი, ნართაული, არაკანონიკური სახელი, ეპითეტიანი მეტსახელი, უწყინარი მეტსახელი, ზურგსუკანა მეტსახელი.

NICK-NAMES OF ASPINDZA MUNICIPALITY, STRUCTURE AND SEMANTIC

Abstract

In this paper Aspindza municipality nick names are well discussed according to its semantically and structurally forms. Nick names are described as informative names, which were named a little bit late for expressing reality.

Official names and nick names are isolated from each other. Georgian different regions nick names conformable are well discussed. It is confirmed that the nick name "Laghabi" spread in Aspindza municipality is coming from Arabia. Also, inoffensive, gibed, teased and back words are described.

Is isolated: under the face characteristics names, look like words, moods, speaking styles and childhood nicknames, also, base gear, attribute, compound words and epithetic nick names.

Instead of transference semantic nicknames there are also mentioned undefined nick names.

Under our research we define that: where are the roots of simple based nick named words, which suffixes are necessary to create compound nouns, which roots are coming from verbs and expressed by participle, and phonetically process (Reduction, sound changing, metasyntesis),

There is mentioned attribute gear words pre-position, and post positioned structure. Compound nouns forms.

Key words: nicknames, "Laghabi" names, gibed, teased, back words, compound.

შესავალი: სამეცნიერო ლიტერატურაში მეტსახელს უწოდებენ დამატებით არაოფიციალურ სახელს, რომელსაც არქმევენ ადამიანს დამახასიათებელი ნიშან-თვისების, ქცევა-მანერის, მოსწრაფების, გარეგნობის, ანალოგიის, წარმომავლობის ან თავს გადამხდარი შემთხვევის მიხედვით (ცხადაია, 2005: 150). ოფიციალური სახელისაგან განსხვავებით, მეტსახელი, როგორც გვიან შერქმეული სახელი, მეტი სინამდვილის გამომხატველია. იგი მჭიდროდაა დაკავშირებული დენოტატის შინაგან და გარეგან ბუნებასთან. თუ პიროვნული სახელის შერჩევა მის კეთილხმოვანებას, მოხერხებულობასა და წინაპრის პატივისცემას ითვალისწინებს და, ამავდროულად, გამორიცხავს სახელდების ობიექტის ნიშანთვისობრიობას, მეტსახელის შემთხვევა-

ში ხაღხია სახელის „მორგების“ დიდოსტატი. მეტსახელის „მოხვეჭასთან“ არის დაკავშირებული ადამიანის მთელი ცხოვრება. „როდესაც ადამიანს მეტსახელს შეარქმევენ, მიუთითებენ მის რომელიღაცა ნიშან-თვისებაზე. ადამიანის საკუთარი სახელის შერქმევას სახელსადები ობიექტის თვისებების გათვალისწინება ძირითადად არ ხდება, მაგრამ მეტსახელი უკვე, პირიქით, სწორედ გახაზავს ისეთ თვისებას, რომელიც განსაზღვრავს ნომინაციას, სახელდებას“ (ბერიძე, 2015: 8).

სახელდების ორივე სახეობა (დაბადებისას დარქმეული სახელი და მეტსახელი) დენოტატის ნების გარეშე მკვიდრდება; გამონაკლისს წარმოადგენს საკუთარ სახელთა დაწუნებით გამოწვეული სახელის შეცვლა.

როგორ უნდა გავმიჯნოთ სახელი მეტსახელისაგან? – კითხულობს რ. თოფჩიშვილი და აღნიშნავს, რომ „ოფიციალური სახელია ის პიროვნული სახელი, რომელსაც ეკლესია ნათლობისას ანიჭებს, რომელსაც მშობლები არქმევენ და რომელიც ფიქსირდება პიროვნების დამადასტურებელ ოფიციალურ იურიდიულ დოკუმენტში, ხოლო მეტსახელად უნდა მივიხსნოთ ის სახელი, რომელიც ამ ოფიციალური სახელების პარალელურად ერქმევათ (რა ასაკში, ამას მნიშვნელობა არ აქვს)“ (თოფჩიშვილი, 2010:33).

რ. შამელაშვილი-ზექალაშვილის აზრით, მეტსახელი შეიძლება ჩაითვალოს სრულ ანთროპონიმულ ერთეულად, რომელიც მოლიანადაც კი ჩაენაცვლება პირის ოფიციალურ სახელდებას. ხდება ხოლმე, რომ ადამიანს ნათესავეები, ახლობლები, მეგობრები და მეზობლები (განსაკუთრებით სოფლებში) მხოლოდ მეტსახელით იცნობენ, ხოლო მისი ოფიციალური სახელი მივიწყებულიც კია (შამელაშვილი-ზექალაშვილი, 2007: 183).

მსჯელობა. მეტსახელების გავრცელებას მოწმობს მისი მრავალი შესატყვისის არსებობა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში: შერქმეული სახელი, ზედმეტი სახელი, თიკუნი, სახელბეღი, მირქმეული სახელი, სახინჯარი, ბუნი, კილი. პ.ცხადაია განასხვავებს შერქმეულ სახელსა და მეტსახელს იმ თვალსაზრისით, რომ პირველი შედარებით ზოგად ტერმინად მიაჩნია, მეორე კი – მის თანამედროვე სახეობად: „სემანტიკურად გამჭვირვალე სახელს, ე.წ. „მოლაპარაკე სახელს“, რომელიც თვითონვე ცხადყოფს სახელდების მოტივს, ზოგადად უნდა ვუწოდოთ შერქმეული სახელი, ხოლო ტერმინი „მეტსახელი“ მივუსადაგოთ მხოლოდ იმ შერქმეულ სახელს, რომლის დენოტატს სხვა (ოფიციალური, ძირითადი) სახელიც მოეპოვება“ (ცხადაია, 2005: 151).

ძველ ქართულ ენაში შერქმეული სახელის აღმნიშვნელი ტერმინი „ნართაული“ ყოფილა. მე-10 საუკუნის პარხლის ოთხთავის ანდერძ-მინაწერში იკითხება: „ღირს ვიქმნე მე, გლახაკი ივანე, ნართაულად ბერაი, აღსრულებად წმიდას ამას სახარებას.“ ამის თაობაზე პ.ცხადაია აღნიშნავს, რომ ეს მოღვაწე ქართული კულტურის ისტორიაში ცნობილია იოანე-ბერაის სახელით და ქსე-შიც ასევეა შეტანილი (ცხადაია, 2005:152). სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ არაკანონიკური ანუ ნართაული სახელები დაფიქსირებულია 1621 წლის „აფხაზეთის საკათალიკოსო გამოსავალი მოსაკრებლობის დაგთარში“ (თოფჩიშვილი, 2010:189).

ონომასტიკურ სამეცნიერო ლიტერატურაში მეტსახელად განიხილავენ ორკომპონენტიან ანთროპონიმულ ფორმულასაც, რომელშიც ერთ-ერთი კომპონენტი სახელსადავს პიროვნების საკუთარი სახელია, ხოლო მეორე გრამატიკულად წარმოადგენს მსაზღვრელ სიტყვას, ეპითეტს, რომელიც შეიცავს ამ პიროვნების „დახასიათებას“ რაიმე ნიშნით და, მაშასადამე, წარმოაჩენს სახელმძღვანელოს ნეიტრალურ პოზიციასაც და ემოციურ-შეფასებით დამოკიდებულებასაც, კერძოდ, მოწიწება-პატივისცემას (იშვიათად), ირონიას – მსუბუქ გაკენწვლას, დაცინვა-გაკიცხვასაც და სიძულვილსაც კი“ (ცხადაია, 2005:156). სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია, რომ ეპითეტური მეტსახელით არ მიმართავენ პიროვნებას, მხოლოდ აღნიშნავენ (ცხადაია, 2005:156). მეცნიერები ეპითეტური მეტსახელის (უფრო ზუსტად, მისი მსაზღვრელი კომპონენტის) დანიშნულებად ერთნაირი სახელების მქონე პირთა, ანუ სეხნიების, ერთმანეთისაგან გარჩევას მიიჩნევენ. ამისი მაგალითია სოფელ ანდრიაწმინდაში (ახალციხის მუნიციპალიტეტი) დაფიქსირებული „ჩიტირვასო“ – სხვა ვასოებისაგან გასარჩევად შერქმეული მეტსახელი.

შეიძლება ისეც მოხდეს, რომ ერთი ფორმის ორ საკუთარ სახელს სხვადასხვა მოტივაცია აღმოაჩნდეს (ჯორბენაძე, 1993:23). ასეთია, მეტსახელი „ქურთო“: 1. მოძუძღული სიარულის გამო; 2. კანის მუქი ფერის გამო.

მეტსახელად შეიძლება ქცეულიყო არა მხოლოდ ტოპონიმი და პროფესიული სახელი, არამედ ინდივიდის ნებისმიერი თავისებურება ან მისი ცხოვრების რომელიმე მხარე. მეტსახელის დამრქმევი იყო არა ეკლესია ან მშობელი, არამედ გარემომცველი საზოგადოება. ხალხის მიერ დარქმეული მეტსახელი შეუზღუდავი, სხარტი და ეფექტური ჩანს და უფრო განმასხვავებელი ფუნქციის მქონე, ვიდრე საკუთრივ სახელი (თოფჩიშვილი, 2010:47). „ეს უჩინმაჩინოსანი მეორე ნათლიები ერთი

ხელის დაკვრით გააცამტვერებენ ხოლმე საბუთებში ბეჭდით დამტკიცებულ ვინაობას და ერთადერთი ზედმეტი სახელით ზუსტად დაახასიათებენ ადამიანს“ (დემურხანაშვილი, 1968: 61).

აღ. დლონტის აზრით, მეტსახელის შესწავლას მნიშვნელობა იმითაც აქვს, რომ ანთროპონიმთა მთავარი ნაწილი სწორედ მათგან მომდინარეობს. მეტსახელთა საფუძველზე საკუთარ სახელთა სისტემის შექმნა-განვითარება საყოველთაო მოვლენაა. ეს პროცესი დასტურდება არა მარტო ქართულსა და მის მონათესავე ენებზე მოღაპარაკე ტომებში, არამედ ბევრი სხვა ხალხის ანთროპონიმიკაშიც (დლონტი, 1967:24). იმის საილუსტრაციოდ, რომ მეტსახელიდან განვითარდა საკუთარი სახელები, მეცნიერს მოჰყავს ქართული ხალხური ზღაპრების პერსონაჟთა სახელები (ცერა, ხუთკუნჭულა, ჭინჭრაქა, სიზმარა, ცეროდენა, ირმისა, ნაცარქექია, ნასყიდა, მუჭანახევარა, ბელტი-ელაპია...), ძველი და ახალი აღთქმის წიგნების ონომასტიკონი, აგრეთვე: ძაღლიკა, ვეფხია, ღომა, მგელიკა, აფთარა, ფოცხვერა, ირემა, კურდღელა, მერცხალა, ყორანა, შევარდენა, ზვიადა, მზექალა, ქალთამზე, პირიმზე, მაყვალა, ფიქრია, ცისია, შექია... არმინდა, მონავარდისა, ვისელი, გინატრე, მეწყინა, მეწია, გამიხარდი... (დლონტი, 1967: 25). სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია მრავალი ფაქტი ოჯახის უფროსის მეტსახელის პირდაპირ გვარსახელში გადაზრდისა, ე.ი. მის შვილზე, შვილიშვილზე გადაცემისა (თოფჩიშვილი, 2010: 47). სოფელ ხიზაბავრაში პაპამ იცოდა რა, რომ მისი შვილიშვილიც ვერ „გადაურნებოდა“ მემკვიდრეობით მეტსახელს (როგორც მამამისი: ჭიაშვილი <ჭია>), ერთგვარად შეარბილა ეს პროცესი და ოფიციალურ სახელად დაარქვა ჭიაბერი (მელიქიძე, 2000: 22).

„მეტსახელის შერქმევისას მიზანში იღებენ ადამიანის პირად თვისებებს, მისწრაფებებს, მოსაქმეობას, ფიზიკურ გარეგნობას, ამიტომ აქ გონებამახვილობასა და შემოქმედებას უსაზღვრო ასპარეზი ჰქონდა“ (დლონტი, 1967: 24). მეტსახელი გამოხატავდა მსგავსებას სხვა პიროვნებასთან ან ლიტერატურულ პერსონაჟთან, ასევე – ფილმის გმირთან, საუბრის მანერას, მიდრეკილებას...

ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფლებში მეტსახელს „**ღაღაბ სახელს**“ უწოდებენ, რომელიც, ვფიქრობთ, არაბულის გავლენით არის ჩვენში დამკვიდრებული. ა.მარტიროსოვს „ქართული ენის ჯავახურ დიალექტში“ მითითებული აქვს ღაღაბი სახელი, როგორც შერქმეული სახელი, მეტსახელი (მარტიროსოვი, 1984: 237). ამასთან დაკავშირებით, საყურადღებოა, გაფუროვის გამოკვლევა, რომელიც მიიხსნევს, რომ არაბულ ენაზე „ღაკ-

აბის“ ცნება (მე-10ს.) ძალზე ფართოა და ამ სიტყვით არაბები აღნიშნავდნენ მეტსახელსაც, წოდებასაც, თანამდებობასაც. აღმოსავლურ ენებში კი მას საპატიო ტიტულის სახე აქვს, რომელიც მეტაფორულ ხასიათს ატარებს. მუჰამედის დროს „ლაღაბი“ წარჩინებულთა შესამკობელი ყოფილა, ამით გამოხატავდნენ მათ განსაკუთრებულ დამსახურებას, მოღვაწეობის სახეს (გაფუროვი, 1971: 21).

მეტსახელთა წარმოშობა გარკვეულ საფუძველს ემყარება. ხდება პიროვნების დამახასიათებელი ყველაზე მკვეთრი შტრიხის (ხასიათის, მოქმედების...) გახაზვა. ბ.ჯორბენაძე აღნიშნავს კიდევ, რომ ობიექტის მრავალ ნიშანთაგან ერთის ამორჩევა არის საკუთარი სახელის მოტივაციის პირველი წესი (ჯორბენაძე, 1993: 21). ამდენად, მეტსახელი გარკვეული ინფორმაციის შემცველი თნიძია. ცხვირა, ნისკარტა, სუსტა, მერცხალა, ნიკაპა, ქოსა, ყონია, პუშკინა, გლობუსა და სხვ. მეტსახელთა გაგონებისას ჩვენ ინფორმირებული ვართ და ვიცით, რომ ცხვირგრძელ, აწოწილ, ნიკაპწამოწეულ, მატყუარა, ამაყ, თმახუჭუჭა, თავდიდ და ა.შ. ადამიანებს მოიხსენიებენ. ზოგჯერ მეტსახელის დამკვიდრებას ხელს უწყობს მხატვრულ ნაწარმოებთა ან კინოფილმთა გმირთან მსგავსება. ასეთი მეტსახელებია: მაგდანა („მაგდანას ღურჯას“ პერსონაჟთან მსგავსების გამო), ბენიტო („ფარული ვნების“ მსუქანი პერსონაჟის მსგავსია), იბიტო, ზორო (ფილმის სიყვარულის გამო).

ხშირად მეტსახელს უფრო ეპატრონებიან, ვიდრე ოფიციალურ სახელს (სოფიკა, ყორანა, ჭაჭო, ტუფტა, ფანტომასი...), ზედმეტი სახელით თავსაც იწონებენ. ასეთი მეტსახელები დამამცირებლად არ მიაჩნიათ, არც აღიზიანებთ, ამიტომ უწყინარ მეტსახელებს უწოდებენ. მაგრამ როცა მეტსახელი აბუნად აგდებას, ირონიას გამოხატავს, დენოტატის გაღიზიანებას იწვევს, ასეთებს დაცინვითი მეტსახელი შეესაბამება.

ქ. გოდერძიშვილი განარჩევს დაცინვითი ფუნქციის მეტსახელებს: „როცა მეტსახელთა დანიშნულებაა პიროვნების გახელება, ამ შემთხვევაში ისინი მიმართვის ფუნქციით იხმარებიან და „გამახელებელ მეტსახელებს“ ვუწოდებთ; როცა მეტსახელი აღნიშნავს მესამე პირს და არა აქვს მიმართვის ფუნქცია, „ზურგსუკანა მეტსახელების“ ტერმინით გამოვყოფთ“ (იხ. ქ. გოდერძიშვილი: პირის საკუთარი სახელი ქართულ მხატვრულ ლიტერატურაში, V-XX ს. 30 წ-მდე). ორივე მეტსახელი ათვალწუნების მომენტს გულისხმობს, აქედან პირველს არ ერიდებიან, ზურგსუკანა მეტსახელებს კი „მხოლოდ ზურგსუკან ხმარობენ, ვისაც ის პქვია, მხოლოდ დაუსწრებლად მოიხსენიე-

ბენ ასე, პირში ეუბნებიან მხოლოდ ჩხუბის დროს, წყენინების ჟამს“ (ხორნაუღი, 2003: 336). ზურგსუკანა მეტსახელებად მიიჩნევა დამცინავ და დამამცირებელ-შეურაცხყოფელ ეპითეტთან სახელებს პ.ცხადაია (ცხადაია, 2005: 156).

ა. გაფუროვის ცნობით, მეტსახელების გამოყენებას არაბულ ქვეყნებში გააჩნდა თავისი წესი. არ შეიძლებოდა ვინმეს გამოცხადება მაღალი რანგის ხალხის თანდასწრებით. მუჰამედი, იმის მიუხედავად, რომ თავად ქმნიდა მეტსახელებს, მოუწოდებდა არაბებს, ერთმანეთისათვის არ შეერქმიათ დამამცირებელი მეტსახელები. მუჰამედს აღიზიანებდა ძველი, ენობრივი სახელები, რომლებიც არ განირჩეოდა უაზრო მეტსახელებისაგან. განსაკუთრებით შეუწყნერებელი ყოფილა წინასწარმეტყველი კერპების საპატივსაცემოდ შერქმეული სახელების მიმართ (გაფუროვი, 1971: 41).

ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფლების – ტოლოში, აწყვიტა, ხიზაბავრა, თმოგვი, ნაქალაქევი – მცხოვრებთა მეტსახელებში შეიძლება გამოვეყნოთ რამდენიმე სემანტიკური ჯგუფი:

1. გარეგნულ მახასიათებლებზე დამყარებული:

1.1. სისუსტე-სიგამხდრის, სიმაღლე-სიდაბლის, სიმსუქნის მიმანიშნებელი:

ა ყ ლ ა ყ უ დ ა – საგრძნობლად მაღალი ტანის; „აყუდებუ-ლი“.

ა ყ ი რ თ – მაღალი კაცია; შდრ. აყლიო-აყოყილი – „უშნო სიმაღლის ადამიანი, ცოტა ჭკუაზე მწერალი“ (მელიქიძე, 2009:188); აყლიო – „მაღალი და უშნო შესახედაობის ადამიანი, თან მოჩერნეტო“ (ზედგინიძე, 2014: 31).

ბ ა ჩ უ ლ ა – პატარა ტანის; შდრ. ბაჩულია – „ჩანჩურა კაცი“ (დლონტი, 1984: 64);

ბ ა წ ა – სუსტი, წვრილი კაცი. შდრ. ბაწარი – „წვრილი თოკი“;

ბ ა ჭ ა – პატარა ტანის; შდრ. „ბაჭაჭყანას“ განმარტავენ, როგორც პატარა, დაბალი და სქელი ყმაწვილის მოფერებით სახელს. ქართლურში უსიამოვნო გარეგნობის აღმნიშვნელია „ბაჭაჭყანა“ (დლონტი, 1984: 65);

ბ ე ხ თ – მოტრეტილი, დიდი ტანის; ი.ქავთარაძის მიხედვით, ბეხლერწი იმერულში „დიდი, მაღალი და უშნო შესახედაობის არსებაა“ (დლონტი, 1984: 71);

ბ თ ყ ვ ე რ ა – მეტისმეტად მსუქანი და ნელი; ბოყო – „ტანსრული, მსხვილი, ცოტა გაფუყულიც“. შდრ. ბოყო კაკალი-მსხვილი, დიდი კაკალი (ზედგინიძე, 2014: 46);

ბ რ უ დ ე – უღამაზო აღნაგობის, უფორმო ტანის.

ბ უ ჯ ღ უ ნ ი – უშნო.

ბ ღ უ ნ კ ი – მოდრეკილი, ბეჭებში მოხრილი; შდრ. რ.ინან-იშვილის მოთხრობა „ბღუკები“. მობღუნკვა- ღენხ. გურ. ბე-ჭებში მოხრა; მობღუნკული – მოკუნცხული, წელში მოხრილი, მოკაკული (დლონტი, 1984:369); მობღუნკვა- მოკუნტვა, პატარა ტანის ადამიანის უშნო სიარული(ზედგინიძე, 2014:50);

გ ა ღ ა მ ბ უ ლ ი < გადაბმული – „ძალიან მაღალი, გრძელი“;

გ ა ლ ო კ ი ლ ი – მეტისმეტად სუსტი;

გ ა წ უ წ უ ლ ი ვ ი რ თ ხ ა – გამხდარი, წვრილი, გამწვლეული;

გ ე ქ ტ ა რ ა – დიდი უკანალის გამო. შდრ. კექტარი.

გ ე ჯ ა – გაუაფრული, გაგანიერებული (ინფორმატორი-ქე-თინო მურადაშვილი). შდრ. გეჯა- დიდი ხის გობი (ორბელიანი, I,1991:157);

გ ო დ ო რ ა – ჩასქელებული;

გ ო რ გ ა ლ ა – მსუქანი. „კი არ დადის, დაგორავს“.

გ ო რ გ ა ლ ო – პატარა ტანის, ჩამრგვალებული;

გ ო ძ ო – ტანდაბალი და მსუქანი კაცი. შდრ. გოდო- გად-აჭრილი მორი; გოდო – ძელის მოკლე ნაჭერი (ბერიძე, 1981: 34);

ღ ე შ ო – „ღვევივით ჩაჯიჟილი“, ინფ. პეტრე ველიჯანაშ-ვილი;

ღ უ ბ ღ უ გ ა – გაბერილი, სქელი. შდრ. ღუბღუბი – ქვ-იმერ. უწესო, წინდაუხედავი (დლონტი, 1984: 213);

ე რ თ ჯ ე რ ა დ ი – მომცრო ტანის, გაღეული;

თ ა გ ო – პატარა, მომცრო ტანის;

თ უ მ ბ უ ლ ა – მსუქანი ქალია. შდრ. თუნგულა – ღენხ. იმერ. სპილენძის პატარა დოქი (მ. ნიქ.);

კ ა ს ტ ი ლ ა – მაღალი, გრძელფეხება;

კ ა ც ნ ა ხ ე ვ ა რ ი – მაღალი, ტანადი, აშოლტილი;

კ ვ ი რ ტ ი გ ო რ გ ა ლ ი – დაბალი და მსუქანია. შდრ. კვირტა – გურ. ქიზიყ. დაბალი ტანის კაცი; პატარა ტანის ჩასკვნილი ადამიანი (დლონტი, 1984: 288); გადატ. იტყვიან ადა-მიანზე, რომელიც უშნოდ ჩასუქებულია (ბერიძე, 1981: 72).

კ ი კ ი ლ ა – ტანად მომცრო, კინკილა; შდრ. კიკილი-წვრილი პური (ბერიძე, 1981: 73).

კ ო შ ტ ო რ ა – დაბალი და ჩამრგვალებული ადამიანი; შდრ. კოშტი „რაიმეს გამკვრივებული ნატეხი; კოშტორი იხმარე-ბა კორდოხის გაგებითაც „გოროხი, მუშტზე დიდი თუ მცირე ხმელი მიწის ნაკვეთი“ (ზედგინიძე, 2014: 170);

კ ო ჭ ა ტ ა – დაბალი, მსუქანი. შდრ. კოჭატა- დაბალი

ტანის ქალი, ავი ქალი (მელიქიძე, 2009: 192); კოჭატა- ქალის მეტსახელად აქვს დაფიქსირებული გ. ზედგინიძეს (ზედგინიძე, 2014: 171);

კ ო ჭ ო ბ ა – დაბალი და მსუქანი კაცი;

კ უ დ ა – პატარა ტანის, გაღუეული;

კ უ ნ თ ო – ძლიერი, ჯანიაანი;

კ უ რ კ ა – დაბალი, პატარა;

კ უ რ ტ უ მ ა – გაბზეკილი საჯდომის გამო;

კ უ ტ ა – დანიავეებული, გასაცოდავეებული. შდრ. კუტი პური;

კ უ წ ი ა – პატარა ტანის იყო, მიკურწული;

კ უ ჭ ა – პატარა. კუჭი! კუჭო! - მიაღერებოთ, მოფერებოთ, მიმართვა ვინმესადმი, უმეტესად ბავშვისადმი (ზედგინიძე, 2014:174); შდრ. კუჭი – თუშ. ხევს. ბორცვი, გორაკი (დლონტი, 1984: 319);

ლ ა გ ლ ა გ ი – დიდია ტანად, მონჯდრეული, ძლივს დადის, მოღაყდაყებს. შდრ. ლაგლაგი - წერო, ლაკლაკი (ბერიძე, 1981: 76).

ლ ა კ ო ტ ა – ტანად მომცრო, გაღუეული;

ლ ა წ უ ნ ა – ნამომხმარი, სუსტი;

მ ა ღ ა ლ ო – მაღალი ქალი;

მ ო დ რ ე კ ი ლ ი – წელში მოხრილი;

ნ ო რ ჩ ი ა – სულ ახალგაზდრად გამოიყურება;

ო ჭ ი ა – პატარა, გამქრალი;

პ ა ტ რ ა ქ ა ლ ი – დაბალი, პატარა ტანისა; შდრ. პატრა-პატარა, მცირე, უმცირესი(დლონტი, 1984: 436);

პ ა წ ო – ტანით პატარა და დიდმუცლიანი;

პ ო ჭ ო ჭ ი კ ი / პოჭონჭიკი – პატარა, გამქრალი ტანის. შდრ. ჯავახ. კასრის საცობი (მარტიროსოვი, 1984:242);

ს უ ს ლ ი კ ა – გაღუეული, სუსტი;

ს უ ს ტ ა – ძალიან გამხდარი;

ტ ა ნ ტ რ ე – მოხეული, ტანდიდი; „დიდი, მოზრდილი“ (ბერიძე, 1981: 120);

ტ ა რ ა ნ ა – ხმელ-ხმელი, სუსტი;

უ დ ა ნ ო – გაღუეული, სუსტი;

ფ ი ც ა რ ა – სუსტი, გაღუეული;

ფ ი ჯ ი – პატარა ტანის, დაბალი. „დაბალტანიანი, მომცრო, დანაკეებული“ (ზედგინიძე, 2014:282); შდრ. ფიჯინა- ჯავახ. აჭარ. უდროოდ ხბოს მოგები დეკეული (დლონტი, 1984: 545);

ფ უ ნ დ უ – პუტკუნაა, დაბალი. შდრ. ფუნია, იგივე ტაბასკვერა – ღენხ. ოკრიბ. დაბალი, ნაფსკვნილი ტანის კაცი, დაგვარჯული (დლონტი, 1984: 504);

ქ ო თ ა ნ ა – ჩასუქებული, ჩამრგვალებული;

ღ ა ჯ ა ჯ ა – შეუხედავი, ჩაფსკენილი, ჩასქელებული;

ღ ვ ა ნ ა – გაღეული, პატარა, მომცრო ტანის კაცი. შდრ. ღვანა – წვრილი, პატარა თევზი, ღორჯოსაც ეძახიან; „ღვანა პატარა თავმსხვილი შავი თევზია. მთის წყალში არ იცის. ბინადრობს მტკვრის ნაპირებში ღამიან ადგილზე. ღვანა – ერთადერთი ფორმა იცის მესხურმა, „ღორჯო“ შემოიტანეს გაღმოსახლებულმა იმერლებმა (ბერიძე, 2005: 41). ღვანას მბერიძე შლის შემდეგნაირად: ღვა-ან-ა, სადაც ღვა არის ღოყა მეგრულად, ხოლო -ან სუფიქსის ა დაკარგულია. ღვანა გამორჩეულად „ლოყიანია“, ღაყუნებგაბერილი და შემთხვევითი არ არის მისი „პატარა ღოქოდ“ განმარტება (ბერიძე, 2005: 42).

ღ ი ლ ა – მიდილუელი, დასუსტებული, გამხდარი, დაწუხებული;

ყ ა ვ ა რ ა – მაღალ-მაღალი კაცია, გამხდარი; შდრ. ყავარი.

შ უ რ უ პ ი – პატარა, მოცუცქნული;

ჩ ა ბ ა ლ ო – „დაბალ კაცზე იტყვიან“ – ნ. აგიაშვილი; ჩაბალუა-უხეირო, უმსგავსო ადამიანია, ვ. ბერიძე (დლონტი, 1984:639);

ჩ ა ქ უ ჩ ა – ტანდაბალი, დიდთავა კაცი;

ჩ ი ნ ჩ ხ ვ ა რ ა – ძალზე გამხდარი. შდრ. ჩინჩხვარი – ხმელი ფინხის შტოები; დააჩინჩხვარა - წვრილ ნაფოტებად აქცია, დაანაკეწა (ხედგინიძე, 2014: 89);

წ ე რ ი ტ ო – მაღალი. შდრ. წერწეტიანა – გურ. წერწეტი, მაღალი, გამხდარტანიანი, მოხდენილტანიანი (დლონტი, 1984:700);

წ ე რ ო – მაღალი კაცია;

წ ო წ ო – აწოწილი, სუსტი აღნაგობის, მაღალი კაცი; წოწო – „მაღალ-მაღალი“, მეტსახელად დადასტურებულია გრ.ბერიძესთან (ბერიძე, 1981: 166);

ჭ ე რ ე კ ა – მაღალი, წარმოსადეგი გარეგნობის;

ჭ ი ა – დაბალი, მომცრო ტანისა;

ჭ ო ნ ჭ ი კ ა – პატარა; შდრ. პოჭონჭიკა;

ჭ ო რ ტ ი ა – მაღალი, აწოწილი; შდრ., ჭორტი – „მაღალი ქვა, სვეტი“ (მელიქიძე, 2009: 195);

ხ ა რ ი – ზორბა ტანის, მსუქანი და ძლიერი;

ჯ ი ბ ი ს ს ა ა თ ი – პატარა აღნაგობის;

12. პირისახის მოყვანილობისა და თვალის ფერის მიმანიშნებელი:

გ ლ ო ბ უ ს ა (<გლობუსი) – დიდთავა;

დ ი ნ გ უ ლ ა – აპრეხილი ცხვირი აქვს. შდრ. დინგი –

ღორის ცხვირი;

დ ო ლ ე – მრგვალი თავის გამო. შდრ. დოლა – ურქო ძროხა ან პირუტყვი საერთოდ (დლონტი: 1984: 209). „დოლეს“ ჩვენში ეძახიან ურქო თხას“- ინფორმატორი ნუგზარ კაველიძე.

თ ა ვ ე – დიდთავა;

კ ე ხ უ რ ა – დიდი მრგვალი თავი და დაუღაჟა ღოუები აქვს. შდრ. კეხურა – წითელი ვაშლის ჯიში;

კ ვ ი ტ ა – პატარა ტანის, დაუზარელი. შდრ. კვირტა – გადატ. პატარა ადამიანი (გრ.ბერიძე, 1981: 72);

კ ო პ ო – შუბლზე დიდი კოპის გამო;

ლ ა ყ უ ჩ ა – დიდი ტუჩების გამო;

ლ ა შ ი ა ნ ი – დიდტუჩა კაცი.

ლ ა ფ შ ა – დიდტუჩება; „დიდი და უშნო ტუჩებიანი ადამიანი“ (გრ. ბერიძე, 1981: 78); დიდპირა, ბევრის მჭამელი (ხედგინიძე, 2014: 178);

ლ ე ს ტ ო (<ნესტო) – დიდი ნესტოების გამო;

მ ო ღ რ ე ც ი ლ ი – ცხვირმოგრებილი;

მ გ რ გ ღ ი – ტუჩმოგრებილი; მესხეთში მრდს უშნო, შეუხედავ ადამიანს ეძახდნენ;

მ უ თ ო – ბუსთვალება, ბუსავით იყურება;

ნ ა მ ყ ე ნ ი ჭ ი ა ნ ჭ ვ ე ლ ა – დიდთავა. „ნამყენს“ მოჯიშებულს, გაუმჯობესებულს ეძახიან (ნ. მ.);

ნ ი ს კ ა რ ტ ა – ცხვირგრძელი, ცნობისმოყვარე ქალი;

ნ ი კ ა პ ა – გრძელი ნიკაპის გამო; წამოწეული ნიკაპის გამო;

ს ო ჩ ი კ ა – დიდი, ბრიალა თვალები აქვს;

ტ უ ჩ ა – მსხვილტუჩება;

ტ უ ჩ ი ა – ტუჩებგამოწეული;

უ ზ ბ ე კ ა – წვრილი თვალების გამო;

ღ რ ჯ ო ლ ა – ცუდი, ღრჯოლიანი კბილების გამო;

ჩ ა ნ გ ა – უშნო, გამოწეული ყბის გამო;

ჩ ა ნ გ ა ყ გ რ გ ღ ა – ყბაგამოწეულია;

ჩ ა ხ ა ლ ა – თვალჭრელი;

ც ხ ვ ი რ ა – გრძელცხვირა ქალია, ცნობისმოყვარე;

ჭ ო ტ უ რ ა – ჩატუტულთვალებიანი. შდრ. მთიულ. ჭოტა;

13. თმისა და სახის კანის ფერის მიხედვით სახელის დარქმევა არსებობდა აღმოსავლეთის ბევრ ხალხში (Гафуров, 1971:16). შავი კანის ფერი ფიქსირდება ეთნონიმური წარმოშობის მეტსახელებში: თარაქამა და ქურთო. ეს უკანასკნელი გვხვდება როგორც მამაკაცის, ისე ქალის მეტსახელად.

ბ ა ხ ა ლ ა – ყვავის ბახაღასავით შავია;

ბ უ რ ძ გ ნ ი ა – თმადაუვარცხნელი დადის, თმაგაბურძგ-
ნული ქალია;

გ ლ ე რ ძ ა – თმეგაბუწკული; გლერძით თმები აქვს,
უხეში, რომ ვერ დავარცხნი;

დ ა ბ რ ა წ უ ლ ა ი – წითელი, „დაბრაწული“ სახის გამო;

თ უ ლ ო – შავგვრემანი;

თ უ ჯ ი – შავი ფერის;

მ უ რ ე შ ა – მურივით შავი, შავგვრემანი; მურეშა (მურა+შა-
ვი) – შავგვრემანი (ბერიძე, 1981: 93);

პ ა ნ კ ო – თმაწვერმოუწესრიგებული, გაპანკლული; „პანკ-
ლი“ ხშირი და გრძელი ბაღანი“ (ბერიძე, 1981: 104);

პ უ წ კ ა – თმაგაბუწკული;

ს ა რ ი ა – ქერა კაცი; სარია – ქერა, ნაცრისფერი საქონ-
ლის საკუთარ სახელადაც გვხვდება ჯავახურში (ბერიძე, 1981:
113);

რ ი ე ა – ქერა თმების გამო;

ტ ა ლ ა ხ ა – შავია ტალახით;

ტ ლ ა პ ო – შდრ. ტელაპო – „თხლად ახელილი მიწა“.

ქ ა ჩ ა ლ ი – უთმო; შდრ. სპარს. ქაჩალ – „კაცი, რომელ-
საც თავზე თმა რა აქვს“ (ქეგლ., VII, 1962: 276);

ქ ე რ ა – კანის ფერის გამო;

ქ ო ჩ ო რ ა – ხშირთმებიანი; თმაქონორა.

ღ ვ ი ტ ი ტ ა – თეთრი პირისახის, ფერმკრთალი;

ყ ა რ ა – შავი. შდრ. თურქ. kara - შავი; შავგვრემანი, მუქი
(ჩლაიძე, 2001: 785);

ყ ა რ ა ყ უ შ ი – პატარა შავგვრემანი ქალი. შდრ. თურქ.
karakus – ზოლდ. არწივის სახეობა (ჩლაიძე, 2001: 787);

ყ ა ყ ა ჩ ო – წითური, ღამაზი კაცი ყოფილა;

ჩ ო რ ნ ა – შავგვრემანი;

ც ხ რ ა ნ ა წ ნ ა ვ ი ა ნ ი – უთმო. შდრ „ცხრახელა“
ცაღხელას სანაცვლოდ.

წ ი თ ე ლ თ ა ვ ა – წითელთმიათ;

წ ი რ ნ ა – წირნისფერი, მოყვითალო თმა აქვს.

1.4. ფიზიკური ნაკლის გამომხატველი:

ბ რ უ მ ა – ცუდადმხედველი;

კ ო ქ ტ ე ბ ი – მოკრუნჩხული, დამწვარი თითების გამო.
შდრ. რუს. коготь, когтя, когти – ბრჭყალი, კლანჭი (კანკავა, 1977:
193);

კ ი ს ე რ ა – კისერმოგრეხილი;

ტ ა კ ვ ი – ხელდაზიანებული;

ჩ ო ლ ა ხ ი – ხელდაზიანებული. შდრ. თურქ. colak –

ხელგამხმარი, ხელდასახინრებული, ხელდაშავებული ადამიანი (ჩლაიძე, 2001: 287); აქედან: ჩოლაყაშვილი > ჩოლოყაშვილი (გვარსახელი); ჩოლახი ჯავახურში ცაციას აღმნიშვნელიცაა: „მარჯვენის ნაცვლად მარცხენა ხელის მოხმარება უფრო ემარჯვება, ცაციაა“ (ზედგინიძე, 2014: 323);

ც ა ლ თ ა თ ა – ცალხელა;

ც ა ლ კ ლ ა ვ ა (<ცალმკლავა) – მკლავმოკვეთილი;

2. მსგავსების გამომხატველი:

2.1. სხვა პიროვნებასთან მსგავსების გამო:

ბ ე ლ ა დ ი – სტალინივით დიდ უღვაშებს დაატარებდა;

დ ო ს ტ ი ა – ბებიას თავისი ნაცნობისთვის მიუმსგავსებია;

თურქ. **dost** – მეგობარი (ჩლაიძე, 2001: 372);

ე გ ნ ა ტ ე ი – ზედათმოგველ გიჟ ეგნატეს ამსგავსებდნენ;

მ ა მ ფ რ ე – სომეხ მამფრეს ამგვანებენ;

მ ე რ ო ჟ ა – მოსახელეს ჰგავს, უემური და უხასიათოაო;

პ ო ღ ო ს ა – ვინმე პოდოსასთან მსგავსების გამო;

პ უ შ კ ი ნ ა – ხუჭუჭთმიანია პუშკინივით;

ს კ რ ი ა ბ ი ნ ი – ბოქსიორ სკრიაბინივით მუშტები შემართული ჰქონდა;

ტ ი გ რ ა ნ ა – სომეხ ტიგრანას წააგავსო;

2.2. ლიტერატურულ პერსონაჟს ან კინოფილმის გმირს მიმსგავსებული:

ა ლ ი ბ ა ბ ა – ამ პერსონაჟივით მოუპარავი არაფერი რჩებოდაო, ეანადანა იყო;

გ ა უ ლ ა წ უ ნ ე – ფილმის „ნატვრის ხე“ პერსონაჟთან მიმსგავსების გამო;

ი ო ნ ა – კინოფილმის პერსონაჟთან მსგავსების გამო;

მ ა გ დ ა ნ ა – მშრომელი, გამრჯე ქალია, „მაგდანას ლურჯას“ პერსონაჟივით;

მ ო ლ ა – ენაკვიმატი, ოხუნჯი; „მოლა ნასრედინს არ ჩამოუვარდება“;

მ უ რ ტ ა ლ ო – „კუკარაჩას“ პერსონაჟს ჰგავს;

ნ ა ხ ე ვ ა რ ქ ა თ ა მ ა – პატარა ტანისაა და მჭამელი, შედარებულია მუელტიპლიკაციური ფილმის „ნახევარქათამას“ გმირს;

ო ლ ღ ა – ოლღა ბებიასავით („მე, ბებია, ილიკო და ილარიონიდან“) ხელეგადაჭდომილი დგასო;

ო ძ ე ლ ა – არსენა ოძელაშვილს ჰგავსო;

ქ ი მ ს ა ლ ა – კინოგმირთან მსგავსების გამო; შდრ.: თიმსაღ-მაკო. მოხერხებული, გაიძვერა;

ყ ო რ ჩ ი ხ ა ნ ი – მოწინააღმდეგე, ოპოზიციური ბუნებით;

საა და ფილმის გმირის გამო შეარქვეს;

შ ა დ ი მ ა ნ ა – შადიმან ბარათაშვილივით გულბოროტი, გულდრძო;

ჩ უ მ ა – თურქ ჩუმას ამგვანებდნენ;

3. შინაგანი ბუნებისა (ქცევის, თვისების, ჩვევის, ხასიათის) გამომხატველი:

ა რ წ ი ვ ი – ამაყი, ზვიადი, თავსიტყვა;

ა ჯ ი კ ო ხ ტ ა – კოხტაობის მოყვარული, კოპწია; აჯიკოხტა „მშიერ ღამაჲს“ ნიშნავს (ინფორმატორი: ფოფალა დიასამიძე);

ა ფ ლ ა თ უ ნ ე – აჩაყული, ფლათუნა, უხეირო სიარული გამო;

ბ ა კ ა ლ ი – ბევრი სმა შეეძლო;

ბ ა ნ ძ ი – მოუხდენელი, წლანუნა; შდრ., ქართლ. ბრანძვი – „ძალიან ძველი ტანსაცმელი; მესხ. ბრადი – „ძონძი, კონკი, ძველმანი (დლონტი, 1984: 87);

ბ ა რ ბ ა ც ა – ბარბაცით მოსიარულე ქალი;

ბ ა ჩ ი ა – საწყალი, დანაგრული; შდრ. ფშ. ბაჩა, ბაჩანა – „პატარა, დაბალი ტანადობის კაცი“ (დლონტი, 1984: 64);

ბ რ ა ც უ ნ ა – უდიმდამოდ მოსიარულე; შდრ. ბრაცუნი – ნელი, უხეირო სიარული, ფეხის წამოკვრით და მუხლის კეცვით სიარული (დლონტი, 1984: 87);

ბ რ ე ქ ა /ბრექია – გაჭიმული, გაბრექილი სიარული იცის, უკადრისი და უკარებაა. საბასთან „ბრექა“ განმარტებულია, როგორც გაბზეკა (ორბელიანი, 1991: 114), ქართლურში კი „ბრექია“ ამპარტავანი, თავის მადლა დამჭერი, ჭიმიან (დლონტი, 1984: 88);

ბ რ ი ა ლ ა – მედიდური, თვალებს აბრიალებს ხშირად;

ბ ო დ ო ს ა – დუნე, უდიმდამო; შდრ. ქიზიყ. ბოდოშა – „უსუფთაო, ჭუჭყიანი“ (დლონტი, 1984: 78);

ბ უ ს ტ ი /ბუსტუნა – მოუხერხებელი, ნელი; შდრ., ქართლ. ბუსტარა – „უგერგილო, გაუგებარი ადამიანი (დლონტი, 1984: 95);

ბ უ ყ უ შ ა – განმარტოებით ყოფნა უყვარს, ბუყუშივითაა;

გ ლ ა გ ა – მედიდური, უფროსობის მოსურნე. შდრ. глава, главы – მეთაური, უფროსი (კანკავა, 1977: 100); **გლავეენი** სოფ. ზველში ზედგინიძეების განაყოფთა სახელია.

გ ე ლ ო (<მგელო) – მოხერხებული;

გ ე ჯ ა – უსუფთაო, მოუწესრიგებელი;

გ მ ე ლ ა – მოხერხებული;

გ ი შ ე – გიჟმაჟი ხასიათის გამო;

გ ი შ უ ა – ჩხუბისთავი, „აფრენილი“;

გ უ დ ა – მუდამ გულმოსული, დიდგულა, გუდასავით იბერებაო;

გ უ ლ ა დ ა – გულადი, მამცი, უშიშარი;

დ ა ლ ი გ ე ჩ ი ა – გიჟმაჟი, გადარეული; თურქ. daligaci – 1) ჟარგ. მატყუარა, ყალთაბანდი, თაღლითი, თვაღთმაქცი, გაიძვერა, გაქნილი; 2) ფუქსავატი, თავქარიანი, ქარაფშუტა; 3) დაბნეული, დაფანტული, უგულისყურო, გულმაგიწყი (ხლაიძე, 2001: 301);

დ ა რ დ ა გ ი – არეული, დაულაგებელი, აფორიაქებული; „სუღელი, ჩერჩეტი“ (ზედგინიძე, 2014: 102);

დ ი დ ი თ ქ ვ ი ა – ბუტია, დიდგულა, უხასიათო. შდრ. ამპარტავანი, ზვიადი, მედიდური, აგენა (მელიქიძე, 2009: 190);

დ ო ყ ე – ინფორმატორთა ცნობით, დოყლაპია, მოუხერხებელი ადამიანია; სულ სხვას ადასტურებენ მეცნიერები. „ადამიანს როცა დოყეს შეარქმევენ, აღმოჩნდება, რომ შემთხვევითი არ არის, – წერს მ.ბერიძე და მასში დოყ ფუძესა და ე მაწარმოებელს გამოყოფს“ (ბერიძე, 2015: 8); გ.ზედგინიძის „ჯავახური ლექსიკონი“ გვამცნობს, რომ „დოყი არის ჯავრი (ჯავრი სჭირს), შურისძიების გრძნობა, გულში ჩადება მტრობა. „მაგას გულში დოყე აქს, არ გამახარამს“, „იმისი დოყი სჭირს და იმიტონ ცუდ ამომს იმაზე“. აქედან დოყიანი ადამიანი – ღვარძლიანი, ვისაც საერთოდ ჩვევია გულში ჩადება. დოყიანი სიტყვა – მტრული სიტყვა“ (ზედგინიძე, 2014: 121);

ე დ უ კ ა – ქაღანუნა, ჭორიკანა კაცი;

ე შ მ ა კ ი – მოხერხებული, „ხეზე კუდით ეკიდება“;

ზ ბ გ დ ი – ბოროტი და ღვარძლიანი;

ზ ვ უ გ უ რ დ ი /ზუგურდი – არაფრისმაქნისი, უქონელი; ზუგურდი – „ლატაკი, მშიერ-მწყურვალი, არაფრის მქონე“ (ზედგინიძე, 2014: 137);

ზ ო დ ე – ზარმაცი, ზოდვიით უძრავი; მესხეთში „გამოზოდელს“ უწოდებენ გამოწოდლილ, გაუნძრეველ ადამიანს;

ზ გ რ ზ გ პ ა – დაუდგომელი, მოუსვენარი;

თ ვ ი რ ი დ ი – მოუხელთებელი, ყაჩაღანა; „თავზე ხელადებული, გავარდნილი, ყაჩაღი“ (ბერიძე, 1981: 65);

ი ა ბ ა ნ ი – ყურწაგდებული, უდარდელი; „განაბული, ჩუმჩუმა, მიუკარებელსავით“ (ბერიძე, 1981: 100);

ი გ ვ ი თ ა – შდრ. იგითი- „ყოჩაღი, გულადი, გამბედავი“ (მარტიროსოვი, 1984: 234);

ი ნ დ უ კ ი – „როცა თვრება, ინდაურივით იფხორებაო“;

ი ჩ ი ყ ა რ ა – დამბეზღებელი, გველაძეა;

კ ა ლ ი ა – მოუსვენარი, სწრაფი;

კ ა ნ ფ ე ტ ა – ტკბილეული მოყვარული;

კ ა რ ა ტ ე – მოჩხუბარი;

კ ა შ ა – გამძლე, ამტანი;

კ ვ ი ც ი – მარდი, ჩქარი, დაუზარელი;

კ ი ბ თ – ნერვებისმომშლელი, გამღიზიანებელი;

კ ი ნ ტ თ – გაბრექილი სიარულის გამო;

კ ი შ თ – შდრ. ამოკიჟვა (თვალის) – თვალის მოხუჭვა, მცირედ მოჭუტვა, დაპატარავება; კიჟვა – თვალის მოჭუტვა, მოწკურვა (ზედგინიძე, 2014: 22, 167); კაცს, რომელიც ცალ თვალს ჭუტავს (არა თვალის ჩაკერა, ერთგვარი ჩვევის გამო), კიჟოს შეარქმევენ ხოლმე (ბერიძე, 2015: 8);

კ ნ ა ჭ ა – ცელქი, მოუსვენარი; „პატარა, ცელქი გოგო, გამხდარი, სუსტი“ (გრ. ბერიძე, 1981: 73);

კ თ მ უ ნ ი ს ტ ი – ზედმეტად მოწესრიგებული;

კ თ რ ი კ ა – მერყევი, არამყარი ხასიათის გამო; შდრ. კორიკო- სიბრტყეზე არამდგრადად მდებარე საგნების ქანობა, რყევა (ზედგინიძე, 2014: 169);

კ უ კ უ ზ ი – არამყარი ხასიათის გამო;

კ უ ნ კ უ ლ ა – სიარულის მანერის გამო შერქმეული; დაკუნკულებს, კუნკულით დადის;

კ უ ნ ტ რ უ შ ა – სირბილით მოსიარულე ქალი;

კ უ ს კ უ ს ა – ა) სიარულის მანერის გამო; დაკუსკუსებს. შდრ., კუსკუსებს- მოუსვენრად არის, წრიალებს (ქეგლი, ერთტომეული, I, 592); ბ) მოუსვენარი ხასიათის გამო; კუსკუსი – ქათმის კრიახი კრუხობის დროს (ბერიძე, 1981: 76);

ლ ა მ ბ ა დ ა – სასაცილოდ ცეკვავს ხოლმე;

ლ ა ფ ლ ა ფ ა ტ თ – უშნოდ მოსიარულე, ფლათუნა. შდრ., ქართლ. ლაფლაფი- „ფამფალი, რყევა, ლაყლაყი“ (დლონტი, 1984: 324);

ლ ა ჯ ი ა ნ ი – გაღაჯულად მოსიარულე; ლაჯიანი ბერიძესთან უშნოდ მოსიარულე ადამიანია (ბერიძე, 1981:78);

ლ ი ლ ი ფ ა რ ა – მატყუარა, გაიძვერა. შდრ., ლილიფარობა – „მლიქვნელობა“ (დლონტი, 1984: 332);

ლ ი პ თ (<ლიპი) – მოუხელთებელი. შდრ., ქიზიდ. ლიპი – „სრიალა, მცურაღა, სასხლტომი“ (დლონტი, 1984: 332);

ლ უ წ უ ტ ი – გაიძვერა, შურიანი; შდრ. ლუწუტი – ძუნწი, ენიანი, მეშურნე ადამიანი (მელიქიძე, 2009: 192);

მ ა ჩ ვ ი – გაიძვერა, სუსია;

მ გ ე ლ ი – უხეში, უტიფარი;

მ ე ლ ა – გაიძვერა, მოხერხებული;

მ ე რ ც ხ ა ლ ა – მანქანას დააქროლებს ისე, თვალს ვერ შეაველებო;

მ ე შ თ კ ი – ზარმაცი, ტომარასავით დევსო, განძრევა ეზარება;

მ კ ვ დ ა რ ი – უდიდდამო, უსიცოცხლო;

მ უ დ ო – უდიდდამო, ნელი, თავისთვის მყოფი;

მ უ თ რ უ ფ ი – უსუფთაო, ბინძური; „მაიმუნი, უსირცხვილო, მოურიდებელი“ (ბერიძე, 1981: 93); მუთრუფი თურქული მოდგმის ტომია, მუთრუფები ცხოვრობდნენ სამცხე-ჯავახეთში.

მ უ რ ო – უხასიათო, იოლადვერწამლები;

მ უ რ ტ ა ლ ი – უსუფთაო, ბინძური;

მ ყ რ ა ლ ი – უხასიათო;

ნ ა ბ ი ა – ჩუმელა, გაიძვერა, გასუსული; „სულ მუდამ განაბული, ქვეშ-ქვეშა“ (ბერიძე, 1981: 95);

ნ ა ბ ო – ჩუმი, ნაბია;

ნ ა გ ა ზ ი – კაპარჩხანა, კაპასი, მოურიდებელი; „გადატმნიშ. ხმარობენ კარიკარ მოხეტიალე ადამიანზე“ (ბერიძე, 1981: 95);

ნ ა გ ლ ი – უტაქტო, უტიფარი ქალი;

ნ ა რ ე – ნარ-ეკალივით ისუსხებაო, წყევლა ჰყვარებია;

ო რ გ უ ლ ა – დაუნდობელი, შეუბრალებელი;

პ ა ნ ჭ ი კ ა – პრანჭია, კოპწია;

პ ა ც ე – ჩქარი, ნერვიული, მოუსვენარი;

პ ი რ დ ი ა – მყვირალა; სიტყვის არშემნახი;

ჟ ა ნ დ ა რ მ ი – მოსწავლეებმა შეარქვეს სიმკაცრის გამო;

რ ო ბ ო ტ ი – გაშეშებული სიარულის გამო;

რ უ ხ ო ი – მაღალი, ნაფსკვნილი ქალი იყო, მგლური ნაბიჯებით დადიოდა;

ს ა გ ვ ე ლ ა – უსუფთაო, მურტალი, მოუწესრიგებელი. საგველა მესხეთში ფურნის გამოსაგველი ჯოხზე წამოცმული ნაჭერია;

ს ა ს უ ფ თ ა ო – სუფთა, კოპწია, მოწესრიგებული ქალია;

ს ა რ ს ა ლ ი – სულელი, თავადებული; სარსამი (თურქ.) შტერი, ყვეფი (ბერიძე, 1981: 114);

ს ა ჯ ი – ორპირი, მოხერხებული, მეთავისე. შდრ. მოხეურში შაჯი/საჯი- „ორპირა“; საჯი – ჯავახ. 60 სმ-მდე დიამეტრის თუჯის ამობერილი ფილა, რომელზეც პურს აცხობენ (ზედგინიძე, 2014: 255); საჯის პური – თხელი, ბრტყელი პური, გამომცხვარი უღვიარი ცომისგან; ძირი და ზედაპირი განსხვავებული არ უცხვებოდა, ორივე მხარე ერთნაირად ბრტყელი უნდა ჰქონოდა. უპირო ან ორპირ კაცზე იტყოდნენ ხოლმე: „საჯის პურივით არის, რომელ მხარესაც გინდა გადააბრუნო, ერთნაირია, ასეთ კაცს არ უნდა ენდო“ (ბერიძე, 2015: 8).

ს გ რ ი ნ ა – ცხვირში ისვრინება;

ს გ ლ ხ ჩ ი ა – სულ ჯავრობს, ხმაურობს, ჩხუბობს, „სულ ხნის“;

ს ო კ ო – თავგასიებული, ზარმაცი, გაუნძრეველი;

ს ო ხ ა ხ ა – მაწანწაღა, აქა-იქ მოსიარულე, მოხეტიალე. შდრ. არაბულად სოხახი- „შუკა“. ტოლოშში დასტურდება ტოპონიმი „სოხახის თავი“.

ს უ ს ე – ჩუმჩუმა, გასუსული დაიარება;

ს უ ს ი ა – დაისუსება, ჩუმჩუმა, ქვეშქვეშა კაცი;

ს უ ტ ი ა – გასუსული დადის, იდუმალივით;

ტ ა ღ ბ ა ღ ი შ ა – ამაყი, თავნება.

ტ რ უ ს ე – ცუდი, მერაღი ხასიათის გამო; „რომ აეროდლება, ვერ გაეკარები“;

ტ უ ჩ ი ლ ო კ ი ა – ტუნებს ილოკავს წამდაუწუმ. შდრ. თითიღებია მის. ჯავახიშვილის მოთხრობიდან „მდევარი“

ფ ა ც ი კ ა – მოუსვენარი, მოხერხებული. შდრ. ქართლ. ფაცანკალო – „ფაცი-ფუცი, აღიაქოთი, გამოწვეული მოულოდნელი სასიხარულო ან საწყენი ცნობით, ან საქმის მალე დამთავრების სურვილით“ (დლონტი, 1984: 538);

ფ ე თ ი ა ნ ი – ფიცხი, ფეთქებადი ხასიათის გამო;

ფ ი ც ხ ე ლ ა – ფიცხი, აგრესიული;

ფ ლ ი დ ი – გაიძვერა, საქმისგან რომ თავს იძვრენს;

ფ ო რ ი ა – გიჟმაჟი, გადარეული, ფორიაქა;

ფ ს ლ ი კ ო – ქვეშაფსია. შდრ., ფსლიკიანი – „ბავშვი, რომელიც შარდს ვერ იკავებს“ (მელიქიძე, 2009: 194);

ქ ე ო – „ქეობს“, მედიდური, ამაყი;

ქ ვ ა კ ა ც ა – უტეხი, მტკიცე ხასიათის;

ქ ვ ე შ ქ ვ ე შ ა ი – თავნადუნული, გაიძვერა;

ქ ი მ ს ა ლ ა – მოხერხებული, გაიძვერა;

ქ ო თ ქ ო თ ა – ჭირვეული, ფორიაქა;

ქ ო ს ა – მატყუარა, ტრაბახა, ტყუილა;

ღ ა ვ ე ი ნ ი – ჯუჯღუნა, ღნავია ხასიათის გამო;

ყ ე რ ა უ ც ი – სულელი, შტერი. შდრ. ჯავახ. ყერაუცი – „შტერი, უგუნური“ (მარტიროსოვი, 1984: 249); ყერანუცი – „თავადებული, მოსულელო ტიპი“ (მელიქიძე, 2009: 194);

ყ ე ყ ე – დოყლაპია, მოუხერხებელი, ბედოვლათი. შდრ., ჯავახ. დოყე- „უქნარა, ყეყენი, დოყლაპია“ (მარტიროსოვი, 1984: 231);

ყ ე ჯ ე – გაღაჯული სიარული იცის; შდრ. ყეჯელი – ორკაპი, ბოლოში ორად გაყოფილი (ზედგინიძე, 2014: 299);

ყ ვ ა ვ ი – ხელმრუდე;

ყ ო ყ ო რ ა – ხემანტიკური გადახრის საინტერესო მაგალითია მ.ბერიძის აზრით, „ბავშვის ჯიშთან კვერცხებზე იტყვიან ყოყრიანიათ – ჯიშიანი, შეძლებული: „ბიჭს ყოყრებში ეტყობა,

რაც გაიზრდება“. ყოყორე ზანურში გოგრის ჯიშია“(ბერიძე, 2011: 79).

ყ ო ჩ ი – ძლიერი, ბაქია, თავმომწონე;

ყ უ რ შ ა – „ყველგან მიუურადებელია, რომ რამე შეიტყოს“; ცნობისმოყვარე.

შ ა ლ ა ხ ო – საუბრისას ხელებს შლის;

შ ა ს ტ რ ი – ჩქარი, მოუსვენარი; შდრ. რუს. шустрий - სწრაფი.

შ ე ფ ი – თავგამოდება, თავის გამომჩენა უყვარს;

შ ლ ე ფ ე თ ო – საქმეს ჩქარ-ჩქარა აკეთებს;

შ ი ტ ლ ი კ ი ნ ე – მოღაებე, მოხეტიალე, ცერცვეტი; შდრ. გ.ხორნაულის „შვინტლიკა“.

შ ი ფ ე რ ა – თავქარიანი, გადარეული;

შ უ ს ტ რ ი – სწრაფი, მოუსვენარი, მოხერხებული; შდრ. რუს. шустрий სწრაფი;

ჩ ა ხ ო (<ჩლახო <ჩლახუნი) – უწესრიგო, აჩანულ-დაჩანული. შდრ., ჩლახუნი- „უშნოდ, ფეხის თრევით სიარული; ტაღახ-ში ტლაპა-ტლუპით სიარული“ (დლონტი, 1984: 660);

ჩ ო ლ ფ ო ტ ი – უთაური, უდიმდამო, მოუხერხებელი. „მოუქნელი, საქმის უცოდინარი, მოუხერხებელი“ (ზედგინიძე, 2014: 323). შდრ. თურქ. colpalik(-gi) – დაბღურობა, დაუდევრობა, მოუქნელობა, მოუხერხებლობა (ჩლაიძე, 2001: 287).

ჩ უ ბ ი ს ტ უ ნ ა – ბუხტუნა, უდიმდამო; საქმის თავსა და ბოლოს რომ ვერ გაიგებს;

ჩ უ ლ ო – მოდუნებული, უხიცოცხლო;

ჩ უ მ ე ლ ა – ჩუმჩუმა, ნაბია, წყნარი;

ც ა ნ ც ა რ ა – ცანცარი უყვარს, თავქარიანია;

ც ი ც ხ ვ ი ნ ა ტ ე ხ ი – საქმიანი, მოუცლელი;

ც ო ც მ ა ნ ა – მოუსვენარი, დაუდგომელი;

ც რ უ – მატყუარა, მახხარა;

ც უ ბ ო – გულუბრვეილო, საცოდავი, დამჯერო;

ძ ი გ ძ ი გ ა – ყანყალით მოსიარულე;

წ ი ვ წ ი ვ ა – წუწუნა, მოწივწივე ქალია;

წ ი ტ ა – უდიმდამო, წიტიანი. მთიულურში გადატანითი მნიშვნელობით „ტურტლიანს“ ნიშნავს (დლონტი, 1984:706);

წ რ უ წ უ ნ ა – ყველგან დაძვრება თავგვივით, მსუნაგია;

ჭ ა ჭ ა – მჭახე ხასიათის გამო;

ჭ ა ჭ ო – მხმელი, მოქეიფე; შდრ ჭაჭა- არაყის გამოსახდელად დიდ ჭურჭელში ჩაყრილი ხილი;

ჭ ო ჭ ო ნ ა – მევირაღა, უხასიათო, ჭიჭყინა;

ჭ უ კ ი ა – ამრეზილი, გაფხორილი;

ჭ ე ლ ი ნ ტ ო – უხასიათო, შარიათი, შარნა'ში კაცი;

ხ ა ფ ო – ხასიათის გამო; „აფორიაქებულია, აქაფებულია მუდამუამს“;

ხ ე ი წ ა – მეტიარა, ცნობისმოყვარე ქალია, ყველას საქმეში ცხვირს ეოფს;

ხ ე კ ა კ უ ნ ა – „თუ რამეს გაიგებს, ყველას ტვინს უჭამს“;

ხ ე ხ ე ლ ა – თავქარიანი, ახუხული, მოუხერხებელი, გაუთლელი; შდრ., ქართლ. ხეხელა – „გამხდარი, ხმელ-ხმლი ადამიანი“ (დლონტი, 1984: 748);

ჯ ა მ ბ ა ზ ი – თვალთმაქცი, თავისთავა, მესაკუთრე, მოხერხებული;

ჯ ა ზ ი – მოხერხებული. შდრ. ჯავახ. ჯაზი – „თვალთმაქცი, კუდიანი, ცბიერი“ (მარტიროსოვი, 1984: 255);

ჯ ა შ უ შ ი – „კანტორის კურიერი იყო და სამსახურის გამო შეარქვეს“;

ჯ ე ჯ ი მ ა – აქეთ-იქითაა გაწედილ-გამოწედილი (ჯეჯიძით), ბევრს წვალობს; შდრ., ჯეჯიძე – დიდი ფარდაგი, თუთის საფენი;

ჯ ი ბ გ ი რ ი – მომხვეჭველი, მპარავი;

ჯ ი ნ ო – ჯიბრიათი, ჯინიათი ქალია, ურჩი, თავნება;

ჯ ი ჯ ი ა – ბუზღუნა, ჯიჯღინა;

ჯ ო რ ი – ჯიუტი, გაუგონარი;

ჯ ო რ ზ ა ქ ა რ ა – ჯიუტი, კერპი;

4. ბავშვობისდროინდელი მეტსახელები, რომლებიც დღემდე „ამშვენებს“ დენოტატს:

ა ლ თ უ ნ ა – შდრ. თურქ. altin/ altun – ოქრო (ხლაიძე, 2001: 56).

ბ ე კ ე კ ო – ბეკეკასავით ხუჭუჭა და მოუხვეწარი ყოფილა ბავშვობისას;

ბ უ ტ ი ა – ბავშვობისას იბუტებოდა და შემორჩა მეტსახელად;

გ ე ლ ხ ა უ ზ ა – გაკვეთილზე არასწორად წარმოთქმული გერმანული ფრაზის გამო;

ე ლ თ – „ერთის“ ნაცვლად ამბობდა;

კ ე ა ნ ტ ა ლ ი ა ნ ი – აღმართში ძლივს დადიოდა და ბავშვობიდან შეარქვეს, ამ მსახიობს ჰგავხარო;

კ წ ა – ბავშვობაში „მიდიღული“, მისუხტებული იყო;

ლ ო ქ ო – ბუთხუზა, მსუქანი ბიჭი ყოფილა ბავშვობაში და მოფერებით შეურქმევიათ;

ო კ ი კ ე <თორნიკე – „ოკიკე მქვიათ“;

ს ა მ ა ლ ი ო ტ ი – დიდი გაბზეკილი ყურები ჰქონია

ბავშვობაში, თვითმფრინავის ფრთებს ჰგავსო, – აბრაზებენ თურმე.

ფ უ ნ თ უ შ ა – მსუქანი ბავშვი ყოფილა;

ყ ვ ი ნ ჩ ი პ ე ტ ე – ყვინჩილასავით იყო პატარაობაში;

ჩ ი რ ი ჩ ა – სკოლის გაკვეთილზე, ასო-ბგერათა(ნ) რვეულში გამოწერისას, სიტყვას გადააბა მეორე სიტყვა(ც) (ჩირინ) და შემორჩა მეტსახელად;

წ რ უ წ უ ნ ა – კლასში ყველაზე გაღებული მოსწავლე ყოფილა და აქედან შემორჩა ეს მეტსახელი;

ჭ ი კ ო რ ა – ბავშვობაში პატარა იყო ტანად და „ჭიკორივით“ მოუსვენარი. შდრ., ქართლ. ჭიკო „პატარა ბიჭი“ (დლონტი, 1984: 721);

5. მეტყველებასთან დაკავშირებული:

5.1. მეტყველების მანერის მიხედვით:

ბ უ ტ უ ყ ა – ბუტბუტით მოლაპარაკე;

თ უ ხ თ უ ხ ა – ლაპარაკისას ცხვირში დუდღუნებს;

კ ა ჭ კ ა ჭ ა – გაუნერებლად ლაპარაკობს. შდრ. გვარსახელი კაჭკაჭიშვილი /კაჭკაჭაშვილი;

ლ ა ქ ლ ა ქ ა – მოღაყბე;

ლ ა ყ ა ფ ი ს ტ ი – მომაბეზრებლად მოლაპარაკე;

ლ ი ყ ი ა ნ ი – ენაღუნგი, ენაბლუ;

ლ უ ღ ლ უ ღ ი – გაუგებარი მეტყველების გამო;

მ ა თ რ ა ხ ა – ენამწარე, ენამოსწრებული;

მ ე გ რ ე ლ ი – სწრაფი ლაპარაკის გამო შეარქვეს ამ კაცს;

მ წ ა რ ე – „შხამიანი, მწარე ენა აქვს“;

ნ ა ფ ე – მოლაპარაკე, „სულ ნაფნაფებს“

ნ ა ყ ე ფ ი – ბევრის მოლაპარაკე, ებედი;

ო ხ ლ ი ა > თოხლია – ცუდად მეტყველი, ბგერაგამოკლებით მოლაპარაკე

ს ი ლ ი ბ ო რ ე – დაუფიქრებელი ლაპარაკი იცის; შდრ., „სილაბანდურაი - უშინაარსო მსჯელობა, უადგილო ლაპარაკი“ (დლონტი, 1984: 493);

ტ ა ტ ლ ე – ენაღუნგია;

ყ ლ ი ნ ჩ ი – მამალივით ხრინწიანი ხმა აქვს;

ჩ ო რ ლ ი ა ნ ი – ლაპარაკის დროს ახველებს ხშირად, ნახველებით ლაპარაკობს;

წ ა რ ე – ენაპიღპიღიანი;

ჭ ა ჭ უ ნ ა – ენაბლუ. შდრ. ქართლ. ჭაჭანი – ბევრი, განუწყვეტელი ლაპარაკი; იმერულში „ჭაჭყანი“ ნიშნავს ტატყანს, დადღანს, ჯაჯღანს, უშნო ლაპარაკს (დლონტი, 1984: 718);

ხ რ ი კ ი ნ ა – მოლაქლაქე, მოლაპარაკე, ებედი;

52. აკვიატებული სიტყვისა და ფრაზის გამო შერქმეული:

ა ს ა – „ცეკვისას წამოიძახებდა ასაო“;

ბ ხ ე – ამ სიტყვის ხშირი ხმარების გამო;

გ ა დ ა მ წ ვ ა რ ი – „სულ გადამეწვა ყველაფერი“;

გ ა კ ო ც ე – აკვიატებული აქვს ეს სიტყვა;

გ ე ნ ა – აკვიატებული აქვს გენაცვალებს ნაცვლად, მიმართვისას ხმარობს;

დ ო უ რ ტ ყ ა – „დოურტყი-დოურტყი“;

ე რ თ ი მ ე ო რ ე – აკვიატებული ფრაზის გამო;

ვ ა ხ ვ ა ხ ა – აკვიატებული აქვს „ვახ, კაცო, ვახ-ვახო“;

ვ ი ც ი ა – „ყველაფერი ვიცი-ვიცი“;

თ ო მ ა თ ა გ ვ ი – „სულ თომა თაგვები აკერია პირზე“;

მ ა შ თ ა მ ე – „მაშასადამეს“ ნაცვლად ამ სიტყვას ხმარობდა;

მ ე თ ქ ი ა – აკვიატებული აქვს ეს სიტყვა;

ო ფ შ ე > „ვობშემ“ – სიტყვის აკვიატების გამო;

ს ა წ ყ ა ღ ი – „საწყალი კაცი ვარო“;

ტ ა დ ა შ ა – ამ სიტყვის აკვიატების გამო;

ტ ა კ ტ უ კ ა – აკვიატებული სიტყვის გამო;

ტ ე ტ ე – „გაიძახოდა ტეტე ფისტოლეტი მაქო“;

ტ ვ ი ტ ვ ი ც ი – ამ სიტყვას ხმარობს ტუტუცის ნაცვლად;

ტი შ ე – „ტიშე-ტიშეო“;

უნ ა (< უნდა) – სიტყვის აკვიატების გამო;

წ ი კ ო – „წიწილებს ზრდის და სულ წიკო-წიკოს გაიძახის“;

ჰ ა რ ო – მთვრალი სულ ჰარი-ჰარადებს გაიძახის;

ჰ ე ბ ი ჭ ო – აკვიატებული ფრაზის გამო;

როგორც საანალიზო მასალიდან ჩანს, მოტივაციის თვალსაზრისით გამოყოფილ მეტსახელებში დიდი წილი მოდის გარეგნობის, ქცევისა და ხასიათის გამომხატველ სახელებზე. ასპინძის მუნიციპალიტეტის მეტსახელთა დიდი ნაწილის **სუმანტიკა გამჭვირვალეა**, მაგრამ გვხვდება ისეთი მეტსახელებიც, რომელთა მნიშვნელობა გაბუნდოვანებულია და ძნელდება მოტივაციის ამოცნობა, ამიტომ **გაურკვეველი სუმანტიკის მეტსახელები ვუწოდეთ**. ასეთია: ეზოფია, ყაანო, კესენგა, ურუშანა, კორო, ჩიბლია, ხრია, ჭგზია, სემო, შიფი, ჩგგზრდა, ჭიკე, გადა, შაია, დნაგი, ფანე, ჭიჭილა, დინიკა, როკო, კოშერა, პოდოსა. „ესა თუ ის სიტყვა ხშირად დროსთან ერთად გაქრება ხოლმე. ზოგჯერ საგანი აღარ არის, ამიტომ მისი აღმნიშვნელი სახელიც იკარგება, მაგრამ ხალხის მეხსიერებაში, აქა-იქ შემორჩება.

განსაკუთრებით გამძლეა ამ ტიპის სიტყვები, როდესაც ადამიანს ერქმევა მეტსახელად. მეტსახელი ერთ თაობაში არ იკარგება, გადადის შთამომავლობაზე ისე, რომ სემანტიკისაგან დაცლილია, როგორც საკუთარ სახელთა უმრავლესობა“ (ბერიძე, 2015: 8).

სტრუქტურის მიხედვით გვაქვს როგორც მარტივფუძიანი, ისე წარმოქმნილი და რთულფუძიანი მეტსახელები.

მარტივფუძიანი, აფიქსებით გაფორმებული მეტსახელები მეტწილად ფრინველთა და ცხოველთა სახელებიდანაა მიღებული: არწივი, მგელი, მანვი, ჯორი/ჯორები, ტურა, ბახალა, წრუწუნა, პეპელა, ყვავი, ყოჩი, კვიცი, კალია, წერო, ჭია, კიბო...

–ა სუფიქსით ნაწარმოებია: სუსტა, ტარანა, წირნა (<წირანაი), მათრახა, ნისკარტა, ნიკაპა, ბრიალა, ტუნა, გორგალა, ფიცხელა, კისერა, გლობუსა, ქოჩორა, ბრაცუნა, უზბეკა, კიკილა, ლაყუნა, ქოთანა, ყავარა, მერცხალა, ჩაქუნა, ტალახა, გველა, კაჟა, კანფეტა, ჩიკორა, ფუნთუშა, ჯეჯიმა, გულადა, დრჯოლა...

–ე: გიჟ-ე, ზოდ-ე (<ზოდი), ნარ-ე (ნარი, ნარეკალი), დოდ-ე, თაგ-ე;

–ელ-ა: ჩუმ-ელ-ა;

–ია: ტუნ-ია, ჭოტ-ია, ნაბ-ია, ჭუკ-ია, კიჭ-ია...

–იან: ლაშ-იან-ი, ზუკ-იან-ი, ფეთ-იან-ი, ლიყ-იან-ი, ჩორღ-იან-ი...

–იტ-ა: დვიტ-იტ-ა;

–ო: გორგალ-ო (<გორგალ-ი), კუნთ-ო, ლიპ-ო, კიპ-ო, პაწ-ო, მურ-ო, ნაბ-ო, ჩულ-ო, ცუგ-ო, ჭაჭ-ო (<ჭაჭა), თაგ-ო, მურტალ-ო, მაღალ-ო...

–უა: გიჟ-უა;

– ურ-ა/უელ-ა: ჭოტ-ურ-ა, ბაჩ-უელ-ა, დინგ-უელ-ა...

უ-ო: უ-დან-ო;

სა-ო: სა-სუფთა-ო;

–ულა/-ურა მაწარმოებლით გაფორმებული მეტსახელები გათხოვილ ქალთა მშობლიური სოფლის ან რაიონის სახელიდან მომდინარეობს: ქუნცულა („ქუნცულ, ჩამოდი, ერთი თაორულებ ელაპარაკე ამათო“), ასპინძულა, ჭობარულა, ზველულა, ერკოტულა, როკეთულა...

უცხოენოვანი (უმეტესად, რუსულენოვანი და თურქულენოვანი) მეტსახელებიდან აღსანიშნავია უაფიქსო და -ა სუფიქსით გაფორმებული მეტსახელები: შასტრი, შეფი, გლავა(<გალავა), სამაღლიოტი, ბაკალი, მეშოკი, ინდუკი, შურუპი, ნაგლი, ქანდარმი, ჩორნა, სოჩიკა, სუსლიკა, კასტილა, რიჟა, სოხახა, ტაღბადიშა.

ზმნური წარმოებისაა: გაულაწუნე, ათლაფუნე, გაკოცე, დოურტეა(<დაურტეა).

მიმღეობას ვხვდებით მეტსახელად: გადამბული, გაწუწული, გალოკილი, დაბრაწული, გადამწვარი, ნაყეფი, მოდრეცილი, მოდრეკილი, დაფეხვილი, დაჭეჭვილი.

რედუქციით მიღებული მეტსახელებია: კიკილა (<კინკილა), ცალკლავა (<ცალმკლავა), ბანძი (<ბრანძვი), გელო (<მგელო), ყეჯე (ყეჯელა), ნახო (<ნლახო), ჯაზი (<ჯამბაზი), გენა (<გენაცვალე), ჯიჯია (<ჯიჯდინა), მაშთამე (<მაშასადამე), ოფშე (<„ვოფშემ“), ბაწა (<ბაწარა/ბაწარი)...

ბგერათმონაცვლეობის შემთხვევაა მეტსახელებში: ბრუდე (<მრუდე), ლესტო (<ნესტო), კოქტები (<კოგტი);

მეტათეზისის მაგალითებია მეტსახელებში: გადამბული (<გადაბმული), ხეწა (<ხიწვი), ნოყალა (<ნოღაყა), ზუკიანი (<კუზიანი).

ფუძეგაორკეცებით მიღებული მეტსახელები უაფიქსოა ან -ა, -ო, -უნა სუფიქსებითაა გაფორმებული: დუგდუგა, ვახვახა, თუხთუხა, კუნკულა, კესკესა, ლაგლაგი, ლაფლაფატო, ლაქლაქა, ღუღღულა, ტვიტვიცი, ფაცფაცუნა, ქვეშქვეში, ქოთქოთა, წივწივა...

როულფუძიანი მეტსახელების დიდი წილი **ატრიბუტულმსაზღვრელიანია**, გვხვდება როგორც პრეპოზიციური, ისე პოსტპოზიციური წყობით: ქვაკაცა, დიდითქვია, პატრაქალი, ცალთათა, ცალკლავა, ცხრანაწნავიანი, ყარაყუში, წითელთავა, ნახევარქათამა, თომათაგვი; კაცნახევარი, პირდია, ხეკაკუნა, ჩანგაყრღა („ჩანგამოგრეხილი“)...

ტოლადშერწყმული მეტსახელებია: ალი-ბაბა, ერთი-მეორე, აჯი-კოხტა („მშიერი ღამაზი“).

მართულმსაზღვრელიანი მეტსახელების ნაწილს სრულად შემორჩენილი აქვს ნათესაობითის ნიშანი ჯიბისსაათი, ხისთავა, ჭიაშვილი (<ჭიასშვილი), ციცხვინატეხი (ციცხვისნატეხი), ტუჩილოკია (<ტუჩისლოკია), კვირტიგორგალი (<კვირტისგორგალი).

კომპოზიტურ მეტსახელებში ცალკე ჯგუფს ქმნის ე.წ. ეპითეტიანი მეტსახელები. „ეპითეტიანი მეტსახელების მსაზღვრელი სიტყვები გამოხატავენ: ხელობას, გარეგნობას, ხასიათის თავისებურებას, მანერას, მიმსგავსებას, წარმომადგენლობას, შებრალებას, შეწყალებას, თანაგრძნობას“ (ცხადაია, 2005: 157). ასპინძის მუნიციპალიტეტის სოფლებში დადასტურებული **ეპითეტიანი მეტსახელების** პირველი კომპონენტი სახელდებულის წინაპრის ზედმეტი სახელიდან მომდინარეა: ქონო ნუგზარა, თოხლო მიშა,

ბაბლე თამარა, მარფა ნანო, ჩიჩიკა რეზო...; ხასიათის ამსახველი ეპითეტური მეტსახელებია: შიტლიკინე თალიკო, გიჟი ესმა, ქოსა მიტო, მაჩვი დათიკო, ყვინჩიპეტე, მგელი რეზო, ფათა ლევანა, პირდია სერგო, კადია ჟორა, მათრახა მარუსა; გარეგნობაზე მიანიშნებს: წერო ვანო, რიჟა ვახო, თუჯი კაკო, ხარი გოგია, კუნთო მერაბა, ბატია ელე, აყირო აბე, ჩანგა რობიზონა, ჯორჯაქარა, ცხვირა ლეილა, ქურთო შალიკო, ქანლი კაკო; ფიზიკური ნაკლის ამსახველია: კოჭლი სარიდანა, ტაკვი პალე, ბლუ გიგო, ბრმა იაგორა; წარმომავლობის დამადასტურებელია: ქარიმა მიშა (შტოგვარის სახელიდან), სომხი გოგია, ტაბიკა ნინა, რუსი ნინა, თაჰპა ნადია; ხელობის, მოსაქმეობის გამომხატველია: ფოშტი კოლა, ოსტატი გოგა; მანერა აისახება მეტსახელში: კუსკუსა ღენა; მიმსგავსება – ლევთერა შურა.

შესიტყვება რომ გვაქვს მეტსახელად, ამისი მაგალითია: ნამყენი ჭიანჭველა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბერიძე, 1981 – ბერიძე გრ., ჯავახური დიალექტის სალექსიკონო მასალა, თბილისი, 1981.

ბერიძე, 2005 – ბერიძე მ., მეზადურობა, თევზები, სახელები, ახალციხე, 2005.

ბერიძე, 2011 – ბერიძე მ., სოფლები და ნასოფლარები მოგვითხრობენ, თბილისი, 2011.

ბერიძე, 2015 – ბერიძე მ., ახალი ლექსიკონი ჯავახურ დიალექტზე, რეცენზია, „ლიტერატურული მესხეთი“, 3(195), 2015.

გაფუროვი, 1971 – Гафуров А., Лев и Кипарис, О восточных именах, Москва, 1971.

დემურხანაშვილი, 1968 – დემურხანაშვილი ს., წერილები ჩემი სოფლიდან, თბილისი, 1968.

ზედგინიძე, 2014 – ზედგინიძე გ., ჯავახური ლექსიკონი, თბილისი, 2014.

თოფჩიშვილი, 2010 – თოფჩიშვილი რ., სახელების ეთნოლოგია და ისტორია, მსოფლიოს ხალხთა ანთროპონიმული სისტემები, თბილისი, 2010.

კანკავა, 1977 – რუსულ-ქართული ლექსიკონი, ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებისათვის, შემდგენელი მ.კანკავა, თბილისი, 1977.

მარტიროსოვი, 1984 – მარტიროსოვი არ., ქართული ენის ჯავახური დიალექტი, გამოკვლევა და ტექსტები ლექსიკონით, თბილისი, 1984.

მელიქიძე, 2009 – მელიქიძე ს., ონომასტიკური ძიებანი, II, თბილისი, 2009.

მელიქიძე, 2000 – მელიქიძე ნ., ხიზაბავრის ანთროპონიმიიდან (მეტსახელები), თსუ ახალციხის ფილიალის „შრომების კრებული“, II, 2000.

ორბელიანი, 1991 – ორბელიანი ს.ს., ლექსიკონი ქართული, I, ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, თბილისი, 1991.

დლონტი, 1984 – დლონტი ა., ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბილისი, 1984.

შამელაშვილი-ზექალაშვილი, 2007 – შამელაშვილი-ზექალაშვილი რ., მეტსახელთა ნომინაციის საკითხისათვის ახალგაზრდულ მეტყველებაში, კრებული „ქართველური ონომასტიკა“, III, თბილისი 2007.

ჩლაიძე, 2001 – თურქულ-ქართული ლექსიკონი, შემდგენელი ლ.ჩლაიძე, სტამბოლი, 2001.

ცხადაია, 2005 – ცხადაია პ., ონომასტიკის შესავალი, თბილისი, 2005.

ჯორბენაძე, 1993 – ჯორბენაძე ბ., ონომასტიკური გულანი, თბილისი, 1993.

ხორნაული, 2003 – ხორნაული გ., ქართული ონომასტიკა, თბილისი, 2003.

მეგრული ტოპონიმია და ბარუსამყარო

მოკლე შინაარსი

როგორც ამ სტატიის სათაური გვიხვენებს, შევეხეთ მხოლოდ ორი-ოდუ საკითხს: 1. არაბულ-სპარსულ-თურქული ლექსემები სამეგრელოს ტოპონიმიაში; 2. უცხოენოვან ტოპონიმთა ლექსიკალიზაცია და ხელახალი ტოპონიმიზაცია მეგრულში. 1. არაბულ-სპარსული ენებიდან ლექსიკური ნასესხობანი დაიწყო ჯერ კიდევ სალიტერატურო ქართული ენის საბოლოოდ ჩამოყალიბებამდე, ხოლო შუა საუკუნეებში ეს პროცესი უფრო აქტიური გახდა. შუა საუკუნეებშივე იწყება უცხო სიტყვათა შემოდწევა სხვადასხვა ევროპული ენებიდან (განსაკუთრებით რუსულიდან) XVIII-XIX საუკუნეებში. თითქმის ამავე პერიოდში დასტურდება ლექსიკური ერთეულების შემოღინება თურქულიდან, ჩრდილოკავკასიური ენებიდან, აფხაზურიდან, სვანურიდან, აგრეთვე ქართული სალიტერატურო ენიდან და მეზობელი ქართული დიალექტებიდან. და კიდევ ორი ინფორმაცია: 1. კოლხური ტოპონიმია დასტურდება ანტიკურ და ბერძნულ ისტორიულ წყაროებში; 2. სამეგრელო-სამურზაყანოს ტოპონიმიაში გამოვლინდა 180-მდე რუსული სიტყვა (მათგან ერთი ნაწილი ქართული სალიტერატურო ენიდანაა მეგრულში შეთვისებული, ხოლო მეორე ნაწილი – რუსებთან და რუსეთთან უშუალო ურთიერთობის შედეგად.

წარმოვადგენთ ნარკვევის პირველ თავში არაბულ-სპარსულ-თურქული ენებიდან შემოსულ ლექსემებს და მათგან წარმოქმნილ ტოპონიმებს სამეგრელო-სამურზაყანოში: **ბაირადი, ბოდაზი(//ბუდაზი), დუქანი, ყანთარი, საყანთრო, ჩაშირი, ხანდაკი.**

მეორე თავში წარმოდგენილია უცხოენოვანი ლექსემები, რომლებიც მეგრულში შევიდა როგორც საზოგადო სახელები, მაგრამ შემდეგ სამეგრელოში მოგვევლინენ ტოპონიმებად. ესენია: **იორდანე, დარდანელი, პალიასტომი, კაშიატკა, ორგია, ცუნდერი.**

საკვანძო სიტყვები: კოლხური ტოპონიმია, უცხოენოვანი ტოპონიმები, არაბულ-სპარსულ-თურქული ლექსემები.

MEGRELIAN TOPONYMY AND THE OUTSIDE WORLD

Abstract

As the title of this article shows, we have touched only two questions: 1. Arabic-Persian-Turkish lexemes in the toponymy of Samegrelo; 2. Lexicalization and re-toponymization of foreign language toponyms in Megrelian. Lexical borrowing from Arab-Persian languages started until the establishment of the literary Georgian language. The process became more active in the Middle Ages. Introduction of foreign words from different European languages (especially from Russian - XVIII-XIX centuries) started in the Middle Ages too. The flow of lexical units from Turkish and North Caucasian languages, from Abkhazian, Svanuri and Georgian literary languages and neighboring Georgian dialects is confirmed nearly in the same period.

Two more information: 1. Colchian toponymy is confirmed in antiquity and Greek historical sources. 2. Up to 180 Russian words have been identified in the Samegrelo-Samurzakano toponymy (one part of which is taken from the Georgian literary language and the other part is a result of direct contact with Russians and Russia).

The first chapter of the article presents the lexemes borrowed from Arab-Persian-Turkish languages and the toponyms produced out of them in Samegrelo-Samurzakano: **bairaghi, boghazi//bughazi, ducani, kantari, sakanthro, shamchiri, khandaki.**

In the second chapter one can meet foreign lexemes that have entered Megrelian as common names. Later they appeared as toponyms in Samegrelo. For example: **Iordane, Dardaneli, Paliastomi, Kamchatka, orgia.**

Key words: Colchian toponymy, foreign language toponyms, Arabic-Persian-Turkish lexemes.

შესავალი. ენათა (მონათესავე თუ არამონათესავე) შორის სიტყვათა სესხება, როგორც ჩანს, თან სდევს კაცობრიობის განვითარების ისტორიას. სიტყვათა სესხება ბუნებრივი და, ამასთანავე, ნებისმიერი ენის განვითარების აუცილებელი წინაპირობაა.

ი. ყიფშიძის „მეგრული (ივერიული) ენის გრამატიკის“ წინასიტყვაობის ერთ-ერთი ქვეთავი – „გავლენა სხვა ენებისა მეგრულზე და პირიქით“, – ასე იწეება: „არამონათესავე ენათა გავლენა მეგრულზე მხოლოდ და მხოლოდ ლექსიკური ხასიათისაა, მაგრამ გავლენა მონათესავე ენებისა, განსაკუთრებით,

ქართულისა, მორფოლოგიაზეც ვრცელდება“ (ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994, გვ. 31). ავტორი „მეგრულ-რუსულ ლექსიკონში“ ასახელებს და აანალიზებს 50-მდე სპარსულ, 40-მდე არაბულ, 30-თურქულ და 15-მდე ბერძნულ, აგრეთვე 35-მდე რუსულ ან რუსული ენის მეშვეობით მეგრულში დამკვიდრებულ ლექსიკურ ერთეულს. ამასთანავე, აღნიშნულია ისიც, რომ „თითქმის ყველა ეს უცხოენოვანი სიტყვა გვხვდება მეგრულში“. მკვლევარი იმასაც ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „ქართული ენა, როგორც ლიტერატურულ-საეკლესიო, იყო და რჩება საყოველთაო გამოყენებაში მეგრულთა შორის“ (იქვე, გვ. 33).

ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში, აგრეთვე უდამწერლობო ქართველურ ენებში, სიტყვათა სესხების რამდენიმე ისტორიული ეტაპი შეიძლება გამოიყოს: 1. სიტყვათა სესხება აღმოსავლური ენებიდან (ინდოევროპულ და სემიტურ ენათა უძველესი ფენა); 2. სესხება დასავლური (ევროპული) ენებიდან (ქრისტიანობამდელი და ქრისტიანობის შემდეგდროინდელი ეპოქა); 3. რუსულენოვანი ნასესხობანი XIX-XX სს-ებში; 4. ნასესხობანი თურქული და კავკასიური ენებიდან; 5. ნასესხობანი ქართული სალიტერატურო ენიდან და დიალექტებს შორის.

ამჯერად დავეკმაყოფილდებით ორ საკითხზე მსჯელობით:

1. არაბულ-სპარსულ-თურქული ლექსემები სამეგრელოს ტოპონიმიაში

ბერალი, ბერაყი. ს.-საბა: „ბავრაყი – ეკლესიის დროშა“; დ. ჩუბინაშვილი: „ბაირალი (თათრ.) – დროშა, აღამი, знамя“; „ბავრაკი (თათრ.) – ბაირალი, знамя“ (დ. ჩუბინაშვილი, 1984). ნ. ჩუბინაშვილი: „ბავრაყი (ბაირალი); ბაირალი – დროშა აღამი“ (ნ. ჩუბინაშვილი, 1961).

აღმოსავლური სამყაროდან შემოსული და ქართულ სალიტერატურო ენაში დამკვიდრებული **ბაირალი** „დროშა; საეკლესიო დროშა“ მეგრულში დამკვიდრებულა **ბერალი** და **ბერაყი** ფორმებით და მიუღია ერთი დამატებითი მნიშვნელობა (რაც არაა აღნიშნული მეგრულის ლექსიკონებში): „სატრიანგულაციო ბოძი“ (საფუძველი: საეკლესიო დროშა წარმოადგენდა ღატანზე ჩამოკიდებულ ქსოვიდს, რომელზეც გამოსახული იყო ქრისტე, ანგელოზი, წმინდანი. როგორც წესი, სატრიანგულაციო სვეტის კენწეროს სანიშნოდ მართლაც ქსოვილი პქონდა შემოხვეული). ტოპონიმური მასალა:

ბერაყსუკი – ბორცვი ღაღიძგის მარცხ. მხარეს (სოფ. ილორგანი, სამურზაყანო).

ნაბერად – წვედკარის მადლობის მწვერვალი, სადაც უწინ

სატრიანგულაციო ქვა-სვეტი ყოფილა აღმართული (ს. ხოლე).

ნაბერადსუკი – ჭამგვარის მწვერვალი (ს. რენხი).

ნაბერაყ – 1. ბორცვი ოისირეში (სამურზაყანოს მთა); 2. ჩაის ფართობი სააბაშიოში (ს. სამქვარი); 3. ბორცვი წარჩესა და მენჯიშ დაღს შუა (ს. ჩხორთოლი); 4. მაღალი ბორცვი ს. მახუნჯიაში და სხვ. (ყველა სამურზაყანოში).

ნაბერაყსუკი – მთა ქორთუშ დაღის სათავესთან (ს. რენხი, სამურზაყანო).

ბოლაზი. თურქული სიტყვა **ბოლაზ** „სრუტე, არხი“ მეგრულში შესულა ბოლაზი, ბუღაზი ფორმებით და აღნიშნავს ზღვის მცირე ყურეს, მდინარის შესართავისგან წარმოქმნილ სრუტეს. შდრ. აღ. ქობალია: „**ბოლაზი** – ყურე, ნავმისადგომი“; აქვე: „ბუღაზი – ბოლაზი“. ტოპონიმები:

ბოლაზი – საძოვარი შავი ზღვის პირას, სადაც უკვე ზღვას მოწვევებული ყურეა (გაგიდა, სამურზაყანო).

ბუღაზი – 1. ოქუმწყარის მონაკვეთი ოქუმ-ერისწყლის შესართავიდან შავ ზღვამდე (დაახლოებით 500 მ.). უშუალოდ ზღვასთან შეერთების ადგილს ეწოდება ბუღაზიშდული. სწორედ აქ გროვდება ქვიშა და საჭირო ხდება წყლისათვის სადინარის გაჭრა (მ. გუდავა, სამურზაყანო); 2. პალიასტომის ყურე (ქ. ფოთი); 3. ხობისწყლის შესართავი შავ ზღვასთან სოფ. ყულევში (ხობის მუნიც.).

დიდბუღაზი//დიდგაგიდა//ბუღაზი – სრუტე რომლითაც გაგიდაწყარი უერთდება შავ ზღვას (ს. გაგიდა, სამურზაყანო).

ჭიჭე ბუღაზი//უღუდე – ზღვისპირა ტბორი, ყოფილი ყურე. ზღვისგან ყოფს სიღის ბორცვის ვიწრო ზოლი. რესპ. „ჩამწყვდეულია, ზღვისკენ არა აქვს გასასვლელი. ამიტომია უღუდე, ანუ უთავო“ (ს. გაგიდა, სამურზაყანო).

ბუღაზი//ბუღაზიშდული – ენგურის შესართავი შავ ზღვასთან (ს. ანაკლია).

ნაბუღაზ – მცირე ყურე და საძოვარი ზღვის პირას (ს. გინძე ეწერი, სამურზაყანო).

ღუქანი. სპარსული სიტყვა ღუქანი ძველ ქართულში დამკვიდრდა ასეთი მნიშვნელობით: „ხულა, ქელა, ქელბაქი, სავაჭრო ან სამუშაო სახლი; *лавка* (ნ. ჩუბინაშვილი). ქეგლ-ი განმარტავს: „ღუქანი (ძვ.) – წვრილი სავაჭრო ან პატარა სახადილო; ზოგჯერ სახედოსნოსაც ეძახიან“; ძვ. ქართულში: „ღუქანი – სავაჭრო“ (ი. აბულაძე); შდრ. ზ. სარჯველაძე: „ღუქანი – მაღაზია“. ახალ ქართულში (და მეგრულ მეტყველებაშიც) ეს სიტყვა აღნიშნავს წვრილ სავაჭრო შენობას ან პატარა სახადილოს. ტოპონიმი:

ნადუქან „ნადუქნევი“ – 1. მინდორი ქირის ნაპირას (ქვ. ბარდები); 2. მინდორი ენგურის პირას, ჯვეშ ნაშართან (ზენი, ჭუბურხინჯის თემი); 3. ნადუქნარი სოფლის ცენტრში (ს. ანიგვარა) და სხვ. (ყველა სამურზაყანოში).

ნადუქან(ღ) – 1. ონხომურის ჭაღა სოფ. ქვედა ჩხოროწყეში; 2. მინდორი სოფ. თაიასა და კირცხში (სამივე ჩხოროწყეს მუნიციპ-ში).

დუქანკარი – სოფლის ცენტრი სოფ. ღუბინდრაოში და ავტობუსებს განერება სოფ. ორქაში (ორივე მარტვილის მუნიციპ.) და სხვ.

საყანთრო. არაბულ-თურქული სიტყვა **ყანთარი** „სასწორი“ შესუღია ქართულის დასავლურ კილოებში (გურ., იმერ.) და ნიშნავს: „სასწორი, ცაღსასწორა“. შდრ. აღ. ქობალია: „**ყანთარი** – ...დიდი, უღლიანი სასწორი სულადის ასაწონად“. მაშასადამე, საყანთრო იქნება სასწორის დასადგმელი ადგილი. ტოპონიმი:

საყანთრო – 1. შენობა ურიაკარში. ამ შენობაში ხდებოდა საყიდი მარცვლეულის აწონვა (სოფ. ბანძა); 2. ერქვა მინდორს, სადაც უწინ გასაყიდი მსხვილფეხა საქონლის ასაწონი სასწორი იდგა. შემდეგ აქ ბაზარი გაიხსნა (ქ. ზუგდიდი).

ჩამჩირი. ჩამჩირი თურქული სიტყვაა, სამურზაყანოში გავრცელებული, და ნიშნავს **ბზას**. შდრ.: „**ჩამჩირი** – ბზა, იგივეა, რაც ბზაკალი, ბაია“ (ქობალია, 2010). როგორც ცნობილია, სამურზაყანოს მთა-ბორცვებზე ბზას ჭრიდნენ და გაგიდიდან ფილკებით გაჰქონდათ ღაზებს, რომელთაც დიდი ხანია მაჰმადიანობა და თურქული ენა ჰქონდათ შეთვისებული. ტოპონიმი:

ნა(ო)ჩამჩირ(ღ) – ბორცვი სამელაიოსა და ზ. გაღის საზღვარზე (სამურზაყანო). რესპ.: „თურქები ბზას ამზადებდნენ და აქ აგროვებდნენ. ჩამჩირ თურქულად ბზაა“. არაა გამორიცხული, ქალაქის სახელწოდება **ოჩამჩირე** მართლაც „საბზეს“ ნიშნავდეს.

ხანდაკი. ხანდაკი არაბული სიტყვაა. ნიშნავს თხრილს, ხანგარს: ს.-საბა: „ხანდაკი – სხვათა ენაა, ქართულად თხრილი ჰქვია“. სიტყვა **ხანდაკი** დასტურდება „ქართლის ცხოვრებაში“. აღ. ბარამიძე განმარტავს: „**ხანდაკი** – ხრამი; თხრილი“. ქართულიდან მეგრულში შემოსული **ხანდაკიც** თხრილს, არხს, ვიწრო ხევს აღნიშნავს. ტოპონიმი:

ხანდაკი – დელე, არხი ერისწყლის მარცხ. შენაკადი (ს. გინძე ეწერი, სამურზაყანო).

ხარდანი. ხარდანი სპარსულ-თურქული წარმომავლობის სიტყვაა, რომელსაც ს.-საბა ასე განმარტავს: „**ხარდანი** – სარიანი ვენახი, სარიანი ვენახი დაბალი“. ნ. ჩუბინაშვილის „ქარ-

თულ-რუსულ ლექსიკონში“ ვკითხულობთ: „**ხარდანი** – სარიანი ვენახი, виноградник; ერთგვარი ყურძენიც არის“. დასავლურქართულ დიალექტებში (ლენხუმურში, იმერულში, გურულში) ხარდანი აღნიშნავს ვაზის სარს, ჭიგოს; ვაზის ჯიშს. ო. ქაჯაიას „მეგრულ-ქართულ ლექსიკონში“ ს. მაკალათიაზე მითითებით განმარტებულია: „**ხარდანი** ვაზის ჯიშია, ისხამს შავი ფერის წვრილ მარცვაღს...“ მართლაც მეგრულში ხარდანი ყურძნის ჯიშსაც ეწოდება და ტალავერსაც. ტოპონიმები:

ნახარდან – 1. მინდორი საჯობას სერზე (ს. რენხი, სამურზაყანო); 2. ბორცვი სოფ. აბედათში (მარტვილის მუნიციპ.).

ხარდანი/ნახარდანუ – სახნავი სოფ. ლეკვანტალიეში; **ნახარდანუ** – მინდორი სოფ. ლევახანეში (ორივე მარტვილის მუნიციპ.-ში); **ოხარდანე** „სახარდანე“ – სახნავი სოფ. მ. ღესიჭინეში და დაფერდება სოფ. ახუთში (ორივე ჩხორაწყეს მუნიციპალიტეტში) და სხვ.

2. უცხოენოვან ტოპონიმთა ლექსიკალიზაცია და ხელახალი ტოპონიმიზაცია მეგრულში

ნებისმიერ მშობლიურ ენაში გამოიყოფა უცხოურ ონიმთა (ტოპონიმთა, ანთროპონიმთა, ეთნონიმთა...) ორი ჯგუფი: ა) **დენოტაციანი** (ე.ი. მშობლიურ ენობრივ სივრცეში არსებული ობიექტის სახელი); ბ) **უდენოტატო** (წერილობითი ან ზეპირი გზით გავრცელებული საკუთარი სახელი, რომელიც მხოლოდ უცხოენოვან სივრცეში არსებულ ობიექტს მიემართება).

უცხოურ ტოპონიმთა გადატანა და სხვა (შორეული თუ მეზობელი) ქვეყნის ან იმავე ქვეყნის სხვა რეგიონის გეოგრაფიული ობიექტისა თუ დასახლებული პუნქტისათვის სახელის დარქმევა, ჩვეულებრივ, თან სდევს მიგრაციას – მოსახლეობის მასობრივ ადგილგადანაცვლებას.

საქართველოში მოიპოვება როგორც შინამიგრაციის, ისე გარემიგრაციის გზით გადმოტანილი ტოპონიმები: XVIII საუკუნეში მდ. ღალიძგის ნაპირზე მცხოვრები ფაჩულიები განერიდნენ აფხაზ დამპყრობლებს, გამოემართნენ აღმოსავლეთით, დამკვიდრდნენ მდ. ცივის მარჯვენა ნაპირზე და ახალ სამოსახლოს უწოდეს მშობლიური სოფლის სახელი **რეკა** (სენაკის მუნიც.). XIX ს-ში ბალტიისპირეთიდან მიგრირებული ესტონელები შავიზღვისპირეთში, გაგრის მახლობლად, დასახლდნენ და ახალშენს მშობლიური სოფლის სახელი **სალმე** დაარქვეს. ამავე საუკუნეში რუსეთიდან და თურქეთიდან დასავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში მასობრივად გადმოსახლებულმა რუსებმა, ბერძნებმა, სომხებმა თან ჩამოიტანეს მშობლიური ოიკო-

ნიმეებიც, რომლებიც გარკვეულ სუპერსტრატულ ფენას ქმნიან ქართულ ტოპონიმიაში.

სხვა ენობრივი სივრციდან ტოპონიმის გადმოტანა შეიძლება დაკავშირებული იყოს არა მხოლოდ მოსახლეობის მასობრივადგილგადანაცვლებასთან, არამედ აგრეთვე ამა თუ იმ აღმსარებლობის გავრცელებასთან. აღმ. და დას. საქართველოს მრავალ რეგიონში გვხვდება საკრალური ტოპონიმები – ქრისტეს დაბადებასთან, ცხოვრებასა თუ წამებასთან დაკავშირებული წმინდა ადგილების სახელები, რომლებიც ქრისტიანული რწმენის დამკვიდრებასა და განმტკიცებას ემსახურებოდნენ: ბეთლემი, თაბორი, გეთსიმანია, სიონი, ბეთანია, გოლგოთა (იხ.: ზ. კიკნაძე, „საკრალური ტოპონიმია“; ონომასტიკა, I, თბ., 1987).

ყველა ზემოთ აღნიშნულ შემთხვევაში გვხვდება ტოპონიმთა დისტანციური გადატანა ახალ ობიექტზე ტოპონიმისავე ამპლუაში.

ამასთანავე უცხოური ტოპონიმი შეიძლება აღმოჩნდეს მშობლიურ ონიმურ სივრცეში სხვა გზითაც, კერძოდ, დეონიმიზაცია-ონიმიზაციის (დეტოპონიმიზაცია-ტოპონიმიზაციის) გზით: ეს კი გულისხმობს, რომ უცხოური ტოპონიმი ახალ ენობრივ სივრცეში იქცევა საზოგადო სახელად და შემდეგ, კონვერსიის შედეგად, ეს საზოგადო სახელი ხდება სემანტიკის შესაბამისი ობიექტის საკუთარი სახელი. ამას დავადასტურებთ რამდენიმე მეგრული ტოპონიმის წარმომავლობის ახსნით:

I. იორდანე

იორდანე – მდინარე წინა აზიაში, კერძოდ, იორდანიაში. სიგრძე 252 კმ. ერთვის მკვედარ ზღვას. ძირითადი მონაკვეთი მიედინება იორდანიაშივე. ქრისტიანული სამყაროსათვის იორდანე ცნობილია როგორც წმინდა მდინარე, რომელშიც იოანემ ნათელი სცა ნაზარეთიდან ჩამოსულ 30 წლის იესოს, რომელსაც ამის შემდეგ გამოეცხადა სულიწმინდა მტრედის სახით და სიტყვებით: “შენ ხარ ძე ჩემი საყვარელი, რომელშიც კეთილად გამოვჩნდი მე” (მარკოზის სახარება). აღ. ქობაღიას ლექსიკონში ვკითხულობთ: „**იორდანე** – ნაკურთხი წყალი (მდ. იორდანეს ანალოგიით), ნებისმიერი მდინარე ან საგანგებოდ დაგუბებული წყალი, რომელსაც მღვდელი აკურთხებდა ნათლისღების დღესასწაულისათვის“. იხ. აქვე: „იორდანეშ კეთება“

ქრისტიანთა შორის **წყაღკურთხევა**, ე.ი. წყლის კურთხევა, ანუ ნათლისღება, ერთ-ერთი წმინდა და აუცილებელი რიტუალია, რაც 6 იანვარს (ძვ. სტილით) ტარდება. მეგრული ვარიანტი **წაკურთხია** მომდინარეობს ქართული წყაღკურთხევა-სგან (ვ. თოფურიძე).

სამეგრელოში, მარტვილის მუნიციპალიტეტის სოფ. ალერტ-ში, პატარა მდინარეს, რომელიც ჩაუვლის ალერტის ეკლესიას და შემდეგ ერთვის ცივის მეტერიას მარჯვ. მხრიდან, ეწოდება **იორდანე/ოკურთხალწყარი**. სოფლის ხანდაზმულთა განმარტება ასეთია: “ამ ადგილას, თხმელის ძირში, წყალს დააგუბებდნენ და იორდანეს გააკეთებდნენ წმინდა იოანე წაკურთხიის დღეს. მღვდელი აკურთხებდა წყალს და ჯვარს ჩააგდებდა. ახალცოლდმოყვანილი გადაიხდიდა ფულს, ამოიყვანდა ჯვარს წელიდან და მთელი ერთი წელიწადი ის იყო იესო ქრისტეს მორდია.” ამ მონათხრობის მიხედვით, **იორდანე არის საზოგადო სახელი**, რომელიც აღნიშნავს დრმა, ან ხელოვნურად დაგუბებულ წყალს, სადაც 6 იანვარს ნათლისღება ანუ წყალკურთხევა ტარდებოდა (იხ. ცხადია, ძიებანი..., გვ. 28). **ოკურთხალწყარი** ნიშნავს: “საკურთხი წყალი”. სხვა შემთხვევაში იორდანეს უწოდებენ ხის დროებით ბოგირს, რომელსაც გამართავენ მორევის თავზე, რათა მღვდელმა შუა წყალში ჩაატაროს წყლის კურთხევა. ეთნოგრაფი ირ. სურგულაძე აღნიშნავს, რომ “იორდანე იყო საწრდილობელი წყალკურთხევის შესრულებისთვის”.

ცხადია, **იორდანე**, რომლის წყალშიც მოინათლა იესო, მეგრულში ქცეულა ნათლისღების (წყალკურთხევის → წაკურთხიას) ჩატარების ადგილის აღმნიშვნელ საზოგადო სახელად, რომელიც ხელახალი ონიმიაზის გზით საკუთარ სახელად (ამ შემთხვევაში მიკროპიდრონიმად) იქცა.

II. დარდანელი

დარდანელი (ძვ. ბერძნული ჰელესპონტი “ჰელეს ზღვა”) – სრუტე ევროპასა და მცირე აზიას შუა. აერთებს მარმარილოსა და ეგეოსის ზღვებს. ოდესღაც მდინარის ხეობა ყოფილა, მაგრამ ხმელეთის დაძირვის შემდეგ სრუტედ ქცეულა და წყალი ხმელთაშუა ზღვიდან შავ ზღვაში გადმოდიებულა. სიგრძე 120 კმ-ზე მეტია. მართლაც გრძელი და ვიწრო სრუტეა (სიგანე 1,3 კმ. – 18,5 კმ.).

რა თქმა უნდა, საქართველოში მწიგნობრული გზით შემოსული ტოპონიმი დარდანელი სწორედ მისი სიგრძის გამო იქცა გრძელი და ვიწრო გასასვლელის აღმნიშვნელ საზოგადო სახელად. ეს კარგად ჩანს ერთ ხალხურ ლექსშიც:

„ვამგმოდგროთ მეთუნიშოთ
მონდომებაქ ანდანერქ,
სქან გურიშა ვემიანჭკ,
ჩქიმი გურიშ დარდანელქ“.

თარგმანი: „არაფერში გამოძადგა

ჩემი მონღოლება მრავალნაირი,
შენს გულამდე ვეღარ მიწვდა
ჩემი გულის დარდანელი“.

საზოგადო სახელად ქცეული ტოპონიმი დარდანელი სამეგრელოში რამდენიმე მიკროტოპონიმის ფუძეში გვხვდება. კერძოდ, დარდანელი ეწოდება:

1. ჩაის ფართობს საკაკუელიში (სოფ. ახუთი, ჩხოროწყეს მუნიც.). ინფორმატორის განმარტება: „უწინ უღრანი ტყე იყო. მის სიღრმეში შედიოდა ვიწრო გზა. იმას ერქვა დარდანელი. შემდეგ ჩაი გააშენეს და ეს სახელი მასზე გადავიდა“

2. ტყე-ჭაობი დანიის მარცხ. მხარეს (სოფ. ღესიჭინე, ჩხოროწყეს მუნიც.).

3. ხობისწყლის ხეობის მონაკვეთი შეღეთს ზემოთ, სადაც მდინარე გრძელ ვიწრო კანიონში გაედინება (ჩხოროწყეს მუნიც.).

4. ფინორის მონაკვეთი, რომელიც სწორად მიედინება ტყეში (სოფ. პატარა ფოთი, ხობის მუნიც.).

III. პალიასტომი

პალიასტომი ტბაა გურიისა და სამეგრელოს საზღვარზე, შავი ზღვის ნაპირას. სარკის ფართობი 18,2 კმ. საზრდოობს წვიმის წელითა და შენაკადებით. 1924 წელს არხით პირდაპირ შეუერთდა შავ ზღვას. ეს არხი ზვირთცემის შედეგად სრუტედ იქცა და ტბის წყალი გამლაშდა. თავის მხრივ, პალიასტომი უძველესი სახელწოდებაა, შერქმეულია ბერძენი კოლონიზატორების მიერ და ნიშნავს „ძველ ყურეს“. აღ. ქობაღიას ლექსიკონში განმარტებულია: „**პალასონი, პალიასონი** – პალიასტომი, ვრცელი დაჭაობებული ადგილი (იხ. ფალაზონი); გაუვალი ტალახი, ადიდებული ღელე, (გადატ.) პალაურების წყება, სათევზაო ადგილი“.

ლიმნონიმი. პალიასტომი მეგრულში საზოგადო სახელად ქცეულა **პალიასონი** ფორმით, რაც შესულია თ. ქაჯაიას მეგრულ-ქართული ლექსიკონის II ტომში და ნიშნავს „ძლიერ ადიდებულ ღელეს, მდინარეს“. აღ. ქობაღია: „**პალიასონი, პალასონი** – პალიასტომი; ვრცელი დაჭაობებული ადგილი; გაუვალი ტალახი; ადიდებული ღელე“. ჩვენ მიერ მოპოვებული სალექსიკონო მასალის თანახმადაც **პალიასონი** გაუვალ, ღრმა ჭაობსაც აღნიშნავს და კიდევ დარქმევია ტბას ზღვისპირა ენწერში, მდ. ციას მარც. მხარეს (სოფ. ყულევი, ხობის მუნიც.).

პალიასონი/პაპანწყვილი – ღრმა ტლაპო სოფ. ოხურეში (სამურზაყანო); **პაპანწყვილი** – ღრმა ტლაპო სოფ. ოხურეში (აზიგავრის თემი, სამურზაყანო).

IV. კამჩატკა

კამჩატკა, როგორც ცნობილია, ნახევარკუნძულია აზიის ჩრდ.-აღმ. ნაწილში. იგი იყო საბჭოთა კავშირის უშორესი რეგიონი და ამიტომაც სამეგრელოში იქცა შორი ადგილის აღმნიშვნელ საზოგადო სახელად... 1970-იან წლებში დაბა ჯვარის, ჯვარხენის უბნის განაპირას ააშენეს რამდენიმე კორპუსი, რომლებშიც განათავსეს ენგურჰესის მშენებლობაზე მომუშავე პატიმრები. სიშორისა და განცალკევებულობის გამო ამ მცირე დასახლებას უწოდეს კამჩატკა. მშენებლობა დიდი ხანია დასრულდა. მუშათა კორპუსები დაცარიელდა, მაგრამ კამჩატკა დღესაც ეწოდება.

V. ორგია.

ბერძნული სიტყვა **ორგია** ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებსა და საბერძნეთში აღნიშნავდა: 1. რელიგიურ მისტერიას, ე.ი. ამა თუ იმ ღმერთისადმი მიძღვნილ დღესასწაულს; 2. თავაშვებულ, წრესგადასულ ქეიფსა და დროსტარებას (ქსე, VII; «Оргия (гр.) orgia) – 1) особое тайные культовые обряды и празднества в честь некоторых древневосточных древнегреческих и древнеримских богов; 2) разгульное, разнузданное пиршество» (Словарь иностранных слов, Москва, 1990, стр. 358). იხ. აგრეთვე: ა. გელოვანი, მითოლოგიური ლექსიკონი, ქეგლ, VI, 1980 და სხვ.

სამეგრელოში ორგიაში მიიღო სულ სხვა მნიშვნელობანი: 1. ხალხური სიბრძნის სახლში – მანძილი გაშლილი ორივე ხელის შუათითების წვერებს შუა; 2. ცურვის სახეობა – გაშლილი მკლავის მონაცვლეობით მოხმა, რასაც ქართულად მხარული ცურვა ეწოდება (ქაჯაია, II, 2002, გვ. 441; იხ. აგრეთვე: **მხარული** (ქეგლ, V, გვ. 241). აღ. ქობაღია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010, გვ. 541). მაგრამ მათზე ადრე ორგია განმარტა ი. ყიფშიძემ: **ორგია** – ა) плечо, полный размах рук, напр. приплаваний; б) народная линейная мера; расстояние между кончиками средних пальцев обеих рук, протянутых в противоположные стороны» (ყიფშიძე, 1994: 294).

ტოპონიმები:

1. ორგია/საორგიო – ხერთვისი, რიონისა და ტეხურის შესართავი. აქ ფართო მორევია, სადაც, როგორც რესპონდენტი იხსენებდა, ხშირად იმართებოდა შეჯიბრი მხარულ ცურვაში. რესპ.: „ფართო წყარი რე, ბოქუანდით, ორგია ქეგუაშქვათია“ (სოფ. ისუღა, სენაკის მუნიცი.).

2. საორგიო/მიონჩურაფუ – მდ. ტეხურის ფართო და წყნარი, ღრმა დინება სენაკ-მარტვილის საავტომობილო გზის ხიდთან, სადაც ხშირად ტარდებოდა **მეჩურაფა** – შეჯიბრი ცურვაში გუ-

ლადობის, ყონადობის, ჩაუქობის, ქველობის გამოჩენის მიზნით (იხ. ქეგელ, VIII, 1964); ქობაღია, 2010, გვ. 407. იხ. მენურეა... (ცხადაია, 2013: 233).

VI. ცუნდერი.

ცუნდერი რუს. Сибирь > ქართ. ციმბირი „აზიის ნაწილი, ურალის ქედიდან წყნარ ოკეანემდე“ > მეგრ., **ცუნდერი**. სამეგრელოში ცუნდერი, ანუ ციმბირი, მეტაფორულად ცივი, მოშორებული ადგილის ეპითეტს წარმოადგენდა. ო. ქაჯაია: „ცუნდერი – ციმბირი“; აღ. ქობაღია: „ცუნდერი – ციმბირი...“ ტოპონიმი:

ცუნდერი – ვაკე სახნავი ქვადაის მარცხ. მხარეს (სოფ. ურთა, სამურზაყანო).

ბამოყენებული ლიტერატურა:

კიკნაძე, 1987 – ზურაბ კიკნაძე, „საკრალური ტოპონიმია“: ონომასტიკა, I, თბ., 1987.

ლექსიკონი, 1990 – Словарь иностранных слов, Москва, 1990.

ლექსიკონი, 1957 – Арабско -Русский словарь, Москва, 1957.

სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, თბ., 1991.

ყიფშიძე, 1994 – იოსებ ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994.

ჩუბინაშვილი, 1984 – დავით ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.

ჩუბინაშვილი, 1961 – ნიკო ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, თბ., 1961.

ქობაღია, 2010 – ალექსანდრე ქობაღია, მეგრული ლექსიკონი, თბ., 2010.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, VI, თბ., 1980; იგივე, VIII, 1964.

ქაჯაია, 2001-2002 – ოთარ ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, I-II-III, თბ., 2001-2002.

სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, VII (სენაკის რაიონი), თბ., 2013.

ცხადაია, 1999 – პაატა ცხადაია, ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმიიდან, I, თბ., 1999.

პროფესიული თვითგანვითარება, როგორც მასწავლებლის მომზადების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი კომპონენტი

მოკლე შინაარსი

ტრადიციულად, ნებისმიერი საზოგადოების არსებობა შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობებში, თუ თავად საზოგადოების წევრები დაიცავენ და განავითარებენ მასში არსებულ ფასეულობებს, ქცევის ნორმებსა და ნეევებს, გაითავისებენ ისეთი ფენომენის როლსა და მნიშვნელობას, როგორიც არის განათლება.

მასწავლებლის პროფესიულ საქმიანობაში არსებული პრობლემების აღმოფხვრის პროცესში უმნიშვნელოვანესია მაღალი ხარისხის, მოსწავლეზე ორიენტირებული ეფექტიანი სასწავლო პროცესისათვის მიმართული მასწავლებლის მომზადება.

აუცილებელია, მასწავლებლობის მსურველებმა პროფესიული მზაობისათვის მიიღონ მასწავლებლის პროფესიული და საგნობრივი სტანდარტით გათვალისწინებული ცოდნა და შესაბამისი უნარები.

ამ პროცესში კი აუცილებელია უნივერსიტეტებს მჭიდრო კავშირი ჰქონდეთ სკოლებთან, მასწავლებლის მომზადების პროგრამის კომპონენტი აქტიური სასკოლო სასკოლო პრაქტიკა იყოს. ასევე შესაძლებელია, სკოლის მასწავლებელი ამ ტიპის საქმიანობის შედეგად-სტუდენტებთან წარმართული პრაქტიკის საფუძველზე იღებდეს კრედიტებს პროფესიული განვითარების პროცესში. ვინაიდან მენტორ-მასწავლებლების პროფესიულ განვითარებაზე ზრუნავს სახელმწიფო, შესაძლებელია, სტუდენტები პრაქტიკას მენტორ-მასწავლებლებთანაც გადიოდნენ.

აღსანიშნავია, რომ ამ მიმართულებით მუშაობის პროცესში სასწავლო კურსების შემუშავებისას (როგორც საბაკალავრო, ასევე სამაგისტრო დონეებზე) აუცილებელია აქცენტები გაკეთდეს ისეთ უმნიშვნელოვანეს საკითებზე, როგორიცაა, პედაგოგიური საქმიანობის მოტივაცია, სასწავლო პროცესის სუბიექტების ურთიერთქმედება, სასწავლო-პედაგოგიური თანამშრომლობა, ურთიერთობა სასწავლო პროცესში, მასწავლებლის მიერ თვითშეფასების ობიექტური სქემა და სხვა.

საკვანძო სიტყვები: მასწავლებელთა მომზადება, მასწავლებლის თვითშეფასება, თვითმყოფადობის განვითარება, თეორიული საფუძვლები, სასწავლო-პედაგოგიური თანამშრომლობა, შედეგების ანალიზი.

Irma Kurdadze

PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT AS ONE OF THE MOST IMPORTANT COMPONENT OF A TEACHER TRAINING

Abstract

Traditionally, existence of any society is possible only in case the society members themselves protect and develop the society values, behavior standards and habits, understand the role and importance of education.

In the process of eliminating problems in the teacher professional activities, it is essential to train a teacher oriented on a student and high quality, effective teaching process.

It is necessary that the people, willing to become a teacher, obtain the professional and subject knowledge and relevant skills.

In this process, it is necessary that universities have close connection with schools. The active school practice should be a component of a teacher training program. As a result of such activity, a school teacher can get credits during the practice with the university students in the process of professional development. Since the government pays attention to mentor-teacher professional development, it is possible that the high school students have practice with the mentor-teachers.

It should be noted that during developing training courses (both - bachelor and magister levels), is necessary to focus on the most important issues, such as: "Motivation of Pedagogical Activities", "Teaching Process Subjects Interaction", "Teaching-Pedagogical Cooperation", "Relationship in the Teaching Process", "Teacher Self-assessment Objective Scheme" and etc.

Key words: Teacher training, teacher's self-assessment objective scheme process – introduction, care for self-development, strengths and weaknesses of teacher's professional activities, determine the current level of personal and professional skills, theoretical foundations, reflection of pedagogical activities, the result analysis.

ტრადიციულად, ნებისმიერი საზოგადოების არსებობა შესაძლებელია მხოლოდ იმ პირობებში, თუ თავად საზოგადოების წევრები დაიცავენ და განავითარებენ მასში არსებულ ფასეუ-

ღობებს, ქცევის ნორმებსა და ჩვევებს, გაითავისებენ ისე თი ფენომენის როლსა და მნიშვნელობას, როგორიც არის განათლება.

პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიური კვლევების ანალიზის საფუძველზე საზოგადოებაში გამუდმებით მიმდინარეობს საუბარი სკოლაში მოსწავლეთა მომზადებისა და წიგნიერების არცთუ ძალიან მაღალ დონეზე და შესაბამისად, მოქმედ მასწავლებელთა კომპეტენციებზე (ძირითადად იკვეთება მასწავლებელთა გარკვეული ნაწილის სტერეოტიპული შეხედულებები და კონსერვატულობა, განსაკუთრებით მეთოდოლოგიასთან მიმართებაში), რაც მნიშვნელოვან სრულყოფას საჭიროებს.

ამაზე გარკვეულწილად მეტყველებს გამოცდების ეროვნული ცენტრის მიერ 2008-2012 წლებში ჩატარებული კვლევები და მასწავლებელთა სასერტიფიკაციო გამოცდების შედეგები 2013 წლის ეროვნული გამოცდების მონაცემები).

მასწავლებლის პროფესიულ საქმიანობაში არსებული პრობლემების აღმოფხვრის პროცესში უმნიშვნელოვანესია მაღალი ხარისხის, მოსწავლეზე ორიენტირებული ეფექტიანი სასწავლო პროცესისათვის მიმართული მასწავლებლის მომზადება.

აუცილებელია, მასწავლებლობის მსურველებმა პროფესიული მზაობისათვის მიიღონ მასწავლებლის პროფესიული და საგნობრივი სტანდარტით გათვალისწინებული ცოდნა შესაბამისი უნარები.

ამ პროცესში კი აუცილებელია, უნივერსიტეტებს მჭიდრო კავშირი ჰქონდეთ სკოლებთან, მასწავლებლის მომზადების პროგრამის კომპონენტი აქტიური სასკოლო სასკოლო პრაქტიკა იყოს. ასევე შესაძლებელია, სკოლის მასწავლებელი ამ ტიპის საქმიანობის შედეგად – სტუდენტებთან წარმართული პრაქტიკის საფუძველზე იღებდეს კრედიტებს პროფესიული განვითარების პროცესში. ვინაიდან მენტორ-მასწავლებლების პროფესიულ განვითარებაზე ზრუნავს სახელმწიფო, შესაძლებელია, სტუდენტები პრაქტიკას მენტორ-მასწავლებლებთანაც გადიოდნენ.

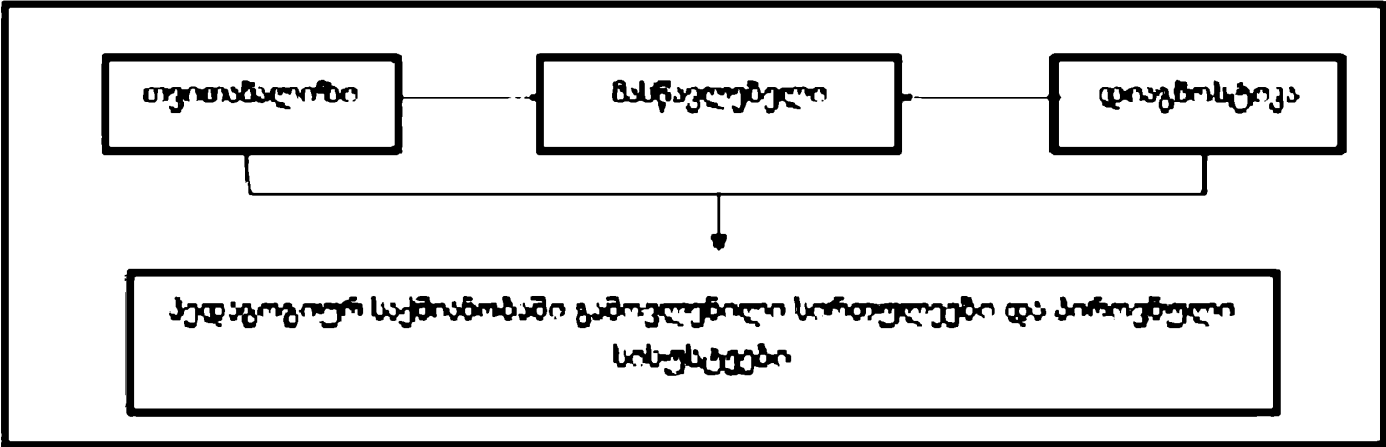
აღსანიშნავია, რომ ამ მიმართულებით მუშაობის პროცესში სასწავლო კურსების შემუშავებისას (როგორც საბაკალავრო, ასევე სამაგისტრო დონეებზე) აუცილებელია აქცენტები გაკეთდეს ისეთ უმნიშვნელოვანეს საკითებზე, როგორიცაა, პედაგოგიური საქმიანობის მოტივაცია, სასწავლო პროცესის სუბიექტების ურთიერთქმედება, სასწავლო-პედაგოგიური თანამშრომლობა, ურთიერთობა სასწავლო პროცესში, მასწავლებლის მიერ თვითშეფასების ობიექტური სქემა და სხვა.

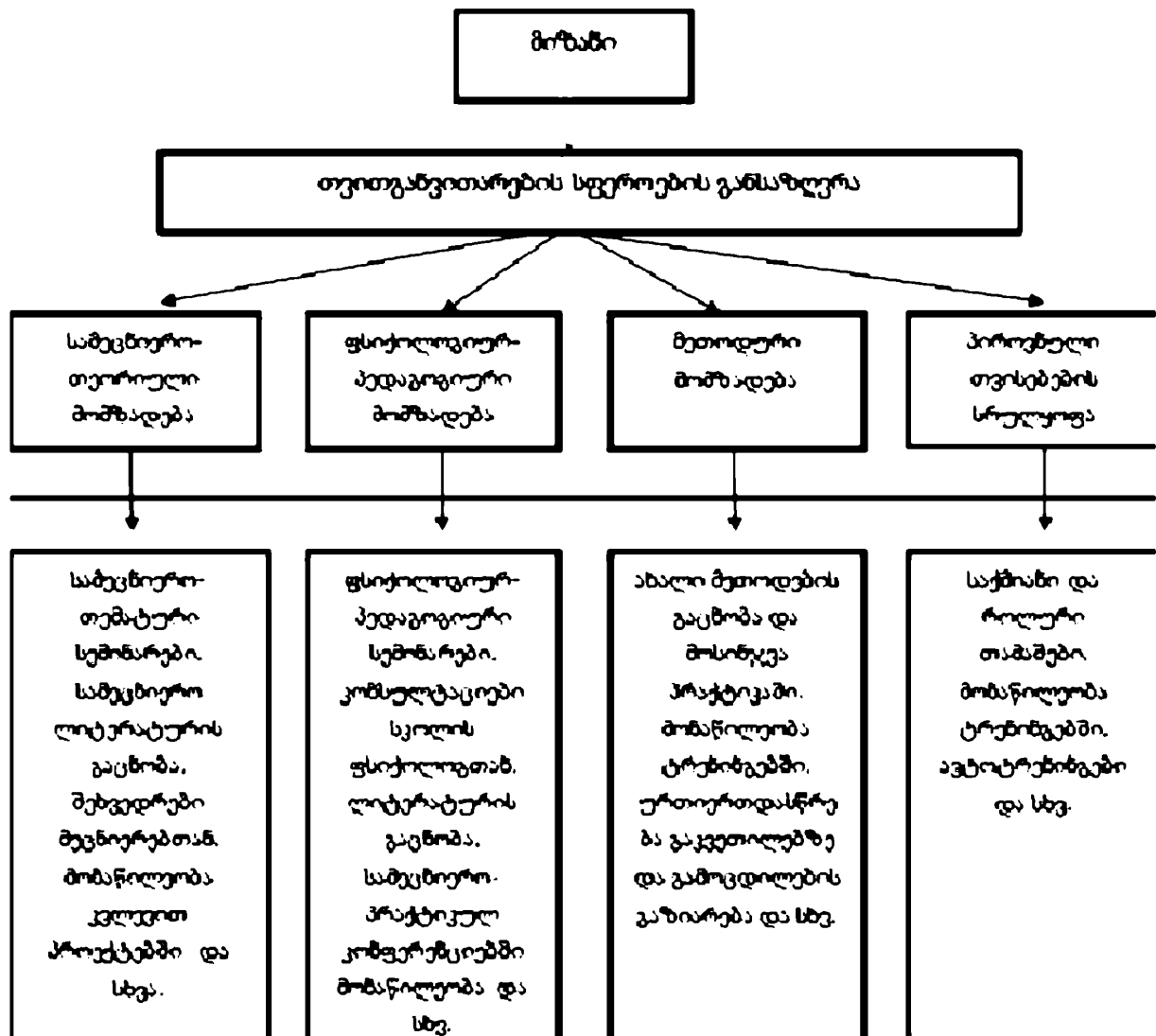
ეფექტობთ, განსაკუთრებული დატვირთვა მასწავლებლის მომზადების პროცესში მასწავლებლის მიერ თვითშეფასების ობიექტური სქემის დამუშავებას და დანერგვას, საკუთარ თვითგანვითრებაზე ზრუნვას უნდა მიეცეს.

პროფესიული თვითგანვითარების გეგმის შედგენისას აუცილებელია სამი პირობის დაცვა: ამოსავალი მდგომარეობის განსაზღვრა, ანუ მასწავლებლის პროფესიული საქმიანობის ძლიერი და სუსტი მხარეების გამოვლენა, პიროვნული და საქმიანი თვისებების არსებული დონის დადგენა, იმ თეორიული საფუძვლების დამუშავება, რომლებიც მასწავლებელს პროფესიული განვითარებისა და წინსვლის საშუალებას მისცემს, საკუთარი საქმიანობის რეფლექსია, საკუთარი საქმიანობის შედეგების ანალიზი და მისი გამოყენება შემდგომის პროფესიული განვითარებისათვის.

მასწავლებლის თვითგანვითარების პროცესი ორი ეტაპისაგან შედგება. პირველ ეტაპზე ხდება საკუთარი საქმიანობის ანალიზი და სუსტი მხარეების დადგენა, აქედან გამომდინარე, საჭიროებების დიაგნოსტიკაც. მეორე – დაგეგმარების ეტაპია, რომლის დროსაც განისაზღვრება თვითგანვითარების სფეროები. მთელი ეს პროცესი შეიძლება წარმოვადგინოთ სქემის სახით, რომელზედაც კარგად ჩანს, როგორ შეიძლება ხელი შეუწყოს თავად პედაგოგმა საკუთარ პროფესიულ ზრდასა და თვითრეალიზაციას.

დიაგნოსტიკურ-ანალიტიკური ეტაპი

(ინასარიძე, 2014: 8)

თვითანალიზისა და დიაგნოსტიკის და, საკუთარი საჭიროებებიდან გამომდინარე, მასწავლებელი ხელახლა გეგმავს პროფესიულ თვითგანვითარებას. ეს არის პროფესიული სრულყოფის ციკლი, რომელიც ზეადმავალი სპირალის სახით შეიძლება წარმოვადგინოთ.

რამდენად არის მზად მასწავლებელი პროფესიული თვითგანვითარებისათვის? სპეციალისტები ამის დადგენის სხვადასხვა ხერხს გვთავაზობენ. გაგაცნობთ ერთ-ერთ ასეთ ხერხს – ანკეტირებას.

ინსტრუქცია: უპასუხეთ შემდეგ შეკითხვებს და შეაფასეთ ქულებით. 5 – თუ მოცემული დებულება სრულად შეესაბამება რეალობას; 4 – უფრო შეესაბამება, ვიდრე არა; 3 – ნაწილობრივ შეესაბამება; 2 – უფრო არ შეესაბამება; 1 – არ შეესაბამება.

მე ყოველთვის ვაფასებ საკუთარ თავს.	
მე ყოველთვის ვიტოვებ დროს თვითგანვითარებისათვის, როგორი დაკავებულიც უნდა ვიყო სკოლისა თუ საოჯახო საქმეებით.	
წარმოქმნილი სირთულეები არ მაწინებს, პირიქით, ზრდის ჩემს აქტიურობას.	
მე ყოველთვის ვეძებ უკუკავშირს, რადგან ის მეხმარება უკეთესად შევაფასო ჩემი საქმიანობა, შესაძლებლობები და პიროვნული თვისებები.	
მე ყოველთვის ვპოულობ დროს საკუთარი საქმიანობის რეფლექსიისათვის.	
მე ვაანალიზებ ჩემს ემოციებსა და გამოცდილებას.	
მე ბევრს ვკითხულობ.	
მე ხშირად ვერთვები კონსტრუქციულ კამათში ჩემთვის საინტერესო საკითხებზე.	
მე მჯერა ჩემი შესაძლებლობების.	
მე ვცდილობ, ვიყო ღია და გულწრფელი.	
მე ვაცნობიერებ იმ ზეგავლენას, რომელსაც ჩემზე ახდენენ ირგვლივ მყოფი ადამიანები.	
მე ვმართავ საკუთარ პროფესიულ განვითარებას და ვიღებ დადებით შედეგებს.	
მე სიამოვნებას მანიჭებს ახლის ათვისება.	
მე არ მაწინებს ჩემზე დაკისრებული მაღალი პასუხისმგებლობა.	
მე დადებითად შევხვდებოდი სამსახურში ჩემს დაწინაურებას.	

ქულათა ჯამის განსაზღვრით შესაძლებელია საკუთარი მზაობაობის შეფასება - თვითგანვითარებისათვის: 75-55 ქულა – აქტიური თვითგანვითარების დონე.

54-36 ქულა – თვითგანვითარების სისტემა არ არის კარგად ჩამოყალიბებული. თვითგანვითარება დამოკიდებულია გარე-

მოპირობებზე. 35-15ქულა – თვითგანვითარების პროცესი შეჩერებულია.

აღნიშნული პრობლემების ცოდნა მომავალ სპეციალისტებს დაეხმარება ობიექტურად შეაფასონ საკუთარი შესაძლებლობები, იცოდნენ თავიანთი სუსტი და ძლიერი მხარეები - ეს ყველაფერი კი ძალზედ მნიშვნელოვანია მასწავლებლის პროფესიისათვის (თვითრეგულაციისა და თვითშეფასების თავისებურებები, ემოციური გამოვლინებები, კომუნიკაციური და დიდაქტიკური უნარები).

და ბოლოს, უმაღლესი პედაგოგიური დისციპლინების განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია მეცნიერული კვლევების (ფუნდამენტალური და გამოყენებითი) შედეგები, რაც პიროვნების სწავლებისა და აღზრდის ჭეშმარიტად მეცნიერული თეორიის შექმნის შესაძლებლობას იძლევა, ეს კი თავის მხრივ – მასწავლებლის მეთოდოლოგიური კულტურის ამაღლების საშუალებების განმსაზღვრელია, რაც საბოლოო ჯამში გვაძლევს თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად აღჭურვილ მასწავლებელს – შეიარაღებულს მდიდარი მეთოდოლოგიური ცოდნით, პრაქტიკული და კვლევის კარგად განვითარებული უნარებით (საბაკალავრო და სამაგისტრო დონეზე). უფრო მაღალ დონეზე კი ისეთ სამეცნიერო-პედაგოგიური კადრების მომზადებას, რომლებიც სხვა აუცილებელ კრიტერიუმებთან ერთად დააკმაყოფილებენ პედაგოგიური კვლევის ნორმატიულ-მეთოდოლოგიურ მოთხოვნებსაც.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ინასარიძე, 2013 – ინასარიძე მაია, მასწავლებლის პროფესიული განვითარების სქემა, ჟურნალი მასწავლებელი, №6, 2013.

ეროვნული გამოცდების ცენტრის კვლევა, თბ., 2013

სამოქალაქო განათლება, მეთოდური გზამკვლევი, თბ., 2010.

ინასარიძე, 2014 - ინასარიძე მაია, მასწავლებლის პროფესიული განვითარების სქემა, №6, თბილისი, 2014.

<http://www.w3.org/WAI/RC/tools/complete>; <http://www.abilitynet.org.uk/mcmw/>

პედაგოგის სპეციალობის მქონე პირებზე შრომის ბაზარზე მოთხოვნის კვლევა

მოკლე შინაარსი

შესავალი. შრომის ბაზარზე პედაგოგის სპეციალობის მოთხოვნა თითქოსდა ნაკლებია, ამ საკითხმა გამოიწვია დიდი ინტერესი, შესაბამისად, გადავწყვიტეთ, დაგვეგეგმა კვლევა. განათლების სფეროში კვლევის დაგეგმვას საკმაოდ დაფიქრება ჭირდება მისთვის დამახასიათებელია გარკვეული ასპექტები და თავისებურებანი. კვლევის დაგეგმვაში ორი ფაზაა: დივერგენციის და კონვერგენციის. ჩვენ გამოვიყენეთ დივერგენციის ფაზა, რადგან მაგისტრანტებს შევთავაზეთ წინასწარ გამზადებული ანკეტა. კვლევა წარიმართა საგნის „კვლევის თანამედროვე მეთოდები განათლებაში“ ფარგლებში, შესაბამისად, მასში ჩართული იყვნენ აკადემიური წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პედაგოგიური ფაკულტეტის მაგისტრანტები, რომლებმაც შესარულებს პედაგოგის კვალიფიკაციის მქონე კადრებზე შრომის ბაზრის მოთხოვნების კვლევა. აღნიშნული **კვლევის ძირითადი მიზანია** იმ ზოგადი და პროფესიული ხარვეზების გამოვლენა, რომლებსაც ადგილი აქვს ბოლო 10 წლის განმავლობაში კურსდამთავრებულ პედაგოგის კვალიფიკაციის მქონე პირთა პროფესიულ მომზადებაში. აქედან გამომდინარე, კვლევის ობიექტად შეირჩა საქართველოს სხვადასხვა ქალაქისა და რაიონების 96 საჯარო და კერძო სკოლა.

კვლევის მეთოდი. განათლების სფეროში კვლევის სხვადასხვა მეთოდი არსებობს, როგორიცაა: პედაგოგიური დაკვირვება, გამოკითხვის მეთოდები, ტესტირება, მოწინავე პედაგოგიური გამოცდილების შესწავლა და გამოყენება და ა. შ. ჩვენს შემთხვევაში გამოვიყენეთ **გამოკითხვის მეთოდები**, რომელშიც მკვლევარს იზიდავს უნივერსალობა და ხელმისაწვდომობა. განზოგადებული მონაცემების მოღებოსათვის ხმარობენ **ანკეტას**, რომელიც გამოვიყენეთ ჩვენს შემთხვევაში. ანკეტის კითხვარი წარმოადგენდა იტერვიუვრთა ძირითად სამუშაო ინსტრუმენტს. ანკეტირების უპირატესობაა შემოწმების მასობრიობა და იფორმაციის მოგროვების სისწრაფე.

კვლევის შედეგები და მსჯელობა. კარგად გავიაზრეთ, თუ როგორ გავაანალიზებდით მონაცემებს. კვლევის დროს ჩვენთვის მნიშვნელოვანი იყო იმ ხარვეზების დანახვა, რომელსაც ადგილი აქვს ბოლო 10 წლის კურსდამთავრებულების ზოგად და პროფესიულ უნარ-ჩვევებში. მაგ.: პროფესიული უნარების კუთხით გამოიკვეთა შემდეგი პრობლემები: გამოკითხულიდან **32%** აღნიშნავდა, რომ სათანადოდ ვერ ფლობს საგნის სწავლების მეთოდიკას, **21%** – სრულად ვერ ახერხებს ბავშვე-

ბის ჩართვას სასწავლო პროცესში, 14%-ს უჭირს ბავშვებთან ურთიერთობა და ა. შ.

ანკეტაში ერთი პუნქტი იყო სკოლის ადმინისტრაციის რჩევები და რეკომენდაციები უნივერსიტეტისადმი, ისინი გვირჩევენ, რომ აღდგეს ყველა საგანში სწავლების მეთოდთა, პედაგოგიური პრაქტიკა და გაიზარდოს პრაქტიკის ხანგრძლივობა, სასურველია, სიღრმისეულად ისწავლებოდეს (ვალკეული საგანი (რომელსაც ისინი ასწავლიან) და ასაკობრივი ფსიქოლოგია.

დასკვნა. ჩვენ მიერ სკოლებში ჩატარებული კვლევის შედეგები და სკოლის ხელმძღვანელების რჩევები დაგვეხმარება სასწავლო პროგრამების შემდგომ გაუმჯობესებაში, რათა სკოლას მივაწოდოთ მოთხოვნის შესაბამისი კადრი. ჩატარებული კვლევა კი დაეხმარება მაგისტრანტებს მიღებული თეორიული ცოდნის პრაქტიკულ რეალიზაციაში.

Iagor Balanchivadze

DEMAND RESEARCH ON THE LABOR MARKET FOR THE PERSONS WITH PEDAGOGICAL SPECIALTY

Abstract

Introduction and Aim.: The issue about the less demand of the teacher on the labor market caused great interest, so we decided to take a survey. Planning research in the field of education requires great thought. It is characterized by certain aspects and peculiarities. Research planning includes two phases: divergence and convergence. We have employed divergence phase, as the preliminary questionnaires were given to the graduate student. Research was conducted within the subject "Contemporary Educational Research Methods". Thus the graduate students of pedagogical faculty of AkakiTsereteli State University where involved in it. They conducted research on the requirement of the pedagogical qualification staff on Georgian labor market. The aim of the research was to find out the general and professional gaps, which resulted among the graduates with pedagogical qualifications, during the last 10 years. Accordingly, 96 public and private schools of cities and districts of Georgia have been selected as the objects of the research.

Research methodology: Educational research encompasses various methods, such as pedagogical observation, polling method, testing, study of advanced pedagogical experiences, etc. We will use polling method in our case, as the researchers are attracted by its' universality and availability. Questionnaires are used to get the generalized data, which we have also employed. The questionnaire was the main working tool for interviewers. The dignity of the ques-

tionnaire is the mass testing and speed of gathering information.

Results and implications: Graduate students and we thought carefully on how the data should be analyzed. We paid particular attention to the drawbacks in general or professional skills of the graduates during the last 10 years. Eg. 32% of the respondents noted that they do not possess teaching methodology, 21% cannot engage children in the teaching process, 14% have difficulties in communicating with children, etc. One of the points in the questionnaire included advises to the school administration and recommendations to the university. They urged us to reintroduce teaching methodology and pedagogical practice in all subjects. They find it desirable to introduce the subjects they teach at the advanced level and to add age group psychology course.

Conclusion: Results of our research at schools, along with the recommendations from the school administrators will help us in further improvement of educational programs and in delivering suitable staff to the school's needs. Conducted research helped the masters in the practical realization of the obtained theoretical knowledge.

Key words: research, polling, questionnaire, data analyzes.

შესავალი. შრომის ბაზარზე პედაგოგის სპეციალობის მოთხოვნა თითქოსდა ნაკლებია, ამ საკითხმა გამოიწვია დიდი ინტერესი, შესაბამისად, გადავწყვიტეთ, დაგვეგებმა კვლევა. განათლების სფეროში კვლევის დაგეგმვას საკმაოდ დაფიქრება სჭირდება. მისთვის დამახასიათებელია გარკვეული ასპექტები და თავისებურებანი. კვლევის დაგეგმვის ერთი სწორი სქემა არ არსებობს. სქემების განსხვავებულობა დამოკიდებულია კვლევის მიზანზე, რადგან სქემა აუცილებლად უნდა შეესაბამებოდეს მიზანს. კვლევის მიზანი განსაზღვრავს ასევე კვლევის მეთოდოლოგიას და დიზაინს. წინასწარ უნდა გაიწეროს კვლევის პირობები და მისი წარმართვის მექანიზმი, თუ გვინდა, რომ ის დამაჯერებელი, ლეგიტიმური და განხორციელებადი იყოს. მას შემდეგ, რაც კვლევის შესახებ გადაწყვეტილებას მივიღებთ, მკვლევარმა ყველა პირობა უნდა შეიქმნას კვლევის დასაწყებად. დაწყებამდე კარგად უნდა გაირკვეს: რა შეიძლება გაკეთდეს/რისი გაკეთება სურს მკვლევარს და რეალურად რა იმუშავებს/რისი გაკეთება შეუძლია მას; ეს ხელს უწყობს კვლევის მუშაობას. კვლევის დაგეგმვაში ორი ფაზაა: დივერგენციის და კონვერგენციის. დივერგენციის ფაზამ კვლევარს არსებულ შესაძლო ვარიანტებს სთავაზობს, კონვერგენციის ფაზა კი გაფილტრავს ამ შესაძლებლობებს, ნახავს, მათ შო-

რის რომელია სასურველი, რომელი რას შეესატყვისება, რომელი იმუშავებს მოცემულ სიტუაციაში და გადაინაცვლებს მოქმედების გეგმაზე, რომელიც რეალურად იმუშავებს (კოპენი, მანიონი, მორისონი, 2007: 209).

ჩვენ გამოვიყენეთ დივერგენციის ფაზა, რადგან მაგისტრანტებს შევთავაზეთ წინასწარ გამზადებული ანკეტა. კვლევა წარიმართა საგნის „კვლევის თანამედროვე მეთოდები განათლებაში“ ფარგლებში, შესაბამისად, მასში ჩართული იყვნენ აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პედაგოგიური ფაკულტეტის მაგისტრანტები, რომლებმაც შესარულებს პედაგოგის კვალიფიკაციის მქონე კადრებზე შრომის ბაზრის მოთხოვნების კვლევა. აღნიშნული **კვლევის ძირითადი მიზანია** იმ ზოგადი და პროფესიული ხარვეზების გამოვლენა, რომლებსაც ადგილი აქვს ბოლო 10 წლის განმავლობაში კერსდამთავრებულ პედაგოგის კვალიფიკაციის მქონე პირთა პროფესიულ მომზადებაში. აქედან გამომდინარე, **კვლევის ობიექტად** შეირჩა საქართველოს სხვადასხვა ქალაქისა და რაიონის 96 საჯარო და კერძო სკოლა.

მეთოდი. განათლების სფეროში კვლევის სხვადასხვა მეთოდი არსებობს, როგორიცაა: პედაგოგიური დაკვირვება, გამოკითხვის მეთოდები, ტესტირება, პედაგოგიური გამოცდილების შესწავლა და გამოყენება და ა. შ. ჩვენს შემთხვევაში გამოვიყენეთ **გამოკითხვის მეთოდები**, რომელიც საკმაოდ ფართოდ არის გავრცელებული არა მარტო სოციოლოგიაში და ფსიქოლოგიაში, არამედ პედაგოგიაშიც. მკვლევარებს გამოკითხვაში იზიდავთ უნივერსალობა და ხელმისაწვდომობა. გამოკითხვა საშუალებას მოგვცემს, დავაგროვოთ ინფორმაცია წარსულის სხვადასხვა მნიშვნელოვანი მოვლენების, ან განზრახვისა და გეგმის შესახებ. გამოკითხვის სპეციფიკა იმაში მდგომარეობს, რომ მკვლევრისათვის ინფორმაციის წყაროს წარმოადგენს თვით გამოსაცდელის ცნობები. ეს ყოველთვის არ შეიძლება იყოს ჭეშმარიტების გარანტი, ამიტომ აუცილებელია, გამოკითხვის ჩატარების ტექნიკა იღებდეს ობიექტურ და საიმედო ცნობებს.

გამოკითხვები უნდა ჩატარდეს ანკეტირების, ინტერვიუს, საუბრისა და კითხვარების ფორმით. კითხვები არის ამ მეთოდების საფუძველი. მათ უსვამენ ან წერით (ანკეტირება, კითხვარი) . . . ან ზეპირად (ინტერვიუ, საუბარი). მკვლევარი, კვლევის მიზნებზე დაყრდნობით, ირჩევს გამოკითხვის საჭირო ფორმას. გამოკითხვის ნებისმიერი სახე წინასწარ არის მოფიქრებული და დაგეგმილი (გორდეზიანი, 2009: 59).

თუ საჭიროა ერთი მოსწავლის ან მოსწავლეთა ჯგუფის გამოკითხვა, მაშინ შეიძლება გამოვიყენოთ საუბარი, ან ინტერვიუ. განზოგადებული მონაცემების მიღების ან რეპრეზენტატული შერჩევის შემთხვევაში, როგორც წესი, ხმარობენ ანკეტებს, რომელიც გამოვიყენეთ ჩვენს შემთხვევაში.

ანკეტა – ეს არის ინფორმაციის მიღების მეთოდი შედგენილი კითხვების მიხედვით (გარკვეული წესების შესაბამისად), რომელთაგან თითოეული კვლევის მიზანთან არის დაკავშირებული. ანკეტის კითხვარი წარმოადგენდა ინტერვიურერთა ძირითად სამუშაო ინსტრუმენტს. კითხვებთან დაკავშირებით ანკეტები შეიძლება იყოს სხვადასხვა სახის – ფუნქციების, ფორმისა და შინაარსის მიხედვით. ისინი შეიძლება შეიცავდეს კითხვებს – შესამოწმებელ და საკონტროლოს. ფორმის მიხედვით გამოიყენება ღია ანკეტები, რომლებშიც იგულისხმება თავისუფალი კითხვები. ასევე ფართოდ გამოიყენება დახურული ტიპის ანკეტები. ისინი შეიცავენ მზა პასუხებს, ითვალისწინებენ სავარაუდო პასუხებიდან ერთის არჩევას, რაც აადვილებს შერჩევითი შედეგების რაოდენობრივ დამუშავებას. ჩვენს შემთხვევაში გამოყენებულია ორივე ფორმა.

ანკეტირების ღირსებას წარმოადგენს შემოწმების მასობრიობა, ინფორმაციის მოგროვების სისწრაფე, შედეგების შედარებით ადვილი დამუშავება, რამდენიმე კვლევის შედარების შესაძლებლობა. ამასთან ერთად, მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ ეს მეთოდი არ არის მოქნილი, ვინაიდან შეუძლია შეხედულოს გამოკითხულთა აზრები (ქურდაძე, 2008: 53).

ანკეტირების დამუშავების დროს აუცილებელია გავითვალისწინოთ აღნიშნული ღირსებები და ნაკლოვანებები, აგრეთვე დაცული უნდა იყოს მთელი რიგი მოთხოვნები:

- კითხვები უნდა იყოს ლაკონური, აზრობრივად გარკვეული, გასაგები;
- დახასიათების გასარკვევად საჭიროა რამდენიმე კითხვის ჩამოყალიბება, რომლებიც გამოააშკარავებენ პასუხების სიცრუეს ან გულწრფელობას;
- ანკეტის დასაწყისი მიზანშეწონილია (პირველი მესამედი), შევთავაზოთ ადვილი კითხვები (რომლებიც შეეხება კონკრეტულ მოქმედებებს, მოვლენებსა და ფაქტებს), შემდეგ – რთული კითხვები (რომლებიც გამოავლენენ მსჯელობის უნარს, დამოკიდებულებებსა და შეფასებას), შემდეგ – უფრო რთული (რომლებიც მოითხოვენ გადაწყვეტილების მიღებასა და პასუხების შერჩევას), დასასრულს – ისევ ადვილი კითხვები.

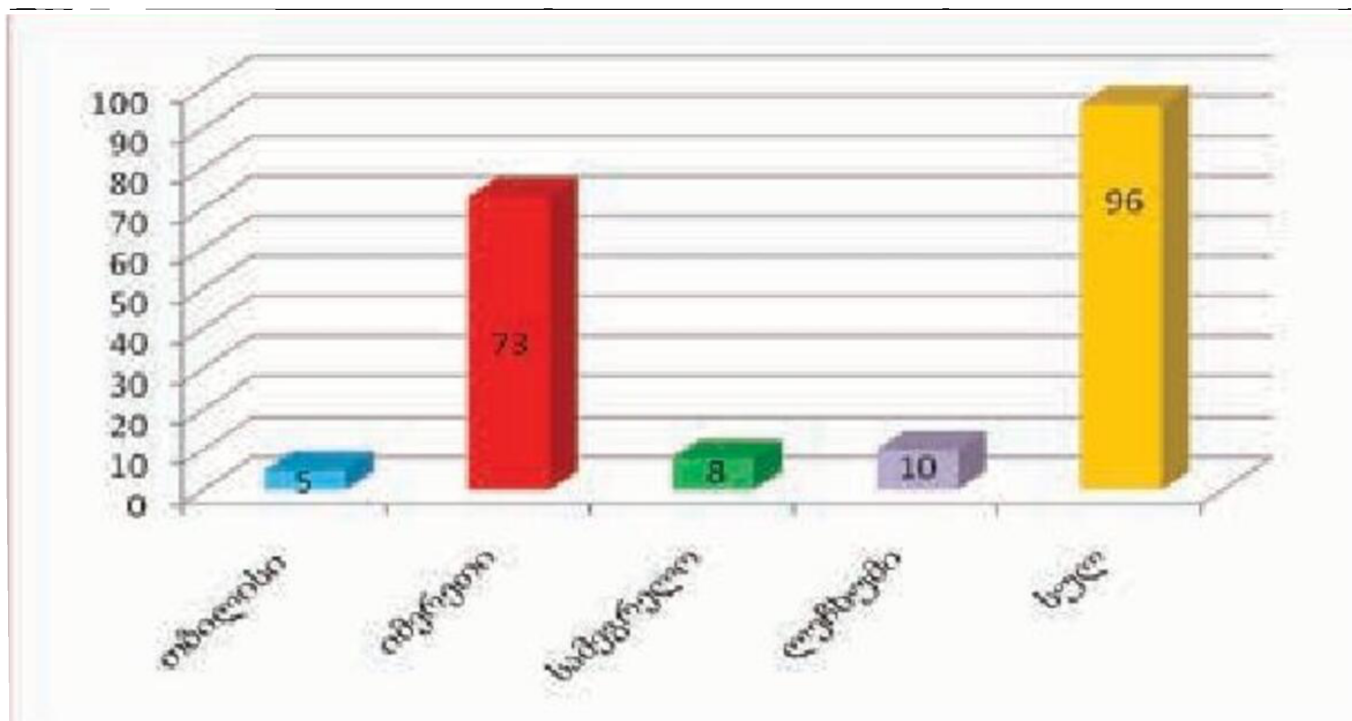
კვლევის შედეგები და მსჯელობა. მაგისტრანტებს ვასწავლით, რომ მკვლევარმა უნდა გაიაზროს, თუ როგორ გააანალიზებს მონაცემებს. ეს ძალიან მნიშვნელოვანია, ვინაიდან სპეციფიკურ გავლენას ახდენს ინსტრუმენტების შერჩევაზე. მონაცემების ანალიზის დაგეგმვისას უნდა გავითვალისწინოთ: რას ვუპირებთ შეგროვებულ მონაცემებს, როგორ დავამუშავებთ და გავაანალიზებთ მათ, როგორ დავასაბუთებთ, გადავამოწმებთ ან დავამოწმებთ ანალიზის შედეგებს?

მონაცემთა ანალიზის ფორმის არჩევის კრიტერიუმს განსაზღვრავს როგორც მიზნისთვის შესატყვისობა ისე, ლეგიტიმურობა: მონაცემთა ანალიზის ფორმა უნდა შეესაბამებოდეს შეგროვებული მონაცემების ტიპს. მაგალითად, არასწორი იქნება გარკვეული სტატისტიკების გამოყენება გარკვეული სახის რიცხობრივი მონაცემების მიმართ (მაგალითად, საშუალოს გამოყენება სახელდების სკალის მონაცემების შემთხვევაში), ან მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების დადგენა სხვადასხვა ადგილას ჩატარებული კვლევების ანალიზისას. სწორედ ამ მოთხოვნების შესაბამისად შევადგინეთ ანკეტა, რომელიც 8 პუნქტისაგან შედგება.

მკვლევარმა, მონაცემების ანალიზის არდა, კვლევისა და მისი შედეგების წარდგინების ფორმაზეც უნდა იფიქროს და სათანადო ყურადღება მიაქციოს სხვადასხვაგვარი აუდიტორიის მოთხოვნებს (მაგალითად, აკადემიური აუდიტორიისთვის შეიძლება სხვაშინაარსი იყოს საჭირო, სულ სხვა – უფრო ფართო პროფესიული აუდიტორიისთვის, სულ სხვა – არაპროფესიონალებისათვის).

გადავწყვიტეთ, მონაცემთა ანალიზის წარდგენა აკადემიური აუდიტორიისათვის, წარმოგიდგენთ შედეგებს:

კვლევა ჩატარდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში: თბილისი 5 სკოლა, იმერეთი – 73, სამეგრელო – 8 და ლენხუმი 10 სკოლა. სულ 96 სკოლა იქნა შესწავლილი, მათ შორის 80 საჯარო და 16 კერძო სკოლა. იმერეთში კვლევა ჩატარდა შემდეგ ქალაქებში: ქუთაისი, წყალტუბო, სამტრედია, ჭიათურა, ვანი და ბაღდათი; სამეგრელო – სენაკი, ხოლო ლენხუმში ცაგერისა და მისი რაიონის საჯარო სკოლებში.

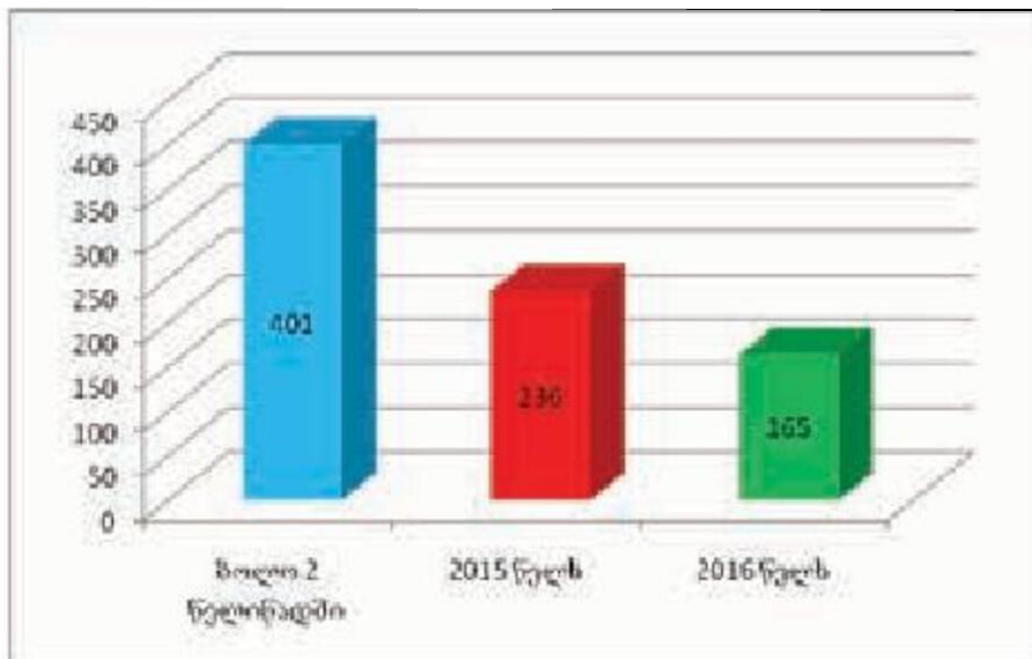

დიაგრამა 1. შესწავლილი სკოლები

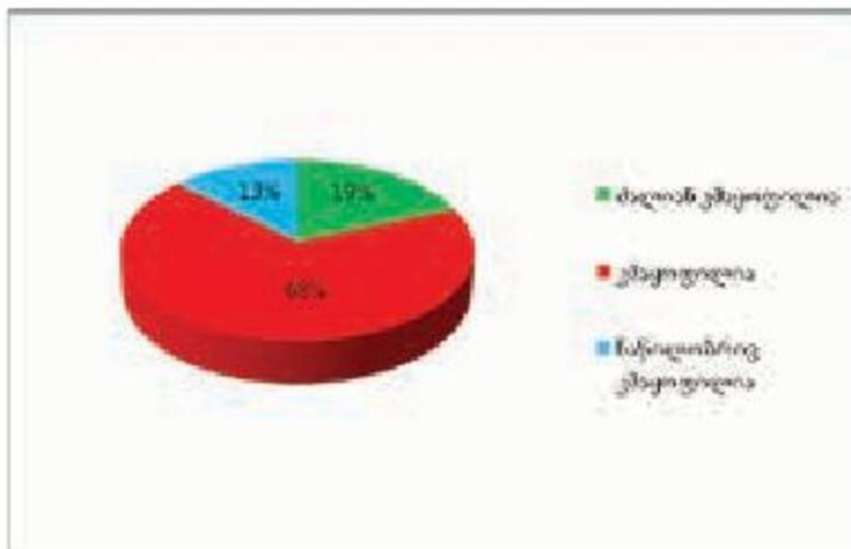
სკოლებში მოსწავლეთა კონტიგენტი კონტინგენტი გად-
ანაწილდა შემდეგნაირად: 200 მოსწავლემდე ჰყავდა **33** სკოლას;
201-დან 500- მდე - **27** -სკოლას; 501-დან 1000-მდე - **29** სკო-
ლას, ხოლო 1001 და მეტი - **7** სკოლას, ანუ ჩვენ შევისწავლეთ
როგორც მცირეკონტიგენტიანი, ასევე მაღალკონტიგენტიანი
სკოლები. შესწავლილ სკოლებში დასაქმებულ მასწავლებელ-
თა რაოდენობა შემდეგნაირად განაწილდა: 30-მდე მასწავლე-
ბელი დასაქმებულია **29** სკოლაში; 31-დან 50-მდე - სკოლაში,
51-დან 10-მდე - **20**-ში, ხოლო 101 და მეტი - **5** სკოლაში.

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ პედაგოგიური პროფილის
მქონე სპეციალისტებზე მოთხოვნა ასეთია: ბოლო 2 წელიწადში
სულ დასაქმებულია **401** პედაგოგი, 2015 წელს დასაქმდა **236**,
ხოლო 2016 წელს დასაქმდა - **165**.

საკვლევ სკოლებში უკანასკნელ 10 წლის კურსდამთავრე-
ბულთა მიმართ სკოლის ადმინისტრაციის კმაყოფილება
შემდეგნაირად გამოიხატა: აღსანიშნავია, რომ გამოკითხულთა
19% ამბობს, რომ ძალიან კმაყოფილია, **68%** - კმაყოფილია,
ხოლო **13%** ნაწილობრივ კმაყოფილია, არცერთი არ ამბობს -
არ ვარ კმაყოფილი დასაქმებული პედაგოგებით.

დიაგრამა 2. პედაგოგიური კვალიფიკაციის კადრებზე მოთხოვნა ბაზარზე

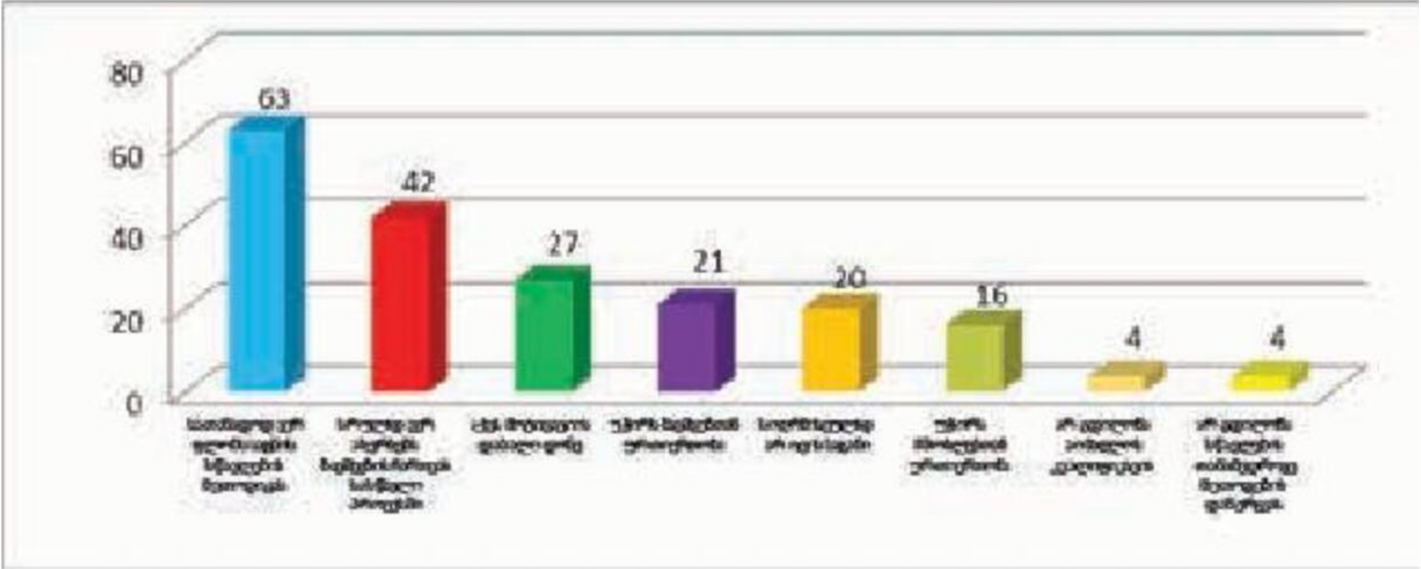

დიაგრამა 3. მომზადებული პედაგოგებით სკოლის ადმინისტრაციის კმაყოფილება

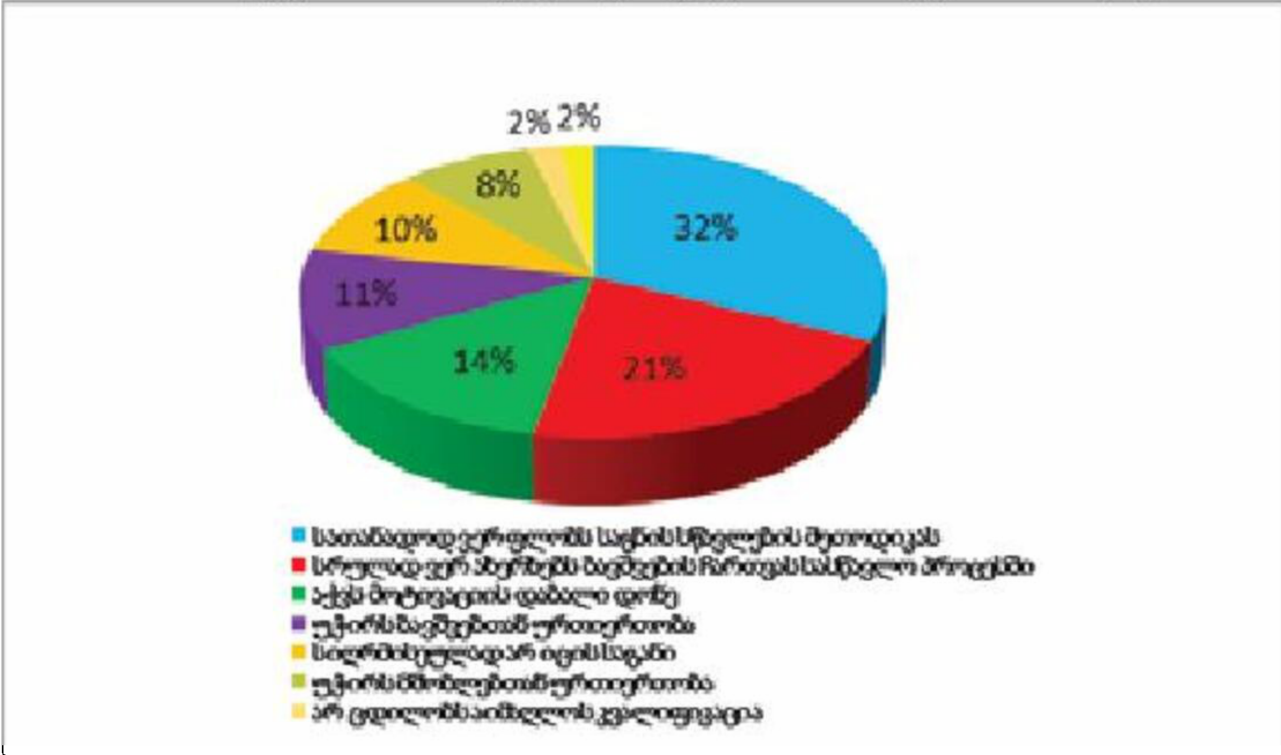
კვლევის დროს ჩვენთვის მნიშვნელოვანი იყო იმ ხარვეზების დანახვა, რომელსაც ადგილი აქვს უკანასკნელი წლების კურსდამთავრებულების ზოგად და პროფესიულ უნარ-ჩვევებში. შეთავაზებული უნარ-ჩვევები საკმაოდ დიდი იყო. ვნახით, რა ხარვეზებს შეეხო სკოლის ადმინისტრაცია, რაც გათვალისწინებული იქნება მომავალი სპეციალისტების მომზადებისას.

პროფესიული უნარების კუთხით გამოიკვეთა შემდეგი პრობლემები: გამოკითხულიდან 63 ადამიანმა აღნიშნა, რომ სათანადოდ ვერ ფლობს საგნის სწავლების მეთოდიკას, რაც შეადგენს გამოკითხულთა 32%-ს, 42 გამოკითხული ადამიანმა – სრულად ვერ ახერხებს ბავშვების ჩართვას სასწავლო პროცესში, რაც შეად-

გენს გამოკითხულთა 21%-ს, 27 გამოკითხული აღნიშნავს, რომ მასწავლებლებს აქვს მოტივაციის დაბალი დონე, პროცენტულად ეს არის 14%, 21 მიუთითებს, რომ უჭირს ბავშვებთან ურთიერთობა, პროცენტულად ეს არის 11%, 20 აღნიშნავს, რომ სიდრმისეულად არ იცის საგანი – 10%, 16 ანკეტაში აღნიშნული იყო, რომ უჭირს მშობლებთან ურთიერთობა, ანუ 8%, ძალიან მცირე იყო 4-4 (2-2%), სადაც აღნიშნავენ: არ ცდილობს აიმაღლოს კვალიფიკაცია და არ ცდილობს სწავლების თანამედროვე მეთოდების დანერგვას.

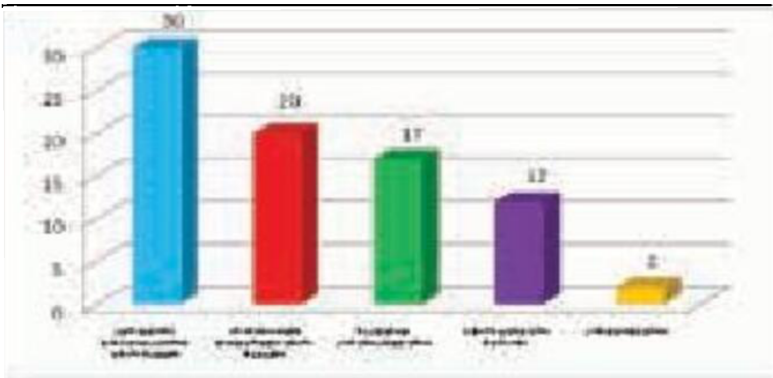

დიაგრამა 4. მასწავლებელთა პროფესიული უნარ-ჩვევების კუთხით ნაკლოვანებები რაოდენობრივად

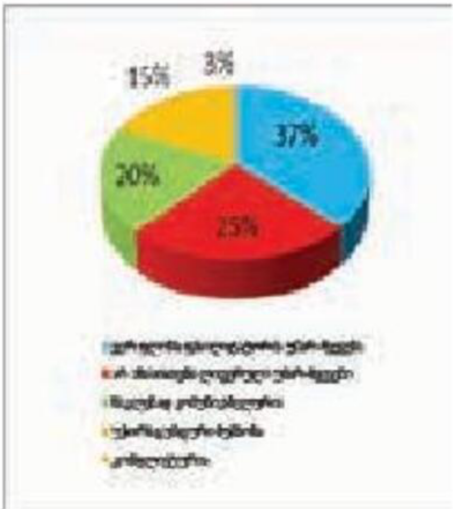

დიაგრამა 5. მასწავლებელთა პროფესიული უნარ-ჩვევების კუთხით ნაკლოვანებები პროცენტულად

ზოგადი უნარ-ჩვევების კუთხით გამოიკვეთა შემდეგი პრობლემები: გამოკითხულთა მეტი წილი 30 აღნიშნავს, რომ ვერ ფლობს ფასილიტატორის უნარ-ჩვევებს, რაც პროცენტულად შეადგენს გამოკითხულთა 37%-ს, 20 აღნიშნავს, რომ არ ახასიათებს ღიდერული უნარ-ჩვევები, რაც პროცენტულად შეადგენს გამოკითხულთა 25%-ს, 17 გამოკითხული აღნიშნავს, რომ ნაკლებად კომუნიკაბელურია, ანუ 20%, 12 გამოკითხული აღნიშნავს – უჭირს გუნდური მუშაობა, პროცენტულად კი არის – 15%, მხოლოდ 2 აღნიშნავს, რომ კონფლიქტურია – 3%.

დიაგრამა 6. მასწავლებელთა ზოგადი უნარ-ჩვევების კუთხით ნაკლოვანებები რაოდენობრივად

დიაგრამა 7. მასწავლებელთა ზოგადი უნარ-ჩვევების კუთხით ნაკლოვანებები პროცენტულად

ანკეტაში ერთი პუნქტი იყო სკოლის ადმინისტრაციის რჩევები და რეკომენდაციები უნივერსიტეტისადმი, ისინი გვიჩვენებს, რომ აღდგეს ყველა საგნის სწავლების მეთოდოლოგია, პედაგოგიური პრაქტიკა და გაიზარდოს პრაქტიკის ხანგრძლივობა, სასურველია, სიღრმისეულად ისწავლებოდეს ცალკეული საგანი (რომელსაც ისინი ასწავლიან) და ასაკობრივი ფსიქოლოგია.

აუცილებელია, მომავალი პედაგოგები დაეუფლონ სწავლების თანამედროვე მეთოდებს, იცოდნენ ეროვნული სასწავლო გეგმის საგნობრივი სტანდარტები, შეფასების სისტემები და კრიტერიუმები. სკოლის ხელმძღვანელები აღნიშნავენ, რომ ისწავლება საგანი ბუნებათმცოდნეობა, სადაც საჭიროა ფიზიკის, ქიმიისა და გეოგრაფიის ინტეგრირებული სწავლება, რომლის სპეციალისტებიც სკოლას არ ჰყავს, კარგი იქნება, თუ უნივერსიტეტი ამას გაითვალისწინებს, სასურველია, ისწავლებოდეს ესთეტიკური ციკლის საგნები, რომლის ნაკლებობასაც სკოლა განიცდის. ადმინისტრაციის უმეტესობა მადლობას უხდის უნივერსიტეტს მომზადებული კადრებისათვის.

დასკვნა. ვფიქრობ, კვლევის ჩვენ მიერ ჩამოთვლილი თავისებურებები ხელს შეუწყობს განათლების სისტემაში კვლევის სწორ დაგეგმვას. მომავალი მაგისტრი შეძლებს სწორად დასახოს მიზანი, რის საფუძველზეც კარგად შეადგინოს კვლევის სქემა და წარმართოს მიზანმიმართულად, შესაბამისად მიღებული შედეგები იქნება ხარისხიანი და არ გაუჭირდება მონაცემთა დამუშავება, ანალიზი და წარდგენა საზოგადოებისათვის. ჩვენ მიერ სკოლებში ჩატარებული კვლევის შედეგები და სკოლის ხელმძღვანელების რჩევები დაგვეხმარება სასწავლო პროგრამების შემდგომ გაუმჯობესებაში, რათა სკოლას მივაწოდოთ მოთხოვნის შესაბამისი კადრი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

გორდეზიანი, 2009 – გორდეზიანი ც. პედაგოგიური ტექნოლოგიების თეორიული ანალიზი. თბ., 2009.

კოპენი, 2007 – კოპენი ლ., მანიონი ლ., მორისონი ქ., კვლევის მეთოდები განათლებაში. თბილის. 2007.

ქურდაძე, 2008 – ქურდაძე ი. პედაგოგიური კვლევის მეთოდები, უნივერსალი, თბ., 2008.

ზოგიერთი პრობლემა სასკოლო განათლების სისტემაში და გადაჭრის პერსპექტივები

მოკლე შინაარსი

ხარისხიანი განათლების მიღება დღეს ერთ-ერთი აქტუალური და პრიორიტეტული მიმართულებაა. როგორ უნდა მოხდეს ხარისხის უზრუნველყოფა, რა უნდა გაკეთდეს სკოლაში, რომ აბიტურიენტი მომზადებული შეხვდეს ერთიან ეროვნულ გამოცდებს?

საზოგადოებაში ჯერ კიდევ არსებობს შეხედულება, რომ სწავლის გაგრძელება შეუძლებელია დამატებითი მომზადების გარეშე. ბუნებრივად ისმის კითხვა: დამატებითი მომზადების გარეშე, სასკოლო განათლებით, პირს რამდენად შეუძლია ერთიანი ეროვნული გამოცდების წარმატებით ჩაბარება და უმაღლეს სასწავლებელში ჩაბარება? ცხადია, აღნიშნული პროცესის წინაპირობას სკოლის მოსწავლეთათვის საატესტატო – კომპიუტერული ადაპტური ტესტირების (CAT-is, Computerized Adaptive Testing) წარმატებით ჩაბარება წარმოადგენს.

მიმდინარე პროცესის ანალიზისას იკვეთება მშობლის მიერ შვილის დამატებით კერძო მომზადება როგორც ერთიანი ეროვნული გამოცდებისათვის, ასევე სკოლის საატესტატო (CAT-is) გამოცდებისათვის.

აღნიშნული საკითხის შესწავლისათვის ჩავატარეთ ლოკალური ხასიათის ემპირიული კვლევა – სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში ახალციხისა და ახალქალაქის მუნიციპალიტეტების საჯარო სკოლების სხვადასხვა საფეხურის მოსწავლეების, მათი მშობლების, მასწავლებლების და დირექტორების გამოკითხვა.

გამოკითხვის შედეგების თანახმად გამოიკვეთა, რომ, თუ მეთერთმეტე-მეთორმეტე კლასებში სასკოლო საგნებში დამატებითი მომზადება საატესტატო გამოცდებისათვის მზადებით არის განპირობებული, საბაზო და საშუალო საფეხურებზე სასკოლო საგნებში დამატებითი მომზადება ზოგადი განათლების ჯერ კიდევ დაბალი ხარისხით არის გამოწვეული.

გამოკითხულ მოსწავლეთა ნაწილი, რომელიც არ ემზადება და სწავლის გაგრძელებას აპირებს დამატებითი მომზადების გარეშე, მიზეზად მხოლოდ ფინანსების სიმცირეს ასახელებს. როგორც ჩანს, აღნიშნული მომსახურებით სარგებლობის შესაძლებლობა ფინანსურად შეძლებულ ოჯახებს აქვთ.

მიგვაჩნია, რომ ყველა მოსწავლის თანაბარ პირობებში ყოფნისათვის, სასურველია, დამატებითი საგანმანათლებლო მომსახურების უზრუნველყოფა სკოლის დონეზე. ამის განხორციელების უფლება

სკოლას აქვს. მას შეუძლია, მოსწავლეებს შესთავაზოს ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული დამატებითი საგანმანათლებლო და/ან ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული საგანმანათლებლო მომსახურება. ამავე დროს, სასკოლო სასწავლო გეგმის თანახმად, სკოლას უფლება აქვს, მშობლებთან შეთანხმებით, მოსწავლეებს შესთავაზოს ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული დამატებითი ფასიანი საგანმანათლებლო მომსახურება (ესგ, 2011-2016, მუხლი 12; ესგ, 2017-2023, მუხლი 22).

მნიშვნელოვანია მშობელთა ჩართულობის გაზრდა სასკოლო განათლების ხარისხის ამაღლებაში (მაგალითად, მონიტორინგის პროცესში); გასაუმჯობესებელია შეფასების სისტემა, განმავითარებელი შეფასება, მოსწავლის პროგრესი, კომუნიკაცია მშობელსა და მასწავლებელს შორის.

სკოლამ აღნიშნული საკითხი შეიძლება გადაწყვიტოს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან თანამშრომლობით. ამის კარგი პრაქტიკა არსებობს სამცხე-ჯავახეთში – ურთიერთთანამშრომლობის მემორანდუმების საფუძველზე – სსიპ სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და რეგიონის საჯარო სკოლებს შორის, რომლებიც ამ მიმართულებით უკვე თანამშრომლობენ.

საკვანძო სიტყვები: სასკოლო განათლება, დამატებითი მომზადება, საგანმანათლებლო მომსახურება სკოლის დონეზე.

Marekh Natenadze

SOME PROBLEMS IN GENERAL EDUCATION SYSTEM AND SOLUTION PERSPECTIVES

Abstract

To get the qualified education is one the actual and priority directions. How can be ensured the quality of education and what can be done at a school to prepare students for the Unified National Exams?

Public opinion still exists, that the education in higher educational institution cannot be continued without additional preparation. Naturally the question rises: how can a person successfully pass the Unified National Exams and continue study in higher educational institution without additional preparations and only with school education? Obviously, the prerequisite of this process for school students is to pass successfully the Computerized Adaptive Testing (CAT).

The analysis of the current processes reveals that parents prepare their children privately for both the Unified National Exams and the school exams (CAT).

To study this issue, we conducted a local empirical research in Samtskhe-Javakheti region. The participants of the survey were students of different grades, their parents, teachers and school principals from public schools of Akhaltsikhe and Akhalkalaki municipalities.

The results of the survey revealed that if additional preparations for 11-12 graders are aimed help them to pass CAT exams, students of secondary level go to private teachers in different subjects just because the quality of education in schools are still low.

A part of the surveyed students who do not go to the private teachers but aims to continue education in HEIs explain it with lack of finances. It can be concluded that private preparation is available only for students whose families earn enough money.

We believe that for creating equal opportunities for all students it is preferable to provide additional educational services at a school level. The school has the right to do so. It can provide students with educational services that are envisaged by the National Curriculum and/or not covered by the National Curriculum. At the same time, according to the school curriculum, the school has the right, with the agreement with parents, to offer students additional paid educational services provided by the National Curriculum (The National Curriculum, 2011-2016, article 12; The National Curriculum, 2017-2023, article 22).

It is important to involve parents in order to improve the quality of school education (for example, in the monitoring process); evaluation system needs to be improved too.

This issue of the school can be solved in cooperation with higher education institutions. Exist the good practice in Samtskhe-Javakheti - on the basis of a memorandum of cooperation - between the LEPL Samtskhe-Javakheti State University and the public schools of the region that cooperate in this direction.

Key words: The school education, the additional preparation, educational services at a school level.

შესავალი. საქართველოში, სკოლაში სწავლის პარალელურად, სასკოლო საგნებში დამატებითი კერძო მომზადების პროცესს, ხანგრძლივი ისტორია აქვს. მოსწავლეები დამატებით ემზადებოდნენ გასული საუკუნის 70-80-იან წლებშიც უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლის გაგრძელების მიზნით.

საკითხის შესასწავლად ჩავატარეთ კვლევა. დავინტერესდით, თუ რა გავლენა აქვს სკოლაში სწავლის პარალელურად, სასკოლო საგნებში დამატებით კერძო მომზადებას მოსწავლის:

- აკადემიურ მოსწრებაზე;
- სწავლის შედეგებზე;

- ერთიანი ეროვნული გამოცდების წარმატებით ჩაბარების მანვენებლებზე.

აღნიშნავთ, რომ მეშაობის პროცესში, ლიტერატურის გაცნობის ეტაპზე, სანდო მონაცემები ვერ მოვიძიეთ.

ამავე დროს, კვლევის დაწყებამდე გავეცანით სათანადო პედაგოგიურ ლიტერატურას (მილსი, 2007; ბრეი, 2009 და სხვ.).

მეთოდი. კვლევის პროცესში გამოყენებული იქნა შემდეგი მეთოდოლოგია და ინსტრუმენტები: ჩატარდა შერეული ტიპის კვლევა. გამოყენებულ იქნა გამოკითხვის მეთოდი, კერძოდ, გამოკითხვის ორივე სახე: ინტერვიუ (ინდივიდუალური და ჯგუფური) და ანკეტირება. ჩატარდა ნახევრად სტრუქტურირებული გამოკითხვა. ყველა ინტერვიუში მნიშვნელოვანი დამხმარე კითხვა იყო „რატომ?“.

გამოკითხვა ჩატარდა სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში ახალციხისა და ახალქალაქის მუნიციპალიტეტების საშუალო სკოლებში. გამოკითხვაში მონაწილეობდნენ სკოლების სხვადასხვა საფეხურის მოსწავლეები, მათი მშობლები, მასწავლებლები, სკოლის დირექტორები.

გამოკითხვის ეტაპის დაწყებამდე, რესპოდენტთა გულწრფელობის მიზნით, სკოლებში ჩატარდა სამუშაო შეხვედრები. რესპოდენტებს წინასწარ მიეცათ გარანტია მათთან გასაუბრების შედეგების კონფიდენციალურობის დაცვის თაობაზე – რესპოდენტებს განემარტათ, რომ არ მოხდებოდა მათი ვინაობის გამხელა. ასევე, მათთან შეთანხმებით, შეირჩა გამოკითხვის ჩატარების დრო. გამოკითხვა ჩატარდა 2017 წლის 1 თებერვლიდან 1 მაისამდე. სამუშაოებს წინ უძღვოდა კვლევის ინსტრუმენტის პილოტირების ეტაპი.

სკოლაში სწავლის პარადელურად სასკოლო საგნებში დამატებითი მომზადების შესახებ საკითხი სხვადასხვა დროს არაერთი სასწავლო-საგანმანათლებლო დაწესებულების თუ არასამთავრობო სექტორის განხილვის საგანი ყოფილა; განათლების პოლიტიკის დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტმა ამ მიმართულებით ჯერ კიდევ 2003 წლიდან განახორციელა კვლევა; კვლევის პირველი ეტაპი ჩატარდა 2003-2006 წლებში, მეორე ეტაპი – 2009-2010 წლებში, მესამე ეტაპი კი 2011 წლის ივლისი-დეკემბრის პერიოდში განხორციელდა.

აღნიშნული კვლევის ძირითადი შედეგების მიხედვით, საქართველოში, სკოლაში სწავლის პარადელურად სასკოლო საგნებში დამატებით ემზადება სკოლის ყოველი მეოთხე მოსწავლე. სკოლის საფეხურების ზრდასთან ერთად დამატებითი მომზადების მანვენებლები იზრდება და კრიტიკულ მანვენებ-

ელს დამამთავრებელ კლასში აღწევს.

ჩვენ მიერ განხორციელებული გამოკითხვის შედეგების თანახმად გამოიკვეთა, რომ თუ მეთერთმეტე-მეთორმეტე კლასებში სასკოლო საგნებში დამატებითი მომზადება საატესტატო გამოცდებისათვის მომზადებით არის განპირობებული, საბაზო და საშუალო საფეხურებზე სასკოლო საგნებში დამატებითი მომზადება ზოგადი განათლების ჯერ კიდევ დაბალი ხარისხით არის გამოწვეული. დამატებით ემზადებიან დაწყებითი საფეხურის მოსწავლეებიც, მათ შორის, პირველ-მეორეკლასელები. დაწყებით და საბაზო საფეხურებზე მოსწავლეები მაქსიმუმ სამ საგანში ემზადებიან, ძირითადად, ქართული ენასა და ლიტერატურაში, მათემატიკასა და უცხო ენაში (ძირითადად, ინგლისური ან/და რუსული), საშუალო საფეხურზე – ოთხ, მეთერთმეტე და მეთორმეტე კლასებში ხუთ საგანში (მეთერთმეტე კლასში ძირითადად ემზადებიან საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში).

კითხვაზე, თუ ვინ არის თქვენი კერძო მასწავლებელი, ვისთან ემზადებით დამატებით, გამოკითხულ მოსწავლეთა უმრავლესობამ (58%) დაასახელა იმავე სკოლის პედაგოგი, კლასის მასწავლებელი; ზოგიერთ შემთხვევაში – სხვა სკოლის პედაგოგი ან უმაღლესი სასწავლებლის პედაგოგი (ლექტორი). გამოკითხულ მოსწავლეთა მცირე ნაწილმა დაასახელა დამატებითი მომსახურების სხვა მასწავლებელი (პირი), რომელიც დასაქმების პარალელურად ეწევა საგანმანათლებლო საქმიანობას ან მხოლოდ ამ საქმიანობაზე დაკავებული.

გამოკითხულ მოსწავლეთა ნაწილი, რომელიც სწავლის გაგრძელებას აპირებს, მაგრამ დამატებით არ ემზადება, ამის მიზეზად მხოლოდ ფინანსების სიმცირეს ასახელებს. აღსანიშნავია, რომ სოფლებში ეს მიზეზი კიდევ უფრო დიდმა ნაწილმა დაასახელა. როგორც ვხედავთ, აღნიშნული მომსახურებით (დამატებითი მომზადების) სარგებლობის შესაძლებლობა ფინანსურად შეძლებულ ოჯახებს აქვთ.

დამატებითი ფასიანი მომზადების არსებობას გამოკითხული მასწავლებლები და სკოლის დირექტორები ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობას უკავშირებენ. მათი აზრით, ხელფასი ოჯახის შემოსავლებისთვის არასაკმარისია, ისინი საჭიროებენ დამატებით ფინანსურ შემოსავალს და ამიტომ მიმართავენ მოსწავლეების დამატებითი ფასიან მომზადებას. აქვე შევნიშნავთ, რომ ჩვენ არ შეგვისწავლია მშობელთა დანახარჯი, მაგრამ ცხადია, რომ მშობელი ცდილობს, უფრო მეტი ფულის ინვესტირება შვილის განათლებაში მოახდინოს.

შედეგები და მსჯელობა. სასკოლო განათლების ხარისხის

ამაღლებაში მნიშვნელოვანია მშობელთა ჩართულობის გაზრდა მონიტორინგის პროცესში; გასაუმჯობესებელია შეფასების სისტემა, განმავითარებელი შეფასება, მოსწავლის პროგრესი, კომუნიკაცია მშობელსა და მასწავლებელს შორის.

მოგვანია, რომ ყველა მოსწავლის თანაბარ პირობებში ყოფნისათვის, სასურველია, დამატებითი საგანმანათლებლო მომსახურების უზრუნველყოფა სკოლის დონეზე. ამის განხორციელების უფლება სკოლას აქვს. მას შეუძლია მოსწავლეებს შესთავაზოს ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული დამატებითი საგანმანათლებლო და/ან ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული საგანმანათლებლო მომსახურება. ამავე დროს, სასკოლო სასწავლო გეგმის თანახმად, სკოლას უფლება აქვს, მშობლებთან შეთანხმებით, მოსწავლეებს შესთავაზოს ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული დამატებითი ფასიანი საგანმანათლებლო მომსახურება (ესგ, 2011-2016, მუხლი 12; ესგ, 2017-2023, მუხლი 22).

სკოლამ აღნიშნული საკითხი შეიძლება გადაწყვიტოს უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებთან თანამშრომლობით. ამის კარგი პრაქტიკა არსებობს სამცხე-ჯავახეთში – ერთ-ერთ თანამშრომლობის მემორანდუმების საფუძველზე – სსიპ სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და რეგიონის საჯარო სკოლებს შორის, რომლებიც ამ მიმართულებით უკვე თანამშრომლობენ.

სწავლის პარალელურად სასკოლო საგნებში დამატებითი კერძო მომზადების საკითხთან დაკავშირებით საყურადღებოა გამოკითხული მოსწავლეების და მათი მშობლების შეფასება, კერძოდ, მათი აზრით, სასკოლო საგნებში დამატებითი კერძო მომზადება დადებითად მოქმედებს მოსწავლის აკადემიურ მოსწრებაზე, მისი სწავლის შედეგებზე და ასევე ერთიანი ეროვნული გამოცდების წარმატებით ჩაბარების მანევრებლებზე; უფრო მეტიც, ეს დამოკიდებულება პირდაპირპროპორციულია და ისინი სასკოლო საგნებში დამატებით კერძო მომზადებას მიიჩნევენ სავალდებულო და აუცილებელ აქტივობად. ამის არგუმენტად კი ასახელებენ კონკრეტულ შემთხვევებს, როდესაც მოსწავლეები სასკოლო საგნებში დამატებითი კერძო მომზადების გარეშე ვერ გადალახავდნენ თუნდაც სკოლის საატესტატო გამოცდებზე აღნიშნულ საგნებში ბარიერს.

დამატებითი მომზადების მოთხოვნის ფაქტორებისა და სასკოლო განათლების საკითხზე მსჯელობის დროს, ვფიქრობთ, გასათვალისწინებელია ძირითადად:

- მასწავლებელთა პროფესიული მდგომარეობა:

- მათი საგნობრივი და მეთოდური კომპეტენციები.
- მშობელთა პედაგოგიზაციის დაბალი დონე;
- მშობლებისთვის ძირითადად უცხოა სწავლა/სწავლების თანამედროვე მიდგომები, სტრატეგიები და ზოგადად, აქტიური სწავლების საკითხები. ამავ დროს, მშობლებს ახასიათებთ მიმბაძველობა – სხვა მოსწავლეების, მაგალითად, მეზობლის, მეგობრის, ნათესავის შეიღების მსგავსად ცდილობენ საკუთარმა შეიღებმაც მიიღონ დამატებითი მომზადება სასკოლო საგნებში იმის გაუთვალისწინებლად, საჭიროებენ თუ არა მათი შეიღები აღნიშნულ სერვისს (დამატებით მომზადებას).

დასკვნები. თუ გადავხედავთ დამატებითი მომსახურების მასწავლებელთა ასაკს, ფაქტობრივად, მათი ასაკი იწეება 18-20 წლიდან, ისინი სტუდენტობის ასაკიდან იწყებენ კერძო დამატებით მომსახურებას.

შრომის ბაზრის და კურსდამთავრებულთა დასაქმების საკითხის შესწავლის შედეგად მანვენებლები ცხადყოფს, რომ მათი დიდი ნაწილი დასაქმების პარალელურად ეწევა აღნიშნულ საქმიანობას ან მხოლოდ ამ საქმიანობა დაკავებული.

რაც შეეხება კითხვას – უმაღლეს სასწავლებლებში აბიტურიენტები მხოლოდ დამატებითი მომზადების შედეგად ხვდებიან თუ არა, პასუხი უარყოფითია. ამას ცხადყოფს სსიპ სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარებული სტუდენტთა გამოკითხვის შედეგები – გამოკითხულ სტუდენტთა ნაწილმა სასკოლო განათლებით, დამატებითი მომზადების გარეშე, შეძლო ერთიანი ეროვნული გამოცდების წარმატებით ჩაბარება და უმაღლეს სასწავლებელში სწავლის გაგრძელება. სტუდენტთა ეს კატეგორია ძირითადად სოფლის სკოლების კურსდამთავრებულია.

როგორც ირკვევა, თემა ხარისხიანი განათლების მიღების შესახებ არცერთ პერიოდში არ კარგავს აქტუალობას და განსაკუთრებით ამჟამად, როდესაც სწავლა/სწავლების პროცესი ახალ მიმართულებას იძენს ანუ დღის წესრიგში დგება მოსწავლეზე ორიენტირებული სწავლების ახალი მიდგომები.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბრეი, 2009 – Mark Bray, *Confronting the Shadow Education System: What Government Policies for What Private Tutoring?* 2009.

ესგ, 2011-2016, მუხლი 12 – ეროვნული სასწავლო გეგმა, 2011-2016, თავი II, მუხლი 12.

ესგ, 2017-2023, მუხლი 22 – ეროვნული სასწავლო გეგმა, 2017-2023, თავი V, მუხლი 22.

კერძო რეპეტიტორობა საქართველოში, 2011 – კერძო რეპეტიტორობა საქართველოში (ტენდენციები, კონტექსტი და შესაძლო გადაწყვეტილებები), განათლების პოლიტიკის დაგეგმვისა და მართვის საერთაშორისო ინსტიტუტი, 2011.

მილსი, 2007 – ჯეფრი ი. მილსი, სამოქმედო კვლევა, სახელმძღვანელო მკვლევარ პედაგოგთათვის, მესამე გამოცემა, სამხრეთ ორეგონის უნივერსიტეტი, 2007.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნესტან სულაგა

წმ. ბიორბი მთაწმინდელის კიმნოლოგიური
მოღვაწეობიდან 5

დადი ბეთხოშვილი

ღვთისმშობლის ხატ-სახე აკაკი წერეთლის
შემოქმედებაში 26

ნინო მეგენეიშვილი

ქართული ბაღამწერი ძალები 44

ენათმეცნიერება

მაკა კაჭკაჭიშვილი-ბერიძე

ღიალქატიზმები და მხატვრული ნაწარმოების ენა 71

ინგა ღუტიძე

ენობრივი ბანუშობა – „ადამიანის მეტყველების
მექანიზმი“ 86

ლევან კოჭლამაზაშვილი

ხათურ ტოკონიმი ^{LRU}lahz(a) ეტიმოლოგიისათვის 94

ონომასტიკა

იგორ კეკელია

აფხაზეთის რამდენიმე ტოკონიმის ახლებური
ბაზრებისათვის 98

ნათელა მელიქიძე

ასპინძის მშენიციკალიტეტის მეტსახელები,
სტრუქტურა და სემანტიკა 116

პაატა ცხადაია

მეგრული ტოკონიმია და ბარესამჟარო 142

განათლება

ირმა ქურდაძე

პროფესიული თვითგანვითრება, როგორც
მასწავლებლის მომზადების ერთ-ერთი
შენიშვნელოვანესი კომპონენტი 153

იაგორ ბაღანჩივაძე

კელაბობის სპეციალობის მქონე პირებზე შრომის
ბაზარზე მოთხოვნის კვლევა 160

მარჯვენა ნათესავები

ზოგიერთი პრობლემა სასპეციალური განათლების

სისტემაში და გადაჭრის პერსპექტივები 171

Content

Literature Studies

Nestan Sulava

FOR THE SAINT GIORGI MTATSMINDELI'S HYMNOLOGY 6

Dali Betkhoshvili

THE ICON-FACE OF THE VIRGIN MARIAM IN AKAKI
TSERETELI'S WORKS 27

Nino Megeneishvili

GEORGIAN REWRITER WOMEN 45

Linguistics

Maka beridze

DIALECTICS AND LANGUAGE OF ARTISTIC WORK 72

Inga Ghutidze

LANGUAGE PREDISPOSE – A MECHANISM OF HUMAN
BEING SPEECH 87

Levan Kochlamazashvili

TOWARDS THE HATTIAN TOPONYM ^{URU}*lahz(a)* 94

Onomastic

Igor Kekelia

FOR A NEW UNDERSTANDING OF SEVERAL TOPONYMS
OF ABKHAZIA 99

Natela Melikidze

NICK-NAMES OF ASPINDZA MUNICIPALITY, STRUCTURE
AND SEMANTIC 117

Paata Tskhdaia

MEGRELIAN TOPONYMY AND THE OUTSIDE WORLD 143

Uducation

Irma Kurdadze

PROFESSIONAL SELF-DEVELOPMENT AS ONE
OF THE MOST IMPORTANT COMPONENT OF
A TEACHER TRAINING 154

Iagor Balanchivadze
DEMAND RESEARCH ON THE LABOR MARKET FOR
THE PERSONS WITH PEDAGOGICAL SPECIALTY 161

Marekh Natenadze
SOME PROBLEMS IN GENERAL EDUCATION SYSTEM
AND SOLUTION PERSPECTIVES 172

ძ. ახალციხე, რუსთაველის ძ. №106
ტელ.: 0(365)22-19-90, 591-41-12-78
ელ. ფოსტა: **contact@sjuni.edu.ge**